Vasile Ernu

Ultimii eretici ai Imperiului

Vasile Ernu

POLIROM

EGO grafii

© 2009 by Editura POLIROM

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33, O.P. 37;
P.O. BOX 1-728, 030174

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

ERNU, VASILE

Ultimii eretici ai Imperiului / Vasile Ernu. – Iași: Polirom, 2009

ISBN 978-973-46-1538-4

Printed in ROMANIA

Vasile Ernu

Ultimii eretici ai Imperiului

POLIROM
2009

Vasile Ernu este născut în URSS în 1971. Este absolvent al Facultății de Filosofie (Universitatea „Al.I.Cuza", Iași, 1996) și al masterului de Filosofie (Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca, 1997). A fost redactor fondator al revistei *Philosophy&Stuff* și redactor asociat al revistei *Idea artă+societate*. A activat în cadrul fundațiilor Idea și Tranzit și al editurilor Idea și Polirom. În ultimii ani a avut rubrici de opinie în *România Liberă* și *HotNews*, precum și rubrici permanente la revistele *Noua Literatură*, *Suplimentul de Cultură* și *Observator Cultural*.
A debutat cu volumul *Născut în URSS* (Polirom, 2006; ed. a II-a, 2007), care a apărut în 2007 și la editura Ad Marginem din Rusia. Cartea este în curs de apariție la editurile Akal din Spania, Hacca din Italia, KX – Critique & Humanism din Bulgaria și L'Harmattan din Ungaria. *Născut în URSS* a fost nominalizat la Premiul de debut al revistei *Cuvîntul*, Premiul pentru Roman și Memorialistică al revistei *Observator Cultural* și Premiul Opera Prima al Fundației Anonimul. Volumul a fost de asemenea distins cu Premiul pentru debut al *României literare* și cu Premiul pentru debut al Uniunii Scriitorilor din România.
Alături de C. Rogozanu, Ciprian Șiulea și Ovidiu Țichindeleanu, Vasile Ernu este coordonatorul volumului *Iluzia anticomunismului. Lecturi critice ale Raportului Tismăneanu* (Cartier, 2008).

www.ernu.ro / www.nascutinurss.ro

Tatălui meu, care nu a mai apucat
să citească această carte

„Cînd eu scriu, tu citești. Ambii sîntem părtașii unei lumi pe care o construim împreună. Tot binele și răul acestei lumi îl facem împreună. Eu scriu fiindcă tu citești și abia atunci cînd ceea ce scriu se întîlnește cu ceea ce citești nebunia din mințile noastre ia ființă. Nu există nimic în afara noastră. Răul și monstruosul, nebunii și dictatorii nu există decît în măsura în care eu îi scriu și tu îi citești."

Catehismul ultimului eretic
(man. GPLP 1:133)

Uneori îmi este rușine că sînt om.

Giorgio Agamben

În viață există lucruri mult mai îngrozitoare decît moartea.

Anna Ahmatova

I

În care Vasiliy Andreevici, unul dintre eroii noștri, primește o telegramă.

Дорогой Василий Андреевич,

Надеюсь, что ты прочтешь это послание как можно быстрее и сможешь ответить на наше приглашение приехать в Москву. Состояние здоровья дорогого моего А.И. ухудшилось очень сильно в последнее время. Ты же знаешь, как он привязан к тебе, и поэтому прошу тебя приехать, потому что он хочет тебе вручить кое-что лично. Знаю, что и ты к нему очень привязан, так что, если можешь, мы бы были очень рады повидаться с тобой. Сообщи, пожалуйста, сможешь ли ты приехать.

Дружески и с любовью
М.И.(и А.И.)

Dragă Vasiliy Adreevici,

Sper să citești acest mesaj cît de repede și sper să poți răspunde invitației noastre de a veni la Moscova. Situația sănătății scumpului meu A.I. s-a înrăutățit foarte mult în ultimul timp. Cum ține foarte mult la tine, m-a rugat să te

rog să vii, căci vrea să-ți înmîneze ceva personal. Știu că și tu ții mult la el, așa că dacă poți, noi am fi foarte bucuroși să te revedem. Anunță-ne, te rog, dacă poți veni.

Cu prietenie și dragoste,
M.I (și A.I.)

II

În care eroul nostru se pornește la drum și în care aflăm cîteva lucruri surprinzătoare despre al doilea erou, A.I., supranumit și Marele Instigator, cel care și-a salvat viața cu ajutorul catastrofelor, teroristul care a încercat să-l omoare pe Stalin.

Să fi fost iarnă, să fi fost vară? Dar nu cred că acest lucru vă interesează. Știu că era cald în compartiment, dar nu știu dacă era de la soarele dogoritor de vară, de la sistemul de încălzire folosit iarna, de la ceai sau mai știu eu ce licori care se folosesc din abundență pe rutele interminabile ale unei țări în care distanțele se măsoară în timp. Dar îmi aduc bine aminte că niciun geam nu se deschidea și că, indiferent dacă mă duceam sau mă întorceam, coboram peste două zile.

Trenul cu „perdelițe" se urni din loc. Lumea începu să se foiască încolo și încoace pe holul cu covoraș persan roșu, iar în cîteva minute sunetul atît de specific spațiului rusesc al linguriței amestecînd zahărul în ceașca de ceai începu să se audă din toate compartimentele. Cum rușii sînt mari băutori de ceai, acest sunet se aude în toate bucătăriile și cafenelele țării. Îmi aduc aminte că șocul cel mai mare pe care l-am avut legat de acest obicei a

fost prima mea întîlnire cu un grup de englezi, și ei mari băutori de ceai, care reușeau să nu scoată niciun sunet folosind aceleași tehnici.

Mergeam să mă văd cu cel pe care eu îl numesc *Marele Instigator*, care era foarte bolnav și mă rugase să vin fiindcă voia să-mi înmîneze ceva personal.

Cine este el? Este născut la Moscova într-o familie de țărani, mutată în capitala tînărului stat sovietic în anii '20 ai secolului trecut. A fost din tinerețe un socialist convins, a intrat la facultatea de filosofie, iar la sfîrșitul anilor '30 a creat o mică organizație teroristă care avea ca scop lichidarea lui Stalin. Este deconspirat și condamnat la moarte. Din fericire pentru el, începe *Al II-lea Război pentru Apărarea Patriei* și este trimis în linia întîi. Mai tîrziu, cînd deja devenise un nume de referință în toată lumea, îi plăcea să spună că „Marile catastrofe din viața mea m-au salvat!". În anii '60 devine unul dintre cei mai cunoscuți intelectuali din spațiul sovietic, este expulzat din țară pentru opiniile incomode, dar odată ajuns în Occident, unde era așteptat ca un mare disident, devine un personaj controversat din cauza atitudinii critice și față de această nouă lume. De aceea, l-am numit *Instigatorul*. Toate cărțile și opiniile lui sînt surprinzătoare, imprevizibile, incomode și te pun pe gînduri.

Am ținut foarte mult să-l cunosc și am reușit aceasta în adolescență, cînd mă pregăteam să dau la facultatea de filosofie de la Moscova. Cam atunci s-a întors și el din exilul occidental înapoi în țară. Nu a dus o viață ușoară în acești ani nebuni de tranziție, de mare inflație economică, politică și, mai ales, culturală, însă a rămas același *Mare Instigator*.

Din primul moment al întîlnirii, între noi s-a creat o simpatie deosebită, iar în scurt timp relația noastră a devenit foarte strînsă și, treptat, treptat, s-a transformat într-o prietenie aparte. În anii '90, după prăbușirea URSS-ului,

am avut o perioadă în care ne-am scris unul altuia, dar în anii următori ne-am pierdut urma. Ne-am reîntîlnit întîmplător prin 1997-1998 și am reluat relația de unde o lăsaserăm. Am corespondat cîțiva ani buni, ne-am văzut de nenumărate ori, iar acum merg cu trenul cu „perdelușe" să mă văd cu el, poate pentru ultima dată.

Sirena sună pentru a treia oară și trenul se urni greoi din loc. Cîteva voci rostiră la unison faimoasa vorbă a lui Gagarin cînd a plecat în cosmos: *Poooehaali!* E fraza care-mi dădea aripi. E fraza care-mi amintea de un straniu sentiment din copilărie: cosmosul ca o presimțire. Un sentiment pe care în ultimii ani l-am pierdut definitiv.

În compartimentul de alături începu o melodie languroasă a băieților de la *Piatnița*, o stranie combinație între *reggae* și *chanson* rusesc: *Ueee.... uee.... Eu sînt soldat....*

Eu sînt soldat
Nu am dormit de cinci ani
Și am „saci" sub ochi
Eu nu am văzut,
Dar mie așa mi-au spus:
Eu sînt soldat,
Eu nu am cap
Căci mi l-au zdrobit cu bocancii
Căpitanul urlă,
Se frînge regimentul
Din cauza grenadei,
Iar vata albă și vata roșie
Nu-l vindecă pe soldat.

Eu sînt soldat,
Copilul nedorit al războiului,
Eu sînt soldat,
Mamă, vindecă-mi rănile,
Eu sînt soldat

Al țării uitate de Dumnezeu,
Eu sînt erou,
Spuneți-mi, oare al cărui roman?

Eu sînt soldat,
Sînt jignit cînd rămîn doar cu-n glonț,
Numai eu și el,
Ultimul vagon, samagon,
Noi sîntem milioane,
Eu sînt soldat,
Eu știu că treaba mea e să trag
În trupul dușmanului,
Asta e din cauza ta, Mamă-război,
Ești mulțumită acum?

Eu sînt soldat,
Copilul nedorit al războiului,
Eu sînt soldat,
Mamă, vindecă-mi rănile,
Eu sînt soldat
Al țării uitate de Dumnezeu,
Eu sînt erou,
Spuneți-mi, oare al cărui roman?

I am soldier..... I am soldier
OOOO... Ue...Uueeee...

Mi-am luat ceaiul obișnuit care nu lipsea din niciun compartiment al trenurilor sovietice, obicei păstrat și în ziua de azi, și am început să răsfoiesc ultima lui carte, cu gîndul că:

Peste 36 de ore voi fi la Moscova!

III

În care unul dintre eroii noștri, Vasiliy Andreevici, începe să citească o veche corespondență care va face subiectul cărții noastre – și despre care vom afla mai tîrziu cum a fost „descoperită" – și unde aflăm că „a alege" nu e lucru ușor, iar reducerile de prețuri la mărfuri sau meniul excesiv al unui restaurant pot crea depresii.

Dragă Vasiliy Andreevici,

O să continui povestea aventurii mele în Occident. Vreau să-ți spun că, pentru omul sovietic și în general pentru cel educat în spațiul comunist, a trăi în Occident nu e deloc ușor, ba e chiar foarte greu. Și o să-ți dau numai două exemple. Primul e legat de hîrțogăraia birocratico-juridică. Cînd locuiam acasă, acest aspect nu mi-a creat niciodată probleme și nu am avut niciodată această grijă. Cartea mea de muncă era înregistrată undeva și nu am văzut-o decît cînd am fost dat afară. Acasă aveam pașaportul[1] și cam atît. Da, mai trebuia să te înregistrezi

1. Este vorba de pașaportul intern, care în spațiul sovietic are același rol ca buletinul de identitate (sau cartea de identitate) românesc. Exista și un pașaport extern, pentru circulația în afara granițelor URSS, dar acesta se elibera în regim special.

la noul domiciliu dacă îl schimbai. Ei bine, aici însă, în decurs de un an, am primit atîtea hîrtii pe care nu numai că trebuia să le păstrez, ci la care trebuie să și reacționez într-un fel. Aici, dacă nu ai o relație constantă cu hîrtiile birocratice, nu exiști. Un stat juridic fără astfel de proceduri nu poate exista, iar ca să reacționezi normal la acestea, trebuie să fii obișnuit de mic.

Într-una din zile am primit un pachet cu acte oficiale. Am încercat să citesc, dar nu am înțeles nimic și mi-am dat seama că, pe lîngă limba literară, mai trebuie să cunoști și un limbaj birocratic. Nici localnicii nu cunosc prea bine acest limbaj, însă ei completează formularele mașinal, din obișnuință. A trebuit să apelez la un amic, care la rîndul lui mi-a recomandat o firmă, care să-mi presteze acest serviciu. Așa că eu i-am anunțat că eram gata să plătesc dublu numai să nu mai văd acele hîrtii niciodată. Nu am scăpat, firește, de hîrtii. Plicurile au început să vină tot mai des și de fiecare dată mi se păreau tot mai groase. Mi-am cumpărat un dulap și le pun pe toate acolo fără să le mai desfac, folosind vechiul principiu sovietic: dacă au nevoie de mine, mă vor găsi și vor veni după mine.

O altă mare problemă cu care mă confrunt e legată de faptul de *a alege.* Aici, mereu sînt pus în situația de a alege, lucru cu care omul sovietic și cel de sorginte comunistă nu sînt obișnuiți. Cînd ești pus să alegi dintr-o varietate de lucruri, te confrunți cu problema responsabilității și a mustrărilor de conștiință ce rezultă din ea. Am fost zilele trecute la un magazin și am văzut o cămașă care mi-a plăcut. Ca un om sovietic, am înhățat-o ca și cum ar fi fost singurul produs, și acela ocazional, și am plecat spre casă fericit de marea mea achiziție. În drum spre casă, la un alt magazin, văd aceeași cămașă la un preț mult mai mic. Buna mea dispoziție a început să se diminueze. Peste cîteva zile văd aceeași cămașă, de două ori mai ieftină,

iar peste două săptămîni era aproape gratis. Acum nu mai pot s-o văd în fața ochilor. Am pus-o în șifonier, ca un simbol al incapacității mele de adaptare la lumea occidentală.

Despre restaurant ce să mai zic! De fiecare dată intru în panică atunci cînd trebuie să comand. Fie că îmi comand lucruri scumpe, fie că îmi comand lucruri ieftine, tot am surprize. Așa că am renunțat să mai fac experimente și, indiferent dacă sînt la Roma, Paris, Londra sau Berlin, comand sigur șnițel vienez. Îmi invidiez colegii occidentali care nu numai că știu ce să comande, ci știu și ce anume mănîncă.

Însă am observat un lucru interesant: că viața lor socială este strîns legată de aceste activități ale persoanelor individuale. Noi sîntem lipsiți de o mulțime de griji pe care ei le au din plin. În acest sens, noi aveam o viață mult mai liniștită. Așa că am decis să vorbesc la ultima conferință despre acest lucru. Le-am explicat că noi aveam o viață mai liniștită și fără griji, iar acest lucru se plătește scump. Pentru o viață mai liniștită trebuie să renunți la un nivel mai ridicat al bunăstării și la anumite libertăți. Am încercat să fiu sincer cu ei și le-am spus că această idee îmi vine deseori în minte și că aș fi tentat să o pun în practică. După această conferință, o bună parte din invitați au încetat să mă mai salute. Ăsta e un semn bun. Înseamnă că le pasă de ce scriu și ce spun.

Cu drag,
Al tău,
A.I.

IV

Eroul nostru descoperă că Patria este asemenea unei limbi: dacă o înveți de mic nici nu-ți dai seama că există, dacă o înveți la maturitate trebuie să ți-o „însușești" zi de zi. Și mai descoperim un straniu complex siberian al geografiei.

Dragă A.I.,

Mă întrebi despre acomodarea cu *noua lume, noua mea Patrie*. O să-ți spun că am încercat să refac firul plecării mele din URSS și îmi dau seama, privind în urmă, că acea bucurie nebună, triumfalistă și plină de speranțe a anilor '90 a fost de fapt și o mare tragedie. Nu vrei să știi că astfel de gînduri sînt interzise aici de noua ideologie dominantă, dar nu cred că aceste rînduri vor fi publicate cîndva. Acum o spun cu convingere că, odată cu dispariția lumii vechi, pe care am urît-o atît de mult, s-a pierdut ceva fundamental. E foarte greu să spun ce anume. Știm foarte bine că orice moarte, fie de sistem sau lumi, aduce cu sine și ceva tragic. Paradoxul face că la această înmormîntare nu am avut bocitoare, ci lăutari.

După moartea primei mele *Patrii*, cînd am revenit la Moscova, fosta mea capitală, mi-am dat seama că acest oraș e acum altceva și că nu va mai fi niciodată ceea ce a

fost. Este un sentiment foarte straniu. În cîțiva ani, locurile pe unde te jucai, pe unde mergeai la școală, parcul prin care îți plimbai iubita au devenit niște locuri străine. Venind spre Odessa și Chișinău, orașe de care mă leagă multe amintiri, acest sentiment se acutizează. Sînt orașe ce aparțin unor țări care nu au fost și nu vor fi niciodată *Patria* mea. Aceste orașe care au fost cîndva locuri intime devin corpuri străine. De fiecare dată cînd le vizitez, mă apropii de ele cu mare teamă și plec din ele cu multă tristețe. *Patria* noastră a dispărut fiindcă așa am vrut noi. Trebuie să ne asumăm acest lucru.

Acum legat de noua mea *Patrie*. Mi-am dat seama de un lucru foarte interesant. Pentru a avea o *Patrie* nu e suficient să-i știi limba, obiceiurile sau cultura, ci trebuie să ți-o însușești. Am o stranie senzație că *Patria* se învață ca o limbă. Dacă o înveți de mic, ea devine parte din tine, o trăiești instinctiv, iar dacă o înveți la maturitate, ea este ca un corp străin și artificial. Așa că acum îmi însușesc noua mea *Patrie*, dar nu cred că va deveni niciodată atît de intimă cum a fost prima mea *Patrie*. Sînt lucruri care nu stau în puterile noastre. Oricît aș vrea să uit vechea lume, oricît aș vrea să învăț noua mea *Patrie*, este clar că rămîne ceva artificial și fals în mine. Această ruptură creează un sentiment intim tragic pe care nu poți să-l împarți cu nimeni. E un sentiment pe care-l simți în profunzimi și e greu să-l aduci la suprafață. Zi de zi, descopăr lucruri pe care, chiar dacă le înțeleg la prima vedere, am nevoie de timp pentru a le pricepe cu adevărat. Noi sîntem doar emigranți dintr-o țară în alta, dintr-o *Patrie* în alta. Și de fapt, noi sîntem emigranți nu ai spațiului, ci ai timpului, sîntem transferați dintr-un timp într-altul. Noi sîntem rătăciți în timp, într-un „spațiu" temporal. Pentru a regăsi acel spațiu-timp în care să ne construim noua *Patrie*, noi, copiii Imperiului, educați într-o mare utopie, avem nevoie de un sens major, care să unifice, și nicidecum să ne fragmenteze viața.

Să-ți dau două exemple, banale și stranii în același timp, de neînțelegere a *noii Patrii*. Prima mea călătorie de la Iași la Timișoara. Practic, traversezi o bună parte a României, dinspre cîmpiile triste ale Moldovei, peste munții Carpați, printr-o Transilvanie apatică, spre o fostă provincie de Imperiu „kakanian". Aici nu se știe de ceai și confort în trenuri, covorașe roșii și perdelițe la geam. Se urcă un domn în compartiment. Începem să discutăm. Îl întreb unde merge. Îmi răspunde cu un aer îngrijorat: „Merg *tuuucmai* la Vatra Dornei!". A spus-o așa cum spuneam noi cînd mergeam la Vladivostok, adică la capătul pămîntului. Neștiind bine geografia României, am crezut că e foarte departe. Era la 3 ore de mers cu trenul. Mai să pufnesc în rîs și nu înțelegeam dacă glumește sau vorbește serios. El vorbea foarte serios. Băiatul lui făcea armata acolo. Și atunci mi-am dat seama că geografia și timpul sînt percepute de noi total diferit. Avem percepții și sentimente diferite asupra multor lucruri. Mi-am dat seama că Europa poate fi plasată cu mare ușurință în cea mai mică regiune siberiană și nici nu s-ar observa.

Un alt exemplu. Îmi cumpăr o revistă de mare succes aici. Știi bine că limba română e limba mea maternă (alături de cea rusă). Citesc și nu înțeleg nimic. Lumea în jurul meu citește și rîde, eu citesc, mă întristez și mă înfurii. De ce? Fiindcă aici există un concept numit *băşcălie* pentru care eu nu am organ. Nu am un echivalent rusesc al termenului. E apropiat de ironie, dar e o ironie zeflemitoare și care ia în derîdere lucrurile semnificative. E un fel de înjurătură de mamă neasumată și spusă sub forma unei glume. E un termen greu de înțeles și cred că ține de spațiul urban. Fac eforturi disperate să-mi dezvolt acest organ, dar deocamdată nu reușesc. Ceea ce e și mai grav, din punctul meu de vedere, e că această *băşcălie* a devenit un soi de discurs critic. Știu că e greu de imaginat, dar încearcă: această luare în derîdere tinde să înlocuiască

discursul critic. Sînt convins că acest subiect te va incita. Te țin la curent și va trebui să-i dedic o analiză separată...

Mai există un fenomen ciudat în această nouă *Patrie*. De fiecare dată cînd povestesc cu cei de aici despre spațiul de dincolo de Prut, spre Est, spre Imperiu, am senzația că începe să funcționeze un complex pe care eu îl numesc „complexul Siberia" sau mai degrabă „complexul siberian" al geografiei. Tot ce e dincolo de Prut e „undeva în Siberia", „la dracu-n praznic". Chișinăul, care este doar la 100 km de hotarul românesc, e plasat în geografia mentalului colectiv în fundul Siberiei. În primii ani de studenție, eram întrebat mereu dacă „la noi este frig". De fiecare dată trebuia să explic că „frigul de dincolo" e o problemă de percepție, de fantasme din mintea lor. Este incredibil pentru mine acest mod de a percepe geografia. Există în mintea lor un punct în care se „termină" geografia, nu mai există nimic dincolo decît un cumul de fantasme și clișee. Acest „complex siberian al geografiei" omoară orice formă de explorare. Aici, cele mai îndepărtate tărîmuri nu sînt „Patagonia" sau „Insula de foc", ci țările vecine. Prea puțini au avut curajul și curiozitatea de a le explora. Mulți confundă turismul cu explorarea. Turismul este modul de a vizita lucruri deja cunoscute, prestabilite de ghidurile turistice, te deplasezi după rețete. Cînd explorezi, descoperi lucruri pe care nu le-ai știut și nu ți le-ai imaginat. Turistul este un explorator întors pe dos. Pentru turism ai nevoie doar de bani și „timp liber", pentru explorare ai nevoie de curaj și de o minte liberă.

E foarte stranie noua mea *Patrie*... o învăț zi de zi.

Te îmbrățișez,
Cu drag,
Vasiliy Andreevici

V

Iar cînd unul dintre eroi intră în criză de idei apelează la prieteni care dezgroapă un text uitat, Gloata inconștientă*, care reușește să ne arate în cîteva rînduri aspecte semnificative ale vieții social-politice de la Răsărit.*

Dragă Vasiliy Andreevici,

Mulțumesc pentru legătura făcută cu prietenul tău Martin Gustavo Galbiatti. O să-ți spun și de ce. Pe lîngă faptul că este un tip sclipitor, are și o mulțime de observații și sugestii care mă ajută. De cîteva săptămîni încerc să găsesc cheia unui nou proiect la care lucrez. Ca de obicei, merge foarte greu, mai ales din lipsă de timp. Pentru a ieși din impas, încerc diverse soluții. El a venit cu ideea de a reciti *Gloata inconștientă* a lui Romanov, umorist mai vechi, pentru a o folosi în interpretarea socio-politică a Rusiei actuale. Am citit, după care am povestit o seară întreagă pe acest text micuț. Iată rezultatul, care-i aparține în mare parte amicului nostru.

* * *

Nimeni nu-l mai pomenește pe Romanov, umorist sovietic interbelic. (Cu toate acestea, o antologie de literatură satirică sovietică, *Samovarul*, apărută în România în anii '80, îi publică niște schițe.)

Gloata inconștientă e perfectă, în trei pagini dense.

Un grup de oameni stau la coadă la gară, la bilete. Ghișeul nu s-a deschis încă. Cineva propune să se facă o listă nominală cu cei prezenți. Un milițian vine și le interzice să facă liste. Lumea bombăne și se supune. În final, un muncitor propune ca fiecare să-și scrie în palmă numărul de ordine cu creionul chimic, ceea ce se și-ntîmplă, mulțumind pe toată lumea.

Cărți groase de călătorii în Rusia, naive sau analitice, de la Leroi-Beaulieu pînă la Astolphe de Custine, n-au reușit să redea mai bine esența mentalității rusești precum această schiță măruntă.

Autoritatea este arbitrară și paternalistă. Cînd oamenii se văicăresc, milițianul spune: „Așa am primit ordin de sus". Autoritatea, în Rusia, e totdeauna izolată și îndepărtată, cu ea nu se poate comunica ori negocia. Oamenii se plîng. Milițianul le spune: „Vă rog eu să nu faceți listă, am și eu copii și familie". Coarda emoțională, personală, patetică e o altă trăsătură a personalității ruse. Rușii n-ascultă de o autoritate impersonală, de reguli abstracte, de instituții imateriale ca Statul. Dar li se poate face milă de un milițian care le spune „am și eu copii și familie" – subînțelegînd „sînt și eu om ca și voi, puteți empatiza cu mine".

Cînd cineva scoate un ziar să citească, o babă isterică îi strigă să-l împăture și să înceteze să mai citească. Ziarul e hîrtie, hîrtia e listă. Lista e interzisă. O intelectuală excedată bombăne cu dispreț față de supunerea oarbă față de autoritate: „gloată inconștientă".

Ordinul de sus este arbitrar, și atunci oamenii de la coadă se descurcă singuri, consensual. Sub ierarhizarea de granit a Statului, rușii sînt un popor egalitar. Cînd regula e arbitrară, oamenii o ocolesc informal. Toată economia sovietică, atît cît a mers, a mers în afara planului și uneori în pofida lui, prin aranjamente informale între întreprinderi, prin troc între uzine, prin improvizație la scară majoră. Planul e arbitrar, învoiala și improvizația sînt realiste.

La sfîrșitul numărătorii, cu scuipat în palmă și cu creion chimic, lumea e mulțumită.

– Și nici pe dînsul nu l-am obidit, adaugă o babă, cu referire la milițian.

Milițianul trebuie să fie acoperit în fața șefilor. Poziția lui e falsă: față de șefi mimează obediența (deși știe că ordinul e arbitrar) și față de publicul din coadă mimează solidaritatea omenească.

Atît brutalitatea ierarhică a Imperiului țarist, cît și egalitarismul comunitar al *mir*-ului, obștea sătească, obișnuită să se autoguverneze, transpar în această schiță a lui Romanov.

* * *

Acest gen de experiențe foarte utile și pline de tîlc ne pot ajuta să înțelegem cît mai bine realitatea vieții noastre.

Te salut,
A.I.

VI

În care aflăm o istorie neplăcută din viața inteligenției locale, iar unul dintre „tovarășii de drum" ai eroilor noștri ne trimite o scrisoare care are intenția de a ne lămuri cum e cu „mentalitatea difuză, individualistă și personalistă" a nepoților lui Dracula și mai ales de ce nu au putut aceștia să producă sfinți, intelectuali și idei.

Dragă A.I.,

„Samovarul" e o mare plăcere. Acum că am intrat în această zonă a „specificului național" în care eu mă simt destul de incomod, să-ți povestesc opinia amicului nostru Martin Gustavo Galbiatti. Zilele trecute, spre miez de noapte, am avut o lungă discuție cu el pe această temă. Acum tocmai a plecat în Canada și vorbim de zor pe Skype. El mă liniștește și îmi face o mică analiză despre apucăturile celor de pe-aici. Mă luminează în legătură cu noua mea *Patrie*. Ce să zic: multe lucruri asemănătoare, dar și foarte multe diferite. E un popor destul de straniu și cu care greu te adaptezi, dar după ce te adaptezi nu mai poți scăpa. Nu-mi plac esențialismele, nu-mi plac „trăsăturile naționale", dar ceva din toate acestea tot e bine de știut. Acum încerc să-ți traduc textul lui, un fin

cunoscător al mentalității locale, după cum știi. Să-l ascultăm cu luare-aminte.

* * *

Mentalitatea românilor este una ierarhică și difuză. Ea e ierarhică, adică inegalitară, și difuză – locul unei persoane într-o ierarhie îi determină locul în societate în general. Această ierarhizare handicapează organizațiile, fie ele întreprinderi private sau instituții de stat, fiindcă deciziile ultime sînt luate de conducător. Ideea de a delega e străină mentalității românilor.

Mentalitatea românilor e difuză: dezacordul cu privire la o chestiune devine automat dezacord cu o persoană. De aceea, și afilierile la partide sînt slabe, cel mai mic diferend e suficient pentru excluderea unei persoane din partid sau chiar pentru sciziunea lui. Șeful este șef totdeauna: numeroși sînt șefii care-și pun subordonații să le presteze munci și alte servicii acasă, iar, în ceea ce-i privește pe militari, ei au găsit întotdeauna o forță de muncă docilă în recruții pe care i-au avut în subordine.

Mentalitatea românilor e personalistă și individualistă. De aceea, opoziția unui subordonat față de o idee exprimată de un egal este privită ca antipatie personală. Opoziția față de ideea unui șef este considerată insubordonare. De aceea, organizațiile conduse de români, instituțiile statului sau întreprinderile, nu inovează. Ședințele sînt sterile, fără excepție. Pași înainte se fac numai prin dialoguri între patru ochi, care salvează fața, între egali, și devin amicale, în lipsa contextului ierarhic, între subordonați și conducători. Românii au o mentalitate autoritară: într-un colectiv, ei trebuie să știe dacă rolul lor e unul de subordonat sau de conducere. De aceea nici nu sînt capabili să lucreze în echipă. Românii nu au încredere în instituții care funcționează cu lentoarea birocratică

franceză, centralizată și inutilă. Ei preferă să cunoască o persoană din instituție, care… „N-ai pe cineva ?" pătrunde societatea română de jos pînă sus și o determină, de la mărunta înnoire a buletinului de identitate pînă la actele grave de corupție.… Succesul în afaceri nu e posibil decît cu sprijin politic, explicit sau nu. Nici măcar partidele politice românești nu sînt decît încrengături de prietenii, bisericuțe, interese economice; ele n-au nicio ideologie anume. Membrii se recrutează prin cooptare, de sus și din interiorul partidului. Nu simpatia cuiva pentru o cauză sau o ideologie va determina intrarea sau ascensiunea sa în politică, ci puterea pe care o deține înainte de intrarea în partid. Aceasta este evaluată de conducerea centrală sau locală a partidului și se propune cooptarea persoanei. De aceea, sciziunile sînt frecvente. Fiindcă puterea e individuală, apare fenomenul „turismului politic": persoane cu putere de influență trec dintr-un partid în altul. Așa cum n-a avut sfinți în Evul Mediu și nici ideologi în perioada comunistă, România nu va avea niciodată politicieni care să creadă într-o idee sau măcar să înțeleagă noțiuni ca „liberalism" sau „socialism". Românii nu cred în nimic.

Din punctul de vedere al raportului universalism/particularism, românii nu judecă pe baza unor principii general acceptate, ci pe baza circumstanțelor date, individuale, momentane. De aceea, în ce privește respectarea contractelor și termenelor ei nu sînt fiabili: apar condiții care schimbă premisele contractului, apar elemente care împiedică respectarea termenelor. Românii nu respectă alte legi decît cele ale gravitației. Românii se iartă singuri pentru faptul că încalcă legea, punînd acest lucru pe seama anilor de comunism: legile nerealiste, directivele inaplicabile încurajau raportările false de producții record, furtul de la uzină și de la cooperativă. Statul era un dușman impersonal, iar a-l înșela nu era imoral, fiindcă statul însuși era un monstru arbitrar. Românii încalcă legea în ambele direcții, și în bine, și în rău.

România n-a avut înainte de 1945 un proletariat numeros, ci era o țară predominant agrară. Industria, cîtă era, era mai dezvoltată în Transilvania. În Muntenia și mai ales în Moldova, industria a fost creată de regimul comunist, care și-a creat un proletariat fidel; el îi adusese de la sate, le dăduse o meserie, apartamente și o viață mai ușoară decît cea a părinților lor. De aceea nici n-a existat disidență în România. Ea s-a dezvoltat doar acolo unde exista un proletariat puternic și cu conștiință de clasă născută înainte de instaurarea comunismului. În Polonia, sindicatul Solidarność s-a născut pe șantierele navale din Gdansk – fostul oraș german Danzig din Prusia Orientală –, nu a fost organizat de intelectuali. Cînd au izbucnit revolte de mai mare amploare în România, ele s-au iscat în orașele industrializate înainte de perioada comunistă. Incidental, și Gdansk, și Brașov, și Timișoara sînt foste orașe germane sau marcate de o intensă prezență germană. „Intelectualii disidenți" au fost un grup inventat de mass-media din Occident: ei au beneficiat de o publicitate infinit mai mare decît însemnătatea lor politică reală. Prietenii din străinătate, români sau nu, stăpînirea unei limbi străine, capacitatea de a se exprima în scris le-au permis o mediatizare hiperbolică. Unii dintre ei, Constantin Noica sau Nicolae Steinhardt, au scris amintiri privitoare la anii detenției lor politice, total lipsite de simpatie și de interes față de mult mai numeroșii țărani și muncitori închiși și ei pentru aceleași motive. Elitismul intelectualității române din secolul XX a fost nociv dezvoltării unei societăți civile: eforturile făcute după 1989 de cîteva fundații străine pentru a dezvolta spiritul civic în România au fost fagocitate de unul sau două cercuri culturale.

P.S.: În legătură cu inteligheția, despre care tot vorbim în ultima perioadă, o să-ți spun cîteva opinii legate de

incapacitatea de a avea o poziție critică a inteligheției române, și mai ales despre incapacitatea de a critica puterea.

Tradițional, intelectualitatea română nu are niciun apetit față de gîndirea de stînga. Stînga a fost și este tratată ca o „gîndire de ocupație". Intelectualitatea română are cîteva trăsături esențiale, care de altfel se regăsesc la elitele din multe țări din Europa de Est: faptul că lucrează pe baza unui *principiu corporatist*, de la construcția propriei rețele pînă la principiile de funcționare de tip cartel. Intelectualitatea română a avut nu numai rolul unei autorități în domeniul cîmpului cultural, cît mai ales, pretenția unei autorități morale în spațiul politic și în societate. În România comunistă, chiar și în perioadele de represiune maximă, cînd exista un număr mare de intelectuali parveniți din „pătura sănătoasă", societatea știa care erau „adevărații intelectuali". O bună parte din ei trăiesc încă din aura creată în acea perioadă, repusă acum pe o filieră de descendență interbelică. Inteligheția locală este mai degrabă o formă de „privilighenție" care utilizează Puterea în scopul menținerii privilegiilor.

Însă, prin toate acestea, intelectualitatea nu a făcut decît să se pună într-o *poziție de impostură* care o delegitimează. Impostura constă în faptul că, deși în viața privată avea o atitudine critică față de regim, în viața publică accepta tacit (sau nu) privilegiile oferite de regim, fără a încerca o atitudine critică față de acesta. În perioada postcomunistă însă ea a reușit să-și dovedească într-o manieră exemplară ineficiența, sau, vorbind în termenii noii ideologii, ea a devenit *neproductivă* și *neprofitabilă*. Mai întîi, nu a reușit să contribuie la crearea unei opoziții funcționale, a unui discurs critic eficient și a unei societăți civile, totul reducîndu-se la gesturi de tip „pupat piața Universității" sau la însușirea tehnicilor de consum de fonduri occidentale. În al doilea rînd, odată cu venirea la

putere a celor din „tabăra noastră" (susținuți de *establishment*-ul intelectual), ineficiența s-a dovedit falimentară: mulți intelectuali au acceptat posturi de conducere în condiții cel puțin dubioase, au renunțat total chiar și la tentativele de discurs critic, au făcut jocul delegitimant de susținere a Puterii de pe pozițiile intelectualului „critic" făcînd parte în același timp din structurile ei.

O altă formă de impostură este modul în care utilizează discursul anticomunist. Chiar dacă discursul anticomunist deține multe adevăruri, trebuie să ținem cont că declararea publică a acestor adevăruri este bazată pe impostură, fiindcă sînt rostite și asumate într-o vreme în care nu mai pot îndeplini o funcție critică, ba mai mult, el deturnează scopul, rolul și problematica discursului critic însuși. Astăzi, în loc să interogăm, noi condamnăm și denunțăm, în loc să vedem efectele vechii ideologii asupra societății actuale, noi construim o contraideologie. Ideologiei comuniste dispărute i se opune o nouă ideologie: anticomunismul. E o ideologie ce nu presupune risc, ci doar profit. Marea tragedie a inteligheției române este faptul că prin astfel de gesturi ea se delegitimează, iar odată cu discuțiile în jurul comunismului/postcomunismului, totul se reduce de fapt la o singură problemă esențială: incapacitatea inteligheției de a lua o poziție critică față de Puterea și ideologia dominantă a momentului, oricare ar fi acel moment.

Puterea financiar-politică a înțeles foarte repede strategiile de *poziționare oportunistă* a inteligheției și a jucat cu ea această carte. Așa că i-a oferit remunerări simbolice și financiare, fiind, de fapt, foarte puțin interesată de adevăratele probleme ale culturii, educației, cercetării etc., dovadă bugetele execrabile alocate acestor domenii.

Unul din principiile tari ale *establishment*-ului intelectual românesc de factură corporatistă se regăsește în modul în care el reușește să se grupeze și să ia atitudine (sau să tacă) cînd în joc sînt „oamenii noștri". Indiferent

de situație, cînd „oamenii noștri" din politică sau din lumea culturală sînt în pericol, facem mobilizarea generală pentru cauza trustului *Intelectualitatea română*. Greșelile, deseori flagrante, ale „oamenilor noștri" fie le trecem cu vederea, fie le găsim o scuză, căci supoziția „de beton" a corporației intelectuale este: indiferent ce fac, ei sînt de „partea cea bună". Iar partea cea bună sîntem, firește, „noi".

Acum, în legătură cu *noua burghezie* română, dacă tot sîntem la o mică cartografiere subiectivă. Ea are cîteva probleme majore. Pe de o parte, este în mare măsură un produs al fostei nomenclaturi, iar pe de altă parte, se legitimează cu vechiul principiu: nu mă întrebați de legalitatea primului milion. Firește, fiecare „proprietar" vrea să scape de „gestul fondator". Dar cel mai grav lucru, în acest moment, e faptul că ea nu reușește să-și stabilească propriile interese și să propună un proiect viabil pentru ea și societate. Pînă acum s-a aflat practic în faza unei acumulări primitive de capital. Mai întîi ar trebui spus: ne place sau nu ne place, trăim într-o societate în care singurele norme valorice sînt prețul și normele juridice. Morala nu are loc în acest joc și se reduce la principiul: *If you are so clever show me your money*. Oligarhii de Dîmbovița au înțeles și ei că trebuie să cumpere mass-media și puterea politică pentru a avea un somn liniștit. Ei vor cumpăra atît cît le vor permite buzunarul și legea. Și cum buzunarul le permite, nu le rămîne decît să găsească soluții de a juca la limita legii. Așa că băieții aceștia au o armată de avocați plătiți regește, pentru a găsi soluții de a fenta sistemul.

Cei care au făcut averi fabuloase în România și nu vor putea fi trași niciodată la răspundere sînt cei care „cunosc cel puțin 400 de metode, relativ legale, de a face un milion". Băieții noștri, te asigur, cunosc mult mai multe mijloace de a fura legal decît ne imaginăm. Ascultîndu-i,

nu pot spune decît că au un singur cusur: mă și minunez cum de pot dormi noaptea și nu au gastrită. Despre ce libertate vorbim? Să nu uitam niciodată că și libertatea are un preț; uneori îl plătești, alteori îl ceri. De pe vremea lui Adam și Eva e aceeași regulă simplă: se schimbă sistemele, însă compromisurile rămîn aceleași.

În ce privește relația dintre intelectualitate și noua burghezie, e un fenomen ce se observă în toate fostele țări comuniste: cea care propovăduiește în exces „economia de piață" nu este nimeni alta decît tocmai intelectualitatea. În ciuda acestui fapt, în ultima perioadă se observă o schimbare importantă: intelectualitatea le-a devenit inutilă Puterii și burgheziei. Burghezia, care include, firește, și clasa politică, a înțeles că nu mai are nevoie de intelectualitate decît sub forma unui decor. Paradoxul cinic al inteligheției din estul Europei, inclusiv al celei de la noi, e faptul că Partidul-stat împotriva căruia a luptat avea nevoie de ea, pe cînd burghezia pentru care a luptat nu mai are nevoie de ea.

Partidul-stat avea nevoie de intelectual – de aceea i-a acordat un rol privilegiat – fiindcă el era cel care putea să producă propaganda (sau antipropaganda) și să contribuie la crearea Statului modern, fie el si de factură comunistă. În noul context istoric, mașinăria propagandei și a dezvoltării Statului este preluată de tehnologiile mass-media, iar oamenii-cheie sînt experții, managerii, tehnocrații, domenii în care intelectualul poate juca cel mult un rol marginal.

Mă opresc aici și propun să schimbăm puțin subiectele. Acest gen de texte mă plasează undeva în secolul al XIX-lea și mă simt inconfortabil.

Te îmbrățișez,
Cu drag,
Vasiliy Andreevici

VII

În care unul dintre eroi revine la o problemă care-l frămîntă: PR&manageri&marketing versus *politruk. Unde aflăm că cele două tehnologii sociale din două regimuri diferite sînt identice și mai ales (și aici, ar trebui preveniți cititorii mai slabi de înger că urmează o idee foarte periculoasă) cum se face că ingineria socială actuală este la fel de dăunătoare societății, că noii politruci sînt poate mai nocivi decît colegii lor din vechiul regim.*

Dragă Vasiliy Andreevici,

După ultima întîlnire, m-am tot gîndit la ce mi-ai spus. Ai perfectă dreptate. Cîteva dintre informațiile și sugestiile pe care mi le-ai oferit m-au ajutat să înțeleg mai bine problema în cauză. O să încerc să reiau povestea legată de paralela pe care o făceai între strategiile *PR* și omul nou sovietic, lucru care m-a amuzat ultima oară. *À propos*, paralela dinte *politruk* și *PR* (și toată industria de acest tip care include și *managementul* și *marketingul*) pe care ai făcut-o este o idee deranjantă în ziua de azi. Oare de ce? Acum sînt tot mai convins că ambele tehnologii sînt aproape identice, însă ingineria *PR*-ului și marketingului este superioară și de o eficiență diabolică față de cea a

politrukului comunist. Ceea ce Stalin doar a visat a fost realizat de acești tehnologi și politruci ai noilor vremuri. Mantra societății capitaliste este mai eficientă și perversă decît vechea mantră comunistă.

Să o luăm explicativ, prin învăluire. În Evul Mediu, după spusele unora, a apărut alături de arta memoriei, și o artă a uitării, *ars oblivionalis*. Această artă se crea nu pe calea ștergerii pasive a obiectului din memorie, ci pe calea creării unor „sinonime false" și a unor pseudoamintiri active. *Ars oblivionalis* este un soi de uitare activă a însuși actului de memorare. Aceasta nu este o boală asemenea amneziei, adică o uitare temporară, ci e o boală care îmbolnăvește însăși memoria. Aș putea spune că este un soi de *Alzheimer* social, în care societatea seamănă cu un om bătrîn ce își amintește copilăria cu drag, dar nu reușește să-și amintească evenimentele care tocmai s-au întîmplat, din trecutul imediat, și nu poate să se orienteze în timpul prezent.

Ars oblivionalis a devenit astăzi virusul preferat pe care ni-l oferă Puterea, fie ea politică sau economică, prin intermediul mediilor de comunicare în masă. Întreaga mașinărie de a transforma totul într-un joc de lumini și umbre, de a duce totul în ceață e coordonată de un anumit *stil PR*, mecanism de marketizare, care poate să transforme orice problemă fie într-un eveniment spectaculos ce îi slujește perfect în imediatul apropiat, fie într-un eveniment comemorativ, fie într-un raport comercial. Toată această mașinărie de *PR* reușește să producă suficiente metafore pentru a transforma orice problemă în jocuri de artificii, în bule de aer și nu lasă nicio clipă de răgaz elementar reflecției și gîndirii. Multe minți ne-au prevenit de atîtea ori că în soluționarea problemelor esențiale metafora este periculoasă. Ea nu este periculoasă în sine, ci devine periculoasă în momentul în care încetează să mai fie metaforă și devine treptat parte a vieții, noi crezînd în continuare că e vorba doar de o metaforă.

În ultima perioadă se vede tot mai mult cum o nouă armată de funcționari, de activiști politici și culturali, de specialiști în management și marketing, în publicitate și mass-media impun un anumit model. Vedem la tot pasul un alt stil de a fi, de a vorbi și chiar de a gîndi. E ceva rău în asta? Vai, cine și-ar permite să spună asemenea lucru! Mai ales după „greaua moștenire a comunismului", acest suflu nou e bine-venit și necesar. Ba chiar putem spune că e un stil care vine firesc spre noi din spațiul occidental, cel care a creat această lume a bunăstării după care tînjim atît de mult. Deci mergem pe un model bine stabilit. Privind însă cu puțină atenție spre acest *stil PR*, am observat o asemănare izbitoare cu întreaga inginerie a *politrucilor* comuniști care încercau să creeze Omul nou.

Știam foarte bine că fenomenul *PR* este unul al secolului XX, însă n-aș fi crezut că este un fenomen care apare încă de la începutul acestui secol. Privind, la sugestia amicei noastre, în istorie, am descoperit că primul care teoretizează acest fenomen este Edward L. Bernays, un emigrant vienez ajuns în Statele Unite la început de secol XX. (Întîmplător, dar foarte sugestiv, acest personaj este nepotul lui Freud.) Conceptul de *public relation* este inițial gîndit pe modelul celui de *legal relation*, dar într-o formă răsturnată, total contradictorie. *PR*-ul a devenit un construct social opus societății de drept. La baza acestui construct se afla ideea fabricării unei opinii publice care să nu fie un produs direct al societății, ci un produs al unor „ingineri invizibili", pe care societatea să nu-i poată identifica. Conceptul de „inginer invizibil" a fost dezvoltat în anii '20 de către H. Lasswell și W. Lippmann, în dorința lor de a controla și manipula presa. Această dorință avea un scop „nobil", și anume acela de a construi un consens social (*manufacture of consent*). În acest sens, ei au construit un întreg mecanism al modului în care presa trebuie să fie manipulată, al modului de acces la evenimente,

al tehnicilor de manipulare emotivă, de creare a spațiilor și evenimentelor false etc. Totul trebuia să ducă spre o conlocuire armonioasă a omului în societate. Ba mai mult, acest consens social trebuia să arate ca un produs natural al rațiunii umane, sociale, și nu ca un produs *designat* al „inginerilor invizibili".

Culmea e faptul că propaganda sovietică și *PR*-ul american sînt perfect contemporane. În anii '20, în spațiul sovietic se naște faimosul concept de „inginer al sufletelor umane". Conceptul e folosit mai întîi în domeniul artelor ce vin din zona constructivistă și avangardistă, iar mai tîrziu utilizat de Stalin. Poetul Serghei Tretiakov scrie cu înflăcărare în acești ani despre chemarea scriitorului de a fi „inginerul sufletelor umane". Întîmplător sau nu, în acea perioadă și la citirea textelor lui Tretiakov, Walter Benjamin vorbește despre necesitatea „americanizării sufletului". Din păcate, Serghei Tretiakov n-a mai apucat să „inginerească" prea mult, căci a fost trimis la „specializare" în lagărele de concentrare. În ce privește cariera americană a ucenicilor lui Bernays, aceasta a fost strălucită. Materialele produse au slujit la fel de bine și propaganda nazistă, și corporațiile occidentale. Tehnologia *PR* nu a avut o ideologie bine definită, ea a slujit fără discriminare toată gama de „nevoi" ale societății occidentale. Dacă după marele crah financiar, marea criză economică de la începutul secolului trecut, politicile *PR* susțineau programele lui Roosevelt și încercau să convingă lumea afacerilor despre necesitatea programelor sociale și cea a intervenției Statului, în ultimii 40 de ani, cu aceeași ardoare, ele monopolizează marea parte a mass-mediei în favoarea marilor corporații, încercînd să le apere de Stat sub cunoscutul slogan „Piața liberă". Această mașinărie luptă acum pentru distribuirea banului public, oferirea „socialismului" doar marilor corporații și băncilor, adică salvarea celor care au produs marile fraude financiare. Nu așa scrie și-n

Scripturi?: „celor ce au li se va da, iar celor ce n-au li se va lua și ceea ce au".

Nu voi greși absolut deloc dacă voi spune că propaganda sovietică și *PR*-ul sînt ca doi frați siamezi. E adevărat că există o deosebire, dar cred că e una doar de timp și nuanțe. Propaganda sovietică reușise să monopolizeze începînd cu anii '30 toată societatea, pe cînd *PR*-ul nu a atins astfel de performanțe. Dacă propaganda sovietică a fost centralizată și a avut o viață bine definită istoric, *PR*-ul s-a instituționalizat, avînd un număr mare de centre de putere și domenii de activitate. Ceea ce mi se pare grav în acest model mult mai subtil de propagandă e faptul că, dacă inițial era doar o tehnică produsă pentru a manipula, *PR*-ul a devenit treptat model social, stil de viață și de gîndire. Firește, dacă asta mai poate fi numită gîndire. Ceea ce trebuia să devină o iluzie socială, o fantasmă de moment, o mare minciună socială a devenit nu doar model social, ci însăși „realitatea" în care trăim.

De fapt, toată *industria PR&advertising* și mai ales industria tehnologiilor politice nu este decît o formă întoarsă pe dos a teoriei conspirației. Teoria conspirației spune că există o comunitate care manipulează și controlează evenimentele acestei lumi. *PR*-ul, advertisingul, managementul și tehnologiile politice spun același lucru, doar că ei o fac „pe față", nu „ascuns". Ambele grupări cred însă cu tărie că participanții la evenimentele produse de ele nu sînt decît niște marionete și se supun voinței unui grup care-i manipulează dincolo de voința lor. Conspirologii sînt „băieții răi", sumbri, ascunși și neștiuți de nimeni. Advertiserii, *PR*-iștii, „polit-tehnologii" sînt „băieții buni", veseli, care fac totul pe față, „după manual".

Pe conspirologi eu zic să-i lăsăm în pace. Însă pe politrucii acestei noi lumi parcă mă doare inima să-i las. Ei uită că viața socială și politica au un conținut și nu pot fi tratate ca un oarecare „domeniu tehnic". Politrucii actuali

gîndesc barbar. Ei cred că politica ține de sfera tehnologiei manageriale și a *PR*-ului și uită că politica nu este o problemă tehnică sau de putere, ci una ce ține de umanism, în care trebuie să susții puncte de vedere, să formulezi întrebări și argumente. E sfera în care trebuie să poți asculta și dialoga.

S-ar putea ca, într-o bună zi, milioanele de pioni manipulați și aruncați la groapa de gunoi a istoriei, să nu mai fie de acord cu planul lor. Cînd această masă imensă va conștientiza că visul politrucilor, care îi manipulează, nu este și visul ei s-ar putea să dorească să-și impună propriul vis. Iar aceasta se numește libertate, despre care și conspirologii, și „polit-tehnologii" au uitat. Istoria ne învață că libertatea se cucerește uneori prin gesturi tragice.

Al tău,
A.I.

VIII

În care se vorbește despre un nou tip de societate și un alt tip de Om nou, omul-manager, noul politruk, care nu are un obiect al activității, nu produce nimic în afară de „relații" și care se produce pe sine ca „mediu", ca intermediar; unde mai aflăm de ce o societate de acest tip produce cel mai puternic mecanism de cenzură și ce mai scrie în „Evanghelia managerului".

Dragă A.I.,

Am citit ultimul tău mesaj. Da, total de acord că între *PR*, strategii în comunicare, specialiștii în publicitate și toată această lume managerială, acești politruci de viță nouă și politrucii comuniști nu este nicio deosebire esențială. Ambele grupări produc un anumit model de lume, și aici e foarte important de văzut ce fel de lume produc și care sînt mecanismele ei. Așa cum spuneam, *politrukul* de tip comunist nu a devenit niciodată un model, nu a reușit decît în prima fază să-și impună mesajul, iar după perioada romantică și l-a menținut doar datorită aparatului de represiune. El era mai degrabă un antierou, lipsit de respect, sau primea doar un „respect" impus de alte structuri de stat. Acum avem cu totul altceva, avem o lume în care

modelul managerului, *politrukul* prin excelență al noii lumi, elementul-cheie al noii orînduiri, reușește nu doar să impună modelul, ci și să devină eroul. El este producătorul acestei lumi prin însuși postura și mesajul său.

Zilele trecute mă întrebam și îi întrebam pe prietenii mei: care este domeniul muncii acestor oameni? Care e în definitiv domeniul de activitate al acestei armate de tineri care duce și aduce hîrtii, care face milioane de prezentări pe diverse suporturi, acești băieți isteți, angajați pe sume fabuloase, care poartă costume scumpe și comunică spectaculos în noul limbaj de lemn? Părerea mea este că nu există un domeniu de activitate al managerului. Sau mai degrabă domeniul de muncă al managerului a căpătat o putere și o semnificație pe care nu le avea pînă de curînd. Este exact fenomenul care se întîmplă și în sfera economicului: economia a început să semnifice mult mai mult decît ceea ce este ea ca atare, a cucerit spații care nu i-au aparținut niciodată.

Managerul nu este un specialist în ceva. El este mai degrabă specialist în nimic. Managerul nu produce nimic în termenii clasici, iar pentru a simula producția apelează la un truc foarte simplu: schimbă semnificația conceptului de muncă. Are loc o mutație fundamentală, are loc mai degrabă o mare farsă, o mare minciună. Activitatea managerului nu mai este cea care produce „muncă" în sensul clasic, adică nu mai produce „lucruri" (*tehne* sau *poesis*), ci munca lui produce acum „relații". Toate aceste seriale de televiziune care ne arată cum se construiește „lumea managerială" ne arată de fapt cum toată „munca", activitatea, se reduce la un model de producție a „relațiilor". În *Sex and the City*, eroinele ne arată că tot succesul acestei lumi se reduce la practica producerii de *relationship* și *dating*. Acest mod de producție seamănă mult cu modul de producere al relațiilor sexuale temporare sau mai degrabă cu producerea însăși a subiectului sexualității.

Marele secret al managerului, „lucrurile ascunse", „marea taină a celor nevăzute", e că el, managerul, *politrukul* noii lumi, se produce pe sine nu în calitate de subiect al *tehne*-ului și *poesis*-ului, adică nu în calitate de creator de lucruri, obiecte purtătoare de necesitate, adevăr și frumos, ci în calitate de mediu, de intermediar al unei lumi lipsite de lucruri, care se află într-o veșnică mișcare, a unei „comunicări" totale, a unei comunicări a totului cu toți.

Dacă ar fi să scriu *Evanghelia managerului* sau să propovăduiesc lumea managerului și nașterea Omului nou, omul-manager, atunci aș spune „Pilda semănătorului" din Evanghelia după Luca. „Semănătorul a ieșit să-și semene sămînța. Pe cînd semăna el, o parte din sămînță a căzut lîngă drum: a fost călcată în picioare și au mîncat-o păsările cerului. O altă parte a căzut pe stîncă; și cum a răsărit, s-a uscat, pentru că n-avea umezeală. O altă parte a căzut în mijlocul spinilor: spinii au crescut împreună cu ea și au sufocat-o. O altă parte a căzut pe pămînt bun, și a crescut, și a făcut rod însutit. După ce a spus aceste lucruri, Isus a strigat: «Cine are urechi de auzit, să audă». Ucenicii Lui L-au întrebat ce înțeles are pilda aceasta. El le-a răspuns: «Vouă v-a fost dat să cunoașteți tainele Împărăției lui Dumnezeu, dar celorlalți li se vorbește în pilde, ca, măcar că văd, să nu vadă, și măcar că aud, să nu înțeleagă»".

Ce vrea să spună „Cristosul managementului" în această parabolă? Înțelesul este foarte simplu, de aceea, cine are urechi, să asculte, cine are ochi, să citească: nu contează ce sămînță ești, ci în ce sol cazi, nu contează cine ești, ci unde te plasezi. Cu alte cuvinte, toată viața noastră, toată dezvoltarea și succesul lumii noi ca produs managerial depind de plasamentul nostru zilnic. De la grădiniță pînă la liceu, universitate și căsătorie, totul trebuie să fie văzut ca o formă de plasament care are un singur scop: poziționarea ce are ca finalitate mărirea numărului de conexiuni.

O școală bună nu mai este de mult o școală care oferă doar informații, ci o școală care îți mărește în primul rînd șansele de a-ți dezvolta conexiunile cu alți potențiali manageri, sau mai degrabă cu „manageri de top", cei care vor deveni „capi de serie" ai conexiunilor și ai deciziilor asupra altor conexiuni. Intrarea în rețea și dezvoltarea ei sînt esențiale în această nouă lume. Nu întîmplător această parabolă cristică se termină cu următoarea atenționare și specificare: „Nimeni, după ce a aprins o lumină, n-o acoperă cu un vas, nici n-o pune sub pat, ci o pune într-un sfeșnic, pentru ca cei ce intră să vadă lumina. Fiindcă nu este nimic acoperit care nu va fi descoperit, nimic tăinuit care nu va fi cunoscut și nu va veni la lumină. Luați seama dar la felul cum ascultați; căci celui ce are, i se va da; dar celui ce n-are, i se va lua și ce i se pare că are". Nu spune publicitatea, aparatul de propagandă a omului-manager, că „Poziționarea înseamnă tot"? Iar poziționarea este de fapt o formă de bătălie, căci esența ei se reduce la un slogan simplu pe care trebuie să-l înțelegem pentru a vedea „bătălia nevăzută" care se dă: „*Positioning: a battle for your mind!*".

Există însă și cîteva mari probleme ale acestui sistem aparent infailibil și lipsit de alternativă. Pe lîngă faptul că managerii nu au un domeniu al activității și nu produc mai nimic, mai este o problemă legată de tipul de societate care se creează. Un manager, prin natura muncii sale de producător de relații, devine un „om de succes" cu atît mai eficient cu cît numărul relațiilor crește, cu cît potențialul de dezvoltare e mai mare și cu cît relațiile lui, conexiunile lui, sînt în poziții de decizie mai importante. Această inginerie socială produce însă cîteva efecte foarte puternice.

În primul rînd, cu cît numărul de conexiuni crește, cu atît gradul de cenzură crește. Sau, mai degrabă, de autocenzură. Cu cît crește numărul de persoane cu care ești

conectat, de noduri de conexiune, cu cît rețeaua e mai dezvoltată, cu atît limbajul trebuie să fie mai diluat pentru a nu bruia sau pentru a nu deranja comunicarea în rețea. Tu, ca „nod de comunicare", ca intermediar, trebuie să fii dintr-un „aliaj" de calitate, care nu aduce „impurități", nu „face zgomot" în transmiterea mesajului. Tu trebuie să comunici ceea ce se comunică și trebuie să se comunice. Tu de fapt nu ești producător de mesaj, mesajul fiind doar un construct designat, un produs pur tehnic. Tu produci un mesaj numai în măsura unor parametri tehnici prestabiliți: transmiți mesajul stabilit și aprobat de rețea. Autocenzura trebuie să funcționeze la maximum pentru a nu aduce bruiaje care ar dăuna *business*-ului, lumii manageriale pe care o construiești. Orice mic zgomot, orice mic bruiaj scos de tine te poate arunca în afara rețelei, de aceea cenzura trebuie să fie totală. Această lume a devenit de ceva vreme autonomă, nu mai depinde de manageri. Ea, de fapt, se reproduce independent, utilizîndu-i pe aceștia numai ca materie de consum. Mașinăria managerială este poate cea mai perfectă formă de cenzură inventată vreodată în istorie, foarte profundă și eficientă.

Al doilea lucru important este legat de creșterea nivelului de lichelism. Comunismul a fost un spațiu în care această specie a avut o dezvoltare spectaculoasă. Însă sistemul de tip managerial, cu toată armata de *PR* și *advertising*, este net superior atît numeric, cît mai ales calitativ față de sistemul politrucilor din vechiul regim. Cu cît concurența și gradul de competitivitate cresc, cu cît se amplifică numărul de conexiuni și posibilitatea lor de dezvoltare, cu atît crește nivelul de lichelism. În comunism, lichelismul se confrunta cu un anumit grad de risc: cu cît ajungeai mai sus, cu atît căderea era mai mare și puteai cădea mai jos decît de unde plecaseși, după o groază de criterii subiective și neclare. Acea teamă persistentă de lipsa criteriilor și regulilor, precum și faptul că lichelismul

de tip *politruk* avea o conotație morală negativă, pe care o taxa marea masă a oamenilor ce nu făceau parte din structurile politice ale sistemului, puneau niște bariere invizibile destul de incomode în calea prosperității acestui tip uman. Acum, lichelismul nu are o conotație morală, ci doar una tehnică: dacă *business*-ul se dezvoltă, nu contează metodele. Profitul scuză orice mijloace și e dincolo de orice criteriu moral. În același timp, managerul are aura unui erou de tip nou lipsit de orice presiune din partea societății.

Și ultimul lucru legat de acest subiect. Managerii sînt noii politruci, dar și „torționarii soft" ai sistemului. Dar nu în calitatea lor de persoane concrete, ci de persoane--mediu, fiindcă ei pot conecta sau deconecta printr-o alegere total subiectivă și doar în interesul *business*-ului pe oricine din afara sistemului. Managerul este „torționarul *soft*" care îl utilizează pe celălalt nu ca pe o persoană umană, ci ca pe o conexiune care poate ajuta, care trebuie să fie utilizată doar ca mediu care să înlesnească construirea acestui imperiu „total" mediatic. Managerul este cel care poate face *on* și *off*, îl poate introduce sau exclude din acest circuit pe celălalt.

Sincer să fiu, nu am nimic cu acești oameni, fiindcă orice societate are nevoie de ei. Ceea ce e deranjant și foarte periculos e ceea ce spuneam la început: e inacceptabil faptul că au cucerit spații care nu le aparțin și că au reușit să impună „realitatea" lor ca singurul mod uman de a fi. Cum ne luptăm cu această lume-mediu, cu acești oameni-manageri, cu acest totalitarism comunicațional în care oamenii sînt simple produse mediatice, relee de transmisie? Ca să reziști unei astfel de lumi o poți face numai deconectîndu-te, doar întrerupînd verigile comunicaționale. În momentul în care intri în zone închise, neaccesibile sferelor mediatice are loc o surprinzătoare creștere a valorii. Paradoxul face că acest tip de societate

managerial-mediatică îți crește valoarea fie printr-o prezență excesivă, fie printr-o retragere radicală. Cînd tu apeși pe butonul *off*, cînd închizi conexiunea ta, ești aruncat într-o zonă în care te transformi fie în partizan, fie într-o societate conspirativă. E o temă foarte interesantă, însă este deja o altă poveste.

Mă opresc aici.

Cu prietenie,
Vasiliy Andreevici

IX

În care aflăm cum unele țări din Est trăiesc din imaginea negativă, iar alții, care pierd războaie și cîștigă teritorii, apelează la strategia de sclav pentru a manipula stăpînii.

Dragă Vasiliy Andreevici,

Scuze că nu am reușit să răspund la ultima ta scrisoare; și adineauri am căutat-o prin casă și tot nu o găsesc. Din cîte îmi aduc aminte, vorbeai despre noua imagine a Rusiei care se construiește de zor și mă întrebai cum văd din afară România la acest capitol. Nu am mult timp la dispoziție, căci mîine zbor la Paris să țin o prelegere despre veșnicele mele povești. Mă minunez și mă bucur în același timp că ăștia mai dau banii pe așa ceva. Dar se pare că ei mă folosesc pe post de urs de la grădina zoologică. Aduc copiii să le arate „ursul rus", fost sovietic, pe cale de dispariție. Eu îmi joc rolul, din cînd în cînd mai mormăi, mai dansez, mai mîrîi, mă mai ridic în două labe, o mai fac pe nebunul, iar ei îmi dau „dulciuri" sub formă de bani, după care eu îmi fac bagajele și plec. Și eu și ei ne facem jocul ce pare profitabil pentru ambele părți. Nu știu cît de conștienți sîntem în acest joc, însă strategiile ambelor părți funcționează. Sînt foarte convins

că, dacă aș apărea într-o zi sub chipul unui „om normal” și nu al „ursului rus”, nimeni n-ar mai veni să mă vadă, cu atît mai mult să-mi arunce dulciuri sau să-mi dea un sfanț. Dar și în acest joc există destul de multe riscuri și capcane. Asupra lor vom medita poate cînd ne vedem. Vreau să-ți răspund la întrebare, la ultima discuție (totuși, de pe *messenger*, nu la scrisoare, din cîte reține) legată de acest joc al meu cu lumea occidentală. Se pare că deja am și început răspunsul.

Imaginea unui obiect, și cu atît mai mult a unei țări, este o chestiune ce ține în mare măsură de privirea din afară. Acest lucru este o veșnică problemă atît pentru Rusia, cît și pentru multe țări din Est, fiindcă ele au fost o bună perioadă zone închise, inaccesibile privirii din afară. Sistemele închise au o mare problemă fiindcă nu pot să se vadă din afara lor. Iar cînd reușesc să se vadă, deodată totul devine dureros sau, cel puțin, inconfortabil.

Rusia, de exemplu, a vrut mereu să se arate, să se reprezinte ca o țară sălbatică, absurdă, nemărginită, abisală, neînțeleasă, fiindcă o astfel de imagine îi aduce un mai mare cîștig decît dacă ea și-ar cultiva imaginea unei țări „normale”, occidentale. Rusia a mizat mereu, inconștient ori nu, pe o reclamă negativă, nu pe una pozitivă. Pentru Rusia, reclama negativă a funcționat mult mai bine decît cea pozitivă. Imediat cum Rusia încearcă să devină „normală” după criteriile occidentale, chiar dacă reușește în proporții foarte mici, rușii sînt mirați că nimeni nu-i mai ia în seamă, iar despre Mama-Rusia se scrie tot mai puțin. Cum face puține valuri, iar ursul rus iese din bîrlog și mîrîie, toată presa occidentală îi acordă prima pagină. Iar cei obișnuiți cu puterea, cum sînt rușii, doar asta vor.

Pe cine interesează un rus care intră în restaurant ca orice alt client banal? Pe nimeni. Ei, dar dacă intră un client care deschide ușa cu piciorul, bea un litru de vodcă fără să mănînce nimic, face scandal și se urcă pe masă, e

cu totul altceva. Tot occidentalul spune: iată un rus autentic. Iar rusul din fundul sălii, care a stat cuminte și a mîncat în liniște, chiar dacă bietul de el e un rus de la Tambov, unde nici hoardele tătare nu au ajuns, rămîne nedumerit și se întreabă: dar eu ce sînt? Se pare că, după așteptările occidentale, el nu este un rus autentic, căci e prea ușor confundat cu niște banali francezi, englezi sau nemți.

Privind însă spre noua ta *Patrie*, pot spune că ea procedează exact pe dos. Mă întrebai de ce, inițial în anii '50, Republica Populară Română era una dintre cele mai ironizate țări în URSS. E destul de simplu. România a avut capacitatea incredibilă de a se plia pe cerințele centrului moscovit cu o viteză care a depășit cu mult așteptările Kremlinului. A reușit cu un minimum de forțe prosovietice o schimbare de direcție, de vector, cum rar îți este dat să întîlnești: fără negociere, fără condiții, fără pretenții. Totul capătă nuanța unei strategii construite pe oportunism, însă nu ar fi nicio problemă dacă acest oportunism n-ar avea un puternic iz de umilință și lașitate. Asta de fapt e partea dureroasă care are un efect pe termen lung și afectează societatea dincolo de structurile statului. Astfel, cum îți poți imagina intrarea masivă a românilor în partidul comunist? Cum îți explici că o țară care a fost profascistă, care a luptat alături de Hitler, cu o lipsă totală de simpatie și tradiție socialistă, se transformă din țara cu cel mai mic număr de comuniști, într-o scurtă perioadă, în țara cu cea mai mare creștere a numărului de comuniști? Compară cu ce s-a întîmplat în țările vecine și o să ai dureri de cap.

Dacă toate țările din zonă au avut o creștere între 16 și 26 de ori a numărului membrilor partidului comunist, doar Bulgaria fiind cea care face un salt peste medie, cu o creștere de 83 de ori, ei bine, România depășește orice imaginație. De cîte ori crezi că va crește numărul membrilor unui partid aproape inexistent? De 710 ori! Dacă

privim atent și comparăm această schimbare spectaculoasă de macaz cu ce s-a întîmplat în 1989, vom vedea că are loc un proces diametral opus: țara cu cel mai mare număr de comuniști, pe cap de locuitor (4 milioane de membri ai Partidului Comunist Român!), are nevoie de o singură noapte pentru a dizolva cel mai puternic partid. Într-o singură noapte, osanalele proceaușiste se transformă în cel mai virulent discurs anticomunist. Aici e deja mai mult decît crez ideologic, ură sau dragoste, aici mi se pare că e deja patologie, dar nu sînt eu în măsură să judec.

Privit din afară, acest lucru e foarte greu de înțeles. Și aici nu vreau să esențializez, fiindcă nu mă refer la „trăsături naționale" și alte lucruri de genul aceasta, ci mă refer în mod special la strategia elitei politico-culturale. La o privire de ansamblu și de suprafață, aceasta este imaginea care se vede. Care sînt cauzele acestei situații e cu totul altă problemă și e de mîncat o pîine pe aceste subiecte.

Și *à propos*, comunismul, chiar și mort, rămîne cea mai bună vacă de muls pentru inteligheția din Est. Inteligheția care s-a înregimentat și face sluj noii ideologii știe cel mai bine acest lucru. Strategia bazată pe oportunism e una posibilă și acceptată în lumea modernă, însă, cum spuneam, nicidecum dacă este construită pe slugărnicie și lașitate. Aceasta de fapt este disprețuită enorm de cel puternic. În momentul cînd îți reglezi strategia în relație cu celălalt, te pui de fapt într-un raport de putere. Într-un raport de putere, cel puternic, chiar dacă are nevoie ca cel slab să se supună, urăște și disprețuiește supunerea, și mai ales supunerea lașă și oarbă care nu este reglată de un minimum de principii. Aici mai este o chestiune foarte importantă. Supunerea oportunistă, care nu e reglată de niște principii, fără negocieri, nu garantează o relație trainică, ci doar una contextuală. Cel puternic știe că cel care te va arunca de pe punte, cel care te va trăda, este tocmai acest gen de supus.

Această strategie a făcut ca țara în care trăiești să nu reușească să trezească respect și interes, nici pentru *stăpînii* din Est, nici pentru *salvatorul* din Vest. Țara a început să devină interesantă abia în momentul în care a încercat să se impună prin strategia numită „țară opozantă Kremlinului", chiar în primii ani de conducere ai lui Ceaușescu. Din păcate însă, țara era deja parte integrantă, un pion elementar al unui joc care se făcea mult peste nivelul ei de pregătire și putere. De aceea, strategia de a fi pe cont propriu într-o perioadă în care zarurile fuseseră aruncate nu a făcut decît ca România să fie un cîmp de manevră a celor doi giganți: URSS și SUA. Însă a fost un moment foarte interesant, pe care ar merita să-l studiezi și să-l analizezi separat.

Un alt moment a fost anul 1968 și discursul lui Ceaușescu în legătură cu invazia sovietică din Cehoslovacia, care a declanșat cel mai mare *boom* de adeziune a intelectualilor la Partidul Comunist. Discursul lui Ceaușescu a fost ca un discurs amoros adresat intelectualilor români. Ei au răspuns, s-au îndrăgostit de acesta, după care a urmat toată nebunia. Cînd s-au trezit din beția dragostei a fost prea tîrziu.

România revine mereu la vechiul mecanism (devenit ritual politic) însușit încă de pe vremea turcilor: închinarea în fața Porții. Privită din afară, și acest lucru l-am urmărit prin comparație nu cu Rusia, ci cu țări precum Ungaria și Polonia, care au relativ aceeași traiectorie de bază, situația pare cam așa. Noile lozinci, și mai ales atitudinea legată de NATO și Uniunea Europeană, amintesc mai degrabă de cerșetorii din Gara de Nord pe care i-am văzut în toamna lui 1995, dar care nu cer „dați-mi vă rog niște bani că-mi mor copiii de foame", ci „luați-ne, vă rog, în UE, luați-ne, vă rog, în NATO". Trebuie să ținem cont că NATO e o structură militară, iar UE este o structură mai degrabă tehnică, un mecanism de gestionare a fondurilor

financiare și care reglează anumite legi. Lipsa de negociere într-o astfel de combinație nu poate decît să dăuneze. E adevărat însă, chiar paradoxal și de neînțeles pentru mine, faptul că istoria României în secolul XX a avut de cîștigat cu această strategie: pierdem războaie și cîștigăm teritorii. Mai ales dacă ne gîndim la modul de a-și unifica și păstra teritoriile, în contextul unui secol nebun și nemilos. Și totuși, cred că în intimitatea identității colective se întîmplă ceva ce devine foarte coroziv. Sau poate că are dreptate înțeleptul care spune că în istorie sclavii sînt cei care manipulează stăpînii.

După mine, încercarea de a prelua o strategie care are ca motor acceptarea necondiționată a regulilor celui puternic și mimetizarea celui puternic este un mare risc și devine foarte neproductivă. Pe de o parte, cel căruia i te supui necondiționat nu are de ce să te respecte pentru că nu ți-ai păstrat nimic personal care să-l mai intereseze și pe care să și-l dorească, iar pe de altă parte, această încercare de a deveni cu orice preț la fel ca statele puternice, cum e cazul României care vrea să devină „normală" cu orice preț după niște standarde venite de nu se știe unde, nu face decît să transforme toată producția politică și culturală într-o tautologie. Pentru cultură este la fel de tragic, căci multiplică la nesfîrșit un model original pe care-l transformăm într-o copie de mîna a doua, absolut neinteresantă și pentru ei, și pentru noi. Nimeni, dar absolut nimeni, nu are nevoie să „cumpere" produsele sale de la un altul și, în plus, de o mai proastă calitate. Le are din plin pe ale sale și poate fi mulțumit. Ceea ce se vinde în lumea modernă este diferența și în niciun caz repetiția. Pînă și noii politruci, *PR*-iștii, publicitarii și oamenii de marketing, ne învață o lecție banal de simplă: *lecția detergentului obișnuit. Cumpărați detergentul x! Acest detergent nu este unul obișnuit! El face nenumărate minuni și are calități unice precum...* și se înșiră calitățile lui miraculoase.

Acești politruci ai noii ere cunosc și și-au însușit lecția foarte bine. Ei știu că vremea detergentului obișnuit a murit și că a venit vremea în care trebuie să inventezi la nesfîrșit diferențe. Cultura la acest capitol este poate cea mai sensibilă, fiindcă, așa cum ne învață amicul nostru, cultura, arta, este o formă de avangardă a economiei.

Însă tragedia cea mai mare constă în faptul că nu poți să trăiești viața altuia: a trăi viața altuia după rețeta altuia nu înseamnă să trăiești, ci să funcționezi. Sîntem condamnați să ne trăim propria viață, să ne construim propriile proiecte, propriile idei, succese și insuccese, fericiri și tragedii. Sîntem responsabili pentru toate acestea care fac parte din viața noastră.

E timpul să închei. Revin cît de curînd și poate ne vedem la Viena peste două luni.

Cu prietenie,
A.I.

P.S.: Am uitat să-ți spun. Săptămîna trecută m-am întîlnit cu *Vraciul* și mi-a spus o chestiune foarte interesantă. El susține că foștii cetățeni sovietici, și probabil teoria lui se aplică la toți cetățenii blocului comunist, suferă de două complexe: *complexul zen-budist* și *complexul creștin*. Complexul creștin al fostului comunist și în mod special al sovieticului se vede atît în modul de gîndire, cît și în comportament: el este convins că este superior, că are întotdeauna dreptate și că trebuie să-l transforme pe celălalt după propriul chip; cînd ajunge în spațiul celuilalt el se comportă conform propriilor cutume, fără a ține cont de celălalt, și întotdeauna este deranjat de cutumele celuilalt, pe care le disprețuiește. Paradoxal însă, susține *Vraciul*, e faptul că alături de un astfel de complex mai există unul care este diametral opus: complexul zen-budist al cetățeanului comunisto-sovietic. Cetățeanul acestor țări

știe că trebuie să nu iasă în evidență, să nu scoată capul, ci să se uniformizeze, să se contopească în mulțime, iar aceste lucruri le trăiește aproape biologic.

Îți mai aduci aminte faimosul toast georgian, cum numai ei știu s-o facă, dar acum mă refer la unul comunist dintr-un film faimos al anilor '70, care descrie foarte bine și ironic acest complex. Toastul sună cam așa:

Cînd stolul de păsări călătoare a trebuit să-și ia zborul spre țările calde, una dintre păsări, mică și orgolioasă, a zis: „Eu personal, voi zbura direct spre soare!". Și a început să zboare tot mai sus și mai sus, însă foarte curînd și-a ars aripile și a căzut jos, a căzut în cea mai mare și întunecată prăpastie. Să bem deci pentru ca niciunul dintre noi să nu zboare atît de sus, încît să se rupă de colectiv.

X

În care aflăm despre un nou experiment al eroului nostru. De data aceasta experimentează o nouă temă pe elevii unui liceu, cărora le povestește despre arme și noi forme de apărare civilă, despre ce trebuie să faci cînd dușmanul duce un război invizibil, total, și a învins, de ce trebuie să devenim partizani și care sînt scopul și formele de luptă ale acestora.

Dragă A.I.,

Zilele trecute am fost invitat la unul din liceele „elitnnîie" din București să le vorbesc copiilor din clasele X-XII. E o mare problemă pentru mine. Ce să le vorbesc? Ce-i interesează pe acești copii care nu mai sînt de mult copii? Care sînt obsesiile, problemele cu care se confruntă, care sînt capcanele lumii în care trăiesc, care sînt soluțiile la problemele lor? În ultimii 20 de ani au avut loc atîtea schimbări încît ai impresia că între noi există o prăpastie uriașă, însă pe de altă parte, privind mai atent, ai impresia că de fapt nimic nu s-a schimbat.

Am ales un subiect care am sperat, și se pare că am intuit bine, să le placă: *Despre arme și noile forme de apărare civilă*. Povestea sună cam așa. Pornim de la o întrebare simplă: ce ne deosebește fundamental pe noi,

oamenii, de animale, fraţii noştri din care ne tragem (sau cu care am fost creaţi odată, dacă sînteţi cumva „creaţionişti")? Înaintez o teză: ceea ce ne deosebeşte radical este, pe de o parte, modul de a ne raporta la lumea în care trăim, iar pe de altă parte, armele pe care le utilizăm în raport cu această lume. Fraţii şi surorile noastre, animalele, sînt nişte fiinţe foarte consecvente. Ele s-au născut într-o lume dată, să-i zicem naturală, în care trăiesc, se raportează la ea şi la duşmanii din acea lume, cu instrumentele şi cu armele pe care le au în dotare, date de natură sau de bunul Dumnezeu. Ele nu schimbă, nu modifică lumea pe care o au şi, mai ales, nu truchează, adică nu apelează la alte arme decît cele care le aparţin în mod natural.

Oamenii sînt însă nişte fiinţe veşnic nemulţumite. Ei nu au vrut în ruptul capului să rămînă în acest raport „natural" cu lumea ce le-a fost hărăzită. Aşa că au decis să-şi facă propria lor lume. Omul a renunţat să trăiască într-o lume dată şi a început să-şi fabrice o lume a lui. Lumea omului a început să fie o lume a propriei lui culturi, în care natura aproape că nu mai are semnificaţie, unde au început să conteze doar propriile reguli, legi, limbaje. Lumea omului a început să devină tot mai artificială, adică tot mai culturală şi civilizată, cum îi zicem noi astăzi, iar natura a ajuns să devină doar o formă stilistică reprezentată prin pictură, poezie, diverse grădini botanice şi zoologice sau doar printr-un banal canal de televiziune.

Însă, spre deosebire de lumea naturală în care conviețuiesc animalele şi unde există un raport destul de echilibrat între „arme" şi duşmani, în lumea creată de oameni situaţia se schimbă dramatic. În lumea civilizată, eliberată de natură, se constată treptat o creştere a numărului de duşmani şi de pericole care-l pîndesc pe om la tot pasul. E ca într-un joc pe calculator: cu cît gradul de dificultate creşte, cu atît riscurile, pericolul, duşmanul

devin tot mai puternice, iar eroul are nevoie de arme tot mai sofisticate. Altfel spus, cu cît gradul de artificialitate a societății crește, cu atît pericolele și dușmanii sînt tot mai mulți și mai sofisticați. Pentru a face față acestor dușmani și pericole, omul trebuie să-și construiască permanent noi forme de protecție, deci strategii și arme tot mai sofisticate.

Lucrul care devine însă tot mai alarmant e faptul că dușmanul și marile pericole nu mai vin numai din afara propriei comunități, ci din însuși interiorul societății produse de om. Marea descoperire pe care o face omul este faptul că cel mai mare dușman al său nu este nici natura, nici animalul și nici măcar un oarecare „alien" presupus, ci însuși confratele său: omul îi este omului cel mai mare dușman. Însă asta nu e tot. În ultima perioadă, mulți „prooroci ai vremurilor de pe urmă" observă un fenomen apocaliptic, și anume că societatea a atins un grad de artificialitate atît de mare, încît omul nu numai că nu mai controlează producția acestei lumi, ci îi este chiar subordonat. Adică, lumea aceasta artificială a devenit un fel de „matrix" care își este autosuficientă, autonomă și nu mai are nevoie nici măcar de om, de creatorul ei. Este o lume care se autoproduce creînd, de fapt, cei mai mari dușmani și cele mai mari pericole pentru ființa umană.

Ce-i de făcut? Ce arme folosim în vremurile de azi? Arma pe care o utilizăm în raport cu Celălalt și cu lumea în care trăim este instrumentul care explică cel mai bine lumea în care trăim. Ca în vorba populară: spune-mi ce armă folosești ca să-ți spun cine ești și în ce lume trăiești. Cu cît gradul de artificialitate și de așa-zisă civilizație crește, cu atît și armele au un grad tot mai mare de distrugere. Ele pot distruge nu numai dușmanii, ci și aliații și prietenii tăi. Ce-i de făcut? Ca să răspundem la această întrebare, trebuie mai întîi să cercetăm cine sînt dușmanii, apoi să vedem care sînt teritoriile care le aparțin, forțele de care dispun și armele pe care le utilizează. Astăzi nu

mai folosim arme albe, nu mai știm să tragem cu arcul, nu mai știm să folosim scutul, din simplul motiv că ele nu ne mai ajută, că luptele de azi se duc pe alte cîmpuri de bătălie și cu alte arme.

Chiar dacă războaiele de azi se duc pe alte „lungimi de undă", cavaleria galopează pe alte spații, flota dușmanilor navighează în spații tot mai virtuale, esența lor nu s-a schimbat. Războiul, lupta, fie ea vizibilă sau invizibilă, are aceeași natură. De la Clausewitz, poate cel mai bun cunoscător al artei războiului, știm că „războiul este un act de violență, pentru a sili adversarul să ne îndeplinească voința". Violența, care este mijlocul prin care inamicul își îndeplinește scopul, adică își impune voința, are azi forme mult mai sofisticate. Armele de azi au capacitatea de a crea cele mai subtile mecanisme de manipulare, în care violența apare sub chipul fericirii. Să nu uităm că scopul războiului este cucerirea teritoriului, distrugerea tuturor forțelor care ar putea să opună rezistență și impunerea voinței inamicului. Adică: „scopul politic este motivul inițial al războiului".

În aceste vremuri noi, unde nimic nu este ceea ce pare, avem nevoie de cu totul alte arme și forme de rezistență. Astăzi, oficial, aproape nimeni nu mai este soldat, toți sîntem civili, însă războiul nevăzut care se duce în jurul nostru este total, și toți sîntem implicați într-un fel sau altul în el. Cînd un război devine total? El devine total în momentul în care ideologia dominantă anunță lipsa unei alternative și dreptul la viață al altei voințe decît cea a învingătorului. Marele război invizibil care se duce în jurul nostru necesită o apărare civilă de cu totul altă factură. Trăim vremuri în care este tot mai greu să distingem între inamic și aliat, între soldat și civil. Întrebarea cea mai importantă astăzi e următoarea: cum luptăm, cum ne organizăm într-o apărare civilă, noi cei care nu facem parte din tagma războinicilor, nu sîntem

trădători sau colaboraționiști, nu vrem să intrăm în alianță cu dușmanul, cum luptăm în vremuri în care războiul este total, iar inamicul se pare că a cucerit deja toate teritoriile? Eu cred că, într-un astfel de război de tip nou, ultima mare bătălie se duce pentru mintea și sufletul tău, dacă le mai ai.

Copiii mă ascultau cu mare plăcere, intrigați, și păreau foarte curioși. Eu îmi continuam povestea „războiului total". Nu știu ce veți face voi, cum vă veți gîndi strategia. Poate veți capitula, poate veți colabora cu dușmanul, alegînd cea mai ușoară cale. Trădarea se răsplătește foarte bine, însă pînă și dușmanul cinic disprețuiește acest gest. Poate veți rămîne niște civili „apolitici", care nu colaborează direct, ci prin absență și pasivitate, încercînd să-și vadă de treabă. Este o formă destul de comodă de a te minți, mai ales atunci cînd nu e foarte clar care sînt dușmanii și care sînt tovarășii de luptă. Sau poate vei fi purtat de vreun patos eroic și te vei arunca într-o luptă inegală fără sorți de izbîndă. Un gest respectabil, o justificare morală utilă doar propriei persoane, însă fără niciun efect asupra războiului și asupra dușmanului.

În acest context, cînd am constatat că dușmanul este peste tot și a cucerit tot ce se putea cuceri, eu am decis să mă fac partizan. Este, din punctul meu de vedere, singura soluție actuală. Cu toate că nu mă înțeleg cu bătrînul Schmitt prea bine, și nu-i accept multe idei, *Teoria partizanului* trebuie citită obligatoriu.

Partizanul nostru, întîi și întîi, se retrage, iese din cîmpul de vizibilitate, din conexiunile și dependențele față de dușman. Trebuie să devii cît mai liber față de lumea dușmanului: fără bani legați de sursele directe ale dușmanului, obligatoriu fără datorii și cît mai puține joburi care impun conexiuni strînse cu puterea economică și politică. Partizanul se retrage spre periferie, spre zone cunoscute doar de el, își stabilește rețeaua autonomă,

mica „economie" paralelă, analizează dușmanul, construiește tehnici și tactici de luptă specifice activității sale și își pregătește armele. În războiul de tip nou, total și invizibil, el știe că trebuie să aibă un „miros" și un „văz" aparte pentru a adulmeca, vedea și distinge dușmanul de la depărtare. Partizanul din toate vremurile știe bine că împotriva structurilor și „trupelor regulate" trebuie să lupte cu metode „neregulate". Regulile dușmanului nu ne interesează fiindcă noi mergem pe cele mai subversive căi, prin cele mai necunoscute locuri și folosim cele mai surprinzătoare metode. Noi sîntem invizibili, iar cînd devenim vizibili nu putem fi distinși de ceilalți fiindcă nu avem „uniforme", „epoleți" și „grade". Noi avem o mobilitate de panteră, apărem, lovim și dispărem înainte ca armatele dușmanului să priceapă ce li se întîmplă. Noi nu depindem de superiori și nu sîntem dependenți de anumite structuri: putem dispărea și reapărea atunci cînd credem că este necesar. Noi sîntem atît de mobili și subversivi, încît nici măcar legislația internațională, cu tot aparatul său birocratic, cu rigorile ei cinice și excesiv de exacte, nu a reușit să ne încadreze, să ne dea o conotație juridică și să ne includă în sistemul său legislativ. Încă nu au fost create pixurile și cerneala care să ne poată scrie și încadra într-o lege, încă nu au apărut tastatura și calculatorul care să ne culeagă și să ne bage într-un fișier. Noi nu sîntem nici legali, nici ilegali, fiindcă noi sîntem propria noastră legitimitate. Însă noi nu sîntem nici pirați, nici haiduci, fiindcă, în buna tradiție a luptei noastre, știm că nu luptăm pentru acumularea de cîștiguri, ci pentru cu totul altceva. În noua luptă totală și invizibilă, noi nu mai luptăm pentru un partid și nu mai avem un „caracter teluric", nu vrem să ne eliberăm un teritoriu de care sîntem legați, nu mai luptăm să ne eliberăm o „patrie biologică". Noi sîntem partizanii care luptăm să ne eliberăm ultimul teritoriu care este propria noastră ființă. Trebuie să luptăm, să lovim

dușmanul fără milă pentru a deveni liberi, pentru a ne elibera conștiința și gîndirea.

Acum trebuie să ne retragem, să medităm și să ne pregătim strategia și armele. Oricum, dușmanul nu va observa nimic, fiindcă nu avem semne distinctive, iar locurile ascunse sînt chiar aici, la îndemînă. Noi le cunoaștem limba și semnele, ei însă nu le știu pe a le noastre. Nu vă faceți probleme, noi, partizanii, ne vom recunoaște foarte ușor fără a ști unii de alții.

După această poveste au urmat cîteva ore de discuții aprinse, absolut fascinante. Copiii au reacționat foarte bine și au venit cu idei pe care nu le găsești nici în cele mai bune tratate și cărți despre partizani.

Deci sînt teritorii încă necontrolate în totalitate de dușman. Asta ne dă speranță.

Cu prietenie,
Vasiliy Andreevici

XI

În povestea eroilor noștri intervine un personaj foarte straniu: fost specialist al departamentului de propagandă în KGB, mare inventator de bancuri, actualmente specialist în „revoluții colorate". Și mai aflăm cum funcționează noile tehnologii de propagandă și de ce nu mai dă bine să fii „inginer de suflete", ci „designer de show-uri politice".

Dragă Vasiliy Andreevici,

M-am văzut săptămîna trecută cu *Cinicul*. Povestea vine perfect pe ceea ce spuneai în ultima scrisoare. Mă bucur de această coincidență stranie. El susține că în perioada sovietică nu a lucrat la Institutul de Folclor, așa cum știam eu, ci producea de fapt bancuri pentru secția de propagandă a KGB-ului. Acest lucru m-a făcut curios, căci știam că în '87 plecase în SUA. Îmi povestește cu multă mîndrie că după '87 s-a reprofilat pe discursul „dușmanului", căci acesta plătea mult mai bine și oricum mirosea deja a hoit în URSS. Zice el: pot produce zvonuri, știri false dar credibile, bancuri la nesfîrșit, totul e să am materialul de bază, informația socială brută. Și cum capitaliștii stau mai bine ca noi la acest capitol, produc pentru diverse agenții de stat și private atîta marfă că dacă mîine

ar vrea să cucerească lumea, le pot pregăti intrarea cu lauri în orice zonă a planetei. Din păcate, susține el, americanii sînt la fel de idioți ca și sovieticii: cred în mușchi, arme, rachete, explozii și alte tîmpenii de ordinul ăsta. Dacă ar investi mai mult în cîteva instituții de propagandă, în Hollywood, industria de *entertainment* și *mass-media*, lucrurile s-ar rezolva de la sine. Ar cuceri lumea lejer doar prin imagini și cuvinte. Hollywoodul și industria *showbiz*-ului trebuie să devină instituții de propagandă de stat, crede el. Dar acest lucru deja se întîmplă.

Așa a fost gîndit sistemul sovietic inițial, așa au gîndit povestea și politrucii lor, așa a gîndit și propaganda nazistă lucrurile, însă nimeni nu s-a putut abține de la arme și vărsare de sînge. Arma, zice el, este boala copilărească a propagandei. Cea mai tare armă a modernității sîntem noi, intelectualii, susține el cu fermitate, căci putem crea fantasme și idei care pot lua mințile oricui și, mai ales, mințile mulțimilor. Vezi marile erezii, vezi nebunia religiilor și toate obsesiile de masă, cine le-a făcut, dacă nu noi? Cu cît tunul e mai mare, cu atît mintea e mai scurtă, cu cît arma e mai sofisticată, cu atît performanța e mai mică, susține el. Cu puțină minte și cîteva manevre în mass-media poți produce cîte un Isus Cristos pe zi. Dar se pare că sîntem încă prea primitivi, a conchis *Cinicul*.

Singurii care au înțeles în sfîrșit acest lucru sînt ideologii Marelui Capital. Ăștia, zice el, au înțeles că lumea se cucerește prin discurs, prin cuvînt și imagine. Mai au foarte puțin și totul va sta la picioarele lor, de aceea am trecut definitiv de partea lor, ca mai toată inteligheția mondială. Cu o singură frază, bine construită de noi în colaborare cu diverse agenții de publicitate, sau de propagandă, cum le ziceam noi pe vremuri, ei cuceresc țări și continente. Eficiența „mărfii" lor este aproape devastatoare. Noii Cezari ai capitalului intră cu lauri pe frunte în noile metropole cucerite și sînt primiți și aclamați mai ceva ca

Isus la intrarea în Ierusalim. Așa ceva e foarte greu de imaginat, dar asta vedem la fiecare pas și în fiecare zi. Toți așa-zișii dictatori de temut ai secolului XX, de la Hitler la Stalin, de la Pinochet la Mao și de la Ceaușescu la Mobutu, sînt niște amărîți de propagandiști pe lîngă noii maeștri ai Marelui Capital. De ce crezi că se temeau așa de mult de Karl Marx? – mă întreabă el. Și firește că tot el își dă răspunsul. Fiindcă el era unul dintre puținii care au înțeles ce se întîmplă și de unde vine pericolul. Însă e deja mult prea tîrziu pentru a mai face ceva, fiindcă băieții de mult l-au angajat și pe bătrînul Marx și l-au pus să producă în numele lor. Toți marxiștii de azi sînt ocupați căci sînt pe Wall Street, la Bursă. Tot marxismul de azi, zice el, și toată gîndirea critică față de sistem sînt doar de fațadă și sînt controlate tot de acești băieți care lucrează în slujba sistemului. Într-un sistem care nu se bazează pe armă, ci doar pe simboluri, pe imagine și cuvinte, aparențele contează enorm. Așa că noi trebuie să producem la nesfîrșit aceste aparențe. Și le producem.

Am trecut de mult în slujba lor căci nimic nu mai are sorți de izbîndă, continuă el declarativ. Lumea este cucerită definitiv. Acum lucrez, îmi destăinuie el, într-una dintre cele mai mari structuri financiare ale lumii. Departamentul pe care îl conduc are un scop bine definit. Eu mă ocup de zonele de periferie ale imperiului nostru financiar. Tot circul ăsta, de exemplu, cu „revoluțiile orange" sînt inginerii puse la cale de departamentul meu. Ne-am distrat de minune. Ca un păpușar începi să tragi de sfori și *show*-ul începe. E ca un spectacol pe care-l regizezi. Ai banii necesari, primești coregrafia pe care o dorești. Singura chestie care ridică mici probleme e faptul că masa de lucru, oamenii asupra cărora se aplică comenzile nu știu acest lucru. Noi doar trebuie să ținem cont că ei nu sînt conștienți de comenzile pe care le primesc. De aceea, trebuie să dăm comenzile în așa fel încît ei să se comporte

conform planului nostru. Nu e nimic complicat la cîtă experiență avem în spate. Cu o mică echipă de 30 de oameni, cu un buget bine definit, cu o strategie bună, avînd în spate Marele Capital, putem arunca în aer în cîteva săptămîni orice țară, mai ales una în „tranziție". Mă rog, „tranziția" este și ea la rîndul ei un produs de laborator, nu o „realitate istorică". În vremurile noastre, „realitatea istorică", „necesitatea istorică" sînt doar o glumă. „Tranziția" este un proiect inventat de un amic de-al meu și vîndut pe bani grei unor grupuri politico-financiare, se laudă el. Finalitatea acestor proiecte trebuie să ducă la extinderea pieței de capital. Orice „axă a răului" sau „imperiu al răului" poate fi transformat într-unul „bun" și „de-al nostru" în momentul în care intră în *business* cu noi.

De fapt, „realitatea istorică" nu mai există de mult. Noi producem istoria pe care o vrem. Așa-zisa „istorie actuală" este de fapt proiecția unui film istoric produs de noi la comandă. Marile grupuri politico-financiare fac comenzi sau noi producem pentru ele proiecte care devin proiecții în timp real. Și cum azi cuvinte precum *ideologie*, *politruk* sau *propagandă* nu mai dau bine și au o conotație negativă, noi am început să ne numim designeri de evenimente, de *show*-uri politico-financiare sau mai știu eu ce treburi din astea. Nu ne mai place să fim „ingineri de suflete". Titulatura „inginer" vine din vremurile apuse, vine din perioada industrială. Azi, noi sîntem pur și simplu niște designeri ai istoriei, îmi explică el cu multă „modestie".

Primii care au venit cu ideea și au pus-o în aplicare au fost însă sovieticii. Ei au fost părinții „societății artificiale". Adică, un grup de ideologi a produs un proiect, al naibii de nebun, și l-a făcut realitate. Sau mai bine zis, a transformat realitatea într-o utopie, adică i-a dat un grad maxim de artificialitate. Era un proiect care avea ca scop producerea unei utopii, adică abstractizarea realității la maximum. Ideologii Marelui Capital au preluat modelul sovietic

și l-au îmbunătățit. Ce poate fi, de exemplu, mai abstract decît Bursa? Toată economia mondială este transpusă în cîteva simboluri și cifre, iar jocul de la bursă e gradul maxim de artificialitate al unei societăți. Toată mass-media, toată ingineria *PR*, toată industria de *advertising* și *marketing* se bazează pe această descoperire sovietică: cu cît societatea este mai artificială, cu atît individul se subordonează mai ușor comenzilor. De fapt, ăsta este scopul nostru final: să producem o societate care are un grad maxim de artificialitate și abstractizare. Nu e lucru ușor, dar ne apropiem de scop. În fine, zice el, sper că nu te plictisesc cu poveștile mele, dar nu te-am mai văzut de mult timp. Tu, tot cu filosofia, științele politice și sociologia sau ce mai făceai?

Întrebarea lui mă trezise parcă dintr-un vis. Mă adusese pe pămînt din înalturile unei lumi situate sus, lîngă Dumnezeu. Mi se făcuse parcă jenă să răspund și să spun ce fac. Ei, acolo, la mare înălțime, adevărați arhangheli divini care construiesc și deconstruiesc lumi și istorii, ei, cei care fac „istoria actuală", așa cum face copilul un *puzzle*, și eu, cel care mă ocup cu probleme banale, nimănui folositoare. Eu, din păcate, i-am zis, nu prea am reușit să produc bancuri în perioada sovietică. Eu am făcut doar un grup terorist care a vrut să-l omoare pe Stalin. Doar atît, și firește, nu am reușit.

He, he! a rîs el cu poftă. Dacă e banc e bun de vîndut englezilor, iar dacă e realitate e o mare tîmpenie, a zis el, hlizindu-se. *À propos*, unul din primele bancuri pe care le-am produs în URSS pentru departamentul de propagandă și antipropagandă a fost tot cu Stalin. Suna cam așa. Întrebare: Ce au în comun Stalin și Moise? Răspuns: Moise i-a scos pe evrei din Egipt, pe cînd Stalin i-a scos pe evrei din Comitetul Central! Ți-l mai aduci aminte? – mă întrebă el. Ehe! ce vremuri, am luat 100 ruble pe el și, dacă nu mă înșel, tot cu tine i-am băut. Acum primesc

bani cu sacul și nu mai am cu cine bea, asta e marea mea tragedie, mi-a spus el melancolic. Designerii mei ideologici, din păcate, sînt cu vodcă fără alcool și cu prafuri la care eu nu mă pricep. Nu am crezut că putem ajunge cu abstracțiunea și artificialitatea pînă aici! Ce vremuri: faci turism în Siberia ca să dormi o seară în Gulagul reamenajat, bei vodcă fără alcool și plătești 50 $ ca să-l vezi pe Lenin! Ce să-i faci, am contribuit din plin ca să producem această societate artificială!

Aici discuția noastră s-a oprit. Ne-am privit lung și ne-am despărțit cu înțelegerea că ne vom vedea a doua zi la o dezbatere mai lungă și la o vodcă autentică care are fix 40 de grade. Tot drumul m-am gîndit la ce-mi spusese. O fi trăind și el în niște fantasme sau doar bate cîmpii. Oricum, am simțit nevoia să-ți povestesc. Poate înțeleg și eu mai bine ce-i în capul lui sau ce se întîmplă în realitate.

E tîrziu și mă opresc aici.

Cu drag, al tău,
A.I.

XII

În care se vorbește despre faptul că un speculant poate fi mai important decît un disident, că un volum precum O zi din viața lui Ostap Ibrahimovici Bender *poate fi la fel de important ca* O zi din viața lui Ivan Denisovici*, de ce „fiii locotenentului Schmidt" au învins comunismul și, mai ales, de ce ei au pus mîna pe „valorile monetare ale statului", iar disidenții au rămas în afara jocului.*

Dragă A.I.,

Am citit cu mare atenție și interes ultima ta scrisoare. Curios personaj, halucinantă poveste.

Revin la ultima ta conferință despre disidenți. Sînt de acord în mare parte cu ce scrii tu despre disidenți, însă întrebarea mea este alta: de ce inteligheția, și în mod special partea critică a acesteia, disidenții, e atît de importantă pentru Statul comunist? Cred că dacă răspundem la această întrebare vom avea răspunsuri și la întrebări pe care încă nu le-am pus. De exemplu, vom înțelege de ce disidența de acest tip nu mai are niciun sens astăzi și de ce în societatea de azi intelectualitatea și-a pierdut din aura, puterea și semnificația pe care le avea în comunism.

Pentru a răspunde, cred că ar trebui să încercăm să înțelegem ce a vrut să fie comunismul în formula lui revoluționară și romantică. Dacă aș merge pe o definire simplă și minimală, cu care ar putea cădea de acord mai toată lumea, aș spune că proiectul comunist și-a propus să ne elibereze. Să ne elibereze de ce? Firește, să ne elibereze de economic. Practic, proiectul comunist a vrut să subordoneze economicul politicului, astfel încît statul a fost construit ca un stat politic care a vrut să controleze în totalitate economicul. De ce un astfel de stat a avut nevoie de poeți, scriitori, ideologi și mai puțin de economiști? Din simplul motiv că politicul se construiește pe discurs, pe cuvinte, pe cînd economia pe bani, adică pe cifre. În acest sens, un stat fondat pe politic, fie el comunist sau religios, are nevoie de inteligență, de „preoți" și se teme sau cel puțin este distant față de disidenți, încercînd să-i controleze. Ne place sau nu ne place, intelectualii sînt cei care legitimează sau delegitimează un regim de acest tip. Dar cred că am mai spus aceste lucruri. Comunismul și orice sistem represiv de acest tip începe și se termină cu inteligența. Disidenții, pe care tu îi descrii atît de bine, sînt parte integrantă a sistemului comunist. Ei nu au părăsit niciodată regimul comunist, din simplul motiv că au comunicat cu el, dar nu în cifre și bani, ca într-un sistem bazat pe economie, ci cu ajutorul cuvintelor, al textelor. Disidenții au vorbit pe limba regimului.

Știi cine a comunicat și s-a comportat altfel în sistemul comunist? Și care mie mi se par mult mai semnificativi decît disidenții? Ei bine, din punctul meu de vedere există un grup care face o notă aparte și care are un rol cel puțin la fel de important ca acela al disidenților: *speculanții* (așa cum îi numeam noi) sau *bișnițarii* (așa cum le zice aici). Prefer varianta rusească a termenului, cu toate că ambele au, în principiu, același sens. (Au mai existat și

grupurile religioase de tip neoprotestant, dar asta e o altă poveste.)

În cultura sovietică există, din fericire, cartea *O zi din viața lui Ivan Denisovici*. Din nefericire, nu există o carte care ar fi poate mai elocventă pentru înțelegerea a ceea ce s-a întîmplat atunci și care ar arunca o lumină și asupra a ceea ce se întîmplă azi. Dacă ar fi existat, această carte ar fi trebuit să se cheme *O zi din viața lui Ostap Ibrahimovici Bender*, căci el este prototipul *speculantului*, „marele maestru al combinațiilor". E important totuși că avem cele două volume ale lui Ilf și Petrov.

Pe mine, în acest caz, nu mă interesează stilul lor de viață, calitățile lor manageriale, de băieți isteți și șmecheri. Nu mă interesează nici trucurile și strategiile lor în viața de zi cu zi. Ceea ce mă interesează este cum au citit ei ca personaje-tip comunismul și care a fost grila lor de relaționare și interpretare a acestuia. Înțelegînd acest lucru, cred că pot înțelege mult mai bine comunismul decît lecturîndu-i doar pe disidenți. *Speculanții* sînt cam singurii care au reușit să fenteze regimul și să intre în noul sistem ca și cum cel vechi nici nu a existat. E specia umană pentru care schimbarea de regim nu are nicio importanță.

Deci, *O zi din viața lui Ostap Ibrahimovici Bender*. Dimineața, Ostap Ibrahimovici se trezește cu un vis pe care i-l destăinuie tovarășului Șura: „Tovarășe Șura, vreau să merg departe, la Rio de Janeiro.... Imaginează-ți un milion și jumătate de locuitori, și absolut toți în pantaloni albi...". Cînd toți, de la mic la mare, au un singur vis, acela de a construi comunismul, Ostap nu e de acord cu majoritatea copleșitoare a țării, el are un alt vis și le strigă cu sarcasmul și cinismul său caracteristic: „Jos mîinile murdare de pe visul copilăriei mele!". „Marele maestru al combinațiilor" constată un lucru îngrijorător: „În ultimul an, s-au ivit între mine și Puterea Sovietică divergențe cît

se poate de grave. Ea vrea să construiască socialismul, iar eu nu vreau. Pe mine mă plictisește să construiesc socialismul". Însă, pentru a-și îndeplini visul, cetățeanul Bender știe că are nevoie de acele unități mici numite bani care „circulă pe tot cuprinsul nemărginitei țări".

Ostap Bender, adevăratul fiu al „Locotenentului Schmidt", știe ceea ce disidenții deseori uită fie din naivitate, fie din „prea mult efort intelectual care epuizează rău de tot", că statul în care trăiește este un regim politic, nu economic. De unde putem ști noi asta? Din modul în care face rost de bani și din crezul său. El știe că într-un astfel de stat nu poți să produci bani, căci uneltele de producție se află în mîinile statului. Într-un regim de acest tip nu poți decît să primești salariu și nicidecum să produci bani, fiindcă aici banii sînt în slujba politicului și nicidecum a economicului.

Ce este un salariu? În spațiul capitalist care se ghidează după o logică economică, un salariu este o plată, o remunerare pentru munca prestată, care se efectuează după niște criterii precise, cu cifre excesiv de exacte și care se calculează bazîndu-se pe un concept foarte periculos pentru regimul comunist, care se cheamă profit. În comunism, unde totul se bazează pe o logică pur politică, un salariu nu mai este o remunerare economică, ci una pur ideologică: „fiecăruia după nevoile sale". Ostap Bender știe foarte bine acest lucru și o spune exemplar: „Iar vorbești de salariu? O să fim nevoiți să punem problema interesului meschin". Aici, salariul bietului birocrat capătă o valoare morală, care nu are nimic cu economicul. În momentul în care beneficiarul lui are apucături burgheze, adică se gîndește la profit, colectivul ia atitudine și, după o ședință de reeducare, îl readuce la linia trasată de Partid. Nu întîmplător unul dintre cele mai faimoase blesteme sovietice era legat de salariu: „Să dea Dumnezeu să trăiești dintr-un singur salariu". Însă, cum Dumnezeu nu făcea

parte din ecuație, cetățenii statului politic reușeau deseori să-l fenteze.

Salariul și funcția sînt forme de privilegii și remunerări politice pe care ți le acordă statul de tip comunist, indiferent dacă ești muncitor, țăran sau intelectual. Odată acceptate aceste „beneficii", devii parte a sistemului. Punct. Ostap Ibrahimovici însă, chiar dacă nu e disident, ci doar un prăpădit pe care îl „plictisește construirea socialismului", care nu vrea să schimbe lumea, ci doar să își îndeplinească banalul său vis, nu acceptă acest „business" cu statul comunist. El nu acceptă nici să fie angajatul statului, nici să primească remunerație de la stat. Astfel, el rămîne în afara regulilor și limbajului impuse de regim. Și culmea, pe lîngă aceasta, el reușește să arate că statul totalitar are foarte multe slăbiciuni, sau, cum spune el, uneori este „lipsit de apărare". Depinde doar cum comunici cu el.

Ostap are totuși nevoie de bani. Cunoscînd toate trucurile și capcanele pe care i le întinde regimul, el nu poate să „producă" banii, așa că trebuie să-i „procure sau să-i exproprieze". Eroul nostru știe la fel de bine că în acest caz poți să „procuri" de la „privați" și să „expropriezi" de la „stat". În statul sovietic însă, ca în orice stat comunist, nu poți să procuri, fiindcă el nu vinde indivizilor, și nu poți să cîștigi bani, fiindcă el nu plătește în sensul de a-ți crea profit. Cum ziceam, între cetățean și stat există un raport politic, nu unul economic : tu oferi serviciile pe care ți le cere și predetermină statul, iar el îți oferă un salariu stabilit de el și mărfurile pe care tot el le stabilește. Între tine și stat există un raport „economic" redus la un banal troc subordonat politic și care reușește să te „elibereze" definitiv de dependența față de economic. Astfel, intri într-o poveste politică totală, ești dependent doar de regimul politic, care produce un stat politic total.

Mai există varianta „exproprierii", adică a sustragerii banilor de la stat. Dar aici Ostap Ibrahimovici are o mică

problemă: crezul de care vorbeam mai sus. Acesta sună așa: „Procurarea sau exproprierea de fonduri variază după împrejurări. Personal, cunosc patru sute de metode relativ cinstite de a le procura. Nenorocirea e că azi nu mai sînt oameni bogați. Unul, altul s-ar năpusti, desigur, asupra vreunei instituții de stat lipsite de apărare, dar asta nu-mi stă în obicei. Firește, eu nu sînt înger. Eu nu am aripi, dar respect Codul Penal. Aceasta este singura mea slăbiciune". Aici, totul e foarte clar. Ostap se decide, din cauza slăbiciunii sale față de Codul Penal, să atace zona „privată". „Marele combinator" meditează și pornește de la o deducție simplă: „Din moment ce în țară circulă bancnote, trebuie să existe și oameni care să le aibă în cantități mari". Însă, cu un oftat din rărunchi, Bender își dă seama că el trăiește în țara sovietelor, și nu într-un „stat burghez", unde „poți să lucrezi cu milionari legali" care au o adresă „pe care o știe toată lumea". Acolo e foarte simplu: „Te duci de-a dreptul la el, cînd știi că e acasă, și încă din antreu, numai după ce i-ai spus bună ziua, l-ai și expropriat de bani". Pe cînd în țara lui: „Doamne, Doamne! În ce țară rece trăim! La noi totul e ascuns, totul e clandestin. Pe milionarul sovietic nu-l poate descoperi nici măcar Comisarul Poporului pentru Finanțe, cu tot aparatul său fiscal ultravigilent".

Și totuși, Ostap Ibrahimovici îl descoperă pe acest „milionar clandestin" care a scăpat mîinii vigilente a fiscului, deghizat într-un amărît de contabil, pe nume Koreiko. Ce face Koreiko? El nu face decît să transfere banii dinspre stat în privat, un spațiu clandestin, adică „expropriază" instituțiile statului. Ostap Bender știe foarte bine că banii tînărului stat sovietic au un pur caracter politic, iar aceștia, odată ajunși în zona privată, în mîna lui Koreiko, de exemplu, au un caracter pur economic. Koreiko și banii lui „sustrași" devin un caz politic pentru statul sovietic și un caz economic pentru Ostap, care vrea să-i „procure". Așa

că, după el, banii trebuie „procurați" în cel mai curat mod capitalist și, dacă se poate, și cu ceva stil: banii să vină pe o „farfurioară cu chenar albastru". Și, dacă se poate, „toți odată". Iar pentru a-i „procura", ca un adevărat businessman al noii lumi, Ostap confecționează o marfă pe care o vinde încăpățînatului Koreiko, care încă nu știe vechea zicală rusească „sărăcia nu-i păcat". Bender acționează în spiritul celui mai bun manual de marketing capitalist: produce o marfă pe care o evaluează la exact cît are el nevoie. Face un dosar cu valoare economică pentru Koreiko și o semnificație politică pentru statul sovietic, după cum bine știi, în care se arată cum tovarășul Koreiko a „expropriat" nevinovatul stat sovietic. Dosarul este scos la vînzare singurului cumpărător, Koreiko, care are tot interesul să-l procure. Valoarea sa se ridică la nemiloasa sumă de un milion. Este exact suma care ar putea să-l facă fericit pe comandor în orașul pantalonilor albi, visul copilăriei sale.

Ca să păstrez spiritul volumelor celor doi autori, îți voi spune în continuare: mergi, te rog, la Kiev și Moscova, la Vilnius și București, la Sofia și Varșovia, și vezi cine conduce aceste țări. Spune-mi, te rog, cine a preluat puterea în fostele state comuniste? Știi să existe undeva un stat în care disidența să fi luat în propriile mîini puterea reală? Da, pe alocuri, temporar, și în mare parte doar sub o formă decorativă. Puterea reală în aceste state a fost luată nu de urmașii lui Bukovski, Saharov sau Soljenițîn, ca să nu mai zic de bietul Șalamov, ci de o parte din structurile statului convertite la capitalism și de o clasă nouă, pe care putem să o botezăm în spiritul lui Ilf și Petrov cu numele de „fiii locotenentului Schmidt". Puterea reală a noilor state, cei care au pus mîna pe marea avere a statului „lipsit de apărare" sînt urmașii lui Ostap Bender, cărora le-a dispărut acea „singură slăbiciune", respectul față de Codul Penal. În momentul în care statul comunist, care funcționa doar după o logică politică, a

dispărut, banii nu au mai avut o semnificație politică, ci una pur economică, iar neînfricații „fii ai locotenentului Schmidt" au sărit să „procure" și, mai ales, „să exproprieze fonduri". Ei știau foarte bine că în noul context, în neajutoratul tînăr stat capitalist, față de Codul Penal nu trebuie să mai ai slăbiciuni. Și atunci, cele „patru sute de metode relativ cinstite" de a „procura și expropria fonduri" s-au transformat în mii și mii de metode „relativ cinstite".

Privindu-i pe acești noi îmbogățiți, față de care nici eu nu am slăbiciunea de a le acorda prezumția de nevinovăție, pot spune, parafrazîndu-l pe eroul meu: „Sînt niște oameni foarte interesanți. La ei oare chiar totul e în ordine? Cu asemenea noroc, mă și mir că sînt în libertate". Cu siguranță însă că acești *nouveaux riches*, „reprezentanții capitalului privat care nu rămîn surzi la gemetele poporului", acești urmași ai lui Ostap Ibrahimovici Bender, îmi pot răspunde și ei la fel de ingenios: „Și asta numești dumneata furt? În cazul acesta, concepțiile noastre asupra vieții sînt diametral opuse."

Morala: cînd visul tău nu corespunde cu visul regimului, apelezi la un truc simplu, acela de a nu comunica cu el pe limba lui. Ceea ce Ostap Bender a înțeles, nu a înțeles Soljenițin. Inteligența și disidenții au jucat după regulile regimului și au vorbit aceeași limbă cu regimul comunist. Ei sînt fiii regimului. În schimb „fiii locotenentului Schmidt" nu au căzut în această capcană și au arătat că știu cel puțin „patru sute de metode relativ cinstite" prin care să fenteze temutul regim.

Mă opresc aici căci mă va lua iarăși flama.

Ce să facem, „parada o vor conduce ei", nouă nu ne rămîne decît să găsim metode de a critica eficient acest nou regim și, mai ales, de a-l schimba.

Cu prietenie, al tău,
Vasiliy Andreevici

XIII

În care se povestește cum regimurile de tip comunist se bazează pe limbă, iar cele de tip capitalist pe bani, de ce Gulagul nu e tot una cu Auschwitzul, de ce primul este mai aproape de Biserică și al doilea mai aproape de bancă și de ce în comunism poți să critici, pe cînd în capitalism nu.

Dragă Vasiliy Andreevici,

Am citit cu mare satisfacție scrisoarea ta. Dincolo de ironia și umorul tău, pe care le-am gustat cu multă încîntare, cred că ridici o problemă extraordinar de importantă. Pe mine m-a interesat relația intelectualilor, a disidenților, a birocraților cu statul sovietic. M-a interesat pînă și relația pușcăriașilor cu vechiul regim, însă niciodată nu m-am gîndit, mai ales în termenii pe care îi pui tu, la acest segment al societății. M-a pus pe gînduri ceea ce ai scris despre *speculanți*. Tu pui în discuție modul de interpretare, de lecturare a regimului comunist, dar și a criticii aduse acestui regim. Arunci o perspectivă nouă asupra regimului, arătînd că totalitarismul nu este „atît de total", și, mai ales, aduci o subtilă critică discursului construit de disidenți. Insinuezi că discursul disidenților a pierdut pe termen lung, iar discursul subversiv al *speculanților* /

bișnițarilor a fost unul cîștigător atît în vechiul regim, cît mai ales în trecerea la noul regim. Dacă vei publica astfel de idei nu cred că va bucura multă lume. Dar dacă tot ești de părere că un text care nu conține un risc este o simplă marfă, atunci bănuiesc că îți asumi aceste rînduri și riscurile la care te supui. Oricum, sînt idei care merită toată atenția și pe care trebuie să le discutăm.

De fapt, acum îmi dau seama că textul tău are multe idei comune cu povestea amicului nostru *Estetul*, care tocmai a scos o carte excepțională. Nu știu dacă ai primit-o. Spre deosebire de textul tău, care este foarte plastic prin prezența eroului lui Ilf și Petrov, cartea lui este una pur teoretică.

Teza lui, care în anumite locuri coincide cu opiniile mai multor teoreticieni din domeniu, sună cam așa. Mai întîi, cînd vorbim despre proiectul comunist, trebuie să pornim de la ideea că scopul lui este să subordoneze economicul politicului. Într-un astfel de sistem, politicul este suveran, și nicidecum economicul. În al doilea rînd, susține el, trebuie știut că sistemul politic are ca mediu limba, în timp ce sistemul economic are ca mediu banii. Prin urmare, politicul se bazează pe cuvinte, fraze, decrete, argumente, programe, adică pe limbaj, pe cînd economicul se bazează pe cifre, pe bani. Ce a fost Revoluția din Octombrie? se întreabă amicul nostru. Din această perspectivă, ea a fost un fel de *linguistic turn* unde a avut loc transferul societății din mediul banilor în mediul limbajului. Din acest fapt decurg toate consecințele.

Ceea ce e foarte important aici este raportul dintre stat și cetățenii lui. Din felul în care e construit statul decurge și relația sa cu cetățenii. În comunism, totul era conceput pe decrete, postulate și directive. În lumea capitalistă, limba își pierde din putere, evident, nu dispare, ci doar capătă o altă semnificație și funcție. Ea devine un instrument financiar, capătă o funcție economică. Cum nu comunică cu cetățenii săi prin cuvinte, ci prin intermediul

banilor, regimul capitalist este în esență surd și mut. Facturile, cardurile, împrumuturile, asigurările și, mai ales, impozitele reprezintă forme prin care un astfel de stat interacționează cu cetățenii lui. Limba este de prisos, ea are un caracter pur estetic, funcțional și comercial și nimic mai mult.

De aici decurge și rolul diferit al intelectualilor în cele două sisteme. În sistemul comunist, rolul lor este esențial, căci sînt singurul grup care are autoritate în domeniul instituirii limbii, instrumentul de putere al statului. Ei erau cei care produceau textele atît de necesare regimului, narațiunea puterii prin care statul se impunea. În comunism, intelectualul legitima sau delegitima Puterea. În sistemul capitalist, intelectualul are o valoare pur tehnică și devine mai degrabă un membru oarecare al societății comerțului în care totul se vinde. Aici, limba nu mai are o valoare politică, ci doar una comercială. Între bancherul de la Banca X, dealerul de mașini Y și intelectualul de la Universitatea Z dispar diferențele, căci toți vînd, de fapt, ceva: bani, mașini sau texte, cunoștințe. Limba, textele devin o marfă cu drepturi egale, care se supune regulilor pieței. Aura, statutul și puterea intelectualului din perioada comunistă dispar, iar în noua societate, capitalistă, nu-i mai rămîne decît să se așeze frumos la tarabă, alături de ceilalți membri ai societății, pentru a face negoț. Aceste adevăruri dor, mai ales generația noastră, obișnuită să folosească cuvinte și texte care au putere.

Eu vin dintr-o generație în care și tăcerea avea putere, căci ea este parte componentă a limbajului. Acum, toată generația noastră, cei care disprețuim aproape biologic banii suferim enorm după acele vremuri, în care ceea ce produceam noi avea un caracter politic, eram parte a domeniului Puterii. Acum ceea ce producem noi „nu costă doi bani" sau costă atîta cît decide piața. Din această cauză, mulți dintre noi am devenit foarte conservatori,

iar o parte s-au îndreptat chiar spre domeniul religios. Nu e deloc întîmplător. Mulți dintre noi am vrea să refacem de fapt un stat pe care să-l verbalizăm, nu să-l numărăm. Statul stalinist este foarte aproape în esența sa de statul religios, iar intelectualii staliniști sînt foarte aproape de intelectualii conservatori de rit vechi. Intelectualii staliniști sînt mult mai aproape de părinții Bisericii creștine primare, de patristică, de intelectualii medievali care produceau texte pentru a construi „cetatea lui Dumnezeu". „Cevengur-ul" lui Platonov, acest „oraș al Soarelui", este foarte aproape de „Cetatea lui Dumnezeu" prin modul total de a se construi. Toți aceștia sîntem staliniști pursînge și ducem un dor nebun după acele vremuri.

Încercarea de a pune într-o paradigmă comunismul și fascismul mi se pare o mare eroare. Firește, sînt două regimuri totalitare violente și absurde, însă fascismul, îmi pare rău că trebuie să spun acest lucru, este mult mai aproape de capitalism decît comunismul. Fascismul este înrudit cu sistemul capitalist tocmai datorită acestei logici metrice, matematice, prin care se produce. Dacă regimul capitalist se produce prin bani care, cum am mai zis, pot fi calculați, fascismul se susține prin „genetică", prin „biologia" ideologizată care se bazează pe măsurare. În ideologie și științele fasciste, „evreul" este o entitate „biologică" ce poate fi măsurată și definită exact și care diferă de „arian". Astfel, entitatea „evreu" este pentru „arianul pur" un produs „biologic", nu unul cultural. „Evreu" te naști, nu devii, „arian", la fel, iar două popoare „alese" nu prea pot exista. Putem scăpa de această „natură" biologică doar prin lichidarea totală, fizică. Lagărele de concentrare fasciste au ca scop controlul total asupra „naturii" și deci lichidarea naturilor „impure": evreu, țigan, handicapat, homosexual, negru, comunist etc.

În ideologia comunistă, „comunistul" și „dușmanul poporului" nu sînt produse „naturale", ci „culturale".

„Comunist" sau „dușman al poporului" devii, te „convertești". Procesul este asemănător cu cel din religie. În acest sens, Gulagul are ca prim scop procesul de „reeducare". Pentru că „dușmanul" nu este un dat „natural", ci „cultural", el poate fi „reeducat" și „convertit" la „dreapta credință". Teoretic, comunismul îți oferă „șanse". Este un principiu important, căci se bazează pe faptul că un individ este un dat cultural, nu unul biologic. Ar fi însă o mare greșeală să credem că această „șansă" simplifică lucrurile. „Șansa" la „convertire" prin „reeducare" complică de cele mai multe ori situația. A fi „dușman" sau „tovarăș" era un dat cultural, care se baza numai pe discurs, pe limbă, pe cuvînt și crea posibilitatea infinită a interpretărilor. Era nevoie de un simplu cuvînt, de o simplă frază și chiar de o simplă tăcere ca să poți fi transformat din „tovarăș" în „dușman al poporului". În comunism s-a creat un mecanism ce putea produce la infinit semnificații și interpretări care te puteau propulsa în ierarhia oficială sau te puteau arunca în iadul lagărelor de concentrare. Iar aici lucrurile se complicau și mai mult, după cum am mai povestit. Tocmai faptul că Gulagul avea declarată ca finalitate „reeducarea" și nu exterminarea, precum lagărele naziste, „șansa" de a fi „reeducat", crea posibilitatea unei suferințe infinite atît ca posibilități, cît și ca timp. Sistemul avea suficient timp, resurse și posibilități de a te „reeduca". Suferința din Gulag era infinită, nelimitată, fiindcă nu ținea de o limită de timp, de niște reguli clare, ci de o veșnică interpretare. Gulagul nu cunoștea limite ale interpretării, iar acest lucru ducea la o infinitate de forme ale suferinței.

Aici ar trebui spus un lucru foarte important, pe care astăzi mai nimeni nu vrea să-l audă și să-l recunoască. Singurul stat în care critica funcționează eficient, și cu adevărat, idee pe care o susține și *Estetul*, este statul de tip comunist. Eu susțin că și statul religios, căci ambele sînt construite pe limbă. Ereziile sînt posibile numai acolo

unde este stabilit deja un crez canonic. Un stat construit pe discurs, pe limbă poate fi deconstruit și criticat cu aceeași unealtă. Limba este mediul prin care se instituie și se dizolvă puterea statului de acest tip.

Ideea că sistemul comunist a căzut din cauza falimentului economic este o propagandă ieftină a noii Puteri, care își fundamentează puterea doar pe bani. Un sistem precum cel comunist sau religios nu are cum să se dizolve din cauze economice căci, după cum am mai zis, nu pe economic se construiește, ci pe politic. Cîte state comuniste nu au falimentat de mult din punct de vedere economic și încă mai funcționează? Pentru ca un astfel de stat să dispară este nevoie de o decizie politică, nu de una economică. URSS-ul e un exemplu perfect, a dispărut printr-o singură frază.

Cum procedăm în noul regim în care trăim? Cum îl criticăm? Cum îl schimbăm? E absurd să crezi că, dacă vei produce texte critice, vei produce și un efect destabilizator. Ele aveau efect în comunism, pe cînd acum, după cum am mai spus, sistemul îți transformă textele în marfă. Nicio critică, niciun protest nu mai au efectul dorit, ci doar un rol comercial. Această situație este o mare provocare pentru noi și e o problemă pe care încă nu o putem rezolva. Cum ar spune un bun prieten comun: bine am revenit în secolul al XIX-lea. Deci o luăm de la capăt, dar poate cu mai multă înțelepciune. Nu e deloc întîmplător faptul că singura critică de care se teme noul regim și la care reacționează noua idologie este terorismul. Ce vor să spună teroriștii, ce vor să transmită ei, de ce au ales această cale sînt întrebări la care trebuie să răspundem. Și anarhiștii ruși din secolul al XIX-lea au încercat această cale, firește, într-un cu totul alt context istoric. Este foarte clar însă că acești teroriști ai lumii noi sînt un produs mixt, care aparține celor două lumi: cea din care au ieșit și cea în care se manifestă, și care

încearcă un dialog imposibil și sîngeros cu Puterea dominantă. E mai degrabă o formă de reacție la această Putere, așa cum disidenții erau o formă de reacție la Puterea comunistă. Important pentru noi e să înțelegem cauzele care i-au produs și ce vor ei să comunice cu adevărat, căci lectura oficială, dată de noii politruci, nu e cu nimic mai bună decît lectura dată de cei de la Kremlin disidenței. E o problemă greu de decodat și foarte delicată, mai ales că în joc sînt viețile multor oameni nevinovați. De fapt, ca întotdeauna: cu cît generalii au mai multe grade, cu atît sînt mai departe de linia frontului, iar în prima linie mor cei care nici nu știu de ce se află acolo.

Poate ar trebui să reluăm această temă mai pe îndelete. Mă opresc aici.

Cu prietenie, al tău,
A.I.

P.S.: După ce am terminat scrisoarea am avut o discuție cu o bună prietenă care face un studiu pe „valutiști". În discuție mi-am dat seama că „valuta" este un concept perfect pentru a ilustra povestea ta legată de „limba sistemului". Precauția pe care o ia statul comunist față de acești „bani străini" este o precauție economică sau una politică? Conceptul și modul de control al „valutei" vin să confirme teoria pe care o susții. Ea exemplifică perfect această teorie. Într-adevăr, „valuta" în statul comunist nu are o valoare economică, ci una strict politică, ideologică. Ce este „valuta" pentru statul sovietic? „Valuta" este simbolul lumii capitaliste, este sîngele sistemului dușman, este însăși limba acestui sistem. În URSS nu aveai în esență ce să faci cu valuta. A deține „valută" însemna a pactiza cu dușmanul. Pentru a înțelege mecanismul și esența sistemului de tip comunist nu trebuie să tratăm „valuta" ca pe un concept economic, fiindcă ea nu avea nimic comun

cu economia. Conceptul de „valută" este aproape identic cu conceptul de „bani" și „bogăție" în creștinism. De ce? Aici ai dreptate: fiindcă ambele lucrează cu politicul, adică cu un sistem construit pe limbă. „Valuta", „bogăția" aparțin altei lumi, sînt limba „lumii păcătoase", limba „dușmanului", de aceea, pentru a te păstra „pur", nu trebuie să utilizezi astfel de simboluri. Cînd faci transfuzie de sînge „străin" transferi și sufletul „celuilalt". Conceptul de „valută" are în comunism un înțeles profund religios. Așa cum creștinismul nu poate muri din cauza sărăciei, să zicem, tot așa niciun sistem comunist nu cade din cauza lipsei de bani. Comunismul, ca și creștinismul, moare din cauza „pierderii credinței". „Valuta" poate dărîma numai sisteme în care are o funcție economică și nicidecum una politică.

Comunismul a murit în momentul în care cuvintele nu mai spuneau nimic, cuvintele nu mai puteau da sens crezului ideologic fiindcă își pierduseră din semnificație, iar pentru a scăpa de această lume a sunetului fără sens, dai un decret prin care anulezi sistemul. În timp ce comunismul poate fi anulat printr-o singură frază, lucru care s-a și întîmplat, capitalismul nu poate fi nici măcar deranjat de cuvinte și fraze, fiindcă aici limba are o altă funcție. Capitalismul poate fi pus la grele încercări numai în momentul în care „valuta", limba lui, își pierde din semnificație, adică limba oficială a sistemului, „sistemul financiar" trece printr-o inflație, pînă la dispariția sensului.

XIV

În care ni se transmite o știre șocantă: Ceaușescu nu a existat! El nu e existat, ci a fost o hologramă a poporului său, a oamenilor din anturajul său și a intelectualilor acestui neam.

Dragă A.I.,

Sînt de acord cu ce spui tu și cu ce susține amicul nostru. E o recapitulare perfectă a obsesiilor noastre. Mă tot întrebi despre Ceaușescu și epoca sa. Sincer să fiu, pentru mine este destul de dificil să gîndesc acest lucru și să analizez, căci aici este foarte puțină reflecție în jurul acestui subiect. Aproape nimeni nu-și asumă comunismul, și cu atît mai mult acest subiect care este foarte sensibil. Am întîlnit foarte tîrziu cîțiva oameni care au recunoscut că au fost comuniști, că au crezut sincer în idealurile lui și își recunosc public aceste convingeri și că acum înțeleg că au crezut într-o himeră.

Mi-e foarte greu să înțeleg această perioadă, pe de o parte din cauza faptului că nu am avut o relație directă, ci doar indirectă, povestită sau citită din diverse surse. Pe de altă parte, așa cum spuneam, mi-e foarte greu să înțeleg ce s-a întîmplat cînd oamenii care au trăit acea perioadă, unii dintre ei contribuind la „producerea" ei,

refuză să discute despre acest lucru. Este incredibil cum reușesc cei de aici să externalizeze problema și dușmanii. Ceaușescu este un „El" care ne-a chinuit pe „noi", iar comuniștii sînt niște „ei" care ne-au adus numai probleme „nouă", cei care am fost niște martiri. Deci vinovații sînt „ei" și „El", iar cei care am suferit sîntem „noi". Într-o astfel de abordare, un element important precum responsabilitatea devine difuz și abstract.

Eu pornesc și încerc să analizez această perioadă de la cîteva idei centrale. Mai întîi, constat că perioada comunistă este cea mai coerentă, consecventă și consistentă din epoca modernă a României. Asta cred eu și ți-o spun doar ție, căci aici nu e prea comod să afișezi astfel de convingeri. Perioada interbelică, perioadă care este pentru *establishment*-ul cultural de aici un soi de „epocă de aur" a României moderne, este din punctul meu de vedere mult prea fragmentată politic și dominată de multe curente politice antimoderne. Cel mai important fenomen al acelei perioade este fără doar și poate avangarda românească, care este exemplară. Dar, și aici, dominația scriitorilor și artiștilor de origine evreiască e mult prea mare pentru a fi simpatizată și respectată la justa ei valoare. Cei care devin corifeii interbelici sînt ancorați foarte mult într-un discurs mistico-naționalist de care nici Rusia nu a dus lipsă la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. În comparație cu această perioadă, comunismul este un produs mai consistent atît ca perioadă, cît și ca substanță. Nu mă refer la valoarea lui, firește. Eu fac doar constatări și atît. Așa că, le place sau nu le place, această perioadă nu poate fi ștearsă cu buretele, „condamnată" și declarată „ilegitimă". Nu poți da un decret prin care să anunți că tot ce s-a întîmplat în ultimii 45 de ani este „ilegitim" și „criminal". E caraghios să fii ilegitim jumătate din secolul XX. Firește că în demersul de cunoaștere, înțelegere și asumare a acestei perioade există loc și pentru pedepsele

aplicate celor care au făcut abuzuri și pentru omagiile aduse victimelor. Istoria aici nu se vrea înțeleasă și asumată. Istoria este pentru marea parte a intelectualilor noștri un „duh", iar ei se cred șamani. Ei fac ritualuri de exorcizare, gonesc „duhul rău", alungă „răul", condamnă „fulgerul" și „molima" și aduc „ploaia" și „duhul cel bun". Majoritatea inteligheției noastre a devenit un soi de mic traficant și falsificator de idoli, indiferent dacă sînt idolii cetății, peșterii, forului sau teatrului.

În al doilea rînd, mai toată lumea aici se consideră, după cum spuneam și mai sus, victimă. „Noi" am fost victima „lor", „noi" fiind majoritatea cetățenilor în forma cea mai concretă, iar „ei" fiind o entitate foarte abstractă. Ca să vezi pînă unde merge abstractizarea acestui raport îți dau un exemplu relevant. Cînd s-a creat comisia prezidențială care avea ca scop condamnarea comunismului, s-a condamnat comunismul, nu însă și instrumentul principal de punere în aplicare, adică membrii PCR. Cine știe cît de cît cum funcționa sistemul și care era rolul partidului știe foarte bine că nu prea există un Partid Comunist fără membri ai Partidului Comunist. Evident că există o ierarhie și un anumit grad diferențiat de răspundere, dar cum poți să condamni un regim și să nu condamni și membrii partidului care a produs acest regim? Este un nonsens. Știi foarte bine că România a fost țara cu cel mai mare număr de membri de partid pe cap de locuitor. Teoretic, dacă Partidul Comunist a fost forța conducătoare și România a fost țara cu cel mai mare număr de membri pe cap de locuitor, ea ar trebui sa fie țara cu cel mai mic număr de victime ale regimului comunist și numărul cel mai mare de privilegiați. Raționamentul nu e neapărat corect, însă vreau să scot în evidență că procesul de victimizare este unul fals și incorect. Dacă aș fi ceva mai cinic și aș urmări ce indică studiile mai noi în acest domeniu, aș putea deconstrui ușor această poveste, căci statisticile ne arată

că, în România comunistă, cei care au avut de cîștigat au fost mult mai mulți decît cei care au avut de pierdut. Dar nu are rost să ne jucăm cu un domeniu atît de sensibil: da, suferință a existat, însă victimizarea pe care o facem postfactum este una ideologizantă și nu ne rezolvă problemele. Condamnarea comunismului, din păcate, nu are ca scop crearea unei platforme de cunoaștere a acestuia sau o încercare de a li se face dreptate victimelor acestui regim. Scopul acestui gest este acela de a transfera privilegiile dinspre un regim spre alt regim, precum și legitimarea simbolică a unei noi elite culturale și politice.

Un al treilea lucru important în povestea noastră generală ține atît de responsabilitatea fiecăruia, cît și de înțelegerea rostului fiecăruia în mașinăria comunistă. Din cauză că la noi comunismul este văzut ca regim de ocupație și se face o împărțire clară între „ei" și „noi", este foarte greu să găsești oameni care-și asumă concret participarea la regim. Uneori mă întreb cum naiba a fost posibil regimul Ceaușescu, atît timp cît toată lumea zice că s-a abținut de la colaborarea cu regimul. Nu sînt atît de naiv să le cer acestor oameni acte de eroism.

Sistemul comunist și-a bazat dezvoltarea pe trei categorii sociale. Primii sînt, firește, cei foarte activi, care au intrat în structurile de conducere și au avut un cuvînt greu de spus și care au avut și cele mai mari responsabilități. Urmează cei mai puțin activi, dar care au devenit colaboratori ai sistemului pe diverse paliere ale sale. Aceste două categorii reprezintă doar un mic procent al populației. Cei care au contribuit cel mai mult la dezvoltarea sistemului sînt cei mulți, sînt cei care au tăcut și s-au supus. Comunismul și-a construit temelia pe această mulțime tăcută și supusă. Iar ei au fost majoritari și au o doză de vină pe care trebuie să o conștientizeze și să și-o asume.

E timpul să ajung la subiectul de mult anunțat, Ceaușescu. Teza mea simplă despre epoca Ceaușescu este următoarea.

În realitate, Ceaușescu nu a existat, fiindcă el este un produs prin excelență al industriei cultural-politice a României. Atenție, a României de după retragerea trupelor sovietice. El a fost o proiecție colectivă în care cei mai activi au fost intelectualii și oamenii sistemului. Ceaușescu a devenit atît de puternic datorită faptului că în structurile de putere moderne, și în mod special în comunism, nu te poți sustrage puterii. „Retragerea" generală din sfera politicului înseamnă participare indirectă la întărirea lui. Renunțarea la critică, la îndoială, la cîrcoteala indirectă presupune mici omagii aduse puterii. Ceaușescu nu a existat, ci l-am produs noi, atît cei care l-am aclamat și i-am adus omagii, cît și cei care au tăcut și s-au supus docil. Ceaușescu este un soi de proiecție colectivă, un fel de scriere colectivă pe care am conceput-o noi toți. La producția epocii Ceaușescu au contribuit pînă și acei cîțiva disidenți, căci l-au legitimat și i-au dat un contur, o imagine mai clară, fie ea și una negativă. Ei au arătat, fără voia lor, că „acest rău" există acum și aici, în afara noastră.

Ceaușescu, din păcate, este cel mai important produs cultural-politic al României moderne, căci la facerea lui am contribuit cu toții, de-a valma. În definitiv, Ceaușescu sîntem noi toți. El era reflectarea noastră și noi eram reflectarea lui, el era imaginea noastră și noi eram imaginea lui. Ceaușescu nu a existat, a existat însă o hologramă cu chipul lui, proiecție a propriului său popor, a oamenilor lui din aparat și a intelectualilor din țara lui. El a luat ființă prin voința noastră și a dispărut tot prin voința noastră. Dacă Ceaușescu ar fi avut curajul să-și privească supușii, s-ar fi îngrozit, căci și-ar fi văzut propriul chip monstruos. Iar noi am fost prea fricoși și lași pentru a-l privi și a ne vedea chipul.

Nu e plăcut să aflăm acest lucru, e dureros să ți-l asumi, însă, din păcate, nu avem de ales. A fost nevoie de un singur gest, un singur urlet colectiv ca proiecția să

se oprească, iar „El” să dispară. E adevărat că din cînd în cînd ne mai bîntuie fantoma lui, însă eu cred cu convingere că doar înțelegerea și asumarea acestui lucru pot întrerupe mecanismul de producere la nesfîrșit a acestor chipuri hidoase. Tragedia zilei de azi e că „El” s-a transformat în mulți „ei”, s-a multiplicat în ființe care-i poartă chipul. Dar asta e o altă problemă.

E timpul să mă opresc.

Cu prietenie,
Vasiliy Andreevici

XV

În care se vorbește iarăși despre disidenți, care uneori devin aripa cea mai stalinistă a regimului comunist, și unde ni se mai spune de ce o lingură poate pune la îndoială pînă și un volum precum Arhipelagul Gulag.

Dragă Vasiliy Andreevici,

Îți scriu de la Berlin, unde tocmai am ținut o conferință despre disidenți. Cred că iarăși am reușit să pun gaz pe foc. Din reacțiile multor figuri marcante care au participat am priceput că „plînge Siberia după mine". Îi înțeleg perfect: oricît l-am fi urît pe Stalin și am fi luptat împotriva lui, oricît am fi mirosit aerul Gulagului și al epocii staliniste, în intimitatea noastră, am rămas cu toții niște staliniști. M-am uitat atent în ochii lor și mi-am dat seama că aveau un singur gînd, ca reacție la ceea ce am spus, învățat de la Iosif Vissarionovici: „Nu i-ar strica puțină reeducare".

Acum, dacă tot sînt la acest capitol, o să încerc să-ți sintetizez succint ideile prezentării mele. Iarăși, deci, despre disidență.

După mine, există trei sau cel mult patru tipuri reale de disidenți, care pot fi ilustrate prin exemple cunoscute din istoria comunismului. Primul tip este cel a disidentului

pe care am putea să-l numim „socialistul sincer". Sînt mulțimi de exemple, dar cel mai cunoscut este, totuși, Andrei Saharov. El este cel care vede aberațiile și excesele sistemului, însă crede în continuare în „socialismul cu față umană", în valorile lui, și luptă împotriva abuzurilor, pentru a nu „întina cauza" în care crede. Sînt niște disidenți curați, de o naivitate și o sinceritate incredibile, care au crezut pînă la capăt în idealuri. Au criticat regimul, dar și-au slujit cu convingere țara. Mașinăriile cinice politice, „trecute" sau „prezente", i-au folosit fără niciun scrupul în slujba propriilor interese. Ei au rămas pentru noi o amintire frumoasă și demnă de respect.

Al doilea tip este cel al disidentului radical, care luptă împotriva sistemului comunist și îi dă o semnificație totală: comunismul este întruchiparea Răului pe pămînt. Pentru el sistemul comunist e răul absolut. Acest disident funcționează în cea mai pură logică stalinistă, este produsul stalinist prin excelență, căci gîndește într-o banală logică dualistă: tovarăș sau dușman, rău sau bine. Exemplul perfect este Vladimir Bukovski. Un tip de un curaj nebun, cu o atitudine radicală, dar care nu reușește să facă distincții simple și să înțeleagă mașina politică care uneori e ceva mai sofisticată decît o prezintă el. Deseori, el devine partizanul unei singure opinii: luptă împotriva unui „rău total", legitimînd uneori fără voia sa un „bine total".

Al treilea tip de disident, cu umilă modestie, sînt eu, cel care am acționat cum am acționat. Eu am ales să merg mereu pe contrasens, să fiu mereu în postura de disident, indiferent de sistem, să irit, să incomodez și, uneori, cînd a fost cazul, chiar să iau poziții contradictorii față de propriile-mi acțiuni anterioare. În acest sens sînt perfect de acord cu poziția ta, care susții că un intelectual în raport cu Puterea are de ales între două atitudini: ori intelectual de curte, ori intelectual al exilului. Eu am decis să aleg exilul, un exil față de orice Putere politică. A fi în exil este deja o formă de critică.

Ar mai exista un al patrulea model de disident, mai degrabă un mod de utilizare a disidenței despre care am mai vorbit. Este vorba de cazul Aleksandr Soljeniţîn. Critica sistemului construită de el în volumul *O zi din viața lui Ivan Denisovici* nu este cu nimic mai radicală decît discursul lui Nikita Hrușciov de la congresul al XX-lea al Partidului. Cartea, de departe cea mai importantă creație a lui, nu face decît să transfere limbajul lui Hrușciov, butucănos și lemnos, într-unul artistic, care are un efect mult mai puternic și de mai de lungă durată. Odată cu emigrarea sa din țară, Soljeniţîn nu face decît să reproducă acest mecanism critic în contextul occidental. El transpune critica occidentală la adresa comunismului, așa cum e ea, cu bunele și relele ei, și ea la rîndul ei destul de lemnoasă, în limbajul *Arhipelagului Gulag*. În acest caz, nu mai este vorba de o descriere „reală" sau ce crede Soljeniţîn despre comunism și Gulag, ci o poveste despre ce cred occidentalii despre comunism și Gulag. Sînt totuși două lucruri diferite: realitatea comunistă și discursul occidental despre această realitate. În ce măsură cartea *Arhipelagul Gulag* are legătură cu realitatea Gulagului? Eu zic că într-o mare măsură. Dar să nu uităm că *Arhipelagul* este o critică, și nu o descriere a realității, iar o critică are mereu dreptate: critica la adresa comunismului făcută de capitaliști e la fel de valabilă ca și critica comunistă adresată capitalismului. De aceea trebuie depășită pentru a o înțelege. Eu nu cred în discursuri nevinovate și sincere cînd vin din partea unor structuri ideologice și de putere. Eu îmi fac datoria de a pune totul la îndoială. Soljeniţîn e un caz excelent prin care vedem cum au loc transferurile de limbaj și, implicit, de ideologie și, mai ales, modul în care sînt utilizate ele. Istoria se repetă de fiecare dată.

Astăzi vedem tot mai clar cum ea se rescrie din perspectiva învingătorilor. Puțini vor să afle adevărul, realitatea istorică și diversele ei fațete, căci învingătorii au dat

verdictul. Verdictul învingătorilor este un adevăr prestabilit de ei. Dar în cazul nostru nu este niciun pericol, căci avem aceleași principii: învingătorii, oricare ar fi ei, trebuie ridiculizați și criticați.

Revenind la Soljeniţîn, cred că forma lui de disidență este necesară măcar pentru faptul că un astfel de demers face posibil dialogul. Capitalismul și comunismul, cele două sisteme politice antagoniste, dialoghează între ele prin intermediul disidenților. În același timp se întîmplă un dublu fenomen important. Acest demers le reamintește celor din blocul comunist ce cred occidentalii despre ei, iar occidentalilor le amintește despre datoria pe care o au față de Celălalt, chiar dacă celălalt este dușmanul. Disidenții sînt vasul comunicant al celor două sisteme care ne arată că nivelul lichid al ideologiei e același.

Dacă tot sîntem la acest capitol, ar trebui să amintesc despre un caz special al disidenței, cel al unui mare nedreptățit: Varlam Șalamov. Toată lumea vorbește despre cei pe care i-am numit mai sus și uită de primul mare disident, cel care a scris cea mai importantă carte despre Gulag și care înțelege, cred eu, cel mai bine acest fenomen. Istoria lui este cutremurătoare. O știi foarte bine. Cartea lui, *Povestiri din Kolîma*[1], este exemplară ca înțelegere și mod de tratare a lagărului de concentrare și superioară tuturor celor care i-au urmat. Viața cotidiană a Gulagului, acel loc damnat, este povestită fără ură ideologică, ca o viață obișnuită. Șalamov face parte din acea categorie de persoane (foarte puține la număr) care au fost condamnate nu pentru că ar fi luptat împotriva regimului comunist, ci pentru că au luptat pentru susținerea lui. Este vorba, bineînțeles, de o susținere de o cu totul altă

1. Varlam Șalamov – *Povestiri din Kolîma*, trad. rom. de Ioanichie Olteanu, prefață de Ion Ianoși, Editura Minerva, București, 1993.

manieră decît varianta oficială. E aceeași capcană în care am căzut și eu. El a luptat împotriva „deviaționismului" stalinist și pentru o revenire la „linia leninistă". Fiind student, a multiplicat și împărțit prin oraș faimosul document numit „Testamentul lui Lenin", din care reieșea că nu Stalin este cel care trebuie să conducă Partidul. A fost arestat și condamnat. Va petrece în Gulag cei mai crînceni ani ai regimului (anii '30, '40, '50), în cea mai temută zonă geografică, faimoasa Kolîma, unde nici măcar nu era nevoie de paznici, avea grijă natura de condamnați. Din Kolîma nu se putea evada, căci, în orice direcție ai fi fugit, ai fi murit înainte să ajungi la primul spațiu locuit de oameni. Kolîma era spațiul rupt de geografia umană. Kolîma era lumea de dincolo de umanitate, de unde nu se putea scăpa.

Hei, Kolîma, Kolîma,
Planetă bizară,
Nouă luni de iarnă,
Numai trei de vară.

A stat în lagăr șaptesprezece ani și a muncit la minele aurifere, o pedeapsă cumplită din care nu scăpau decît morții. Această experiență inumană o găsim în faimoasa *Povestiri din Kolîma*. Știi bine biografia lui și nu are rost să ți-o mai reamintesc. Important este că el a scris cu ceva timp înaintea lui Soljenițîn. Chiar dacă nu a fost publicat oficial decît foarte tîrziu, volumul circula în samizdat și era cunoscut. Șalamov ne avertizează: „Ceea ce am văzut eu, omul nu trebuie să vadă și nici măcar să știe".

Cînd a apărut cartea lui Soljenițîn *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, Varlam Tihonovici a citit-o și i-a trimis lui Aleksandr Isaevici o scrisoare de apreciere. Autorul *Povestirilor din Kolîma* are cuvinte de laudă și remarcă

faptul că Soljenițîn reușește să construiască un roman convingător, cu personaje autentice; o bună mărturie despre ce s-a întîmplat în acei ani. Dar există, cum zicem noi, rușii, „un mic *însă*". Astfel că tot scandalul și cearta dintre ei tocmai de aici pornesc, de la acest banal „însă". Șalamov remarcă un detaliu care-l deranjează, chiar banal, am putea spune. Mai știi ce observă Șalamov? Că deținuții din *O zi din viața lui Ivan Denisovici* mănîncă ciorba cu lingura. Șalamov, autoritatea numărul unu în ale Gulagului, îl întreabă pe Soljenițin: „Ce caută lingura în Gulag?".

De ce e atît de importantă acea lingură? Lingura, firește, nu schimba semnificația Gulagului. Un Gulag cu lingură sau fără lingură este același. Însă o lingură care apare într-un text poate schimba semnificativ sensul mesajului. Șalamov ridică o problemă fundamentală legată de ideea centrală a cărții lui Soljenițîn: mărturia autentică despre lagărul de concentrare. Șalamov îl învinuiește practic pe Soljenițîn că povestea sau, mai degrabă, „Gulagul povestit de el" nu este unul autentic, că este unul „neadevărat" (*nenostoiasciy*), cum zice el. Argumentul care demonstrează acest „neadevăr" este banala lingură. Experiența lui de veteran al Gulagului e că în lagăr lingura este un instrument de prisos. În Gulag nu se folosește lingura. Odată marcată prezența sa în text, această banală lingură poate falsifica mărturia.

Reproșul pe care Șalamov i-l aduce lui Soljenițîn este o problemă care-l frămîntă și pe el, fiind o preocupare centrală tuturor autorilor care scriu despre lagărele de concentrare. Întrebarea lui principală este: cum putem depune mărturie, cum povestim, cum traducem, cum transmitem Gulagul și experiența lui, fără a-i denatura realitatea și adevărul. Este un subiect foarte delicat, dar semnificativ. Pentru Șalamov, *O zi din viața lui Ivan Denisovici* denaturează mesajul Gulagului, fiindcă pune lingura acolo unde nu ar trebui să fie (conform propriei experiențe).

Astfel, ceea ce îl deranjează foarte mult pe Șalamov e modul în care Soljenițîn încearcă să povestească Gulagul și să îl transmită cititorului. Acesta din urmă are tendința de a crea un adevărat *Dicționar Explicativ Complet al Gulagului*, care să dea detalii exacte, explicații exacte, reguli exacte, concepte exacte, sensuri exacte și definitive. Tocmai de aceasta fuge Șalamov în textele sale, iar abordarea lui Soljenițîn îl irită. El nu crede că este posibil să poți scrie un Dicționar Explicativ despre Gulag, pentru că ar însemna să îi monopolizezi sensul. Cînd Soljenițîn arată lumii *DEX*-ul Gulagului vrînd să explice totul, Șalamov avertizează și îi arată lingura.

„Lingura" în Gulag poate schimba nu numai situații, dar și sensuri, ceea ce e deja foarte grav. Și îl mai deranjează ceva, enorm, la Soljenițîn și la scriitorii cu această atitudine: modul în care Soljenițîn se transformă dintr-un simplu martor al Gulagului în „martorul autentic" cu aură de „profet" și „învățător", „singurul" care deține „mărturia adevărată" și monopolul de a o transmite „mulțimii". Șalamov disprețuiește postura de „evanghelist al Gulagului". De ce? Fiindcă Șalamov este convins că singura realitate adecvată Gulagului este moartea. A supraviețui Gulagului, a rămîne în viață, a ieși în viață de acolo este incompatibil cu însăși esența Gulagului așa cum o definește Șalamov. Cînd povestești moartea nu faci abuz de detalii, cuvinte și semnificații, căci o astfel de limbă aparține celor vii. Martorii adevărați, autentici, cei care ar putea cu adevărat să povestească Gulagul nu sînt cei vii, ci cei morți. Morții sînt singurii martori autentici ai Gulagului, dar ei nu mai vorbesc.

Am impresia că în ultima perioadă a vieții sale Șalamov s-a învinuit că a ieșit cu viață din Gulag, devenind astfel un martor neautentic. S-a temut mereu de faptul că suferința și mărturia lui vor fi neînțelese și prost folosite. Cînd i-a apărut, fără știrea sa, cartea în Occident, s-a înfuriat și a

condamnat acest gest, acuzînd că este folosit într-un joc care-l depășește și pe care nu îl poate controla. Pe Soljenițîn l-a învinuit și l-a făcut „grafoman" și „afacerist". A intuit încotro se îndreaptă lucrurile. Nu a vrut să accepte jocul nimănui, strategiile ideologice și luptele de putere. Nu a trecut de partea niciunui învingător, fapt care l-a scos din „elita" disidenților. A murit „nebun", așa cum îi stă bine unui autentic disident sovietic. Astfel de oameni apar tot mai rar.

Mă opresc aici.

Te îmbrățișez și să închinăm un pahar de vin pentru Varlam Șalamov.

Al tău,
A.I.

XVI

În care eroul îl citește pe Varlam Șalamov, cel mai bun cunoscător al lumii Gulagului și al lumii interlope comuniste, și în care descoperă că „etica Gulagului" nu e ultimul rău, că există o etică a lumii „blatnoi" care reușește să dizolve ultimele relații umane, că „omul este pentru om" nu numai lup, ci și leu, și vulpe, și că lipsa politicului și „rezistența prin cultură" produc stalinism și ceaușism.

Dragă A.I.,

Mersi pentru ultima scrisoare și pentru sugestia de a reciti Șalamov. Uitasem de carte și de autor, poate cel mai nedreptățit autor rus al secolului XX, alături de Platonov. Recitirea acestui volum a fost ca o revelație. Revin la una din ideile centrale din *Povestiri din Kolîma*, care după mine este extrem de actuală Experiența concentrațională este una dintre cele mai importante experiențe ale omului modern. Este una dintre cele mai semnificative grile de interpretare a puterii și a politicului, devenite atît de importante pentru omul actual. Șalamov, ca și Soljenițîn de altfel, acordă un rol central ideii de *mărturie*, despre care am mai vorbit. Cărțile lor se vor „mărturii absolute" despre Gulag. Aceste mărturii încep să aibă pentru noi un rol

mai important decît arhivele, istoriile, cercetările, căci ne oferă nu numai fapte, ci și interpretări ale acestora. Chiar dacă nu vroia, Șalamov a devenit în raport cu Gulagul mai mult martor decît scriitor. Pentru el este valabilă sintagma devenită clasică în Rusia: un poet este mai mult decît un poet. Și în cazul lui, literatura se transformă într-o armă prin care el denunță realitatea inumană a spațiului concentraționar.

Pentru Soljenițîn, lucrurile decurg după un *credo* politic pe care-l enunță în scrierile sale: Gulagul este un loc care întruchipează răul, iar împotriva lui trebuie să luptăm, trebuie să găsim forme prin care să învingem acest rău. Șalamov este un „condamnat politic" care însă nu mai tratează Gulagul după un crez politic prestabilit. El ajunge aici după un lung șir de evenimente greu de explicat. Constată doar că viața l-a aruncat aici, în această „zonă" absurdă (cum o numește el), și încearcă să o înțeleagă, povestindu-ne această „zonă" numită Gulag. Concluzia lui este cutremurătoare: „ZONA", Gulagul, este un loc al penuriei de lucruri fundamentale precum pîinea, apa și căldura. Ceea ce lipsește însă cu desăvîrșire în Gulag este politicul. Dacă îl citim bine pe Șalamov, Gulagul este un loc care apare nu din excesul de politic, ci tocmai din lipsa politicului (lucru observat de foarte puțini interpreți ai lui). Lipsa politicului face posibilă apariția sistemului totalitar. Teoria lui dă peste cap grila de interpretare a establishmentului ideologic actual care consideră că excesul de politic a creat acest regim și care, indirect, ne îndeamnă la o cumințenie politică.

Ce ne povestește Șalamov despre aceasta? Mai întîi, chiar din primele povestiri, ne spune cum se atribuie „vina" unei persoane. „Totul e groaznic de real, cu excepția «afacerii»". După o lungă și copleșitoare luptă, anchetatul „semnează tot ce a inventat anchetatorul". Semnînd falsa „afacere", „din acea clipă, devine el însuși o figură din

acel univers ireal cu care s-a luptat, un pion într-un joc teribil, sîngeros". Toți știu ce se întîmplă: „Anchetatorul știe că e condamnat (anchetatul). O știu și cei care se găsesc de partea cealaltă a zăbrelelor, respectiv administrația închisorii. Ceilalți condamnați, gardienii, santinelele, soldații sînt deprinși să se uite la cei aflați în anchetă ca la niște condamnați efectivi, și nu virtuali". Acest joc teribil, fără reguli, îi face părtași pe toți. Toți, de la condamnat la anchetator, de la martor la funcționar, jucau „nevinovat" în acest joc murdar. Acest joc îi transformă pe unii în victime, pe alții în călăi și pe toți participanții în vinovați de nedreptatea la care participă. Acesta este începutul marelui joc al eliminării politicului, chiar printr-un mecanism social-politic. Din acest moment, începe epoca Gulagului, despre care numai naivii cred că e de domeniul trecutului. Gulagul lui Șalamov e mereu în prezent, e ca un destin, o realitate din care nu poate ieși. Este o temă extrem de actuală și acută.

În povestirile sale, Șalamov face o descriere detaliată a vieții, a comportamentului, a regulilor acestui loc. Una dintre cele mai importante este cea a tipologiei deținuților, a relațiilor și a ierarhiei care există în „zonă". Cel mai important eveniment pentru un deținut este faptul că „în viața lui apar și dispar oameni... unii pe timp mai scurt, alții, mai lung, dar ei dispăreau de fiecare dată, fără a-ți spune ceva: plecau ca și cum ar fi murit, mureau ca și cum ar fi plecat". În acest loc, în care dispariția și moartea unui om nu mai au niciun rost, are loc un fenomen straniu. Înainte de a dispărea viața, înaintea manifestării morții, dispare politicul. Exact ceea ce într-o comunitate umană nu ar trebui să se întîmple.

Într-un loc în care, teoretic, totul se structurează și se subordonează prin puterea de „a da ordine", tocmai acest instrument devine „păcatul de moarte". Deținuții „noștri", mărturisește Șalamov, „refuză pînă și gîndul de a da

ordine cînd e vorba de munca forțată; este cel mai mare păcat de care se poate face cineva vinovat într-un lagăr, pentru că acolo unde totul se plătește cu sînge, unde omul e lipsit de drepturi, unde sînt în joc viața și moartea cuiva, a lua asupra ta răspunderea de a dispune de voința altuia e un păcat prea mare, un păcat de moarte care nu cunoaște iertare. Existau brigadieri care mureau împreună cu brigada lor. Dar erau și din aceia pe care această teribilă putere asupra vieții altuia îi pervertea rapid, pînă acolo încît coada lopeții sau a tîrnăcopului devenea în mîna lor un argument auxiliar în discuțiile cu propriii ostatici".

Indiferent de poziția pe care o aveau la un moment dat în rîndul deținuților, era necesar ca toți să își aducă aminte de dictonul Gulagului: „Azi e rîndul tău la moarte, al meu e mîine!". Ce este Gulagul? Sensul Gulagului este acela de a pune viața și moartea în același orizont de sens.

Cine erau acești deținuți adunați de pe tot cuprinsul Imperiului? Unii erau „politicii" care căzuseră sub ghilotina Articolului 58, ce definea categoria de „dușman al poporului". Cine erau ceilalți? Tot felul de alte categorii sociale: de la recidiviști și hoți de buzunare, la „fraieri" și „sectanți", de la țărani ajunși din întîmplare acolo, la criminali de meserie. În locurile de detenție din Kolîma întîlneai tot spectrul uman și social. Comportamentul acestor ființe umane căpăta aici forme inumane, cutremurătoare. Șalamov îi înțelege pe toți: îl înțelege pe șeful brutal, îl înțelege pe șmecherul mincinos, pe deținutul laș, pe nerușinatul de medic și îi înțelege pînă și pe cei doi evadați care l-au luat pe un al treilea doar ca să-l folosească drept hrană la un anumit moment. El îi înțelege și îi acceptă pe toți aceștia, pentru că pur si simplu știe că în Gulag singurul scop al omului e acela de a rămîne în viață. În timp ce Gulagul vrea să te omoare, tu vrei să îi supraviețuiești.

O singură categorie de oameni nu acceptă Șalamov. „Toată această lume e nimic pe lîngă *blatnoi mir* (lumea celor *blatnoi*).” Toate persoanele întîlnite în lagăr „sînt totuși oameni, pe cînd cei *blatnoi* sînt ne-oameni”. Ce este această lume *blatnoi*, cine sînt acești *blatnoi*? Deși vine din zona interlopă, termenul se folosește azi mai mult cu o încărcătură estetică și definește persoana care are un comportament, un cod, un limbaj, o atitudine specifice. Componentele „estetice” sînt doar niște produse ale lumii respective. A fi *blatnoi* înseamnă, înainte de toate, a te găsi într-o poziție de șef de bandă. *Blatnoi* este reprezentantul de top, membrul „marcant”, poziționat la vîrful ierarhiei lumii interlope. El este un profesionist al lumii criminale, care se conduce după reguli, „înțelegeri adevărate” (*pravilinîm poneatieam*), acceptate de toată „frăția” (*bratva*). Trebuie să aibă un trecut „curat”, adică să nu fi colaborat cu nicio structură a „puterii oficiale”, de la milițian la securist și de la politruk la militar. „Oficialii” sînt dușmanii, iar legile statului trebuie încălcate, căci lumea celor *blatnoi* funcționează după propriile reguli. În „zonă”, ei intrau automat în „ierarhiile neoficiale” de conducere, nu munceau și erau, practic, cei care țineau sub control viața din interiorul lagărului. E interesant de văzut care erau regulile lor, limbajul pe care îl foloseau ca să semnifice lumea lor paralelă, pe care nu are rost să o povestesc aici. Șalamov o califica drept inumană, iar pe promotorii ei, ne-oameni.

De ce? Șalamov observă un lucru important, și anume că situația de „condamnați politici” devine absurdă într-un sistem în care „coasa stalinistă a morții îi taie” pe toți fără nicio diferență. El constată că, de fapt, în acest loc golit de semnificație, toți sînt „o apă și un pămînt”. Nimic nu mai are sens, totul devine absurd și relativ, căci toți sînt „niște oameni întîmplători, transformați din oameni indiferenți, fricoși, martori și chiar călăi, în simple jertfe”. El

observă că aici nu mai există nicio idee care să dea sens, unitate unui grup sau pentru care să lupți. Este anulată pînă și diferența dintre „politic" și „nepolitic", dintre cei arestați din motive politice și cei arestați din motive penale. Ceea ce îl irită enorm pe Șalamov este nu „nedreptatea stalinistă", nu faptul că a fost privat de libertate și că e pus în fața morții, ci faptul că „zona" în care a ajuns este locul unei nedreptăți și mai mari. Gulagul este locul în care *blatnoii* impun o nedreptate și mai mare. Lumea lor distruge, chiar luînd-o înaintea morții, ultima diferență care mai dădea un sens, acea mică distincție dintre „politic" și „nepolitic". Acest lucru îl putem înțelege mai bine prin descrierea lui Andreev, un reprezentant al lumii *blatnoi*.

Andreev nimerește în Gulag nu pentru că ar fi încălcat Articolul 58, pentru că ar fi săvîrșit „crime contrarevoluționare", ci pentru delicte nepolitice. Aici, în lagăr, Andreev se îmbolnăvește de tifos și intră în carantină. Nimeni nu îi aduce nimic, nici măcar pîine, căci „aceasta este etica de lagăr". Trece printr-o grea încercare și pricepe că e în fața morții, dar că anumite „întîmplări" îl țin încă în viață. Aici înțelege Andreev rostul vieții lui de *blatnoi* în „zonă". Aici „înțelege că nu mai are teamă și nu mai prețuiește viața". Andreev înțelege că are „voința liberă" a unui pușcăriaș care trebuie să folosească aceste „realități care îi pot salva viața". El trebuie să dea „marea bătălie" pentru viață: „împotriva șireteniei animalice, trebuie să pună un animal". El știe că a pierdut multe bătălii, că viața i-a dat puține ocazii de bucurie, că a fost trădat și de familie, și de țară, dar și că el le-a trădat pentru a rămîne în viață. Acum nu mai vrea să piardă ultima bătălie. Grav bolnav, se întreabă: „Ce mă ține în viață?". Oare iubirea? Oare ura? „Ceva mult mai puternic decît moartea l-a ținut în viață." Andreev are o revelație și înțelege că „omul trăiește prin forța acelorași cauze pentru care trăiesc și copacul, și piatra, și cîinele. El nu numai că a înțeles acest lucru, ci

l-a și simțit". De acum încolo, el nu trebuie să se mai supună decît „voinței corpului". „Etica" lumii *blatnoi* distruge ultima fărîmă de relaționare umană, ultimul element al societății umane. Morala e cinică : omul devine om nu pentru că e „creat de Dumnezeu", nu pentru că are „calități spirituale", nu pentru că e „animal politic", ci fiindcă este „cel mai rezistent fizic", „cel mai rezistent animal". Adevărul spus de Plaut *Homo homini lupus* este doar parțial. În realitate, omul îi este omului nu numai lup, ci și urs, și vulpe, și leu, și hienă, și toată încrengătura de animale posibile.

Într-o lume în care domină astfel de judecăți și practici, se creează vidul politic. Într-o lume a „eticii" biologice, animale, în care doar instinctul animal e admirat, în care doar forța fizică și regulile „copacului, pietrei și cîinelui" sînt acceptate, politicul dispare. Înaintea morții – sensul ultim al „zonei" – dispare politicul, minimul element necesar unei societăți umane. Marea lecție pe care ar trebui să ne-o reamintim mereu e cinică și, din păcate, nu corespunde cu predicile noii Puteri. Nu politicul, nu ideologicul, nu excesul – cu toate că și acesta poate crea mari probleme – au creat Gulagul, totalitarismul, dictatorii, ci tocmai lipsa lui.

Ai perfectă dreptate cînd afirmi că „Stalin și Ceaușescu sînt produse culturale, sînt metafore, concepte ale minților noastre, rezultate ale faptelor noastre". Da, ai perfectă dreptate să susții că „noi toți i-am produs". Șalamov spune același lucru. Cînd nu participi la producerea politicului, cînd reziști prin cultură, în loc să reziști politic și prin politic, apar regimuri totalitare. Cînd te retragi din politic, adică nu iei atitudine, cînd reziști prin cultură lași loc dictaturii. Atunci apar Stalin și Ceaușescu. Rezistența prin cultură naște stalinism, hitlerism și ceaușism. Cu cît te retragi mai mult, cu atît lași loc mai mult sistemului totalitar. Indiferența, teama, aplauzele, conformismul au

contribuit uneori mai mult decît participarea directă a unora la apariția acestor monștri.

Gulagul, după cum spuneam, nu este doar în trecut. El este, mai ales în prezent, căci tentația retragerii din cîmpul politic e mare. Ce mai reținem de la Șalamov? Și acesta e ultimul lucru asupra căruia mă mai opresc. Cei mai mulți „cameleoni" din Gulag provin dintre intelectuali: cu hoții, intelectualul devine hoț, cu fraierii, fraier. El împărtășește, în definitiv, „etica" celor *blatnoi*. Reușesc pînă la final să scape de marca de „deținut politic" pentru a intra în logica oportunismului care duce la dizolvarea totală a politicului.

Avem de meditat asupra acestor lucruri.

Cu prietenie,
Vasiliy Andreevici

XVII

În care eroul nostru, A.I., se întîlnește întîmplător cu floarea inteligheńției române și apelează la un truc: încearcă să le demonstreze că tragedia cea mai mare a comunismului românesc este retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul ei.

Dragă Vasiliy Andreevici,

Zilele trecute am fost la simpozionul de la Budapesta de care-ți scriam. M-am întîlnit cu *crema* Estului postcomunist, care a dezbătut de zor problema legată de „condiția postcomunistă". Au fost prezenți, firește, de la faimoșii disidenți pînă la profesorii și specialiștii pe această zonă. Au fost și destui reprezentanți ai intelectualității românești. Nu mă așteptam să fie atît de mulți și să aibă morga disidentului care se plînge mereu de „greaua moștenire a trecutului". Dar parcă am mai discutat povestea asta.

Într-una din seri am avut ocazia să stau la masă cu „delegația" română. Nu a fost nimic intenționat. Doar că așa s-a întîmplat. Oameni foarte simpatici și vioi. Am observat un soi de umor vivace, chiar dacă de suprafață, însă foarte ingenios și ascuțit. Făceau asta cu o ușurință pe care nu o găsești la intelectualul rus ce fuge mereu înspre „problemele fundamentale", „întrebările grele ale

umanității", ca și cum, în orice moment, ar trebui să dea un răspuns definitiv. Încă o chestiune interesantă pe care am observat-o: sînt extraordinar de buni la replici, la jocuri de cuvinte și la retorică, pe care o fac cu o naturalețe incredibilă. Cu toate că au tendința de a se plînge în permanență, reușesc să creeze o atmosferă plăcută și au o atitudine lejeră, ceea ce nu întîlnești în mediul intelectual rusesc.

Cum eu eram „rusul de la masă", automat am început să discutăm despre comunism și consecințele lui. Știam de la tine care sînt opiniile dominante în mediul cultural românesc și eram curios de ce-mi vor spune și ei. Am lăsat să se înțeleagă că nu sînt familiar cu datele problemei și imediat au început sa curgă etichetările: comunismul a fost pentru România un regim de ocupație, ilegitim și criminal. I-am ascultat cu plăcere și le-am zis doar că: ce bine că aveți pe cine da vina și cît de simplu e la „voi". La „noi", din păcate, le-am spus eu, nu prea avem pe cine da vina, căci comunismul, ne place sau nu ne place, l-am făcut cu mîna noastră. Deci e un produs pe care trebuie să ni-l asumăm. Așa că mi-am cerut scuze „în numele poporului rus" care le-a adus această pacoste pe cap. Totul era făcut cu o anumită doză de sinceritate și cu ironia de rigoare ca povestea să aibă sens. Ei, firește, au presărat totul cu glume și replici istețe, așa încît discuția să nu aibă o încărcătură tragică.

La un moment dat însă am observat un mare entuziasm și o atitudine plină de orgoliu cînd am ajuns să analizăm raportul dintre URSS și România din acea perioadă. Ei erau foarte mîndri de faptul că România a putut să scape de trupele sovietice de pe teritoriul ei și să dezvolte o anumită autonomie față de politica URSS-ului. Despre această „autonomie" parcă am mai discutat, deci nu are rost să mă repet acum. Am susținut aceleași teze: cred în continuare că a fost o „autonomie" falsă utilizată de URSS

în marele joc dintre URSS și SUA. România nu a fost nimic mai mult decît o carte de joc în mîinile Kremlinului. O carte de o anumită culoare și care căpăta o anumită valoare doar în funcție de combinațiile pe care le făcea jucătorul de la Kremlin. Aici nu e prea mult de discutat. Cred că, acum, cînd avem tot mai multe informații, putem înțelege ușor acest lucru. În ce privește mîndria de a fi scăpat de trupele sovietice de pe teritoriul său, mi s-a părut nu numai naivă, ci și contraproductivă. Atunci m-am simțit nevoit să joc în stilul meu: să răstorn povestea și să demonstrez contrariul. Eram foarte curios cum vor reacționa.

Teza pe care le-am plasat-o sună în felul următor. Am susținut că, din punctul meu de vedere, cea mai mare tragedie a comunismului românesc este retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul românesc. S-au uitat la mine puțin nedumeriți și cu multă suspiciune. Cum adică? Și am spus că, așa cum arată istoria comunismului românesc, cea mai dură perioadă a comunismului, cu excepția primilor ani, a fost perioada ceaușistă. Adică, nucleul dur al comunismului românesc s-a dezvoltat și a căpătat o formă aproape monstruoasă abia după retragerea trupelor sovietice. Ba mai mult, am susținut eu, dacă trupele sovietice ar fi rămas pe teritoriul românesc, „epoca Ceaușescu" nu ar fi fost posibilă. Practica mai multor țări și situații similare ne arată că nicăieri nu se poate dezvolta un dictator local pe teritoriul în care se află trupe de ocupație. Le-am spus că dacă s-ar uita cu atenție în urmă și, mai ales, la raportul dintre domnitorii moldoveni, valahi și Poartă, dintre boieri și ocupanții turci, vor vedea că, de fapt, „normalitatea" comportamentului venea din teama față de Puterea otomană, nu din raționamente interne. Cum se îndepărta stăpînul și dădea puțină mînă liberă Puterii locale, boiernașii și domnitorii locali începeau să-și facă de cap. Nimic nu e nou în istorie, am zis eu.

Ba mai mult, acolo unde se află trupe de ocupație, localnicii, grupurile de putere, intelectualii își unesc eforturile pentru a crea un discurs antiocupant. În acest sens, toată energia consumată pentru osanalele aduse „marelui tribun Ceaușescu" și construcției unei epoci aberante ar fi fost folosită la construcția unui discurs antisovietic dur și indirect (și a unui discurs anticomunist). Cînd un mare imperiu îți suflă în ceafă, îi simți mirosul și transpirația la fiecare pas, îl vezi zilnic pe stradă, ceea ce face ca forțele locale să se mobilizeze de o cu totul altă manieră.

Un alt lucru important este faptul că prezența trupelor sovietice pe teritoriul românesc ar fi contribuit la sincronizarea politicii românești cu marile schimbări din spațiul Pactului de la Varșovia. În comunism, marile schimbări, reformele semnificative au venit din interiorul sistemului, nu din afara lui. Congresul XX, care a condamnat stalinismul, Perestroika și Glasnost au fost produse pur sovietice. România, după cum se știe, a fost total desincronizată în raport cu marile schimbări din țările membre ale Pactului. Această situație a fost posibilă doar din cauza comunismului *made in Romania*. Vă place sau nu, am zis eu, această teză se sprijină nu numai pe anumite studii pe care le fac de ani de zile, ci și pe observații elementare. Din ce țări s-au retras trupele sovietice și unde au rămas ele prezente? Țări precum România, Albania și Bulgaria, din care s-au retras trupele sovietice, au fost poate cele mai docile și au dezvoltat cele mai dure sisteme comuniste, în timp ce țări precum Ungaria sau Cehoslovacia, în care trupele sovietice au rămas, au dezvoltat cele mai liberale grupări intelectuale și cele mai dinamice structuri politice care au dus la schimbări semnificative.

Deci, am conchis eu, dacă instaurarea regimului comunist în România o atribuiți sovieticilor, atunci construcția „epocii de aur ceaușiste" ar trebui să v-o explicați și să v-o asumați, căci, după cum susțineți, „trupele

ocupantului erau plecate" și aveați acea „autonomie" cu care vă mîndriți. Se pare că această autonomie v-a dat posibilitatea să vă construiți propriul comunism care arată adevărata voastră față, am spus eu cinic. Cum a fost posibilă acea epocă și cum a fost posibilă construcția celui mai mare produs politico-cultural în a doua jumătate a secolului XX românesc, care este Ceaușescu? Este o întrebare retorică, am zis eu. Nu trebuie să-mi răspundeți mie. E întrebarea voastră, e problema voastră, pe care numai voi o puteți rezolva, și, în primul rînd, trebuie să vă răspundeți vouă înșivă. Firește că puteți să o ignorați, dar asta nu rezolvă nimic în esență. Problema și întrebarea vă vor urmări mereu. Pentru a scăpa de ea trebuie doar să o rezolvați: să-i găsiți o explicație și să v-o asumați. Din păcate, mi-am terminat eu micul discurs, noi, rușii, avem de răspuns la mult mai multe întrebări și trebuie să ne asumăm mult mai multe lucruri. Dar asta este problema noastră.

Am ciocnit paharele cu vin, am închinat cîteva pahare în spiritul „prieteniei dintre popoare" și bancurile cu Ceaușescu au curs unul după altul. E și asta o cale de a „soluționa" problema. M-a minunat umorul lor incredibil ce dizolvă orice problemă care la noi ar fi devenit automat tragică și ar fi dat multă bătaie de cap. Poate este o cale pe care noi, rușii, încă nu am descoperit-o. Cine știe...

Mă opresc aici.

Cu prietenie, al tău,
A.I.

P.S.: Am recitit *Odă tualetului sovietic*. De cîte ori o recitesc rîd și mă întristez în aceeași măsură: Madlena proustiană *versus* tualetul sovietic. I-am citit textul și *Inteligentului*. A venit imediat cu continuarea poveștii

tale *à propos* de „matricea poziției care nu poate fi încălcată niciodată", acea poziție de vultur care stă deasupra hăului.

După deschiderea granițelor și apariția posibilităților de a circula în Occident, s-au observat, zice el, două fenomene interesante. Cetățenii postsovietici au observat că ori de cîte ori merg în Occident se constipă, iar cetățenii occidentali au observat că ori de cîte ori sînt vizitați de acești oaspeți, pe colacul de la WC, apar urme de tălpi (e valabil doar pentru WC-urile publice).

Fenomenul este explicabil. Practic sînt două observații ale aceluiași fenomen. Cetățeanul sovietic se constipă în momentul în care trebuie să-și încalce „matricea poziției" din tualetul public sovietic și, cum nu e obișnuit cu piedestalul din WC-ul public occidental, ca să depășească starea fiziologică de constipare, se cocoață frumos cu tălpile pe colacul WC-ului cu piedestal. Poziția de vultur devine astfel și mai impresionantă, ba chiar capătă o anumită postură monumentală, fiindcă nu se mai află la nivelul solului, la nivelul comun, ci este scos în evidență, este ridicat pe soclu. Această poziție a cetățeanului postsovietic în poziție de vultur, pe soclul tualetului occidental, este adevărata caricatură sovietică a statuii Libertății americane.

XVIII

Și deodată îl cunoaștem pe specialistul cel mare al Securității, Informatorul, care ne povestește cît de mare era concurența pe faimoasele posturi de turnător și care au fost problemele cu care s-au confruntat specialiștii regimului.

Dragă A.I.,

Tocmai m-am întors în țară după o absență de cîteva luni. Aici am găsit o adevărată isterie generală legată de deconspirarea securiștilor și a colaboratorilor cu Securitatea. Se vîntură dosare care, nu se știe pe ce căi, ajung la presă. Mass-media descoperă în fiecare zi cîte un nou colaborator care de obicei este o persoană publică, iar instituțiile abilitate cu gestionarea dosarelor secrete șoptesc neconcluziv tot soiul de nume și fac doar aluzii vagi. Mass-media a intrat în joc și a transformat subiectul într-un adevărat *show* numit „deconspirarea dușmanului". Mașina de produs știri a fost activată. O știre nu mai are de mult o legătură directă cu „adevărul jurnalistic", căci ea trebuie să fie eficientă, adică să facă audiență. Pentru a cîștiga inimile și mințile mulțimii e preferabil ca știrea să șocheze. Toate televiziunile și mai toată presa scrisă se întrec acum în sfîrtecarea ultimelor rămășițe ale hoitului

comunist. Cum mass-media vrea circ, preferabil unul care să stropească cu sînge ecranul televizorului, se aduc la mezat „dușmani ai poporului" care sînt hăcuiți în direct.

Mașinăria actuală de manipulare a devenit de o violență și o perversitate incredibile, reușind practic să răstoarne procedeele clasice de deconspirare produse în perioada stalinistă. Dacă în anii '50 în România, asemănători cu anii '30 în URSS, „deconspirarea dușmanului" avea mai degrabă un caracter secret, se făceau rapoarte și procese în care era implicat un public restrîns, acum, noua strategie de „deconspirare a dușmanului" se face public. Cu cît este mai publică, în direct, „necenzurată", cu cît publicul este mai mare, cu atît procesul este mai spectaculos și mai „just". Nimic nu mai contează, fiindcă „adevărul" este prestabilit de însăși mașinăria de produs dușmani. Pe cine mai interesează prezumția de nevinovăție, analiza contextului, nuanțele sau detaliile? Nu mai există loc pentru așa ceva. Cînd procesul se face „în direct" nu mai există timp pentru detalii și analiză. Intrarea „în direct" este simultan și începutul, și finalul procesului. Mașinăria trece ca un tăvălug care strivește și uniformizează prin simpla „justiție televizată" și prin verdictul dat „în direct": colaborator al vechiului regim. Nimeni nu mai are timp să facă o distincție elementară între un *politruk* și șoferul acestuia, între un profesor universitar care a colaborat cu regimul și femeia de serviciu de la acea universitate, între anchetator și anchetat și, cel mai grav, între victimă și călău. „Specialiștii" nu au timp în dorința de a încerca să înțeleagă cum a funcționat „regimul", ce însemna „colaborarea" în vechiul regim și să remarce că mlaștina în care am trăit a reușit să transforme cele două ingrediente centrale, victima și călăul, într-o entitate unitară, osmozată, greu de separat. Lucrurile sînt atît de bine contorsionate și amestecate încît nu rareori victima se transformă în călău, iar călăul în victimă. Sistemul a fost ca o moară

care a măcinat grîul și neghina împreună, iar din făina obținută a făcut aluatul. Într-un astfel de context, separarea grîului de neghină presupune multă răbdare, mult timp și, mai ales, mult discernămînt.

Am fost foarte curios să mă întîlnesc cu *Informatorul*, despre care tot am auzit și care se pare că are mare experiență în colaborarea cu structurile represive din vechiul regim. E foarte interesant să te vezi cu astfel de oameni căci imediat observi o lume plină de obsesii construite în timp. Asta am observat nu numai la el, ci și la nivelul societății. De exemplu, cînd am ajuns în anii '90 aici, mai toată lumea se credea urmărită și ascultată la telefon. Mi s-a spus să fiu foarte atent ce vorbesc și cu cine, căci Securitatea are urechi și mîini lungi. Eu le-am spus că nu sînt atît de important încît să fiu ascultat și, oricum, ceea ce spun în particular spun și în public, iar dacă m-aș teme să spun în privat anumite lucruri, fiindcă sînt ascultat, înseamnă că le fac jocurile și astfel devin automat colaborator al sistemului. Acesta este marele risc al acestor jocuri. Cu un sistem represiv (dar nu numai), de orice natură ar fi el, trebuie să te comporți fără teamă, ca și cum el nu ar exista. În momentul în care intervin teama și lașitatea, sistemul devine și mai vigilent. E o relație progresivă: cu cît teama este mai mare, cu atît sistemul este mai puternic și invers, cu cît indivizii sînt mai curajoși, cu atît sistemul represiv devine mai flexibil și încearcă să-și negocieze raportul de putere.

I-am zis aceste lucruri *Informatorului*, care a fost de acord cu mine. Este un tip destul de suspicios, încearcă mereu să-și construiască un discurs diluat și ambiguu, de aceea e nevoie de un efort pentru „a-l citi". Dar nu duce lipsă de experiență și inteligență. El susține că, din experiența sa, cei care au fost informatori și care au făcut rapoarte la Securitate pot fi clasificați în trei mari categorii. În prima categorie, în care se încadrează și el, după

spusele sale, sînt cei care au crezut în valorile comunismului și în entuziasmul anilor '40-'50 (așa cum a fost în URSS în anii '20-'30). Ei s-au comportat ca și cum i-ar fi făcut un mare serviciu regimului, aducător de speranță; aici nu a fost decît un mic grup care a făcut acest gest doar din bune intenții și din convingere. Însă acest lucru a durat destul de puțin. Mai tîrziu, ei fie au renunțat, fie s-au deplasat către o altă categorie de informatori.

A doua categorie o constituie cei care au fost șantajați, oameni amărîți, cu problemele, istoria și viața lor personală, care au fost siliți să facă declarații și să dea informații de care sistemul avea nevoie. Este o categorie aproape tragică, susține *Informatorul*, destul de mică în raport cu masa de informatori.

A treia categorie, cea mai numeroasă, este a celor care au căutat să aibă un cîștig de pe urma acestor colaborări. Această categorie se bazează în mare parte pe voluntariat, și nu pe represiunea directă. Ei sînt oportuniștii care au combinat perfect teama și lașitatea cu interesul personal.

Colaborarea cu sistemul dădea un atu în fața celorlalți, oferea sentimentul unei protecții și deschidea posibilități nebănuite. Unui colaborator nu avea cum să i se întîmple ceva rău, căci era parte activă a sistemului. Această masă imensă de colaboraționiști a devenit unul dintre cele mai importante instrumente de control al populației. Statul avea în mîinile sale, pe de o parte, aparatul partidului, cu un număr imens de membri, iar pe de altă parte, această pătură imensă de colaboratori care era practic fața nevăzută a regimului. Totul părea perfect. Așa că România a devenit o țară total controlată, căci aproape fiecare individ era prins în aceste rețele stratificate.

Lucrurile au ajuns pînă acolo, susține *Informatorul*, încît cererile de intrare în rîndul informatorilor depășiseră cu mult capacitatea de gestionare a informațiilor primite. Aveam impresia că toți voiau să devină informatori. Cum nimeni nu voia să trăiască dintr-un singur salariu,

cetățeanul român conștient își lua un al doilea *job* cinstit: informator în schimbul doi. România devenise un adevărat rai al informatorilor. Numărul informatorilor crescuse atît de mult încît aceștia începuseră să-și pună o problemă serioasă: noi pe cine mai turnăm? În acel moment specialiștii noștri, continuă el, au ajuns la o concluzie logică: cînd numărul informatorilor și agenților noștri va fi mult prea mare, vom ajunge să ne spionăm între noi.

Un amic de-al meu, continuă *Informatorul*, a făcut un studiu pe cîteva cazuri și a observat aberația rapoartelor care veneau de la informatorii X și Y (două studii de caz). După ce și-a turnat toți prietenii, individul X a trecut la soție și copii. Noi, care eram puși să analizăm diversele tendințe ale grupurilor de informatori, am fost nevoiți să avertizăm că aceste grupuri de indivizi, din cauză că aveau să termine de „turnat" cunoștințele și rudele și fiindcă dispuneau de un zel mult prea ridicat, în foarte scurt timp aveau să ne creeze probleme. Două probleme majore care s-au manifestat mai tîrziu, susține *Informatorul*, sînt: din cauza epuizării „dușmanului", căutarea unui nou „dușman" va duce la fărîmițarea grupurilor de informatori, care va duce la rîndul său la căutarea „dușmanului" în interiorul Securității. Vor apărea astfel grupuri concurente în cadrul sistemului, iar în final vom ajunge la destrămarea regimului. A doua problemă îi vizează pe cei mai slabi și mai puțin maleabili. Cînd „dușmanul" este epuizat, dacă informatorul respectiv nu a reușit să se mențină alături de unul din grupurile concurente, începe să fantasmeze, să devină un soi de placă stricată ce repetă aceeași melodie la nesfîrșit. În general, aceștia nu devin periculoși, ci doar nocivi, căci nu mai sînt „apți mintal" pentru a oferi servicii nici Securității și nici măcar regimului.

Subiectul Y studiat, continua el, preot de meserie, după ce și-a turnat toți enoriașii a cerut să fie mutat într-o altă eparhie, căci acolo își făcuse treaba și, avînd un nivel ridicat al responsabilității, omul vroia să-și perfecționeze

meseria. În interiorul Bisericii, începuse o adevărată concurență între informatori. Foarte mulți voiau să avanseze în grad. Pentru o avansare ar fi dărîmat orice biserică le-am fi cerut. Din fericire, cei de la centru și-au schimbat politica. Am făcut un raport, susține el, și am spus că acest lucru putea duce la crearea unor grupuri rivale care să destabilizeze și să fărîmițeze unitatea Bisericii. Conform noii linii a partidului, noi aveam nevoie de o Biserică națională și unitară. A trebuit să-i mai potolim.

Oricum, zice *Informatorul*, îți recomand să nu intri prea adînc în aceste subiecte, mai bine protejează-te. Cu cît știi mai puține, cu atît mai bine. Am văzut atîta urîțenie, lașitate și ură cum rar îți este dat să vezi. Am văzut lucruri la care dacă ești mai slab de înger poți face infarct numai citindu-le. Nu-ți imaginezi pînă unde poate merge mizeria umană. Din punctul meu de vedere, îmi zice el, este o prejudecată că asta ar fi un specific național și că ține de un anumit grad de civilizație. E un mare fals. Am colaborat cu sovieticii, cu bulgarii, cu germanii din RDG, cu polonezii, cu ungurii, și toți stăm destul de „bine". Cînd e vorba de mizerie umană, toți sîntem destul de calificați.

Uf! După ce l-am ascultat și după toată discuția asta, ceva parcă s-a defectat în mine. Cînd afli o mulțime de astfel de detalii și știi că atîta lume a fost implicată, parcă începi să devii deodată suspicios. Mai ales cu tine însuți; începi să te suspectezi că și tu ești la fel. Mizeria umană e ca o boală molipsitoare de care te temi și crezi o poți contracta în orice moment.

Scuze că am adus acest subiect sumbru în discuție, însă m-a afectat destul de mult și nu m-am abținut să nu-ți scriu. Sper să nu am niciodată șansa de a fi ispitit de astfel de „viruși", căci cine știe ce monștri pot ieși din mine.

Cu prietenie și dragoste,
Vasiliy Andreevici

XIX

În care aflăm că, dacă ai depus un jurămînt, față de Partidul Comunist de exemplu, și ai trădat, s-ar putea să existe o zi a Judecății de Apoi. Unde mai aflăm că fiecare regim are un anumit tip de ritualuri, că ritualurile stalinismului sînt aproape identice cu ritualurile creștine, iar cele ale capitalismului cu ritualurile păgîne și de ce cînd Banca apare, Biserica dispare.

Dragă Vasiliy Andreevici,

Înainte de a începe următoarea poveste, te rog să citești și să meditezi la următorul text. Nu e mare, nu e al meu, eu doar l-am transcris. E al unui tînăr care studiază diverse ritualuri politice.

Istoria URSS și a comunismului este istoria creștinismului în miniatură, sintetizată. Mai întîi, am avut o mare iluminare. Am crezut fanatic, am lăsat mama și tatăl, soțul sau soția și am ascultat de chemarea apostolilor acestei noi credințe. I-am urmat cu credință neprihănită fără a cerceta nimic. Am fost dispuși să sacrificăm tot, să ne sacrificăm viața pe altarul mîntuirii comuniste. Am fost botezați prin foc, am depus un jurămînt sfînt și am

început un proces radical de mîntuire. Am distrus vechea lume, păcatul adamic al burgheziei pentru a ne salva într-un trup nou al proletariatului cristic. Pentru că o lume total nouă se face printr-un sacrificiu pe măsură: vechiul Adam trebuie să moară pentru a se naște Adam cel nou. Noua împărăție, pentru a fi salvată, trebuia stropită cu sînge nepribănit, de aceea cei mai nepribăniți oameni ai noii seminții alese trebuiau sacrificați pe altarul noii divinități. Am construit temple și lăcașuri sfinte dedicate noului cult, am ridicat osanale și am dedicat psalmi noii divinități, am pictat iconostase și am reinventat sărbători sacre, iar vechii idoli, simbolurile vechii religii, au fost aruncați în flăcări. Noua împărăție a fost trecută prin foc și sabie pentru a fi purificată. Am jurat credință sfîntă, am promis că vom lupta cu răul care ne pîndea din afara hotarelor, am declarat război lumii păgîne care voia să ne întineze credința sfîntă. Am trimis apostoli în toate cele patru zări pentru a vesti noua credință, însă puțini sînt cei care ne-au urmat. Păgînii tot la vițelul de aur al capitalismului s-au închinat. Am încercat să-i salvăm prin cuvinte, prin vestirea noii evanghelii, dar nu am reușit, am încercat să-i salvăm prin foc și sabie, dar nu s-au lăsat și au mers în rătăcirea lor mai departe.

Cu timpul însă, dragostea cea dintîi a început să se stingă, entuziasmul noului convertit a început să scadă, speranța că vom construi împărăția cerului pe pămînt a început să apună, iar cel mai grav, flacăra credinței a început să se stingă. Am început să ne îndoim de Dumnezeul nostru, de marii noștri preoți, de adevărul religiei noastre. Au început treptat, treptat să apară și ereticii care proclamau credința dușmanului cu care nu ar trebui nici măcar să stăm la masă. Ereziile au început să se înmulțească, vocea lor a devenit tot mai auzită, iar noi am început să ne pierdem credința. Acea credință care era o încredere neclintită în lucrurile care nu se văd a

început să dispară. La început au cedat simplii credincioși, cei mai slabi în credință, mai apoi superiorii lor, după care au cedat marii preoți, stîlpii credinței noastre. Flacăra credinței s-a stins și am cedat marilor tentații și ispite ale acestei lumi. Jurămîntul pe care l-am făcut Dumnezeului nostru, credinței noastre și Imperiului sacru l-am încălcat fără nicio rușine. Am ciulit urechile și am ascultat tot mai mult de vorbele ereticilor, vorbele celui rău au fost tot mai dulci, iar lucrurile lumii lor tot mai tentante. Lumea noastră, credința noastră pe care am construit-o cu atîta sacrificiu, a dispărut într-o clipită, prin cea mai mare trădare cunoscută în istoria religiilor lumii. Astăzi, marii noștri patriarhi, cei care respectau cu sfințenie ritualurile sacre ale credinței noastre, au renunțat prin trădare, trecînd de partea dușmanului de moarte. Astăzi îi vedem cum fac ritualurile religiei dușmanului nostru, stau în templele și lăcașurile lor de cult și se închină vițelului de aur. Însă mînia Domnului este aproape. Așa că ferice de cei care nu și-au întinat sufletul, și-au păstrat haina curată și nu s-au închinat idolilor acestei lumi. Ferice de cei care și-au păstrat flacăra credinței vie și nu au ațipit. Maranata, Eu vin curînd, zice Domnul nostru, și cînd voi veni, toți cei care au depus jurămînt și au trădat, toți cei care au auzit cuvintele mele și nu le-au urmat vor cunoaște mînia Domnului. Vor cere îndurare, multe lacrimi și mult sînge va curge la Ziua judecății politice.

Spectaculos crez. Sună cunoscut. Revenim la poveste. Zilele trecute, am întîlnit la ultima conferință la care am participat, în Italia, la Roma, un tînăr foarte inteligent. Lucrează la un studiu care analizează modul în care ritualurile religioase sînt transferate în zona laicului în diversele regimuri politice moderne. Este mare „fan" Walter Benjamin și m-a rugat să-i răspund la cîteva întrebări punctuale legate de ritualurile comuniste, pentru a-și verifica propriile

idei. Tînărul îmi atrăgea atenția asupra asemănării dintre tratatele de „angelologie" medievală și *Castelul* lui Kafka : cele două construcții birocratice, una celestă și alta terestră, seamănă uimitor de mult. Birocrația celestă a hoardei de birocrați-îngeri vine să anunțe birocrația lumii noastre moderne. Ceea ce ai citit mai sus este o formă de transpunere a unui limbaj creștin cu semnificații aproape identice cu cele ale comunismului.

El pornește de la o teză simplă cu care, în principiu, și eu sînt de acord, ținînd cont de ceea ce am mai discutat, cînd afirmam că ambele sisteme, și cel comunist, și cel creștin, se construiesc pe limbaj și credință, și anume că regimul comunist împrumută ritualurile și retorica creștină. Este o utopie anunțată, aceea a salvării și a eliberării. Ambele regimuri vor să ne elibereze, unul de muncă, inegalitate și asuprire, iar celălalt de păcat. Ambele vor să ne ofere o formă de rai. Atît primii apostoli, cît și primii bolșevici au ca scop „evanghelizarea", „mersul în popor" pentru a anunța „vestea cea bună". Lumea „păgînă" trebuie convertită la „adevăr", iar pentru aceasta ei sînt dispuși să facă orice sacrificiu. Cînd se creează „Biserica primară", „Internaționala comunistă", scopul ei e să cristalizeze „crezul" adevărat și să-l curețe de erezii și diverși menșevici. Internaționala și mai ales Comitetul Central al Partidului Comunist al primului stat convertit la „adevăr" au funcția pe care în Biserica creștină au avut-o Sinoadele Ecumenice. Cum apăreau idei „deosebite" sau micii deviaționiști, se organiza o ședință a Comitetului Central, a Sinodului Ecumenic, în care liderii partidului și episcopii decideau dacă ideile se înscriu pe linia Partidului, a „dreptei credințe", sau aceștia sînt deviaționiști și eretici. Într-adevăr, mecanismul, limbajul și retorica erau identice.

După identificarea „ereticului", el era proclamat „dușmanul poporului", pericolul de moarte al „dreptei credințe" și i se cerea să se „lepede de erezie" și să accepte „adevărata

credință". Pentru siguranță, se apela la diverse forme de separare de comunitate, pedeapsă și reeducare. Gulagul are în esența lui ceva creștin: este locul de reeducare și purificare, un fel de Purgatoriu destinat „păcătoșilor", înainte de a intra în „raiul comunist".

Sînt de acord cu aceste observații. Dacă-i citim pe cei mai importanți teologi și gînditori ai acestui domeniu și transferăm aplicat la ceea ce s-a întîmplat în spațiul comunist, vom observa într-adevăr o suprapunere aproape perfectă. Finalitatea celor două religii, sisteme politice, indiferent cum le privim, este, așa cum spuneam, eliberarea. Există însă o problemă. Sistemul comunist este, practic, creștinismul transpus într-un registru laic. Comunismul, sistemul creștin laicizat, se deosebește de cel religios: prin dimensiunea spațială (în care este amplasat „raiul") și prin instanța supremă („persoana" lîngă care are loc „povestea fără de sfîrșit"). „Raiul" comunist are loc aici, nu „dincolo", și se produce în lipsa lui „Dumnezeu". Aceasta schimbă total datele problemei și complică destul de mult ritualizarea „raiului de aici". Ce fac creștinii cînd ajung în „rai", cînd se „eliberează" definitiv? Sărbătoresc, e o veșnică sărbătoare. Și mai fac ceva, ne spun teologii: aduc slavă, glorie și osanale divinității.

Dacă sistemul comunist păstrează grila ritualului creștin, atunci în „raiul" de aici ar trebui să existe un ritual al sărbătorii și unul al glorificării. Și el a fost construit. Ritualul sărbătorii și al glorificării a fost transferat asupra liderilor și în mod special asupra dictatorilor. Întîlnirea „proletariatului", a „poporului mîntuit" cu dictatorul era un adevărat ritual al glorificării și al sărbătoririi „divinității pe pămînt". E suficient să privim astăzi paradele interminabile, coregrafiile ce implicau imense mase de oameni, scenariul și modul de desfășurare. În preajma marilor dictatori avea loc „sărbătoarea și gloria divină" laicizată. Aceste lucruri le-am trăit, acum trebuie să încercăm să le cunoaștem, să le înțelegem și să le explicăm.

Este important să înțelegem căror ritualuri ne supunem acum, care sînt grilele ritualice ale actualei Puteri. Pentru a înțelege mai bine transferul ritualic actual trebuie să-l citim urgent pe Walter Benjamin, care scria pe la 1921 un text sclipitor despre „religia capitalistă". Avea perfectă dreptate: regimul capitalist a preluat din ritualurile păgîne și doar le parazitează pe cele creștine. Capitalismul este un cult păgîn prin excelență, fiind un „parazit" al cultului creștin și un dușman radical al acestuia. Așa cum observă Benjamin, „capitalismul este religie, un cult pur religios, și este poate cel mai extrem din ce am avut pînă acum". Noul cult reface lumea precreștină, readuce în practica puterii ritualurile păgîne. Principalele lui trăsături, după cum observă Benjamin sînt: lipsa unei teologii și a unei dogme, a unui „crez". Noul cult, care se bazează pe cîteva principii practice și utilitare, este un cult care nu face deosebire între „zile de odihnă" și „zile de muncă", totul fiind o *messa* adusă banilor și capitalului; nu promite o „salvare finală", o „mîntuire", ci doar adîncește și amplifică sentimentul de vină fragmentînd și individualizînd pînă la disperare; sentimentul de vină este transferat și divinității, golind-o de transcendență și aruncînd-o în lumea umană pentru a produce profit. Această „religie păgînă" este excesiv de pragmatică și lipsită de „interese" transcendentale. „Cult păgîn și formal", capitalismul se construiește pe un spațiu al consumului și spectacolului din care dispar distincțiile dintre cuvinte, obiecte și persoane, toate devenind o marfă încărcată de valoare „monetară". Totul trebuie să fie „utilizat" și „consumat". Aici limba își pierde puterea de „profanare", așa cum se întîmpla în comunism, devenind o simplă entitate comercială. În noul sistem, limba poate avea funcția „liturgică" de „glorificare" a noului zeu, la fel ca și în comunism, însă nu mai poate avea funcția de „profanare". În capitalism, singurii care pot institui și declanșa profanarea regimului

însuși sînt „ceilalți". Regimul comunist avea această funcție, ei erau „alternativa" care ataca și profana „dogma" minimală: „sfînta proprietate privată", „mîna nevăzută a pieței" etc. De exemplu, lichidarea proprietății private, pe care firește că regimul „păgîn" o declară „sfîntă", „dată de Dumnezeu", nu este privită de capitalism ca o formă de desacralizare, ca o formă de laicizare, ci ca o formă de profanare. Mă tem că aici s-ar putea să aibă dreptate, fiindcă „naționalizarea" nu a desființat proprietatea, ci doar i-a schimbat stăpînul, trecînd-o din proprietatea privată în cea a Statului.

Templele acestui regim „păgîn" cu dogme minime („sfînta proprietate privată dată de Dumnezeu") variază de la supermarket la muzeu, trecînd obligatoriu prin Bancă, în timp ce media, spectacolele, VIP-urile mediatice, reclamele ne umplu viața. Adică au adus în viața noastră propriile icoane, liturghii și ritualuri. Cînd „celălalt", „dușmanul", „Imperiul răului", a dispărut, capitalismul s-a declarat religia fără alternativă, singura adevărată. Este cu adevărat o religie „extremă" care dă lovitura de grație nu numai comunismului, ci și creștinismului, utilizîndu-l în cea mai perversă formă. Cînd apare o bancă, templul sacru al acestui Imperiu, catedrala creștină, își pierde sensul. Sau mai degrabă sensul creștin al catedralei este transferat într-unul pur estetic și comercial.

În această poveste sînt semnificative sacrificiile umane care sînt aduse, indiferent de ritualurile folosite. Statul, puterea sub diversele ei forme, e ca un zeu însetat de sînge care are mereu și mereu nevoie de sacrificii umane. Unele regimuri preferă formele tragice, dure, altele preferă sacrificii sub formă de farsă, sub forma unui spectacol. Însă toate, absolut toate, se hrănesc cu vieți omenești. Vorbeam cu un bun amic, vechi coleg de lagăr, un sociolog care lucrează cu date și statistici. Știi care era observația lui foarte cinică? Statul de tip stalinist care curma

vieți cu nemiluita, în Gulag, consuma mai puține ființe umane decît statul „bunăstării" în care trăim acum. Îl cred pe cuvînt, însă ideea nu e legată de numărul de oameni, ci de necesitatea constantă a Zeului-Stat de a se hrăni cu ființe umane. E interesant faptul că noi sîntem sensibili la ritualurile de tip stalinist de sacrificii umane și total insensibili la formele actuale de ritualuri prin care se varsă sînge pe altarul puterii. Și știi de ce se întîmplă acest lucru? Pe lîngă ignoranța în care trăim, pe lîngă alienarea în care am intrat mai există un element foarte important, și anume cel sesizat de un înțelept la care noi ținem mult: istoria vine mai întîi sub forma unei tragedii, după care revine sub formă unei farse. Comunismul a fost o tragedie autentică a istoriei, acum trăim comunismul istoric sub forma de farsă: Gulagul tragic a devenit o farsă care ia forma unui „glamour Gulag". Cu alte cuvinte, eu am prins momentul istoric al unui ritual de sacrificiu sub forma unei tragedii, iar tu ai prins un ritual de sacrificiu sub forma unei farse. În vechiul Gulag aveam o speranță și știam că există o alternativă, acum însă nu avem speranță, iar tragedia adevărată e faptul că nu avem o alternativă, de aceea sîntem damnați să o căutăm.

Cu prietenie,
A.I.

XX

Și deodată se pune întrebarea „eu cu cine votez?”, iar eroul nostru ne spune că este cea mai modernă întrebare politică, fiindcă alternativa a murit, iar Bibliotecarul ne oferă un „poem-manifest” al noii generații. Și totuși, aceasta îi va ajuta pe „evrei” sau le va dăuna?

Dragă A.I.,

Ritualuri? Să vorbesc despre ritualurile politice ale generației mele. Te rog să nu uiți că locuiesc într-o țară și un spațiu care au produs o singură reflecție politică, o singură întrebare politică, care e mai degrabă una tehnică decît una semnificativă. Cînd să voteze, un „cetățean turmentat” întreba la sfîrșit de secol XIX: „Eu cu cine votez?”. Este singura frămîntare a gîndirii politice de pe aceste meleaguri. Aici întrebările politice rusești de tipul „Ce-i de făcut?” și „Cine-i vinovat?” nu au niciun sens.

Această întrebare, „Eu cu cine votez?”, mi se pare că devine tot mai actuală. În simplitatea și naivitatea ei, această întrebare confirmă o situație banală: indiferent cu cine ai vota, starea interogativă rămîne. Întrebarea arată un adevăr crunt al politicii actuale, și anume că diferențele au dispărut, iar ceea ce noi percepem ca

diferență este doar un ambalaj, o fațadă. Adică, indiferent pe cine ai alege, rezultatul e același și totul se derulează dincolo de semnificația unui *X* sau *Y* ales de tine. De fapt, această întrebare indică faptul că pînă și cel care o pune este de prisos, mai ales dacă nu conștientizează că însăși întrebarea îl pune în fața unui fapt împlinit. Dacă am fi mai atenți la semnificațiile profunde ale acestei întrebări am înțelege că realitatea politicii actuale nu poate fi chestionată decît în două feluri: ori radical, ori complet diferit. Așa că întrebarea rusească „Ce-i de făcut?" este mult mai bogată în consecințe decît „Eu cu cine votez?". Cu toate că, vorbind pe un ton pesimist, și interogația rusească, tot repetînd-o la nesfîrșit, ne spune că nu mai e nimic de făcut. Totul s-a făcut și se face în lipsa noastră. În esență, „Eu cu cine votez?" arată că și ultima alternativă a dispărut: asta este una dintre cele mai mari fundături ale lumii actuale.

Dar cum vedem noi realitatea politică actuală și mai ales cum tratează generația mea această problemă îți pot ilustra prin poemul-manifest politic al amicului meu *Bibliotecarul*. El mi-a dat textul manifestului său cînd am fost la Moscova. Textul se referă la o realitate de acolo, dar care se potrivește ca o mănușă pentru mai tot spațiul postcomunist, mai ales aici la București. Le-am dat textul și amicilor mei din Budapesta, Berlin și New York și ei susțin că și la ei este la fel. Stranie coincidență.

Cîmpul politic din Rusia a fost redus la minimum. Aproape că a dispărut. Pe ici, pe colo mai adie cîte o mică rafală de atitudini și idei. Dar nicio frunză politică nu se mișcă. Singurul centru politic a devenit Kremlinul (dar acest loc se schimbă de la țară la țară). Opoziția, în caz că nu face casă bună cu interesele și strategiile Puterii, este dispersată și fără vlagă. Să nu credeți însă că protestele au dispărut. Ele există, însă sînt mutate în zona

spectacolului, iluziilor și virtualului. Protestul se mută din realitate pe ecranul televizorului. Creierul devine pasiv pentru a activa mai bine retina ochiului și, prin intermediul acestuia, emoțiile. Aici se dă marea bătălie și aici e locul acestui nou reality show *politic.*

Toate ideile, toate cauzele care uneau cîndva oamenii acum s-au pulverizat și și-au pierdut sensul. Cuvinte precum „clasă" sau „partid" au devenit cuvinte goale și nefuncționale. Sintagme precum „luptă de clasă" sau „luptăm pentru o cauză" pot fi auzite doar în show*-urile de* stand-up comedy*. Nu comunitățile de indivizi adunați de o idee sau de un crez sînt semnificative astăzi, ci indivizii ca atomi liberi.*

La Moscova, protestul de azi nu mai are un motiv ideologic foarte clar, o platformă politică și un proiect asumat. Energia protestatară poate apărea de oriunde și din orice motiv. O carte, un film, o expoziție, un eveniment monden pot fi un motiv suficient pentru a produce un protest. Protestul devine propriul său scop și nu mai este un eveniment care urmărește un alt scop. Aceste proteste sînt forme de a produce iluzia unei societăți „normale" și „libere".

Astăzi lucrurile decurg după un calapod bine conturat, iar fenomenul e bine controlat. Dacă ești adolescent, fumezi marijuana, mergi la manifestațiile antiglobalizare și nu te dai în lături de la experimente sexuale. Dacă ai trecut de 25 de ani, dintr-un tînăr radical te transformi într-un manager al clasei de mijloc, iar cu timpul poți deveni unul „de top". Acest mecanism de metamorfozare nu spune decît că „buntul", revolta, radicalismul, care în vremurile politicii clasice aveau un rost anume, astăzi nu au decît o funcție comercială. Radicalismul și protestul actual sînt doar produse și mărfuri de consum. Această lecție a fost învățată încă de la veteranii revoluției din '68, care au creat mecanismul: alaltăieri pe baricadă, ieri în Parlamentul

European, iar azi la catedra de la Stanford sau în băncile de pe Wall Street.

Cînd distincția „stînga" – „dreapta" nu mai are nicio semnificație, nu mai produce nicio contradicție, nu mai naște nicio idee și e doar o colecție de etichete, e clar că politica a intrat într-un impas. Stînga de altădată, care-și asuma tot soiul de poziții riscante și incomode, a devenit acum culturally left*, un soi de* freak*, băieții de oraș, responsabili cu „lichidarea analfabetismului" urban. Ei sînt* in action *și te vor duce în cel mai nou,* fancy*, dar* underground *club, la cel mai tare* party*, la cea mai* cool *galerie sau îți vor arăta cea mai „critică" revistă. Dreapta însă a rămas consecventă. Mai ales dreapta conservatoare. Ea se ocupă de sensurile „grele" și „tari" ale lumii actuale. Ea nu pierde timpul cu mărunțișuri. Există însă cei mai serioși, care se află de partea dreaptă a celor de dreapta și se ocupă doar de „cernoziom". De pe poziția lor, stînga nu se mai vede, deci nu mai există stînga, și cu atît mai puțin problemele propovăduite de ea. Ei pompează petrolul, controlează bursele și tot ce mișcă pe Wall Street, au acțiuni în industria farmaceutică, în cea militară și poartă numele nobil de „democrați". Propovăduiesc „democrația" în toată lumea, chiar și cu tancul unde este nevoie. Ei sînt aleșii și au menirea de a-i face pe toți „democrați", cu singura condiție ca aceia care vor intra în această nouă castă să cumpere și să se împrumute de la ei.*

Am intrat cu toții într-o lume în care structurile de grup și ierarhiile au murit. Totul s-a extins pe orizontală, într-o mare rețea de indivizi. Orice strategie, protest, acțiune sau atitudine este pur individual(ă). Unii poartă Nike și sînt dușmanii celor care poartă Puma. Unii preferă cu ketchup, iar alții cu muștar și nu se suportă între ei. Unii vor cu gust de căpșune, iar alții cu gust de vișine. Unii declară război E-urilor din mîncare, iar alții îi consideră pe primii gourmet-*fasciști. Unii nu folosesc deodorant căci*

conține substanțe care contribuie la mărirea „găurii de ozon" și merg vara să facă eco-turism. Iar unii nu folosesc prezervative pe motiv că sînt eco-sexuali.

Toți luptă pentru ceva, indiferent ce, împotriva a ceva. Unii declară război consumului, construind de fapt alte forme de consum. Numai amicul meu, obsedat de problema evreilor, în fiecare dimineață cînd apare o știre, o problemă, un eveniment mă întreabă: oare acest lucru îi va ajuta pe evrei sau le va dăuna?

Cu prietenie,
Vasiliy Andreevici

XXI

În care eroul Pavlik Morozov reintră în istorie și A.I. observă că dacă eroul de tip vechi era pedepsit pentru trădarea tatălui, eroul de tip nou este premiat.

Dragă Vasiliy Andreevici,

O să-ți povestesc o întîmplare curioasă. Zilele trecute am fost sunat de un producător de film englez. Vrea să facă un film despre Pavlik Morozov. Uitasem de existența lui. Voia să se vadă cu mine și să discute despre acest caz. Am acceptat fiindcă eram foarte curios să aflu cum vor să trateze subiectul, care este de altfel un caz politic prin excelență, speculat ideologic de ambele sisteme.

A sosit împreună cu o regizoare din Londra. O tînără simpatică, cultă și plină de curiozități. Știa foarte bine „cazul Pavlik Morozov", în varianta „disidenței" occidentale sau, mai degrabă, a disidenței retroactive. Pavlik Morozov era „turnătorul 001", cel care și-a trădat tatăl și l-a turnat bolșevicilor. Regizoarea știa varianta „oficială" pe care o poți citi în orice volum occidental: Pavlik Morozov, „pionierul erou" sovietic, a depus mărturie împotriva tatălui său, denunțîndu-l puterii sovietice. Pe baza acestui denunț care îl acuza de „colaborare cu elemente antisovietice" (kulacii) și de furt din grînarul

colhozului, tatăl lui este condamnat la 10 ani de închisoare. I-am zis că aceasta este varianta care circula și în tinerețea mea. Dar asta nu e tot, comentez eu, mirîndu-mă că povestea ei era lipsită de partea a doua, finală. Povestea are o continuare care face ca istoria să aibă o putere reală, de propagandă.

Dacă cei care ți-au povestit nu ți-au spus și partea a doua, înseamnă că, de fapt, și ei îl manipulează ideologic pe sărmanul Pavlik Morozov. Disidenții retroactivi nu sînt nevinovați, ci vor doar să vîndă repede și bine o marfă perisabilă. Propagandiștii sovietici, chiar dacă lucrau brutal și vulgar, nu erau idioți. A doua parte a poveștii sună în felul următor: la doar cîteva zile de la proces, Pavlik Morozov (14 ani) și fratele său Feodor (8 ani), cu care culegea mure în pădure, au fost omorîți. De cine? De bunicul lor, de verișorul lor și de nașul de botez. Este „pionierul-erou 001" sau „turnătorul 001"? Aceasta-i întrebarea. Ambele răspunsuri pot fi adevărate. Însă ceea ce e sigur e faptul că se confruntă un fiu cu o familie, sau mai degrabă o „idee" cu o „biologie".

Am avut o lungă conversație. Povestea, i-am expus eu punctul meu de vedere, are foarte multe variante. Unele „științifice", altele ideologice. Mie mi se pare că cea inițială, oficială este cea mai importantă fiindcă ne transmite exact sensul pe care vrea să ni-l ofere puterea de atunci. Ea poate fi citită, se găsește în biblioteci. E scrisă romanțat, într-un limbaj realist și e foarte lacrimogenă. E în spiritul anilor '30. Nici nu contează dacă a fost sau nu a fost reală, căci ea are rolul unui mit sovietic fondator. Orice putere lucrează cu acest gen de mituri. Cei care se ocupă de analiza acestui caz arată că în perioada următoare chiar au început să apară astfel de fenomene, foarte reale. În perioada stalinistă se numără aproximativ 60 de cazuri de „pionieri eroi" omorîți din cauza denunțurilor. Mitul

fondator produce realități și e greu de oprit acest mecanism de reproducere. E o poveste veche de cînd lumea.

După ce a plecat tînăra regizoare londoneză care nu mai auzise de astfel de povești de pe vremea lui Dickens, m-am gîndit la ce-mi spuneai tu despre preluarea unor obiceiuri și refacerea mecanismelor din anii '30 și '50. Vorba ta: „Anii '50 sînt în fața noastră". Fenomenul Pavlik Morozov, sau mai degrabă sindromul Pavlik Morozov, este foarte actual. Dorința puternică a învingătorilor de a rescrie istoria repede și de pe poziții de putere, de unici învingători, îl produce pe acest Pavlik Morozov de tip nou. De data aceasta ei sînt mult mai mulți. Sînt cîteva diferențe esențiale între „Pavlik Morozov de tip vechi" și „Pavlik Morozov de tip nou". Cel de tip vechi era un copil, nevinovat în esență, căci putea trăi fantasma unei povești copilărești. Cel de tip nou e un om matur, căci el scrie „istoria actuală" și face un act conștient. În acest caz este actul unui om matur. „Denunțul" lui nu mai este un act nevinovat, o fantasmă, ci un act bine calculat și cu intenții clare. Iar diferența esențială e faptul că „Pionierul-erou de tip vechi" este pedepsit, și nu oricum, ci este pedepsit cu moartea. Ce i se întîmplă lui „Pavlik Morozov de tip nou"? El este premiat. El își „denunță tatăl", își denunță istoria, rescrie istoria așa cum „trebuie", cu directivă politică clară, iar pentru acest „denunț" primește onoruri, premii, bani și funcții.

Asta este morala cinică. Îmi place să-mi tachinez amicii cînd îi întîlnesc, deveniți peste noapte disidenți retroactivi: „Pavlik, cîți kulaci ai mai denunțat?".

Revin cît de curînd. Te salut.

Cu prietenie,
A.I.

XXII

În care eroul nostru își pune la grea încercare prietenii încercînd să le povestească de ce libertatea e aproape imposibilă în ziua de azi și unde aflăm că, dacă siguranța crește, scade libertatea. Unde mai aflăm de ce banca este cea mai sofisticată instituție totalitară, cum se trece de la teroarea politică la cea economică, că nu poți să depui cerere la primărie și să fii erou și că ultimii oameni liberi se pare că au fost cîțiva dictatori insuportabili.

Dragă A.I.,

Salutare din inima capitalismului. Aici băieții nu știu cine e Pavlik Morozov, însă el e prezent peste tot.

În ultimii ani o mulțime de prieteni de-ai mei au emigrat în toate colțurile lumii. Amicii evrei au făcut o haltă prin Israel și după ce au văzut sistemul militarist de acolo, cu un puternic iz de fundamentalism, s-au lecuit și au plecat spre Statele Unite. Îi înțeleg perfect. Discut deseori cu ei și observ un anume raport cu spațiul. Israelul pare a fi o construcție falsă pentru ei, o construcție ideologico-politică, care nu joacă rolul de „acasă". Ei, așa cum deseori îmi spun, nu sînt departe de *acasă* căci și-au construit un raport cu totul special față de ceea ce numim

noi *acasă*. Casa, de la intim, religios și pînă la economic, o poartă cu ei. Marea lecție a amicilor mei evrei, pe care mi-a repetat-o mereu Rabinul de la Odessa, e următoarea: tot ce avem purtăm cu noi. Firește că am și cîțiva care au un discurs pe care nu-l mai pricep și toate discuțiile se reduc la Tora și politica actuală. Dar îi respect, căci ei trăiesc într-o altă dimensiune care mie îmi este străină.

Cu excepția amicilor evrei care nu sînt emigranți în sensul clasic, căci ei sînt un fel de emigranți ai istoriei, restul – ruși, români, letoni, găgăuzi, uzbeci, armeni etc. – trăiesc cu acest statut de emigranți. Pînă și familia mea numeroasă este aruncată în toate cele patru zări, iar generația ce vine din urmă vorbește în patru limbi diferite. Noroc de *lingua franca*, că altfel nu știm ce ne făceam. E straniu să vezi bunicii vorbind cu nepoții prin intermediul unui traducător.

Am făcut luna trecută un turneu prin Europa și America de Nord ca să-mi vizitez rudele apropiate și cîțiva prieteni. Am acumulat un imens material de studiu. La Budapesta sau Praga încă mă simt ca acasă, căci miroase puternic a Est. Nu e un miros neapărat urît, ci doar diferit. Din păcate, există deja o tipologie ideologică bine marketizată și impusă: tipul de societate și individ produs de comunism este urît și rău, pe cînd tipul de societate și individ produs de lumea capitalistă este frumos și bun. De aceea, firește, esticii trebuie reeducați. Să fim serioși, această abordare simplistă, în maniera filmelor proaste de la Hollywood, poate fi ușor deconstruită, dar va curge multă apă pe Volga pînă vom avea studii mai serioase pe spațiul estic. Oricum falsificarea s-a produs și cred că e definitivă. Probabil va rămîne doar un grup marginal, strict de specialitate, care va privi lucrurile mai nuanțat. Însă nu ăsta e subiectul scrisorii mele.

În primii ani de călătorie am observat un lucru: cu cît pătrunzi mai adînc în lumea occidentală, cu atît oamenii

dispun de mai puțin timp. La Budapesta sau la Praga orice amic de-al meu era dispus să iasă la o cafea, la aproape orice oră, chiar dacă aveau joburi solicitante. În Germania lucrurile încep să se complice, căci prietenii care fac parte din aceeași categorie de oameni și de meserii ca și cei din Est sînt mult mai ocupați. Cînd ajungi în SUA, problema timpului devine catastrofală. Timp pentru o cafea în cursul zilei? Am stat la un amic, și el de proveniență estică, și ne-am văzut doar la finele săptămînii, și atunci în fugă. Aici timpul deodată devine o unitate de măsură foarte scumpă: *time is money*. Iar *money* are o încărcătură aproape divină.

Am avut într-una din seri o discuție foarte „instructivă" cu amicii mei din Los Angeles. Am discutat despre libertate. Ce cuvînt magic pentru lumea modernă și mai ales pentru un estic scăpat din „lagărul sovietic"! Eu am pornit discursul, puțin parșiv, firește, de la cîteva observații elementare. De fapt, trucurile gîndurilor „parșive" le folosesc doar pentru a răsturna anumite idei standardizate, pentru a face un efort de a gîndi în contrasens, ceea ce te ajută să înțelegi clișeele și ideile fixe primite de-a gata.

Totul a pornit de la teza pe care o expusesem în cartea mea, despre faptul că „între lumea comunistă și cea capitalistă nu există o deosebire esențială, ci doar una de ambalaj, și că ambele lucrează cu forme de represiune, una politică și alta economică". Firește, ei, care gustaseră din cîmpiile mănoase ale lumii americane și care se desfătau din abundență cu produsele de care au fost privați în vechea lume, susțineau că bat cîmpii.

Așa o fi, am zis eu, înțeleg că lumea comunistă v-a pus opreliști și v-a îngrădit libertatea de a vă realiza de fapt propriul vostru proiect de viață. Cel mai important, într-adevăr, e să-ți realizezi propriul proiect. E adevărat că sistemul sovietic nu a fost una dintre cele mai bune lumi posibile, chiar a fost în anumite momente excesiv

de dur și intolerant și ne impunea să ne adaptăm proiectele de viață directivei de la centru. Sistemul din care venim a fost construit pe un mecanism care a produs o teroare cum rar se întîmplă în istorie. Aici toți sîntem de acord. Nu cred însă că-l mai dorește cineva, nici măcar foștii privilegiați, am continuat eu.

Dar, uite, primul lucru pe care-l observ cînd vin la voi este faptul că voi nu mai dispuneți de timp liber, timp pe care-l aveați berechet în perioada comunistă, din cauza multor factori. Principalul era, din punctul meu de vedere, raportul dintre muncă și calitatea vieții. Aveam un nivel scăzut al bunăstării, însă făceam și un efort destul de mic pentru a-l avea. Practic, munceam mai puțin, pentru un nivel redus și ca rezultat aveam mai mult timp să petrecem împreună. Acum, aici, voi aveți un alt proiect de viață pe care statutul actual, din punctul vostru de vedere, vi-l permite. Și totuși nu dispuneți de un minim de timp. De ce? Eu cred că acest lucru se întîmplă în primul rînd din cauza faptului că nici aici nu poți să-ți îndeplinești propriul proiect de viață, ci doar un proiect care se croiește în conformitate cu limitele și regulile pe care le impune sistemul.

E adevărat că legea este cea care limitează libertatea, dar și face posibilă în același timp realizarea proiectului personal, adică face ca proiectul tău de viață să nu dea peste cap proiectul vecinului și invers. Însă timpul pe care ar trebui să ți-l aloci ție însuți devine tot mai puțin tocmai pentru că intrăm în această logică pe care ne-o impune sistemul. Trebuie să ai un *job* pentru a ajunge la un nivel al bunăstării pe care-l cere și pe care ți-l impune mediul în care trăiești. Mediul în care trăiți are un nivel al „calității vieții" destul de ridicat și, din zi în zi, observați că el se dezvoltă, și odată cu el și cerințele. Trebuie să aveți o anumită ținută, o anumită mașină, mai ales aici, unde nu se poate circula pe jos, o casă etc. După care vin

copiii pe care trebuie să-i educați și să-i dați la școală, care, din păcate, nu mai este gratuită și începeți să depindeți de o mulțime de instituții care stau în calea realizării fericirii voastre, care vă aduc la limita stresului și isteriei. Instituții precum loc de muncă, fisc, o mulțime de alte instituții birocratice la care trebuie să depui tot soiul de cereri și care-ți trimit tot soiul de acte. Și mai ales o instituție care nu mai poate fi ocolită. Aceasta se numește banca și cred că toți ați avut de-a face cu ea. Fără bancă și împrumuturile pe care ni le oferă atît de generos aproape că nu mai putem trăi, iar odată intrați în jocul ei, regulile nu mai pot fi încălcate nici măcar cu un cent. Nu prea știu, am continuat eu cinic, o instituție produsă de mintea umană care are un sistem de control și represiune mai mare decît această instituție sacră a lumii noi. Nu prea avem căi de scăpare, așa că trebuie să-i îndeplinim cu sfințenie poruncile. Cum am încălcat o regulă din acel contract, fie ea minoră, pedeapsa sosește în aceeași clipită. Cu alte cuvinte, continui eu, vreau să propun o teză simplă: teroarea politică este înlocuită de o formă de teroare economică. Nu e o noutate ceea ce spun.

Îmi veți spune că nu ești obligat să calci pragul acestei instituții, adică ești liber să nu intri în jocul ei. O să vă spun că nu vă cred. Singurii care nu intră astăzi în jocul ei sînt cei pe care ea însăși nu îi acceptă conform condițiilor pe care ea le impune, adică cei cu un cîștig foarte mic. Dar și aceștia au fost introduși în sistem avînd acces la diverse forme de credit. Despre libertatea lor mi-e milă să vorbesc. Vizitați cartierele lor și o să vedeți fața nevăzută a acestei libertăți. Toți cei pe care banca îi acceptă în mecanismul ei acceptă acest joc pentru că nu au altă cale și, mai ales, pentru că e singura șansă de a avea o anumită siguranță a bunăstării și a unei libertăți minimale. Acest mecanism eu îl numesc represiune economică. Nu e un cuvînt frumos și ne aduce în minte vise urîte, dar să nu

ne temem de el. Așa că scuzați-mă că vă întinez visurile, dar așa sînt eu, uneori nu mă pot abține.

De fapt, noi toți vrem o stabilitate impusă de un anumit standard, iar această stabilitate după care tînjim este de fapt o siguranță. Toți vrem să avem siguranța unei vieți bune, siguranța sănătății, siguranța succesului, siguranța mîntuirii, dacă sîntem creștini, etc. De aceea, o altă instituție fără de care nu ne mai închipuim viața este Asigurarea. Această instituție a devenit atît de importantă tocmai datorită acestei nevoi de siguranță.

Nimic rău în asta, însă dacă tot am trăit în comunism și în spațiul sovietic pe care-l știm mai bine, ar trebui să învățăm o lecție elementară. Cu cît crește gradul de siguranță, cu atît scade gradul de libertate. O societate care îți face planul de viață de la grădiniță la școală și de la angajare la pensie îți oferă siguranță în cel mai înalt grad, dar libertate, în cel mai mic. Singurul palier nesigur al acelei societăți era cel ideologic, care putea să-ți creeze multe probleme. Dar, ca să continui în același timbru cinic, vă spun că segmentul populației care aleargă în mod direct pe acel palier era destul de restrîns. Marea parte a populației trăia o viață cotidiană relativ obișnuită și plătea siguranța pe care i-o oferea statul prin renunțarea la libertate. Un anumit fel de libertate.

De ce mărim astăzi controlul și punem camere de filmat peste tot? Pentru că un anume dușman, pe care-l numim teroristul, ne poate periclita siguranța vieții. Deci renunțăm la anumite libertăți pentru a avea o anumită siguranță. În definitiv ne aranjăm proiectul nostru de viață în așa fel încît să fie sigur, iar ca rezultat el se derulează după niște reguli și restricții prestabilite. Altfel spus, proiectul nostru nu mai este chiar al nostru, ci este mai degrabă proiectul „lor".

Acum o să vă dau un exemplu de-al unui amic de-al meu, important gînditor, căruia îi place să experimenteze

tor felul de idei. El are un proiect de viață ceva mai ambițios. Nu vrea casă și mașini, ci vrea fie să devină erou, fie să construiască o piramidă, în adevăratul sens egiptean. Sînt singurele lucruri care l-ar face fericit. Cum ne învață înțelepții, a fi un erou înseamnă a reuși să-ți construiești propriul mediu, propria poveste excepțională; ca să construiești o piramidă, obiectul fiind atît de concret, lucrurile se complică și mai mult.

Prima barieră în realizarea proiectului, singurul pe care și-l dorea în viața lui, a fost sistemul birocratic. Omul meu a avut deodată o iluminare banală: nu ai cum să devii erou sau să faci o piramidă, în momentul în care primul pas în realizarea acestor proiecte este să depui o cerere la primărie. Un erou nu depune cerere la primărie. Este aberant. Chiar dacă s-ar fi găsit o primărie care să-i dea aprobarea de a-și construi piramida, dacă omul insistă, tot ar fi devenit dependent de cel care i-ar fi dat permisiunea. Cu alte cuvinte, nu ar fi fost liber să-și facă proiectul așa cum vroia el. Dacă îmi aduc bine aminte, cel care a spus primul acest lucru era filosoful acela neamț care le știa pe toate și căruia noi îi ziceam *Ghegheli*: sistemul economic modern și statul de drept nu-ți mai permit să fii erou.

Acum amicul meu a renunțat la acest proiect și scrie o carte despre dictatori precum Hitler, Stalin și Ceaușescu, căci din tezele lui reiese că aceștia au fost singurii oameni liberi în lumea modernă pentru că au putut să-și facă proiectele lor de viață. Ei erau singurii oameni liberi, din punct de vedere politic cel puțin, fiindcă nu se subordonau niciunei legi. E adevărat că restul populației devenise supusă și visa la prea multă siguranță. Și noi se pare că repetăm povestea fără să fim prea conștienți. Atunci erau cîțiva liberi și o mare de supuși, acum toți sîntem supuși, însă am scăpat de „marii oameni liberi".

Amicii au desfăcut imediat o vodcă și m-au declarat anarhist. Cu așa idei, m-au asigurat ei, nu poți face mare carieră în SUA. I-am asigurat că nu tînjesc prea mult după asta, fiindcă acest lucru îmi va restricționa și bruma de libertate pe care o mai am. A fost doar un exercițiu de gîndire, dar poate o să vreau să mă fac erou, am zis eu. Din păcate însă trebuie să mă consolez, căci nu am nicio șansă. Pînă și Ostap Bender a renunțat la această idee și s-a recalificat, devenind administrator de bloc. Un tip care citește presa de dimineață și care-și bea cafeaua la bistroul din colțul străzii nu are nicio șansă să devină erou. Mai ales că lasă și bacșiș. Eroii nu se pot compromite cu astfel de gesturi: deci nu voi fi erou.

Mă opresc aici. Revin.

Salutări de pe meleaguri americane din partea unui luptător pentru idei.

Al tău,
Vasiliy Andreevici

XXIII

În care apare un personaj care vrea să „salveze lumea" și descoperă că interesul pentru marea literatură rusă nu ține de calitatea literară, ci de puterea armelor, mai precis, cu cît armata e mai puternică, cu atît literatura este mai semnificativă; puterea unei literaturi este strîns legată de puterea armatei.

Dragă Vasiliy Andreevici,

Am un amic cu care mă tot văd și ne tot scriem. E un personaj aparte, care nu aparține lumii în care trăim. Nu e interesat de bani și putere, așa cum mai toți sînt într-un fel sau altul interesați. Nu e interesat de recunoașterea celorlalți sau mai știu eu ce privilegii concrete. El trăiește în lumea lui și inventează tot soiul de tehnici de „salvare a lumii". Nu este religios în sensul clasic al termenului, nu aparține unei secte sau unui curent religios. Cu toate că uneori folosește informații și elemente din diverse religii, este prin educație un laic. Nu poate fi numit nici anarhist, nici globalist sau antiglobalist, național-bolșevic, ecologist sau mai știu eu ce amestec de genul acesta. E mai degrabă totuși un anarhist de viță veche, bine școlit, bun cunoscător al economiei, sociologiei, istoriei și științelor

politice, pe care le combină foarte ingenios și vine cu soluții care nu știu de ce îmi aduc aminte de faimoasa carte *Aventurile lui Habarnam*. În laboratorul lui produce tot soiul de „soluții de salvare a lumii", „moduri de destabilizare a Puterii", „soluții de rezolvare" a diverselor probleme. Imediat cînd are o teorie, vine și-o verifică la mine. Eu sînt pus în fața „soluțiilor salvatoare" și trebuie să-mi dau cu părerea. Se pare că am fost luat în calitate de „prim cobai". Vrea să vadă cum reacționez eu și de aici trage concluzii. Nu știu dacă sînt un „cobai" bun însă îmi place să-l ascult și mai ales să-l ironizez.

Recunosc că am o anumită simpatie și slăbiciune față de oamenii care au curajul să rupă granițele unor clișee, să împingă cît mai departe idei. Îmi plac oamenii cu „idei riscante". Mă plictisesc de moarte conservatorii. Rostesc la nesfîrșit aceleași povești, sînt niște patefoane care repetă mecanic și cred că nimic nou nu poate apărea din acea zonă. Conservatorismul e ca un cadavru: perfect echilibrat. Avangarda e un fenomen pe care-l ador, atît în artă, cît și în politică. Însă în politică poate ar trebui să fim atenți, mai ales după experiența secolului XX: nicio idee nu trebuie să fie urmată de sacrificii umane. Urăsc violența, cu toate că avangarda are ceva violent în atitudinea sa: un mare curaj de a rupe orice legătură cu o lume pe care o consideră moartă. Este o problemă delicată în tot acest joc.

Dar să revin la amicul meu. Să-l numim *Anarhistul cel Bun*. Mereu are idei din această categorie: curajoase și „periculoase". Însă are și ceva hazliu și nevinovat în modul în care le povestește și încearcă să le aplice, poate și de aici asemănarea cu *Aventurile lui Habarnam*. Există ceva naiv în aceste idei.

Într-una din zile vine la mine și, cum știe că am cunoștințe ceva mai aplicate pe literatura rusă, îmi oferă varianta „salvării literaturii ruse". Indiscutabil, zice el, literatura

rusă (care o include și pe cea sovietică, cum conveniserăm noi într-o altă discuție) este una dintre cele mai semnificative literaturi ale lumii. Ea a dovedit, continua el, că este una din puținele alternative serioase la literatura anglo-saxonă. Cea franceză de mult nu mai poate emite pretenții. Cea germană nici ea nu o duce mai bine. Mai sînt mici focare de literatură adevărată, însă singurele care emit pretenții serioase și au dovedit, crede el, pe parcursul secolului XX, că sînt literaturi esențiale sînt cea rusă și cea latino-americană. Urmează și avertizarea: mare atenție la ce vine din China.

Da, e o teză relativ generală, așa că are o doză de adevăr, iar în ce privește China întotdeauna trebuie să fim atenți, chiar și cînd vorbim despre producția de nasturi, căci din direcția aceea vine „negru de mulțime", încep eu discuția. Și totuși, care e problema? – întreb eu nedumerit.

Problema e următoarea. Și aici urmează teza lui „tare" și „salvatoare". După căderea comunismului, deodată, cu mici excepții, interesul Occidentului față de literatura rusă a dispărut. A început să se traducă tot mai puțin, doar lucruri exotice și de scandal. Marea literatură rusă a dispărut așa cum a dispărut și URSS-ul, fără a se ține cont că literatura nu ține de o țară, de o ideologie, ci de o limbă. Atît timp cît o limbă există, ea poate produce cărți, chiar dacă nu mai există o țară. Ce îmi spune mie faptul că o limbă și o cultură extraordinare precum cele ruse sînt ignorate, din cauză că a dispărut o țară, un imens imperiu precum URSS, iar Rusia încă nu s-a „ridicat din genunchi" ca să aibă puterea să se reprezinte? Asta îmi spune, continua el, că o limbă, o literatură și o cultură sînt privite de Occident de pe poziții ideologice și, cel mai important, de pe poziție de putere. O cultură este luată în serios de către cei puternici numai dacă ea este „reprezentată" și impusă de un stat puternic. Exemplul literaturii ruse este

relevant. Atît timp cît URSS era un stat care impunea teamă și îi ținea pe occidentali la respect, literatura rusă era tradusă și citită pe toate meridianele lumii, iar în librăriile occidentale literatura rusă avea unul din cele mai bune locuri. Cum a căzut colosul de care lumea occidentală se temea de moarte, au dispărut atît respectul, cît și teama. Deodată a dispărut și literatura rusă din interesul publicului și de pe rafturile librăriilor și bibliotecilor. Ar fi o mare naivitate să credem că a dispărut literatura rusă, așa cum vor să ne lase să înțelegem cei „responsabili" cu opiniile autorizate. Sau să credem în povești de genul: nu e cerere pe piață sau piața rezolvă totul. Piața e ca și Comitetul Central: și „da", și „nu" sînt valabile pe rînd sau simultan, dacă se decide la „centru".

Bine, bine, zic eu, sînt de acord că literatura rusă este departe de a-și da duhul, ba chiar cunoaște un reviriment puternic în ultimii ani, iar faptul că a fost ignorată cred că are mult mai multe cauze decît ceea ce spui. Care este soluția ta totuși? – îl întreb.

Are multe cauze periferice, continuă el, însă cauza centrală este aceasta: au dispărut teama și respectul față de Rusia, a dispărut și interesul față de cultura și literatura ei. Occidentalul are o ideologie centrată pe respectul față de cel puternic și disprețul față de cel slab. El are mentalitatea proprietarului de sclavi: despre sclavi nu trebuie să știi decît cum să-i ții în lanțuri. Ar fi o umilință pentru un proprietar de sclavi să știe mai mult despre robii săi. Pe cei puternici însă trebuie să-i respecți și să-i cunoști. Rusia a ales o strategie total greșită, după căderea comunismului, crede el. E adevărat că nici nu putea mai mult. Însă marea greșeală a fost că a cedat militar aproape totul în favoarea Statelor Unite. SUA nu au făcut decît să o umilească în ultimul hal, în aplauzele aliaților vechi și noi. Tehnica folosită mai nou este una care se cheamă toleranță. Ei nu se mai tem de noi, ci doar ne tolerează.

Adică ei au învins, „adevărul" și „dreptatea" sînt de partea lor, dar ne tolerează. Toleranța este forma cea mai parșivă de a impune celorlalți propriile valori.

Ce trebuie să facă Rusia pentru ca literatura rusă să fie iarăși la loc de respect și să fie citită pînă și de americanul de rînd? În primul rînd să se înarmeze. În momentul în care avioanele rusești vor brăzda hotarele Americii, cînd submarinele și portavioanele vor naviga hai-hui prin Atlantic, iar rachetele vor fi ațintite în toate direcțiile, așa cum fac și americanii fără nicio jenă, abia atunci scriitorii ruși vor fi traduși și citiți de toată lumea. Frica și respectul față de puterea militară rusă vor relansa marea literatura rusă în Occident și peste tot în lume. Asta e lecția: cu cît mai multe rachete și putere, cu atît mai mult respect și pentru literatură. Nu vrem toleranță, ci respect. Extinderea unei literaturi este o formă de extindere a puterii. Iar puterea se cucerește.

L-am ascultat cu interes. Sună intrigant, dar straniu, cel puțin pentru mine. În general am disociat literatura de putere, cu toate că știu destul de bine raporturile dintre cele două, mai ales în lumea modernă. În ce privește raportul dintre arme și literatură, despre care am mai scris, eu îl interpretam exact opus tezei amicului meu. Cred că politrucii sovietici de la Kremlin, în dorința lor de a cuceri lumea, ar fi fost mult mai eficienți dacă investeau în balet, teatru, film, muzică sau literatură decît în tancuri și rachete, așa cum au făcut. Cred că cititorul capitalist, „dușmanii ideologici" s-ar fi predat sau convertit mai ușor la „idealurile noastre", la citirea unui roman a lui Platonov sau Bulgakov, la un salt al balerinei Plisețkaya sau la versul unui Pasternak sau Brodsky. La fel stă situația și cu politrucii de la Casa Albă: Hollywood-ul este mult mai eficient decît războaiele din Afganistan sau Irak.

Bine, dacă teza ta are o doză de adevăr, atunci cam așa îmi imaginez eu asaltul literaturii ruse asupra Occidentului,

zic eu. Îmi imaginez o armată, în frunte cu un mare șef de Stat Major al neînfricatei literaturi ruse. Îl punem pe Andrei Bitov sau Viktor Erofeev? Soljenițîn din păcate nu mai este printre cei vii. Eu zic că lui Erofeev i se potrivește mai bine acest rol, căci e mai bătăios, și dacă tot a scris *Enciclopedia sufletului rus* mai bine să conducă el această armată. Pe urmă, noile portavioane să fie numite „Anna Karenina" și să fie conduse de Viktor Pelevin. Tancurile să fie botezate „Frații Karamazov" și să fie conduse de Vladimir Sorokin. Lui Makanin, fiindcă-i mai în vîrstă și mai experimentat, îi dăm rachetele cu rază medie și lungă, botezate semnificativ „Război și pace". Îți dai seama, am continuat eu, cu o astfel de armată, cu un astfel de armament și cu astfel de autori și nume, piața literară occidentală va capitula într-o clipită. Marea literatură rusă va intra triumfal în fiecare oraș, cătun sau librărie din Occident. Nu pot să-mi dau seama cum se poate termina o astfel de aventură. Important este ca o astfel de poveste să nu se termine cu un pact care să se cheme „Suflete moarte". Necunoscute sînt căile literaturii universale și mai ales cele ale literaturii ruse.

Să știi că ideea cu botezarea armelor cu nume de romane nu e o idee proastă, a continuat amicul meu căzut pe gînduri. Nu vreau să-mi imaginez ce listă voi primi data viitoare.

Interesant personaj. Aștept următoarea lui „idee salvatoare".

Te salut,
A.I.

XXIV

În care se vorbește despre Dracula ca fiind cel mai vajnic dușman al Imperiului și unde aflăm că Nosferatu este cea mai bună stare a unui vampir, iar vampirismul este cea mai mare calitate a noastră, cetățenii periferiei Imperiului.

Dragă A.I.,

Zilele trecute am primit o scrisoare de la amicul nostru *Scepticul*. El fusese pe la mine într-o vizită mai lungă și, în călătoria noastră prin țară, în cea mai banală tradiție turistică, am luat *Dracula* lui Bram Stoker. Pe drum răsfoiam acest roman, care de altfel am descoperit că este unul foarte bun. Totul a pornit de la cuvîntul Nosferatu, „ne-mort", pe care l-am receptat ca pe o cheie spre înțelegerea trecutului nostru comun. Marea problemă a contelui Dracula, ca și a noastră de altfel, e aceea că se află prins între două lumi, între „cei vii" și „cei morți", într-un cîmp nediscursiv, într-un fel de hălăduială interminabilă, tristă, un fel de „nici-nici". Această sintagmă româno-rusă „nici una, nici alta" a funcționat pentru noi ca o cheie în deschiderea „ușii", a înțelegerii unei stări pe care eu am numit-o „periferia Imperiului". Imperiul fiind cînd politic, cînd economic.

Zilele acestea am primit o scrisoare de la el în care meditează pe această temă neterminată. Iată un fragment după care revin cu propria-mi interpretare a acestei obsesii: marele avantaj de a te fi născut vampir și mai ales datoria de a lupta pentru a rămîne ceea ce ești.

...În tema „vampirismului" mă interesează ciocnirea propriei limite cu ceea ce numim conștiința victoriană, clasică și europeană. La Stoker conflictul esențial nu se consumă, ca să zicem convențional, la nivelul „conflictului civilizațiilor" (Europa și Transilvania), ci la nivelul mentalității europene, care și-a descoperit elementul de necunoscut în sine. În roman depistăm indicații principiale cu privire la această dramă – drama necunoașterii sinelui. De pildă, în cap. 9, la început, Wilhelmina îi scrie o scrisoare Lucyei, în care – printre altele – îi relatează o convorbire cu mirele său Jonathan, care a descoperit întregul „dualism" metafizic al vampirismului. Pregătind-o parcă pe Mina Harker pentru ceea ce-i va fi dat să audă, afirmînd că „secretul este aici, dar eu nu doresc să-l cunosc", acesta o întreabă: „Voiești, Wilhelmina, să împarți cu mine această ne-cunoaștere?". Cred că în Dracula *e foarte important acest ritual inițiatic, de „inițiere" a cititorului naiv în atmosfera unei relatări, în care naratorul va perora verzi și uscate, ceva foarte „departe" de experiența sa cotidiană cu privire la normalitate. „Pregătirea", acest preludiu, are ca scop acea întemeiere retorică (și, în treacăt, emoțională) a ceea ce s-ar putea numi o cotitură transcendentală, adică acea deplasare a atenției de pe obiectul discuției (ceva diabolic și înfricoșător) spre conștiința celui ce vorbește și a celui ce ascultă. S-ar putea spune și așa: tot ce vă voi relata acum, poate, și cel mai probabil va fi astfel, se va recepta ca o totală aberație, și dacă vă credeți un om normal, va trebui să mă considerați un tulburat mintal; dar vă rog să nu receptați cele spuse de*

mine ca pe o simplă descriere a unor fapte, ci ca pe o indicație la limita experienței umane. Sau, cum spune Van Helsing, „există lucruri pe care nu le înțelegeți, dar ele există". Dacă e să ducem pînă la o formă finită acest raționament, el ar suna cam așa: ceva ce există poate să ființeze tocmai în măsura în care nu poate fi înțeles, adică nu se poate certifica în forma adevărului (cu alte cuvinte, este imposibil să demonstrezi prin postulatele cunoașterii credibile, de la sine înțelese). Iar asta nu se aseamănă cu obișnuitul argument transcendental, care se bazează pe convingerea că întoarcerea conștiinței spre sine asigură condițiile unei experiențe depline și pure. Cunosc ceva cu plenitudine doar în cazul în care mă cunosc pe mine care știu acel ceva. Tot în Dracula *Van Helsing le relatează naivilor săi interlocutori care sînt închistați în procedura autenticității (procedura orientării experienței spre situația „de bună seamă"): „Doresc să credeți în lucruri în care nu aveți putință a vă încrede".*

Acum pe scurt despre Marx și vampiri. Știi că în Capital *Marx recurge de cîteva ori la metafora „vampirismului". Pentru mine aceste apropieri ale vampirului de ideea de capital sînt destul de banale. Ce e cu adevărat departe de banalitate e teoria „formei transformate" sau „forma gîndirii obiective", care în esență premerge conflictului esențial din* Dracula. *Nu am nici timpul, nici puterea să intru în amănuntele acestei teorii. Dar Marx aduce această concluzie: realitatea obiectivă, relațiile sociale de un anume tip (să le spunem convențional „capitaliste") nu se descoperă pe sine în calitate de adevăr (în timp ce toți, de la Platon la Kant, au considerat că adevărul e descoperirea de sine, a realității), ci sub forma unei minciuni obiective. Altfel exprimat, adevărul lumii burgheze nu este* aletheia *elină, nici „credibilitatea" décartiană sau kantiana „sinteză transcendentală", ci ideea obiectiv-mincinoasă a costului care crește-cu-de-la-sine-putere (ca și toate*

ideile similare care afirmă „veșnicia" și „naturalețea" costului-valorii-capitalului). Nițel mai tîrziu, Nietzsche va numi această minciună obiectivă și întemeietoare drept un „adevăr angoasant" și va spune că salvarea omului de acest adevăr se mai poate face doar prin artă. Iată în ce constă acea cotitură a minții pe care o putem numi suspiciune transcendentală (ambii au observat că lumea „așa și este de bună seamă" – e o păcăleală monumentală – și că „de bună seamă" în realitate nu există). În același cadru se mișcă Heidegger și Wittgenstein.

Voi fi îndreptățit să mă întreb ce au toate acestea cu România și Rusia: mi se pare că (istoric și geografic) nu au legătură cu cele expuse pînă acum. Cu excepția unei nuanțări. Se cunoaște că Stoker nu a vizitat niciodată Transilvania și că a descris-o doar prin intermediul ghidurilor de călătorie. Cu atît mai exacte sînt descrierile lui macabre (el nu avea nevoie să fie exact în descrierea faptelor, deoarece scopul său consta în plăsmuirea afectului, nicidecum în silențiosul „de bună seamă"). Partea de limbaj a „fenomenologiei afectului" include o fantezistă și liberă etimologie în jurul rădăcinii „trans". Acest cuvînt (ca și „Transilvania" în accepțiunea lui Stoker) nu este un indiciu pentru o anumită stare, ci mi se pare un simplu automatism de operare (ca on *sau* off *pe butoane). Meditînd în aceeași direcție, ne putem imagina că modul cel mai productiv de a gîndi despre Rusia sau România este să le descriem ca pe niște operatori ai anumitor stări de* on *sau* off *– a acelor stări pe le-am numit anterior „nici una-nici alta", sau „stări de trecere", aceea de a fi „între două luni": Nosferatu!!!...*

Sînt foarte interesante observațiile amicului meu. Discuția lungă pe care am avut-o cu el în lungul drum prin munții Carpați, traversînd Transilvania și vizitînd orașele din zonă, trăind cumva în atmosfera contelui Dracula, sau

mai degrabă a unui Dracula în varianta Stoker, o atmosferă dată de ceea ce știi dinainte decît de atmosfera propriu-zisă. De fapt, asta este una dintre marile invenții și o formă de „luare în stăpînire a lumii" de către lumea occidentală: cartografierea lumii proprii și inventarea celei periferice și a celei „de dincolo". *Transilvania* este lumea noastră povestită și legitimată de ei. Imperiul, și aici includem tot ce este cultură și civilizație occidentală de tip european, a „cartografiat" și a creat o întreagă „topologie" mai ales a lumii periferice. Inițial Imperiul, pe lîngă centru, își cunoaște doar periferia, tot ce este dincolo de periferie trebuie fie făcut „ca și noi", fie „distrus". De fapt, în ambele cazuri înseamnă distrugere. Orice teritoriu luat în stăpînire de Imperiu trebuie să devină parte a Imperiului și să se subordoneze regulilor acestuia, iar orice populație luată în stăpînire trebuie să se subordoneze legilor acestuia și să se comporte ca și ceilalți cetățeni „obișnuiți". Imperiul nu suportă diferența. Diferența e monstruoasă, de aceea ea trebuie distrusă direct sau prin transformare.

Cel mai bun exemplu este cel al descoperirii „Indiilor". Înainte de a fi „cartografiate" ele erau un tărîm al „monștrilor". Cînd au fost „luate în stăpînire", populația „aborigenă" fie a fost „creștinată", fie a fost distrusă în totalitate. Nu a mai fost nevoie de Gulag.

Ceea ce este însă „la hotar", la „periferie" se încadrează în ceea ce amicul meu numește „nici-nici", acea stare de nosferatu, de „ne-mort". De fapt conceptul de „vampir" exprimă perfect ceea ce înseamnă pentru cetățeanul „Imperiului" starea de „periferie". Periferia este „nici-nici", cetățeanul periferic este „ca și noi", aparent ca și occidentalul, însă are și ceva „diferit", care-l sperie pe „cetățeanul normal al Imperiului". Ce este vampirul, dacă nu o ființă prinsă între două lumi? El este și uman, arată ca un „cetățean al Imperiului", dar are și obiceiuri și calități

ciudate. În timp ce „cetățeanul Imperiului" este diurn, de exemplu, vampirul, „cetățeanul periferiei", este nocturn, are colți, stă în locuri macabre și se hrănește cu sînge.

Am rămas surprins să-i văd pe mai toți criticii și analiștii din „periferie" încercînd să-i combată pe marii patriarhi ai „Imperiului", care stau în inima imperiului și nu au călcat niciodată în zona periferică, susținînd că „vampirismul periferiei" nu are nicio legătură cu „realitatea". Eu sînt puțin mai sceptic. Sau cred doar că problema e prost pusă. Mai întîi, „periferia Imperiului" a fost și va fi întotdeauna ceea ce „Imperiul" vrea să fie. Cu alte cuvinte, „realitatea" nu este un dat, ci un construct dictat de „dorințele ideologice" ale Imperiului. Între „noi" și „ei" s-a stabilit o relație de „vampirism," nu fiindcă am fost noi prea „însetați de sînge", ci fiindcă ei ne-au perceput ca atare sau fiindcă într-un anumit moment noi, stilul nostru nu a corespuns cu proiectul lor. Dacă în „Imperiu" nu se mai poartă de mult „suptul de sînge", e timpul ca și noi să încetăm acest obicei „barbar".

În relația dintre „vampiri" și „vampirizați" sau „vînătorii de vampiri" este ascunsă de fapt o problemă care spune foarte multe despre relația dintre „noi" și „ei", noi, „vampirii", ei, „vampirizații". Acest raport ascunde un puternic conflict, nu neapărat „real", ci unul mai degrabă profund „cultural". Vampirul este cel care suge sîngele „celuilalt", iar el, „cetățeanul Imperiului", se simte amenințat. Cel amenințat caută la rîndul lui soluții de distrugere, de omorîre a „vampirului". Și aici intervine „știința" omului occidental care își creează o întreagă vampirologie și construiește o mulțime de metode de a omorî „vampirii". Și încă un lucru periculos: vampirismul se molipsește, e transmisibil. De aceea el trebuie distrus în totalitate.

Dacă urmărim istoria reală, dacă putem vorbi despre așa ceva, din ultimele cîteva sute de ani a relațiilor dintre zona periferică și „lumea civilizată", occidentală, vedem

că acest „raport de vampirism" funcționează perfect. Ei vor să ne „civilizeze", să ne mai bage cîte „un țăruș în inimă", iar noi, din cînd în cînd, le mai „sugem sîngele". E adevărat că în ultimii ani mai mult ei ne „înfig țăruși în inimă", iar noi am început să ne mulțumim cu „sîngele hoiturilor" cu care ne ademenesc.

E foarte interesant că în ultima perioadă, odată cu dezvoltarea tehnicilor de control, de la diverse forme economice, financiare, bancare pînă la mecanisme politice s-a dezvoltat un imens aparat de control care are ca scop depistarea și distrugerea „vampirilor". Orice „aborigen" de la „periferia Imperiului" trebuie să fie controlat și verificat ca nu cumva acesta să fie „vampir", adică să fie unul „de-al nostru", nu unul „de-al lor". Știi că există tomuri întregi despre cum să-l verifici pe cel care vine de la „periferie" ca nu care cumva să fie „vampir"? De exemplu, trebuie neapărat să-l testezi cu diverse mîncăruri. „Vampirul", după cum știe orice om „civilizat" care a făcut o școală elementară în „lumea civilizată", reacționează foarte urît la usturoi. Să știi că „testul usturoiului" nu mai e așa sigur. Și „vampirii" au devenit ființe sofisticate și și-au exersat aptitudini de fentare a testelor oamenilor civilizați. Dacă nu reușești cu usturoiul, încearcă cu oglinda. „Testul oglinzii" este un test important. Se știe, de asemenea, că, spre deosebire de oamenii „normali" care se reflectă în oglindă, „vampirii" nu au această calitate.

Din păcate, aceste teste populare sînt utilizate și aplicate zilnic unui număr imens de oameni în cele mai reale forme, în diverse instituții ale statului, precum și în cele private. Milioane de presupuși „vampiri" petrec ore în șir în ambasade, consulate, agenții de emigrare, școli și bănci pentru a întocmi diverse formulare care au ca scop exact această funcție de „testare" a „omului de la periferie". „Vampirii" trebuie descoperiți, deconspirați, controlați, distruși sau lecuiți.

În ziua de azi, soarta noastră, a „vampirilor", nu e foarte bună. Sîntem vînați și se duce o campanie acerbă împotriva noastră. Mai toți am acceptat să renunțăm la „vampirismul" nostru și să ne „civilizăm" ca toată lumea. E mult mai comod să renunți la „vampirismul" tău și să accepți condiția de cetățean civilizat al Imperiului. Părerea mea personală, de „vampir" cu ceva experiență, este că renunțarea la „vampirism" este una din cele mai mari greșeli. Mai întîi, nu văd de ce aș renunța la starea mea de a fi vampir. M-am născut așa și cred că e de datoria mea să-mi dezvolt aceste calități. Sînt foarte convins că un vampir poate avea calități cel puțin la fel de sofisticate și interesante ca și un cetățean al Imperiului, chiar unul din capitala Imperiului. În al doilea rînd, dacă renunț la „vampirism", atunci între mine și un cetățean banal al Imperiului nu mai este nicio diferență. Voi deveni un banal cetațean X, alături de alte cîteva sute de milioane, perfect identice. Asta mă întristează, așa că prefer să sug sînge. Nu-ți mai spun de ce... Și, în ultimul rînd, cred că tocmai faptul că sîntem „vampiri" ne face să le trezim teamă, curiozitate, interes. În momentul în care nu vom mai fi „vampiri", ci niște banali cetățeni ai Imperiului, care-și plătesc impozitele, creditele bancare la timp și respectă Codul Penal, atunci nimic din ființa noastră nu-i va mai interesa. Diferența stîrnește întotdeauna curiozitatea, interesul, teama și respectul, mai ales cînd este stropită cu puțintel „sînge proaspăt". Deci proiectul nostru pe următoarea perioadă trebuie să rezolve dilema : renunțăm la starea de „vampir" și devenim cetățeni civilizați ai Imperiului sau nu renunțăm și ne asumăm starea de „vampir"? Însă dacă ne asumăm condiția de „vampir", atunci trebuie să știm că, pe lîngă plăceri, ne asumăm și niște riscuri. Umanitatea nu a creat încă o ființă mai feroce, perfidă și sofisticată decît „omul civilizat al Imperiului".

Uite că am zis-o și pe asta. Dumnezeul vampirilor să ne aibă în pază.

Mă opresc că mă apucă setea.

Cu prietenie, un vampir de viță veche.
V.A.

P.S.: În ultima perioadă, mă atenționează unul din amicii mei, sînt mari probleme cu sîngele: „civilizații" consumă prea multe E-uri și prea multe droguri, iar acestea afectează calitatea sîngelui. Avem și noi niște limite. Și mare atenție la autenticitatea „civilizaților", că s-ar putea să dați peste clone, iar sîngele lor este impur.

XXV

În care A.I. se întîlnește cu un personaj deosebit, care descoperă că realitatea nu se mai dezvăluie ca adevăr, ci doar ca minciună, și care ne arată de ce cînd creierul se atrofiază, se dezvoltă stomacul și anusul, iar Dracula este cel mai bun roman despre criză, care ne îndeamnă ritualic asemenea unui vampir: „Vrei tu, oare, cititorule, să împarți cu mine necunoașterea mea?”.

Dragă Vasiliy Andreevici,

Îți mulțumesc pentru întîlnirea organizată cu bunul tău prieten *Scepticul*. Ne-am văzut chiar după întoarcerea lui din periplul transilvănean. Ador acești oameni destupați la minte, mai ales abordarea ironică, în stilul „glumelor muzicale” clasice și al grilelor neconvenționale de interpretare. Nu sînt mare fan al lui Marx, cu toate că-i știu rolul și locul important pe care-l ocupă. Nu-mi plac panaceurile marxiste, mai ales în vremuri în care stînga a ratat mai tot ce se putea rata, iar bătrînul Marx a devenit un soi de *PR manager* al multor băieți isteți care își construiesc cariere fără niciun scrupul.

Dar nu e cazul amicului tău. Discuția a pornit de la poveștile lui din călătorie și de la un citat ironic din

Capitalul lui Marx: „Forma lemnului [...] se modifică dacă din el se face o masă. [...] Îndată ce «masa» se prezintă ca marfă, ea se transformă într-un lucru care poate și totodată nu poate fi perceput prin simțuri. Ea nu numai că stă cu picioarele pe pămînt, dar se prezintă față de celelalte mărfuri cu capul în jos, și din acest cap de lemn ies niște fantasmagorii mai bizare decît dacă ar merge să danseze din proprie inițiativă"... Încerc să-ți prezint discuția noastră nocturnă și lungă cît mai puțin filosofic, știind că nu adori acest jargon. Aceasta este sinteza variantei de „amurg" a veșnicei discuții despre criză, despre orice fel de criză. Poate voi repeta unele idei deja dezbătute de voi.

Problema crizei actuale constă în aceea că, precum orice fundamental cataclism social autentic, ea nu conține nimic deosebit, nimic din ceea ce ar putea permite raportarea ei la competența vreunei capacități sau a vreunui sector. Criza nu este obiectul cuiva, de aceea nici nu poate exista o „crizologie".

Nu are sens să le ceri economiștilor contemporani un răspuns privitor la cauzele crizei, teoriile lor sînt și ele un produs al conștiinței de criză. La fel de absurd însă ar fi să evoci spiritele marilor politicieni din trecut, indiferent dacă sînt „răufăcători" de tipul lui Stalin și Salazar sau „salvatori ai națiunii" de genul lui Roosevelt: ei au fost cu toții contaminați de criză, cu nimic mai puțin decît cetățenii încredințați puterii lor politice. Nu „cincinalele" sau „noile curente" au dus spre ieșirea din criză, ci atotbiruitoarea voință de viață trezită în milioane de oameni de către cel de-al Doilea Război Mondial. Anume din energia acestor voințe ne-am adăpat și noi pînă nu demult, înainte ca ea să fi început să se epuizeze. Izbucnirile punctiforme ale crizelor din ultimii patruzeci și ceva de ani au fost asemănătoare cu bateria unui *notebook* mondial care clipește, semnalizînd necesitatea unei urgente reîncărcări.

Dacă e să ducem pînă la capăt afirmarea extrateritorialității oricărei teze „crizice", n-ar fi o interpretare forțată să începem cu Marx – cu scriitorul și filosoful Marx, întrucît Marx economistul nu a reușit prea multe în domeniul dialecticii apocaliptice, cu ajutorul ideii sale privitoare la pauperizarea „relativă/absolută" a proletariatului. Această prognoză a lui nu s-a adeverit, cumva provocator, nici în timpul vieții lui Marx. Da, el a prezis, dacă nu chiar primul, crizele clasice „de supraproducție" – dar ce reprezintă ele în comparație cu joia neagră din 1929? Cu actuala prăbușire în cascadă a burselor? Tusea măgărească, oreionul, pojarul sînt boli ale copilăriei, nimic mai mult. Ceea ce la Marx nu e, într-adevăr, o banalitate este strania lui teorie a crizei adevărului. Pînă la el, toți consideraseră că adevărul este o anumită autodescoperire a realității, forma în care se înfățișează aceasta privirii „celui în stare să vadă" – anume a celui „prin-natura-sa-tinzînd-spre-cunoaștere", a acelui *homo sapiens* arhetipal din primul paragraf al *Metafizicii* aristotelice. Descartes a adăugat acestei înțelegeri a adevărului, fundamentală pentru europeni, concepția veridicității (cunosc în mod veridic ceva, dacă mă cunosc pe mine însumi în calitatea de cunoscător al acestui ceva), iar Kant – ideea sintezei transcendentale (adică temporale), după care adevărul a început să fie înțeles nu ca lucru (fie el chiar lucru în sine), ci ca proces al acumulării de sine într-o anume unitate – indiferent cît de verosimilă, dar, din cauza aceasta, nu mai puțin semnificativă. Marx a răsturnat totul, iar șocul acestei răsturnări a fost mai puternic decît șocul pe care l-a produs el prin proclamarea groparului burgheziei. În *Capitalul* el ajunge la o concluzie stranie, aproape extravagantă: lumea în care trăim noi acum cu toții (iar aceasta e o lume în care natura nu mai e decît un apendice nesemnificativ al artificialei tehnosfere produse prin muncă), realitatea se dezvăluie nu ca adevăr, ci ca

minciună – și lucrul acesta nu este o oarecare iluzie optică, ci e chiar esența a ceea ce se petrece cu noi.

Așadar, noi, cei de acum, avem de-a face cu minciuna adevărată – nu cu minciuna ca eroare subiectivă sau ca neadevăr în mod conștient susținut, ci cu una obiectivă și de fond, datorată lumii alienate, doar convențional denumită burgheză. Noi nu ne putem reprezenta, indiferent ce, decît în cadrul rețelelor semantice ale chiar acestei lumi ieșite din minți, prin, cum spune Marx, „formele ei obiective de gîndire". De pildă, noi credem (nu putem să nu credem!) în prețul autocrescător (valoarea) a tot ceea ce există: al aurului sau al iubirii, al lotului de pămînt sau al vechii prietenii, al contului din bancă sau al sticlei de vin de colecție. Cu alte cuvinte, sîntem închiși înlăuntrul condițiilor firești, chipurile impuse de natură, altfel spus, veșnice, legice, ale propriei existențe, care ne apar nouă ca fiind imuabile, pînă în clipa în care vreuna dintre aceste condiții nu începe să se deterioreze, iar apoi – după principiul dominoului – încetează toate să mai funcționeze; în sfîrșit, după cum bine spune Antonin Artaud în a sa *Heliogabale*, pînă cînd vine ziua în care „pielea de șagri a principiilor se strîmtează semnificativ, chipul lumii micșorîndu-se și el, și totul ajunge la marginea pieirii". În exemplul dat de Artaud, reducerea „chipului lumii" este raportabilă la hipertrofierea altor părți ale ei – în primul rînd a stomacului și a anusului.

Atunci cînd, în legătură cu criza, îl evocăm pe Marx (iar în ziua de azi îl evocă cine vrei și cine nu vrei), e important să percepem această optică stranie, această neobișnuită manieră a lui de a gîndi contemporaneitatea în cheie barocă, aproape suprarealistă; acest Marx anume este mult mai aproape de experiența noastră actuală decît vreun botanist acoperit din manualele de istorie a economiei. Perspectiva, deschisă de optica bizară a lui Marx, poate fi denumită suspiciune, iar întrucît suspiciunea

vizează aici nu ceva finit, „iată – asta este" (cu toate că Marx ne dă deseori prilejul să-l socotim un simplu moștenitor al manierei hegeliene de a critica orice fenomen finit ca atare), ci vizează orice, fără excepție, inclusiv faimosul comunism, respectiva suspiciune poate fi numită transcendentală. Acest lucru înseamnă că, potrivit schemei temporale a suspiciunii date (de la caracterul aparent natural al obiectului la autenticul său caracter artificial, condiționînd această naturalețe), actualmente – după Marx – se va autoconstrui orice gîndire „crizică". Cu alte cuvinte, orice gîndire despre criză ce se pretinde a fi cinstită, adică una care își dă în mod lucid seama că ea însăși se află în spațiul micșorării „chipului lumii", chiar de ea proclamat și diagnosticat. Și nu e cîtuși de puțin important de pe care teritoriu pseudonatural ia startul această gîndire (literatură, politică, filosofie, știință), după cum nu importă în care anume proiecție temporală – pseudonaturală – se va desfășura (așa-numitul trecut sau viitor); totul se află acum sub incidența suspiciunii – așadar, de bună seamă, și această gîndire.

Ce anume este criza în accepțiunea lui Marx a devenit limpede în secolul XX – autenticul secol al crizelor. Astăzi, aruncînd înapoi o privire spre Marx și spre secolul trecut, putem spune: criza este o defecțiune fundamentală în funcționarea oricărui sistem social, determinată de faptul că regulile artificiale în virtutea cărora aceasta funcționa și care, în interiorul său, se prezentau ca fiind naturale își dezvăluie brusc proveniența, încetează să mai acționeze într-o manieră economic-inconștientă, încep să conecteze la propria funcționare resursele de avarie ale conștiinței, după care sistemul își încetinește dinamica, își pierde efectul funcționării naturale și – după o oprire cataleptică fulgerătoare, reprezentînd momentul cel mai spectaculos sub raport estetic al stagnării sale – explodează în revoluție. Ultima noțiune este doar idiomul desemnînd procesul

căutării libere, deci absolut riscant, și al dobîndirii unui sistem a ceea ce am putea noi denumi un nou caracter natural, pe care Marx îl desemnează ca „noi relații de producție", avînd în vedere noile forme de producere a tuturor legăturilor sociale, inclusiv pe cea mai importantă dintre ele – însuși omul, și nu doar economia în sensul îngust al cuvîntului.

Cea mai exactă analogie literară a modelului crizei elaborat de Marx nu vor fi imaginile dickensiene ale grozăviilor sfîșietoare din capitalismul timpuriu și nici prozele lui Remarque sau Hemingway ale suspendării existențiale a eroilor în hăul înstrăinării, ci un roman victorian relativ marginal, cum ar fi *Dracula* al lui Bram Stoker. Descrierea ciocnirii dintre civilizația victoriană (premergătoare crizei) și propriile ei limite constituie ceea ce este realmente interesant la Stoker. În plus, conflictul principal din roman se desfășoară nu atît la nivelul luptei dintre două lumi (Europa și Transilvania, civilizația și barbaria), cît în însuși spațiul mentalului european, intrat pe neașteptate în coliziune cu incognoscibilul în sine. Acum o să repet cîteva idei pe care le-ai prezentat în scrisoarea precedentă, doar o să schimb puțin problematica și unghiul de privire. În *Dracula* există cîteva indicii ale acestei drame fundamentale a neînțelegerii de sine. De pildă, scrisoarea Minei adresată prietenei sale Lucy, în care, printre altele, descrie convorbirea cu logodnicul ei, Jonathan, care și-a descoperit strania ambiguitate a vampirismului. Pregătindu-și cumva logodnica pentru ceea ce avea ea să audă de la el, acesta întreabă: „Vrei tu oare, Wilhelmina, să împarți cu mine necunoașterea mea?".

În general, în romanul lui Stoker este foarte important acest ritual al pregătirii, al introducerii interlocutorului naiv în situația în care va fi pus să audă din partea celui care vorbește cine știe ce năzbîtii, ceva ce depășește în mod absolut reprezentarea respectivului despre ceea ce

este normal, ceea ce poate fi descris în temeiul experienței. Aceste pregătiri și preludii au drept scop crearea, retorică și emoțională, a condițiilor deturnării atenției de la obiectul convorbirii (ceva diavolesc și îngrozitor) la conștiința vorbitorului și a celui care ascultă. Stoker, asemenea lui Kierkegaard și Marx, se străduiește în mod consecvent să-l vindece pe cititor de ceea ce filosoful danez denumise „iluzia obiectivității" și, în acest scop, pune sub semnul întrebării toate capcanele retorice ale bunului-simț („sîntem doar, dumneavoastră cu mine, oameni raționali", „orice om normal înțelege că…"). După cum ai scris deja, Doctorul Van Helsing – acest *alter ego* al autorului – le adresează permanent interlocutorilor săi naivi următorul avertisment: tot ceea ce voi povesti eu acum poate și mai mult ca sigur, va fi receptat de către dumneavoastră ca un delir total, iar dumneavoastră, fiind oameni normali, mă veți considera, bineînțeles, nebun, dar am să vă rog să luați cele spuse de mine nu ca pe o descriere a unei situații de fapt, ci, pur și simplu, ca pe o indicare a limitelor experienței. „Există lucruri pe care nu le înțelegeți, dar care totuși există." Dacă am radicaliza această teză a lui Van Helsing, ea ar suna în felul următor: există ceva anume ce nu putem nicicum spune cu certitudine că ar avea calitatea unei existențe reale. Și, de vreme ce e așa, acest ceva există ca NIMIC.

Stoker e un turist care „merge" în Transilvania după ghiduri de călătorie. El „merge" nu ca să o exploreze, ci ca să vadă ceea ce deja știe. Cu atît mai precis arată scenele macabre din roman: autorul nu e obligat să se țină, în descrierea faptelor, de o veracitate realistă, întrucît sarcina lui nu este reconstruirea afectului, nu liniștitorul „de fapt". Latura semantică a fenomenologiei stokeriene a afectului includea în sine o liberă fantezie etimologică în jurul particulei „trans-". Această particulă (ca însăși „Transilvania") ne apare în roman ca un operator *sui*

generis (eu nu aș spune *on* și *off*, ci mai degrabă *enter* sau *delete*) al stărilor mentale de un tip deosebit. Despre aceste stări nu se poate spune nimic bine definit, în afară de faptul că ele sînt percepute ca niște proiecții exterioare ale spaimelor abisale ale eroilor, dintre care principala este spaima pierderii de sine, a pierderii propriei identități naturale.

Mergînd cu raționamentul în direcția propusă de Stoker, se poate presupune că cel mai productiv mod de a gîndi criza este descrierea ei subiectivă, fără să scăpăm însă, în aceste condiții, din vedere faptul că respectiva subiectivitate nu este o născocire a noastră, ci este maniera reală prin care această criză ni se dezvăluie nouă. Atunci ea ne va apărea sub înfățișarea operatorului „deschiderii/închiderii" stărilor emoționante dăunătoare și, totodată, infinit de productive, atît de importante pentru pătrunderea în spațiul noii experiențe, inclusiv al celei literare. Probabil acesta și este fenomenul care ar putea fi denumit criză și care te însoțește întotdeauna.

Mă opresc aici în speranța că nu te-am plictisit.

Cu simpatie, al tău,
A.I.

XXVI

În care intervine o scrisoare stranie, amar de cinică, în care se arată de ce Anna Frank nu primește viza americană, de ce Ilf și Petrov sînt oamenii de legătură între escrocii din SUA și URSS și unde apare o întrebare foarte incomodă. Ghici cine ține mai bine: a) nazistul cînd vede un evreu; b) comunistul cînd vede un dușman al poporului; c) ori un wasp *cînd vede un negru sau un indian?*

Dragă A.I.,

Amicul meu Martin Gustavo Galbiatti de care-ți tot vorbesc mi-a trimis o lungă scrisoare care face sinteza poveștilor noastre din ultimul timp. Trec peste părțile mai puțin semnificative și las doar cîteva capitole din scrisoarea lui. Pentru a respecta spiritul mesajului o las structurată așa cum am primit-o. Povestea sună cam așa...

Protestanții, pravoslavnicii și pileala

Широкие массы миллиардеров знакомятся с бытом новой, советской деревни![1]

1. Masele largi ale miliardarilor fac cunoștință cu viața de fiecare zi a noului sat sovietic!

În romanul *Vițelul de aur*, scris de Ilf și Petrov, eroul principal, Ostap Bender, e oprit la un moment dat de o mașină cu un ghid sovietic, ce cără prin Uniunea Sovietică doi onorabili contrabandiști americani, care doreau să afle rețeta samagonului. Romanul, care nu e datat, s-o fi petrecînd deci în vremea Prohibiției.

Addendum

În 1881, pe 13 martie, țarul Alexandru este ucis de anarhiști. Galiția și Ucraina sînt împînzite de pogroame, organizate ca represalii, iar situația evreilor din Imperiul Țarist devine grea. Evreii încep să emigreze către Statele Unite. Emigrarea lor continuă pînă spre 1914, cînd războiul și apoi regimul sovietic pun capăt emigrării.

În 1894 începe în Franța procesul lui Alfred Dreyfus, acuzat pe nedrept de trădare, proces care îl indignează într-atît pe ziaristul vienez Theodor Herzl, încît organizează în 1897 primul congres sionist, la Basel; două decenii mai tîrziu, lordul Balfour scrie celebra lui scrisoare.

În 1903 are loc pogromul de la Chișinău, „cel din urmă pogrom al Evului Mediu, și primul din secolul XX".

În anii tulburi ai războiului civil, între 1918 și 1921, încă 60.000 de evrei sînt uciși în o mie de pogroame mărunte.

Ilia *Lvovici* Feinsilberg începe să scrie, împreună cu Petrov, imediat după ce sovieticii iau puterea. Evreii din Imperiul țarist nu sînt cu toții asemănători: o parte sînt hasizi, săraci, religioși, mistici, trăind în *ștetl*, mici sătucuri, în jurul cîte unui *wunderrebe*, rabin harismatic făcător de minuni. O altă parte sînt urbanizați, fumează, sînt liber-cugetători, lucrează în fabrici și au organizat deja un partid socialist puternic, *Bund*-ul. Fac deja greve. Mental, ei sînt pregătiți pentru revoluția sovietică. Ilia *Lvovici* Feinsilberg e pregătit mental pentru revoluția sovietică:

își scurtează numele și scrie schițe umoristice împreună cu Petrov. Să nu i-o luăm în nume de rău, epoca este a abrevierilor: *kolhoz*, din *kolektivnoe hoziaistvo*, NKVD, din *Narodnîi komitet vnuttrennîh del'*, *komsomol*.

Ostap Bender, eroul lor, este greco-turc. Așa e *politically correct*. Ilf nu ne indică etnia lui reală decît indirect, prin faptul că unii îl întreabă la răstimpuri: „Sînteți cumva evreu?". Vrea să plece din Uniunea Sovietică, dar nu în Statele Unite, ci la Rio de Janeiro. (Despre Statele Unite nu se poate scrie în glumă, în schițe umoristice, ci numai cu mînie, în articole politice, pe pagina de externe din *Pravda*.). Sub Stalin nu poți scrie că vrea cineva să plece din URSS în Statele Unite, nici măcar în glumă. Nici serios. Nici măcar cu mînie proletară.

Între timp, o bună parte din evrei plecaseră în Statele Unite, la New York. Cei mai mulți sînt săraci lipiți, ca Menahem Mendel din Casrilifka, eroul lui Șalom Alehem. (Menahem Mendel pleacă dintr-un oraș într-altul și trece de la o meserie la alta, așa cum va face mai tîrziu Ostap.) Ca italienii (calabrezi și sicilieni zdrențăroși și flămînzi) și irlandezii (flămînzi și zdrențăroși), evreii din Imperiul țarist (polonezi, lituanieni, galițieni, ucrainieni) sînt nedoriți. Marea epocă de dezvoltare vertiginoasă a economiei, în deceniile de după războiul civil, trecuse. America era stabilă și prosperă. Între 1860 și 1890 fuseseră împușcați ultimii bizoni și ultimii indieni.

Albii protestanți, *wasps*, sînt bogați, siguri de sine și deocamdată s-au plictisit să ucidă. Deocamdată linșează negri. Ku-Klux-Klanul este influent, dar abia mai tîrziu va izbuti să-și instaleze un membru ca președinte al Statelor Unite, pe Woodrow Wilson. Italienii, irlandezii și evreii sînt catolici ori mozaici, deci neprotestanți. Majoritatea *wasp* „nu încearcă pentru ei decît greață": sărăcia, necunoașterea limbii și mai ales religia papistașă sau, oricum, neprotestantă îi fac obiect de dispreț. Pînă în 1945, un

manual de dicție pentru actori cuprindea asemenea capitole: „Cum se imită accentul italian", „Cum se imită accentul irlandez", „Cum se imită accentul idiș". Dar nu sînt nici negri, nici indieni, adică nu sînt de rasă inferioară și ca atare nu se pot vîna. (În 1946, Ilia Ehrenburg constată că evreii și negrii încă nu pot urca în același vagon de tramvai cu albii.)

Deocamdată, evreii sînt mulțumiți și se dizolvă în New York. Limba e foarte *ok*. *Forverț* se zice „forwards" – aproape ca pe idiș. Și se învață ușor. De scris, se scrie cu niște caractere groaznice, care nici buchi țariste, nici *ktav meruba* nu sînt – oi, oi.

După 1890, disprețuiți, săraci și marginali, o parte din evrei alcătuiesc lumea interlopă a New Yorkului. Big Jack Zelig, Monk Eastman, Rivka Stiff. Dopey Benny Fein. Mici escroci ai asigurărilor, care își asigură scump prăvăliile, apoi le dau foc. De escrocheria asigurărilor povestește Șalom Alehem, iar blestemul *zolst brennen on sprahovke* e vechi, ceea ce atestă că odesiții nu fac decît să ducă în Lumea Nouă o șmecherie perfectată în Lumea Veche. Isidor Stein are trei sute de incendii la activ. Otrăvitori de cai, și apoi *tarkes*, golani care protejează populația civilă a cartierului: Big Jack Zelig, Lois Seidenshnur, Lefty Louie Rosenzweig golesc East Side de italieni, mafioți care terorizează mărunții băcani evrei ai cartierului și le cer bani de protecție.

În 1920 Congresul votează Legea Volstead. Primii care se împotrivesc sînt italienii și irlandezii, catolici: au nevoie de vin pentru împărtășania preoților. Se împotrivesc și evreii: de Sabat, trebuie să binecuvinteze potirul de vin și să-l bea, rostind *Baruh ata adonai, Eloheinu meleh ha-olam, boré pri ha-gafen*. Și unii, și ceilalți sînt în drojdia societății. De la proxenetism, furtul din buzunare, șantaje pînă la contrabanda cu alcool nu e decît un pas. Al Capone pare a fi cel mai cunoscut dintre gangsterii

Prohibiției, dar și Waxy Gordon, Abner Zwillman, Arthur Flegenheimer, Joseph Kennedy-tatăl sînt *bootleggers*. Din Canada, Sam Bronfman abandonează proxenetismul și începe serios să exporte alcool în Statele Unite. O generație mai tîrziu, familia sa deține 10% din acțiunile cotate la bursa din Toronto.

Lumea interlopă americană e alcătuită din imigranți săraci, abia sosiți, discriminați pe criterii religioase și etnice. Prohibiția e un catalizator pentru această lume interlopă, care există deja și care începe să se îmbogățească și *să capete legitimitate*. Atunci cînd Statul înnebunește, dînd legi inaplicabile, infracțiunea capătă o aură de legitimitate morală. Prohibiția scoate lumea interlopă din imoralitate. După 1930, cînd infama lege Volstead este abolită, foștii *bootleggers* se propulsează în politică și în afaceri : Joseph Kennedy devine ambasador în Marea Britanie, Lou Wasserstein intră, încet, în *show-business*, dar va mai trece cîtva timp pînă să observe un actor isteț, Ronald Reagan, căruia îi va face campanie electorală. Un semi-italian, Fiorello la Guardia, devine (poate cu ajutorul lumii interlope) primar al orașului New York și, odată ajuns primar, curățã orașul de pegră. Un aeroport îi poartă numele.

Antisemitismul este intens în Statele Unite, în toată prima jumătate a secolului. Marea majoritate a cererilor de viză depuse de evreii germani, care vor să fugă din Germania nazistă, sînt respinse, înecate în birocrație sau amînate.

Printre cererile amînate, și una depusă în Amsterdam, de un anume Otto Frank, pentru el, soție și fiica lor, Anna.

Post-scriptum

Cauza nobilă a celui de-al Doilea Război Mondial a fost inventată post-factum. Statele Unite intră în război

împotriva Japoniei pentru Hawaii și Filipine, colonii pe care americanii abia le luaseră de la spanioli și pe care japonezii le rîvneau.

Și Statele Unite, și Canada sînt antisemite în 1939. Canada primește în total trei mii de evrei din sutele de mii care se străduiesc, între 1933 și 1941, să părăsească Germania; în Lituania, consulul japonez Sugihara oferă evreilor vize de tranzit, salvîndu-le viața, pe cînd consulul american le refuză. Dintre statele europene pro-hitleriste, nici Spania lui Franco, nici Italia lui Mussolini ori Ungaria lui Horthy nu sînt antisemite. Exterminarea evreilor din Italia și Ungaria începe atunci cînd și Mussolini, și Horthy sînt înlăturați de la putere, iar germanii ocupă cele două țări. Dintre statele europene anti-Axă, nici Franța, nici Anglia nu sînt nepătate: și în Anglia, și în Franța evreii fuseseră cu totul expulzați în Evul Mediu și sînt primiți înapoi tîrziu, de către Cromwell în Anglia, de către Napoleon în Franța.

Urma lui Ilf și Petrov se pierde abrupt în 1937. Sînt foarte probabil arestați de NKVD și exterminați, ca milioane de alți inocenți, de teroarea lui Stalin.

Ostap Bender transformă în bijuterii și devize milionul de ruble al lui Koreiko și încearcă să fugă în România, pe gheață, dar grănicerii români aproape îl împușcă, și Ostap se întoarce în Uniunea Sovietică.

Ilf prevede simbolic totul.

Contrabandiștii de alcool care apar fugitiv în roman sînt oglinda lui Ostap Bender: într-un stat silnic și cu legi arbitrare, singurii oameni liberi sînt contrabandiștii și escrocii. Și Statele Unite, și Uniunea Sovietică sînt, între 1920 și 1930, state nebune: legea Volstead, în Statele Unite, dă naștere celebrilor gangsteri din Chicago; Uniunea Sovietică dă naștere unor mărunți bișnițari ca Ostap – descendenții lui lipsiți de umor au cumpărat, sub Elțîn, marile întreprinderi ale Rusiei și au devenit miliardari.

Anonimii contrabandiști și Ostap poposiră pe o stepă prăfoasă ucraineană, pe drumul Cernomorskului.

– Văd că pricepeți rusește, le spune Ostap.

– Părinții sînt din Odessa, răspunde unul dintre contrabandiști.

– Aha... E bine în State?

– Ne descurcăm și noi cum putem... Te tentează să vii?

– Mă tentează să plec din URSS, zise Ostap, încet. Nu neapărat în State...

– Ăia doi din mașină cine-s? întreabă un contrabandist, subit precaut.

– Autorii mei, Petrov și Feinsilberg... Pentru ei m-ar interesa... Niciunul nu mai doarme-acasă, de patru luni. Dorm prin vecini. Ar putea primi viză pentru State?

– Nu cred, răspunde celălalt, posomorît. O să-l refuze și pe Otto Frank.

– Care Frank?

– Tatăl Annei Frank – nu-l știi tu. E din altă carte.

– Tot ceva roman comic, ca al nostru?

– Nu, un jurnal postum. Real.

Lui Ostap Bender i se încreți pielea de frică.

– Și ce să le spun autorilor mei?

– Că te-am întrebat cum se face *pervaci*.

Erratum

Protestantismul și pravoslavia privesc diferit pileala. Pentru protestanți, pileala e un pericol. Singurii care au plantat vie în Statele Unite au fost frații italieni (și deci, *supposedly*, catolici) Mondavi. A altoi și a tescui reprezintă, pentru americanii cumsecade, o destrăbălare asemenea proxenetismului. Crama e un fel de bordel.

Pastorul protestant este șovăielnic. El e salariatul congregației și, ca atare, predică ceea ce vrea să audă congregația. Dacă pentru congregație negrii sînt inferiori, indienii trebuie

exterminați, iar a bea vin e un păcat major, atunci pastorul preia din mers sugestiile păstoriților săi.

Și înainte, și după 1900, ofertele de muncă din ziarele americane cuprind, din loc în loc, cîte un „Irish need not apply" – irlandezii să nu încerce să candideze.

Pînă în 1964, negrii nu se puteau căsători cu femei albe. Căsătoriile interrasiale se pedepseau cu închisoarea. Printr-un fenomen bizar, care contrazice regula hipergamiei și pe care antropologii încă nu l-au explicat, căsătoriile dintre femei negre și bărbați albi sînt încă de neconceput.

Două țări, din care una abia își exterminase indienii, iar alta – cetățenii luați de pe stradă arbitrar, în număr de milioane se aliază și înving o a treia țară, care transformase rasismul în genocid. Diferența dintre Statele Unite, Uniunea Sovietică sub Stalin și Germania nazistă e doar una de grad, nu una de natură. Cei care au cîștigat războiul au cîștigat, odată cu victoria militară, și victoria morală – dreptul de a fi avut dreptate, de a fi luptat pentru cauza cea bună. Ambele țări își descoperă, post-factum, o legitimitate: Uniunea Sovietică, după masacrul de la Katîn și deportarea popoarelor caucaziene, descoperă că a luptat contra rasismului antisemit nazist *fiindcă rasismul antisemit nu-i plăcuse niciodată*. Statele Unite, după exterminarea indienilor, segregarea populației de culoare și a evreilor, descoperă că luptaseră contra Germaniei naziste *fiindcă genocidul nu-i plăcuse niciodată poporului american*.

Justificările morale apar întotdeauna post-factum. Orice discurs etic e o raționalizare.

Despre Monk Eastman scrie Borges, numindu-l „Neadevăratul impostor Monk Eastman". Îmi place să cred că Ostap Bender ar fi putut fi Monk Eastman.

Sper să-ți placă istoria ironică și cu tîlc a amicului meu.

Cu prietenie, al tău,
V.A.

XXVII

În care se vorbește despre fericire și aflăm că fericirea nu are nimic de-a face cu bunăstarea și libertatea, ci cu un amalgam compus din a avea lucruri greu obținute, libertăți cu destule restricții și o anumită formă de stabilitate care doare.

Dragă Vasiliy Andreevici,

Frumoasă parabolă și plină de tîlc. Revin la povestea fericirii pe care o lăsasem neterminată în ultima discuție. Dacă e să vorbim despre fericire, despre fericirea socială, așa cum se vinde azi pe canalele mass-media, atunci, în perioada statului modern, ea a fost atinsă doar în epoca brejnevistă. Observațiile mele se bazează pe discuții de lungă durată cu colegii mei occidentali și postcomuniști. E o idee pe care am auzit-o și în fosta Iugoslavie și în Ungaria. În analiza mea eu am luat ca etalon fericirea comunismului real din perioada brejnevistă, căci acolo s-a atins un echilibru foarte interesant și care merită analizat.

În perioada *zastoiului* (stagnării) sînt îndeplinite trei condiții absolut necesare pentru omul modern și în mod special pentru intelectualul modern de după al Doilea Război Mondial. Mai întîi s-a ajuns la un echilibru destul de rafinat al jocului dintre interdicție și libertate. Intelectualul

sovietic era, în viața de zi cu zi, liberal în atitudine, avea opinii critice la adresa regimului, iar regimul îl tolera. Intelectualul sovietic liberal a înțeles repede regula jocului și a început să-și regleze tirul discursului astfel încît să fie mulțumit de el însuși, să nu trăiască cu gîndul că este un laș și un lingău, dar în același timp să nu deranjeze puterea prea tare, ca să nu-și piardă privilegiile intelectuale (funcție, salariu, bursă, publicații, case de odihnă, locuință etc). Pentru el era o situație perfectă căci, liberal cum era, dădea foarte bine în ochii celorlalți, și mai ales ai colegilor occidentali, asigurîndu-și un grad al privilegiilor destul de mare.

Foarte important era faptul că el era cu conștiința împăcată și avea foarte clar trasat chipul dușmanului față de care-și concentra ura, nemulțumirea și frustrările. Era ca un soi de partizan pe propriul front, iar inamicul erau „ai noștri", cu care trebuia colaborat. În același timp se simțea mereu amenințat, risca mereu ceva și aceasta-i dădea o stare de confort intim aparte, lucru pe care l-a pierdut definitiv după 1990. După 1990 dușmanii au dispărut și fie au trebuit reinventați, fie a trebuit să trăiască în trecut cu obsesiile vechi, reinventate după reguli noi. Toată obsesia cu vînătoarea de vrăjitoare comuniste vine de-aici. Dispariția dușmanului este moarte curată pentru intelectualul de acest tip.

Din cauză că, în acea perioadă, raportul interdicție--libertate nu era bine definit, oricît ți-ai fi reglat tirurile discursului tot nu era foarte clar cît de elastică era zona de limită, mai ales că adesea cei care trăgeau hotarul dintre cele două principii erau niște politruci imbecili și imprevizibili. Uneori spuneai lucruri intolerabile și erai tolerat, alteori niște gesturi banale îți creau o mulțime de probleme. Este important că această teamă care plutea în aer îți dădea o stare incredibilă, însă era în mare o teamă controlabilă. Foarte important era că justifica și dădea

sens comportamentului tău, îl legitima dar îți dădea și puțină adrenalină pentru a simți că trăiești.

În al doilea rînd, un alt element important al perioadei brejneviste era raportul cu lucrurile de strictă necesitate. Cetățeanul sovietic intrase și el în era consumului, așa că începuseră să-i crească așa-numitele „nevoi" cotidiene. Pentru el era foarte important că lucrurile de bază se găseau (vodcă, pîine, salam, lapte, legume), iar pe cele pe care și le dorea, dar nu le găsea, le achiziționa cu un efort ceva mai mare, mai susținut și mai aventuros. Ei bine, efortul de a face rost de mărfurile „defițit" făcea parte dintr-o anumită stare de care numai cetățenii unor astfel de perioade și țări au avut parte. Puține lucruri se compară cu bucuria de a face rost de un lucru pe care ți-l doreai și pe care puneai pînă la urmă mîna cu un efort care te scotea din uzura banală din viața de zi cu zi. Starea de a ști că există acel lucru, pe care ți-l dorești, și efortul de a-l găsi creau o stare de eforie care a contribuit la un soi de *dolce vita sovietica*.

Un alt element important, nemaiîntîlnit cred nicăieri în istoria modernă, este raportul dintre prețul pe care-l plătea cetățeanul pe parcursul vieții sale și întregul produs pe care i-l punea la dispoziție statul pe parcursul vieții. Efortul pe care-l depuneai pentru a avea o viață cotidiană obișnuită era foarte mic. Cu un minimum de efort obțineai lucrurile de bază pentru o viață decentă: educație, muncă, condiții de viață, sănătate, locuință, minimum de produse de consum. Nevoile omului sovietic erau foarte mici și se reduceau la chestiuni de bază, care începuseră să-i fie satisfăcute în comparație cu anii '50. Această satisfacție devenise stabilă, iar eforturile pentru a le obține și achiziționa erau minime, fără a fi stresante și chinuitoare. Acest lucru a început să fie resimțit abia după puțin timp de la căderea comunismului: dorința de a lucra „la Stat, nu la privat" tocmai din nevoia unei stabilități. Nu întîmplător

perioada brejnevistă a devenit un fel de „epocă de aur" sovietică. Este un domeniu care merită multă atenție, analiză și reflecție.

Este adevărat că ceea ce se întîmpla la voi era o nebunie. România a fost mereu o țară desincronizată, de aceea aceste lucruri pot părea absurde. Fenomenul Ceaușescu mi se pare o aberație istorică incredibilă: cînd tot spațiul comunist se liberaliza, România se mișca în direcția opusă. Am o idee foarte interesantă la acest capitol, dar ți-o zic data viitoare. Poate că analiza de mai sus ar trebui aplicată la voi pe perioada *dezghețului* din anii 1960-1975. E o posibilitate.

Și, nu în ultimul rînd, ceea ce ne-a dat o anumită doză de fericire a fost stabilitatea. O perioadă de peste 25 de ani în care totul a avut o stabilitate incredibilă. Pe orice obiect, fie metal, sticlă sau hîrtie, prețurile se ștanțau. O perioadă în care totul devenea un soi de matrice, stanțată în mintea și comportamentul nostru. Totul era sigur, previzibil și nu ne mai puteau crea surprize nici măcar cei însărcinați cu urmărirea noastră. Le învățaserăm deja mult prea bine jocul și știam cum să ne comportăm pentru a avea rezultatul scontat. Cel mai important era faptul că în această stabilitate „de beton" noi ne cream comunitatea noastră și era singura care ne dădea un aer proaspăt. Era o comunitate de relații, prietenii, care se putea crea numai într-o astfel de societate. Cînd au venit nebunii ani '90, acesta a fost cel mai de preț lucru pe care l-am pierdut. Nostalgia față de acele vremuri este legată în primul rînd de această stabilitate a comunității pe care o creaserăm în timp. Astăzi este imposibil de imaginat acest lucru. Societatea noastră a explodat și ne-am trezit aruncați în toate colțurile lumii și am înțeles o dată pentru totdeauna că acea comunitate nu mai poate fi reconstruită niciodată. Avem o libertate pe care am cîștigat-o și la care ținem foarte mult, avem poziții și bani, însă nu mai avem stabilitatea

timpului fiindcă atunci trăiam de parcă timpul se oprise în loc. Acest lucru mă fascinează și azi. Trăiam un soi de ciclicitate a timpului. Știam că, ori de cîte ori plec, mă voi întoarce și totul va fi la locul său. Crîșma, strada, vînzătoarea de la colțul străzii, miliția nul de la intersecție și securistul de la birou vor fi la locul lor. Cel mai important e faptul că și prietenii erau la locul lor, cu necazurile și bucuriile lor, deseori aceleași. În vremurile noastre, de mare inflație, acest lucru aproape că nu mai poate fi înțeles. Nimic nu mai este la locul lui, căci nimic nu mai are un timp, un loc sau o valoare. Acest lucru s-a pierdut definitiv.

Trebuie să mă opresc aici.

Cu prietenie, al tău,
A.I.

P.S.: Înainte de a-mi termina notițele la scrisoarea mea, pe care tot încerc să ți-o trimit, m-a vizitat iarăși *Entuziastul*. E euforic, a scris un nou text la „bomba" lui: *Ideologia diareii*. Pornește de la observații elementare despre comportamentul occidentalilor în Rusia postcomunistă. Toată lumea care vine de dincolo îl întreabă același lucru: aveți apă, este curent electric, aveți fax? Chestiunea cu faxul îl înnebunește. Toată lumea, dar absolut toată, chiar dacă a fost de zece ori la Moscova, întreabă de fax. Bănuiesc că și la voi e la fel. El le zice: noi, care am trimis primul om în cosmos, care am făcut bomba atomică și am construit o armată în fața căreia v-ați căcat pe voi de frică, cum să nu avem fax? „Noi aveam fax și în GULAG!", zice el ironic. Vă putem arăta!

Dar teza „tare" a capitolului se bazează pe diareea pe care o fac toți occidentalii care vin la noi. Este imposibil, zice el, ca toți, dar absolut toți să facă diaree. Din punct

de vedere biologic este imposibil. I-a dus și la munte în Caucaz și Ural, la izvoare speciale, la Baikal, pe Volga etc., și nimic, diareea este continuă. Concluzia lui: diareea este un produs ideologic. Li s-a băgat în cap o anumită idee negativă despre URSS și comunism și, cînd intră în contact cu aceste spații, organismul lor reacționează conform directivei trasate de politrucii occidentali. Diareea este o reacție ideologică, nu biologică. Este o reacție inconștientă la ideologia care li s-a băgat în cap. Așa cum noi ne constipăm în WC-urile lor publice, ei fac diaree la noi.

E foarte încîntat de noua lui idee și se gîndește să facă o carte cu acest titlu, în care vrea să deconspire propaganda occidentală. L-am ironizat ca de obicei și i-am zis: această „bombă" va avea un efect ceva mai mare decît celelalte „bombe", căci va împroșca cu rahat și va murdări costumele italienești ale politrucilor occidentali, iar ei sînt foarte sensibili la asta.

XXVIII

În care eroul nostru ne povestește cum a devenit consultant în domeniul furtului, învățîndu-i pe marii bandiți ai vremii că furtul este munca cu nivelul cel mai mare de profit ; în care ni se spune de unde să furăm, cum să furăm și mai ales cum să nu lăsăm urme pentru a deveni niște proprietari respectabili.

Dragă A.I.,

O să-ți povestesc o aventură foarte ciudată, dar și specifică anilor '90. O perioadă nebună. Sincer să fiu, anii '90, chiar începutul perioadei postcomuniste, mi se par cei mai urîți ani din viața mea. Ani ai unei mari epuizări, ani în care totul se dizolva și se distrugea într-o manieră vulgară și cu o viteză amețitoare. Anii mei preferați rămîn, firește, anii perestroikăi. Sînt un copil al perestroikăi, o perioadă în care eram convins că pot să zbor. Totul era clar : dușmanul era clar, bine definit, știam cu cine lupt, pentru ce lupt și mai ales știam să visez. Eram într-un permanent *bunt* (revoltă), fiindcă trăiam într-o societate în care revolta avea sens. Anii '90 în schimb au aruncat totul în aer și mai ales au reușit să-mi distrugă visele : m-au învățat să nu mai pot visa. Au rămas pentru mine niște ani tragici. Anii aceia, cred eu, au avut

o capacitate de distrugere cum numai în anii staliniști se putea reuși. Ceea ce nu a distrus Stalin a făcut tranziția. Diferența dintre cele două perioade: stalinismul se desfășura pe un fond tragic, pe cînd tranziția se derula pe fondul unei fericiri idioate. În acei ani ai euforiei, ai unei beții a libertății, am văzut cum s-au spulberat visele întregii mele generații și mai ales cum au apus viețile unor oameni cărora le prevesteam un viitor măreț. Sînt anii unei imense inflații, fenomen pe care nu-l cunoșteam în comunism. Deodată totul și-a pierdut valoarea, iar cel mai ieftin produs a devenit omul, o marfă la îndemîna oricui. Stalinismul este cea mai tragică formă de modernizare, adică în esență și distrugerea are sens în orizontul unei construcții. Tranziția însă se ocupă doar cu transferul (dintr-o formă în alta, de la un grup la altul) lucrurilor, proprietăților, valorilor și de legitimarea acestui transfer. Ce nu poate fi transferat este distrus sau transformat în „dușman".

În acele vremuri am descoperit tot felul de oameni. În acea perioadă nebună, lumea se comporta ca și cum ar fi fost în tranzit. Toți trăiam pe un peron de gară, cu geamantanul la îndemînă. Toți mergeau undeva, toți veneau de undeva, însă nimeni nu știa cu adevărat unde merge și de unde vine. Și mai ales de ce face ceea ce face. Atunci am cunoscut genii și tîlhari, artiști și bandiți, alcoolici și narcomani, transexuali și fanatici, o faună foarte bogată, ieșind la suprafață și așteptînd să ia un tren care vine de nicăieri și merge oriunde.

Atunci mi-am dat seama că de fapt are loc rescrierea unei lumi. Că, indiferent de unde vin și unde merg, acești oameni, acești noi mutanți, vor coborî într-o haltă oarecare și îi vor da numele pe care-l doresc și vor reface o lume pe care și-o doresc. Vorba eroului lui Șalom Alehem, Dumnezeu să-l ierte, că multă dreptate a mai avut Menahem Mendel din Iehupeț, „și hop și eu printre ei". Așa că toți am început să facem „speculații" căci construiam noua

lume sau poate doar refăceam o lume mai veche. Atunci am înțeles că eficientizarea de producție a noii lumi se baza pe eficientizarea „speculației", iar privindu-i pe marii speculanți am priceput că cea mai eficientă formă de a face „proprietate privată" este... uf, mi-i greu să rostesc cuvîntul ăsta: furtul. Și așa am ajuns să mă specializez în „teoria furtului". Am înțeles un lucru și mai important: decît să fur, unde chiar dacă cîștigul e mare, și riscul e mare, mai bine mă fac consultant în domeniul furtului. Toată lumea are nevoie de tine și nimeni nu te poate condamna pentru ceea ce faci. E o meserie curată, cum se spune la noi la Iehupeț sau la Odessa. Cei de pe Wall Street o știu de mult.

Povestea se derula cam așa. Vine clientul, eu încep discuția. Vrei să furi persoană fizică sau privată? îl întrebam eu. El se uită la mine curios și așteaptă să vadă urmarea întrebării mele retorice. Deci, să stabilim cîteva principii. În comunism se fura doar persoana fizică, căci proprietatea privată era un păcat de moarte. În capitalism, se fură și persoana fizică, însă se recomandă, continuam eu, a se fura ca persoană juridică. Capitalismul actual, cel avansat, își are temeiul pe furtul instituțional privat. Să stabilim următorul lucru: ce este un furt? Furtul este o formă de muncă. Însă nu este o formă oarecare de muncă, ci una care presupune un grad mare de risc, dar și un profit pe măsură. Furtul, îmi continuam eu poliloghia, este munca cu cel mai mare grad de profit. Iar fiindcă noi vrem să avem un profit cît mai mare, atunci instituționalizarea este obligatorie, căci numai așa putem fura în cantități mari și putem avea profituri imense.

Însă ce facem cu legea? Aici este o problemă. În principiu, legea este făcută pentru a regla relațiile dintre oameni, pentru a ne proteja unul de altul. Însă, tot principial vorbind, legea este făcută pentru a fi încălcată. De aceea, în activitatea noastră productivă, în lungul nostru

travaliu și lupta noastră pentru scopul nostru măreț, uneori, nu foarte des, căci altfel ne supunem unui risc prea mare, sîntem nevoiți să încălcăm legea. Forma de muncă numită furt intră deseori în contradicție cu legea, însă pentru o anumită cantitate semnificativă de unități de o culoare ispititoare, pentru acele unități simbolice care compun capitalul, vă garantez că merită riscul. Cum zice vechiul proverb rusesc, „Cine nu riscă nu bea șampanie", așa că, în lupta pentru valorile monetare, orice risc este bine-venit. De aceea, din respect pentru propria persoană, din cînd în cînd, sîntem nevoiți să mai călcăm strîmb. Cine nu știe să producă profit prin acest instrument divin, adevăratul instrument al marelui capital, va fi nevoit să decadă în așa hal încît va trebui să meargă la biroul orășenesc pentru angajări, să-și caute o slujbă cu normă întreagă și să se degradeze pînă-ntr-acolo încît să fie nevoit să-și facă o carte de muncă. Privindu-vă atent, continuam eu zîmbind, pot băga mîna în foc că nu aveați visuri neghioabe în care vă vedeați cetățeni model cu o carte de muncă în buzunar. Probabil doar în coșmarurile voastre vă vedeți stînd opt ore la un job amărît. Cum spuneau tovarășii comuniști, „munca l-a creat pe om", însă eu vă garantez că domnii capitaliști vor susține, în mediile neoficiale, mă rog, acolo unde se fac afaceri cu adevărat, că „dacă munca l-a creat pe om, furtul l-a făcut proprietar". Proprietatea este deja o artă a furtului, așa că va trebui să începem cu ucenicia la marii maeștri.

Deci, cînd ne-am decis că ne-am maturizat, că e timpul să luăm viața în serios, luptînd pentru binele nostru, dar și al societății, firește, cînd am decis că a sosit vremea, atunci abordăm decis subiectul. Atunci trebuie să ne punem o întrebare și să-i dăm și un răspuns. Întrebarea sună așa: de unde furăm? Avem de ales între spațiul privat și cel de stat. Dacă vă decideți pentru zona privată, recomand a nu se direcționa această activitate spre

proprietari persoane fizice așa cum sînteți și voi în timpul liber. Știți, continuam eu, s-ar putea ca unii dintre voi să fie sensibili la un sentiment straniu și confuz numit morală și din această cauză s-ar putea să aveți insomnii și indigestii. Relația cu o persoană fizică concretă lasă uneori amintiri urîte. Recomand deci să ocoliți astfel de întîlniri chiar dacă uneori apar ocazii tentante. Și vă mai dau un sfat scump: a nu se fura niciodată, dar niciodată, de la un bandit sau hoț, mai ales dacă este mai mare ca voi. Cu siguranță, unul dintre ei se va răzbuna cu prima ocazie și fiți siguri că vă va găsi și pedepsi mult mai repede decît chiar vigilentul fisc al statului. Fiscul, după cum se știe, te găsește înaintea morții, numai că bandiții te găsesc înaintea fiscului.

Așa că cel mai bine atacați direct zona capitalului privat instituționalizat. Aici, patria vă oferă un cîmp foarte mănos. Metodele sînt nenumărate, așa că puneți-vă în aplicare aptitudinile de cuceritori ai mărețului capital. Dar faceți-o ingenios, elegant și fără multă gălăgie. Banii sînt niște ființe foarte meditative și iubesc liniștea. Banii s-au convertit de mult la zen-budism, numai proprietarii lor au rămas niște buni creștini. Adevărații cuceritori ai capitalului sînt oamenii care știu să fure cu mare clasă, cu mare stil și cu multă acuratețe. Mare atenție la urme. Una din tehnicile cel mai puțin riscante este furtul în cantități neglijabile de la o cantitate foarte mare de instituții sau oameni. A se reține acest lucru aparent nesemnificativ.

Însă cel mai ușor și mai puțin riscant se fură din instituțiile cel mai puțin protejate. Aceste instituții aparțin mărinimosului Stat. Aici zac efectiv bogății imense, doar cineva să aibă bunăvoința să le ridice. Instituțiile statului pot fi jefuite cu o lejeritate înspăimîntătoare. Uneori îți-e milă de neputința Statului de a se proteja, însă aici morala nu-și are locul, căci Statul este o entitate atît de abstractă, încît nici cel mai bun samaritean nu are mustrări de

conștiință. Cînd Statul este furat, nimeni nu plînge, nimeni nu moare de foame. A fura de la stat nu presupune nici multă ingeniozitate. O formă cu adevărat ideală de muncă este să furi de la stat în cadru legal. Noi am botezat acest concept filosofic *vorî v zakone*, adică „hoți în lege", hoți legali. Sistemul juridic are foarte multe scăpări și de aceea trebuie exploatat la maximum. Legea trebuie subordonată acestui tip de muncă. Furtul legal este o muncă cu adevărat aristocratică.

Și tu de ce nu furi? mă întrebau ei în permanență. Bună întrebare, ziceam eu. Eu am dorit să-mi fac o firmă care să dea consultanță cu privire la această activitate specializată. Vreau să învăț oamenii despre cum se prestează un furt calificat și de înaltă ținută profesională. Un hoț adevărat este unul care impune respect. Un hoț care fură cu clasă este unul respectat de societatea noastră și primește nu numai onoruri, ci și funcții importante în stat. Eu am vrut o firmă care să dea consultanță specializată, aplicată pentru fiecare client în parte, pe domenii concrete. Fiecărui client trebuie să-i faci un profil și să-i găsești un domeniu în care furtul lui să aibă o eficiență maximă. Eu sînt un teoretician, nu un practician. Deci nu mă interesează să pun în practică ceea ce-i învăț pe alții. Dacă aș pune eu în practică ceea ce fac, aș întina această meserie și nu aș mai avea timp să vă ofer vouă soluții și strategii. Cînd furi, nu mai poți gîndi asupra fenomenului, devii parte a lui, devii dependent de fenomen, de aceea aveți nevoie de mine ca să vă dau o perspectivă lucidă, din afara sistemului. Să nu uităm că trăim într-o societate nu numai a hoților respectabili, ci și a experților și consilierilor, mă și minunez că a mai rămas cineva să mai și producă.

Singurul lucru care mă ispitește, îmi continui eu povestea, este spargerea unei bănci. Sînt de școală veche. Mă fascinează acest procedeu tehnic: furtul unei bănci.

Am studiat în detaliu acest domeniu, am învățat toate tehnicile de spargere a băncilor. Știu toate istoriile spargerilor de bănci. Aș putea oricînd „ușura" orice bancă din lume. Toți se uitau la mine cu respect și în ochii fiecăruia se citea aceeași întrebare: și de ce nu ai spart pînă acum nimic? Nu am spart fiindcă știu cum să sparg bănci, însă nu am încă suficiente tehnici de a scăpa de bani. Adică știu să iau banii, însă nu știu ce să fac cu ei. Banii sînt entitățile care lasă cele mai exacte și detaliate urme. Banii sînt entități simbolice, dar și simboluri matematice. În momentul în care le deții, devii parte a unei matrice numerice exacte. În sistemul actual orice ban face parte dintr-o matrice numerică exactă și fiecare unitate financiară are un loc și o funcție exactă. În momentul în care un ban este mișcat dintr-un loc în altul, el lasă urme profunde în sistem. Problema cea mai mare este nu să furi, ci să nu lași urme. Mai toată lumea știe să fure, fiindcă a fura face parte din ființa noastră. Prin furt am creat această lume. Cain și Abel sînt părinții acestei lumi, iar ei au întemeiat această lume prin furt, Cain l-a omorît pe Abel și i-a luat averea, pe care a numit-o proprietate privată și care acum se supune regulilor capitalului. Este o lume artificială, însă cinic de exactă și eficientă. Așa că toți știm să furăm și toți o facem într-un fel sau altul. Însă cînd e vorba de bani, numai adevărații maeștri știu să șteargă urmele. Eu încă nu sînt convins că știu să șterg urmele unei cantități suficient de mari de bani. Eu sînt educat de ruși, sovietici, evrei și protestanți, deci îmi place să lucrez exact, cu reguli clare, dar și să gîndesc pe picior mare, foarte mare. Am însă o problemă cu urmele.

Dar fiindcă am un respect excesiv față de propria mea persoană, va trebui să o fac și pe asta. Din respect pentru mine, va trebui să sparg o bancă. Dar nu va ști nimeni și, mai ales, nu veți ști voi, căci nu aș vrea să împart banii cu nimeni. Și nu vreau asta nu din cauză că sînt egoist sau

zgîrcit. Spiritul sovietic încă mai dăinuie în mine, iar cel creștin mă chinuie deseori. Prin educație disprețuiesc banii și îi cheltui cu scîrbă. Însă nu i-aș împărți cu nimeni fiindcă aș face o greșeală capitală : aș lăsa urme care mi-ar aduce o pedeapsă nedorită.

Acesta era tipul meu de discurs ironic pe care-l foloseam în calitate de „expert al furtului". În timp, am observat că credința și convingerea oamenilor în noua ideologie sînt mai mari decît în tot ce s-a întîlnit pînă acum. Oamenii au renunțat la vis, la utopii, la dorința de a avea și altceva, ca să nu mai zic că ideea de libertate, cea care ne înflăcăra mințile în comunism, căpătase acum o semnificație banală. Odată cu înfăptuirea noului regim, „visul" s-a împlinit, „adevărul a luat trup" sub forma unui banal cont bancar. Fericirea putea fi numărată la fiecare sfîrșit de zi sau săptămînă și era sintetizată de un sec bilanț contabil.

M-am despărțit de lumea bandiților, însă eram foarte curios să le urmăresc traiectoriile vieții. Era o lume în formare. Din cînd în cînd, mă mai interesez ce mai fac amicii mei bandiți din Moscova, Odessa și Chișinău. Unii au fost împușcați și putrezesc pe undeva, alții au ajuns în pușcărie, iar alții au ajuns bandiți cu ranguri foarte înalte, s-au „albit" și au devenit respectabili membri ai societății. Ei stau frumos în topurile financiare, în parlamentele țărilor din care fac parte sau în office-uri luxoase la New York ori Londra. Nu știu dacă i-au ajutat sfaturile mele, însă, cu siguranță, au folosit mult mai ingenios decît mine propriile-mi idei, pe care le povesteam de obicei la saună.

Ce vremuri, azi nici bandiții nu mai sînt ce au fost.

Cu simpatie, un prieten încercat de vremuri...
V.A.

XXIX

Și cîte puțin despre terorism, în care eroul nostru A.I., terorist și disident cu state vechi, ne amintește că terorismul nu e lupta celor „răi" cu cei „buni", ci e mai degrabă un mod de a comunica al celor slabi cu cei puternici; oare de ce nu vor teroriștii să ne trimită un sms sau un fax cînd vor să ne comunice ceva, ci bombe și explozii?

Dragă Vasili Andreevici,

Piraţii şi hoţii nu mai sînt atît de interesanţi. E doar copilăria capitalismului. Să-ţi povestesc ceva mai palpitant. Săptămîna trecută am fost la o întrunire mai neobişnuită, undeva în Orientul Mijlociu. Invitaţia mi-o făcuse un vechi amic evreu pe care-l cunoşteam de la Paris, din anii mei de emigraţie. Este specialist în politica din Orientul Mijlociu şi consultant în „problema palestiniano-israeliană". Cum îi place lui să spună şi să ironizeze: sînt „conflictolog" şi „fac muncă de pompier într-o zonă în care politicul are sens numai în stare de incendiu permanent"; „sînt chemat să sting ceva ce nu poate fi stins". Deci „specialistul nr. 1" în acest conflict susţine o teză foarte interesantă: pentru a stinge acest foc, ar trebui să dispară unul din cele două elemente care întreţin acest foc, însă

acest lucru este imposibil cel puțin din motivul că nimeni nu dorește să-l stingă. E un foc la care toți contribuie din greu.

Pe lista lui, eu figuram ca „specialist în anarhism, terorism rus și disidență". Nu e rău, mi-am zis. Așa cum funcționează lucrurile în Occident, a fi specialist în asemenea povești înseamnă „a mînca o pîine albă", cu toate că nu se mai poartă de mult pe aici pîinea albă. În Occident există un truc simplu: pentru a intra în circuit, trebuie să ajungi pe liste. Convingi cîțiva băieți care întocmesc liste în diverse domenii, momente și situații că ești „specialist în ceva", după care, odată ajuns pe liste, intri în circuit. Listele merg de la unii la alții, de la unele instituții la altele, iar mașinăria este făcută în așa fel încît foarte greu ești înlocuit. Uneori e mult mai greu să ieși decît să intri. Dacă ai calități prin care să-i convingi că ești „bun ca și ei", că „ei au nevoie de tine" și dacă mai ai și talentul de a comunica în afara mediului strict profesional, e perfect. Dacă, întîmplător, ai talentul de a face serile frumoase și rezișți și la băutură, atunci intri la categoria „verificat". În acest caz, viitorul îți este asigurat.

Amicul meu mă pusese acum cîțiva ani să vorbesc la Ierusalim despre terorismul și anarhismul rus din secolul al XIX-lea. Era o temă banală și o putea face oricine avea habar de acea perioadă a Rusiei. Lui însă îi plăcea că eu reușeam să „problematizez", nu doar să povestesc strict istoric. I-a plăcut mai ales că fac paralele cu ceea ce se întîmplă azi.

De data aceasta ne-am întîlnit la un „panel informal", într-un hotel ultraluxos, să discutăm despre terorism. Despre terorism și lumea a treia nu se poate discuta la un hotel cu mai puțin de cinci stele. După cazul „11 septembrie", lumea a înnebunit și reduce mai totul la „evenimentul care a schimbat lumea". Lumea a început să se împartă în două: înainte și după „11 septembrie". Eu am

mari reţineri la astfel de etichetări, ştiind foarte bine capacitatea Occidentului de a-şi inventa duşmani. Nu am încredere în teoriile „omului alb" şi „civilizat". Au pus în acţiune un mecanism pervers care reinventează ceva ce există de foarte multă vreme şi îl transformă dintr-un caz problematic, însă particular, într-un „duşman exemplar". Acum ni-l prezintă pe „terorist" ca pe o nouă descoperire, „răul" care vrea să distrugă „civilizaţia". E un refren pe care l-am mai auzit de nenumărate ori în istorie: cine nu-i cu noi şi ca noi vrea să ne omoare. Iar ca să nu ne omoare, e bine să-l omorîm noi primii.

Au venit la întîlnire tot soiul de indivizi. Doar cîteva nume cunoscute, în rest, persoane foarte dubioase, dar care, după ce le-am ascultat, mi-am dat seama că au habar cu ce se mănîncă terorismul. Spre final, mă întrebam dacă aceşti băieţi isteţi luptă împotriva terorismului sau dacă nu cumva ei îl produc. Oricum, la un anumit nivel, cele două planuri sînt foarte apropiate. I-am zis amicului meu că mi se pare o greşeală să mă cheme pe mine la o astfel de întîlnire, fiindcă nu cred că aş putea fi de un real folos. Ce să le povestesc eu? E adevărat că am ţinut nişte cursuri despre terorismul rus din secolul al XIX-lea, dar totuşi... E de asemenea adevărat că am avut legături indirecte cu „brigăzile roşii" şi cu diverse grupări troţkiste, însă între mine şi aceste grupări radicale a fost mai degrabă o relaţie de conflict decît una de apropiere. E de asemenea adevărat că în anii '30 am organizat un grup de teroriştі care îşi propusese să-l lichideze pe Stalin, însă eram un grup de naivi şi am explicat de nenumărate ori poziţia faţă de acel act. Eram nişte naivi care nu prea înţelegeam în ce lume şi în ce sistem trăiam şi am fost pedepsiţi conform acelor vremuri.

A trebuit totuşi să-mi prezint punctul de vedere. Am citit şi eu ca toată lumea părerile greilor şi „trendmakerilor" din Occident şi am auzit o mulţime de idei foarte bune.

Cu o mare parte din ei sînt de acord. Cu excepția politrucilor pe care îi vedem la toate posturile de televiziune, care ne vînd gogoși și produc o întreagă isterie, alături de mai toată mass-media care le face jocul, am citit totuși și texte care trimit în direcția bună. Bună din punctul meu de vedere, firește. A te crampona doar în efectele terorismului mi se pare un joc periculos. A încerca să citești mesajul și mai ales cauzele acestor acte mi se pare mult mai important.

Evenimentul din 11 septembrie a avut un efect foarte puternic, iar mass-media l-a speculat cu cinismul ei specific. După ce ne-am calmat puțin și am aflat că e vorba de o grupare, nu de o coaliție de state, deci nu e un război, eu am propus ca evenimentul să fie citit într-o anumită cheie. Atenția mi-a fost atrasă în primul rînd nu de teroriști, ci de „lectorii" și „interpreții" actului de la 11 septembrie. Părerea mea e că, dacă facem o lectură inversă, nu dinspre teroriști spre cei asupra cărora a fost îndreptat actul, ci dinspre cei asupra cărora e îndreptat actul spre teroriști, mai ales dinspre „interpreții oficiali" ai actului spre teroriști, vom înțelege mult mai bine ce se întîmplă. Este una dintre formele de abordare care ar putea aduce noi semnificații. Nu teroriștii sînt cei puternici, nu ei conduc jocul și fac regulile jocului. Ei nu fac decît să încalce regulile. De ce? În ce scop? „Sînt răi și nebuni", zic oficialii. Îmi pare rău, eu nu am văzut terorist nebun și lipsit de raționalitate. Întotdeauna au un scop bine definit, o logică bine conturată și o morală foarte clară. Nu aici e problema. La acest capitol stau mai bine ca „dușmanii lor". De aceea sînt și eficienți.

Cine stă mai prost cu morala și cu principiile? La acest capitol, „interpreții oficiali" au probleme grave. De aici vin și graba „interpretării", și acțiunile rapide și banal de simple. Le declari război. Problema majoră e că ei sînt în afara unei geografii concrete, sînt ascunși, nu au un fax și

o adresă, nu au un oficial cu care să negociezi. Și, oricum, cu ei nimeni nu negociază, adică ei nu există pentru noi. Oficialii noștri există pentru ei, ei nu există pentru noi. Adică, cei puternici au bombe, dar nu au adresa la care să o trimită, de aceea lucrează cu spații mari. Pe cînd cei mai slabi, chiar dacă au mai puține bombe, au nenumărate adrese la care să le trimită.

Ei încep să existe pentru noi numai în momentul în care ne mai aruncă cîte o bombă și apar la televizor. Teroriștii au un stil specific de a comunica cu noi. În ce privește morala oficialilor noștri, ea e simplă. Se inventează un teritoriu care „produce" terorismul și i se declară război. Atacăm cu toată armata și cu toate bombele. Mușchii și forța revin la putere. Luptăm împotriva cui? Îl dăm jos pe Saddam, talibanii sînt răi și trebuie să-i schimbăm de la putere în Afganistan. Și, deodată, am uitat că ei sînt produsul nostru, sînt aliații noștri cu care am stat ani de zile la masă. Uităm că Bin Laden & Co erau foarte buni împotriva „imperiului răului" care era URSS, că au dormit în patul tuturor liderilor noștri militari și politici. Uităm cine a susținut toate aceste mișcări. Uităm că ieri „imperiul răului" era comunismul, iar azi, China, un stat comunist, e cel mai bun partener de business, iar „imperiul răului" este prietenul nostru de ieri. Această confuzie de principii și planuri ne dovedește că alta e logica dinamicii politicii lumii occidentale. Principiile și morala devin schimbătoare, ținînd doar de un singur principiu fundamental, cel al profitului. Dar asta o știm de la Machiavelli încoace și nu are rost să facem pe sfinții. Cu acest lucru sîntem toți de acord, cu excepția intelectualilor de curte și a politrucilor de serviciu.

Așa că, „citind" terorismul dinspre cei puternici, cred că „interpretarea" oficială e falsă și nu vrea decît să justifice actele de forță ale celui puternic și, ceea ce e și mai grav, nimeni de fapt nu vrea să înțeleagă cauzele

fenomenului. E procedeul vechi de cînd e lumea occidentală: nu cauți cauzele fenomenelor, ci pui mîna pe sabie și tai efectele. Diferențele trebuie lichidate, căci altfel dau bătăi de cap.

Terorismul trebuie citit în primul rînd ca pe o formă de comunicare. Există un grup de oameni care vor să comunice ceva lumii noastre occidentale. De ce ne comunică nouă, și nu lumii africane sau lumii comuniste? Din simplul motiv că, în acest context global, noi, Occidentul, sîntem stăpînii, noi sîntem puterea, noi deținem controlul sau cel puțin așa ne percep ei. De ce nu ne trimit un fax, un e-mail sau o scrisoare banală în care să ne comunice ce doleanțe au. Nu o fac, nu din cauză că nu știu să scrie, să citească sau să folosească noua tehnologie, căci majoritatea liderilor acestor grupări sînt niște mici-burghezi educați la școlile occidentale. Ei trimit acest gen de mesaje, adică produc acte teroriste, aruncă bombe în metrou și avioane în aer, fiindcă știu că doar așa mesajul lor va ajunge la destinatar. Poziția de imensă inegalitate în care se află față de cel căruia îi comunică le impune să trimită astfel de mesaje. Ei știu că nimeni nu le va citi textele, mesajul și cu atît mai puțin le va răspunde. Ei știu că pentru a fi „citiți" și pentru a primi un răspuns, e nevoie de mesaje radicale. Au o mare experiență în acest sens încă din perioada colonială. La fax și e-mail răspund doar egalii. Radicalitatea mesajului crește proporțional cu inegalitatea stabilită între cele două părți: cu cît inegalitatea e mai mare, cu atît mesajul trebuie să fie mai radical pentru a fi auzit.

De cînd stăpînii răspund sclavilor la fax și e-mail? Apoi, niciun post de televiziune nu dă citire unei scrisori în care se face o oarecare cerere politică, culturală ori religioasă. Mass-media actuală lucrează cu alt instrumentar, cu vizualul, cu spectacolul. Și atunci, pentru ca un mesaj să fie preluat, el trebuie codificat și transmis pe limba

acestei mașinării mediatice. Știm bine că mediul este mesajul, iar mesajul capătă forma mijloacelor de comunicare în media actuală. Cu cît e mai șocant și mai spectaculos, cu atît mesajul tău este preluat mai ușor și devine mai eficient.

Terorismul este un mesaj și în același timp o critică, un dialog radical cu lumea noastră. Teroriștii seamănă mult cu disidenții noștri, însă firește că critica lor este mult mai radicală, fiindcă lumea a devenit și mai inegală. Disidenții criticau numai lumea în care trăiau, susținînd de fapt lumea democrației liberale. Teroriștii critică radical atît lumea lor, nefiind de acord cu aristocrația lor de tip tradițional, pe care o consideră lașă și vîndută lumii occidentale, dar critică radical și lumea occidentală, considerînd-o un rău fundamental. De fapt, teroriștii sînt destul de occidentali în gîndire. Dacă ne uităm cu atenție, vedem că forma de teologie musulmană cea mai radicală este o combinație de aristotelism, tradiție biblică și neoplatonism. Ceea ce declară ei că vor e o poveste veche pe care am întîlnit-o și în războaiele religioase din Europa, o întîlnim la toți radicalii protestanți, la puritani, la Calvin și Luther, o întîlnim la conservatorii Bisericii Ortodoxe și nu numai. Ei vor un stat clerical, revenirea la morală, refuzul la societatea de consum etc. În același timp, să nu uităm că liderii acestor organizații sînt educați în Occident, dețin averi și fac parte practic din burghezie și vor puterea pe care încă nu o au. Ei fac această dublă critică foarte eficient, într-o perioadă în care critica tradițională nu mai funcționează și s-a transformat în marfă. De asemenea, trebuie să știm că dorințele sînt mereu în schimbare. Azi vrem una, mîine vom vrea alta. Ei vor acum ceea ce a vrut și lumea occidentală în anumite perioade istorice.

Teroriștii știu foarte bine aceste lucruri. Ei gîndesc deci foarte modern și extrem de eficient sau, mai degrabă, transpun într-un limbaj modern niște obsesii mai vechi.

Într-un stat comunist, de exemplu, sînt imposibil de imaginat o astfel de critică și un astfel de dialog cu puterea. Pînă și încercarea mea de a face o grupare teroristă care să-l lichideze pe Stalin a fost citită în cheia disidenței. Era normal. Teroriștii cunosc însă foarte bine contextul prezent, în care totul funcționează după o logică economică, iar capitalul e cheia puterii, astfel că ei apelează la o logică exact de acest tip. Singura întrebare adevărată pe care o pun ei e de fapt întrebarea acestei logici a capitalului: banii sau viața? Practic, ei știu că sînt într-o dilemă simplă în raport cu lumea occidentală: ori acceptă condițiile ei, adică intră într-un raport al economiei de piață, ori folosesc forța și violența pentru a spune că aleg „viața și moartea". Cei puternici nu sînt mai puțini violenți decît cei slabi, ci doar au mecanisme de legitimare mai puternice.

Terorismul și evoluția lui sînt o problemă care merită urmărită. Mie mi se pare că partea interesantă nu se află în zona confruntării dintre grupările teroriste și lumea occidentală. Aici, nimic nou nu se poate întîmpla. Occidentul a devenit de mult tautologic, iar de cînd a murit comunismul, are o singură obsesie: profitul. Ceea ce este cu adevărat important este modul în care aceste grupări teroriste vor schimba structurile de putere și modul de funcționare a lumii musulmane. Aici vor apărea fenomene importante.

Cam atît la acest subiect.

Cu prietenie,
A.I.

N.B.

M-am oprit la întoarcere la Berlin. M-am văzut cu *Estetul*. I-am povestit aventura mea în Orientul Mijlociu și

povestea cu teroriștii. El imediat a reacționat și susține că mișcările radicale din lumea musulmană seamănă foarte mult cu mișcările radicale din vechiul Imperiu țarist. El crede că ar putea juca același rol. Mișcările revoluționare și anarhiste ruse au dus la lichidarea lumii tradiționale, a vechilor structuri și le-au înlocuit cu altele. În definitiv, au creat URSS, care nu e decît o formă statală de pregătire a vechii Rusii, arhaice și înapoiate, în vederea capitalismului real. Aristocrații au fost schimbați sau transformați în nomenclaturiști, iar aceștia în oligarhi. Acest lucru se poate întîmpla și în lumea musulmană. O astfel de formă de radicalitate poate contribui la modernizarea acelei lumi, la trecerea spre o lume „normală", care să funcționeze după reguli occidentale: economie de piață, democrație de tip neoliberal, cultură de masă. Politrucii occidentali ar trebui să ia și acest punct de vedere în calcul. Dacă-i convingem de această realitate, să vezi cum vor finanța acele organizații. Ce nu face Occidentul pentru binele pieței.

La discuție a mai participat un personaj misterios. El vine cu următoarea observație fină: lupta cu terorismul nu este decît o luptă pentru a asigura circuitul mărfurilor, serviciilor și informației. Toate mecanismele de control, formele de asigurare, instituțiile și organizațiile financiare și politice au ca singur scop garanția unor trasee sigure pentru mărfuri și bani în diversele lor forme. Din cînd în cînd însă, pe aceste trasee apare cîte o corabie care ridică steagul negru cu cap de mort, teroriștii, acești piați ai lumii actuale. Așa cum piații secolelor XVII-XVIII puneau în pericol traseele comerciale, iar Spania și Marea Britanie îi vînau, tot așa se întîmplă și azi în relația dintre teroriști și lumea occidentală.

XXX

În care Cinicul *reintră în scenă și ne arată care sînt formele de tratament pentru nostalgicii „albi" și „roșii" și care este ultima strategie oportunistă a inteligheției.*

Dragă A.I.,

Mulțumesc încă o dată pentru întîlnirea pe care mi-ai organizat-o cu *Cinicul*. Într-adevăr, e un tip pe care merită să îl cunoști și mai ales să îl asculți. Ce mai, un băiat uns cu toate alifiile secolului XX și nu numai. Inițial, trebuia să ne întîlnim la Zürich, după care planurile s-au schimbat și el a ales Berlinul ca loc de întîlnire. Și pentru mine era mult mai bine așa. Oricum, Berlinul e un oraș în care mă simt încă pe teritoriu estic, deci mai ca acasă. Ne-am întîlnit ca niște „vechi tovarăși conspirativi", pe Karl Marx Alee, și m-a dus într-un local destul de retras de ochii lumii în care puteai vorbi liniștit, fără să fii deranjat. A ales el mîncarea și băutura. Pentru refacerea atmosferei sovietice, ce putea fi mai bun, dacă nu cîteva felii de pîine prăjită cu icre de Manciuria, *pilimeni* și, firește, vodcă. Și vorba lui Venicika Erofeev: „...și am băut imediat!". Discuția a venit de la sine.

El începe discuția, într-un stil patetic. Îți imaginezi că, acum vreo 20 de ani, zice el, pe aici, pe stradă, mirosea a cizme de soldat sovietic, vedeai uniformele kaki plimbîndu-se, iar crîșmele din zonă erau pline de agenți de-ai noștri? Cum au reușit sovieticii să piardă toate aceste „cuceriri", e greu de imaginat. Totul s-a întîmplat în cel mai pur stil sovietic, care e mai degrabă unul rusesc. E ca la un joc de cărți sau ca un cadou scump făcut la beție, de care a doua zi îți pare rău, dar nu mai poți face nimic să îl recuperezi. Am pierdut la cărți mărețele realizări ale *sovietismului*. O singură beție, o singură mînă proastă, și totul s-a năruit, se plînge el cu nostalgie. Dar vorba aia: *ni puha, ni pera*! Deci, *Na zdarovie*!

După ce l-am ascultat, l-am întrebat dacă-i pare rău și dacă deplînge vremurile acelea. S-a uitat la mine cu o privire jucată, cu un aer cinic și ironic și a conchis: despre morți, numai de bine! Numai idioții și degenerații plîng după vremuri de mult apuse. Trecutul e mai amețitor decît viitorul utopic la care speram noi ca imbecilii. Pentru a trăi în trecut, continua el, trebuie să fii aristocrat sau idiot. Unii aristocrați își mai permit să fie defazați, căci poziția simbolică și cea financiară le permite, însă, în realitate, a trăi în trecut e o ocupație periculoasă. E o boală des întîlnită și nu prea are leac. Singurul leac eficient al acestei boli, „dorul după o lume apusă", sau a crede că ești rege sau aristocrat, se numește Gulag. Lagărele au lecuit pe mai toată lumea de această bolă, însă, din fericire, el nu mai este funcțional.

De exemplu, afirmă el, după Revoluție, rușii albi tînjeau toată ziua după lumea lor aristocratică de dinainte, Petersburgul de salon, viața idilică. Au venit tovarășii și i-au băgat în lagărele de muncă silnică și peste 10 ani, cînd au ajuns înapoi în libertate, „dorul după lumea apusă" a dispărut brusc. Cămăruța de 10 m^2 din *komunalka*, pusă la dispoziție, i-a făcut deodată fericiți. Culmea e că mai

toți cei trecuți prin aceste „spitalizări" au înțeles că sensul vieții e cu totul altul și că pentru a fi fericit îți trebuie atît de puține lucruri.

M-am ocupat cîndva cu acest studiu, căci trebuia să fac rapoarte la departamentul meu, în legătură cu acest subiect, a continuat el cinic. Unul dintre faimoșii intelectuali ai vremii, pe care am făcut un studiu de caz, mi-a spus că cea mai fericită zi din viața lui a fost aceea în care a scăpat de ploșnițe. Ce e fericirea? El ar fi spus: fericirea este ziua în care am scăpat de ploșnițe! *Quod erat demonstrandum!*

Deci nu plîngeți, foști tovarăși, fiți isteți și nu uitați că trecutul e în fața noastră și în mîinile noastre. Așa că *No pasaran!* Noi, dragă, mi-a zis el îngîndurat, sîntem dintr-o altă specie. Noi sîntem ca peștii care prevestesc cutremurul. Noi sîntem ca un animal de pradă, dar mirosim nu vînatul care se apropie, ci timpul! În fiecare dimineață scoatem nasul „afară" și mirosim. E foarte util să-ți dezvolți mirosul timpului în forma lui de viitor apropiat. Uneori, el miroase a praf de pușcă, uneori a hoit de tot felul, uneori a putere, iar uneori a bani. Totul e să-l miroși și să fii cu mintea limpede.

De ce trebuie să miroși viitorul apropiat, să-l simți, să-l prevezi? Din simplul motiv că doar așa te poți impune pe valul care vine. Nu-l lași „să te facă", ci trebuie să devii element activ al acelor timpuri. Cel mai important e să știi cînd să intri în el și să devii cel care face timpul prezent, nu invers.

I-am spus că, din păcate, eu gîndesc puțin diferit și că vreau să cred că încă mă mai pot sustrage mecanismelor de acest gen. A rîs cu poftă. Mi-a zis că semănăm, eu cu tine, și că vrem să fim criticii sistemului, dar sîntem de fapt niște naivi. A fi naiv, a continuat el, este o altă boală pe care sovieticii au îmblînzit-o și pentru care au găsit tratamente, însă cei care au soluționat definitiv problema

sînt stăpînii noii lumi în care am intrat. Ei au reușit să facă un sistem în care naivul nu mai are ce căuta, el este pur și simplu strivit, aruncat la coșul de gunoi al istoriei.

Îmi dă ca exemplu un desen animat cu o morală cinică. Un copil se hotărăște să-și elibereze micii roboței care stăteau sechestrați în garaj. A deschis ușa și i-a rugat să plece. Sînteți liberi! le-a strigat el. Ăia nu prea înțelegeau ce li se întîmplă și se îndepărtau cu temere de garaj, închisoarea vieții lor. Abia cînd au ajuns în stradă, unuia i s-a aprins la propriu și la figurat beculețul și a urlat: *I am free! I am free!* În acel moment, un camion imens trece pe stradă și îi strivește, făcîndu-i una cu asfaltul. Asta e povestea de final a naivului, zise el și dădu peste cap un păhărel de vodcă.

Acum să-ți mai spun ceva important legat tot de acest nou joc al lumii intelectuale în care te învîrți și pe care poate nu l-ai observat, a continuat el. Inteligența contemporană se pare că a înțeles în mare parte jocul noii puteri și atunci a trecut cu arme și muniții de partea ei. Ea a înțeles mai întîi că nu contează atît de mult cine ești, ci de partea cui te plasezi. Astăzi e mult mai important să fii „acolo unde trebuie", decît să fii „cineva cu principii". De fapt, a fi cineva înseamnă astăzi în primul rînd, să fii acolo unde trebuie. Acesta este adevărul cinic.

Povestește în continuare cu un amestec de înflăcărare și tristețe. Urmează a doua lecție care mi se pare semnificativă. Îl ascult. Un alt lucru important în industria culturală a noii inteligențiii, zice el, este legat de o tehnică pe care eu o numesc „reglarea discursului". Toți cei care lucrăm în acest domeniu știm bine că discursul poate fi o armă foarte periculoasă sau un instrument foarte util noii puteri. Dacă tirul e prea puternic, noua putere poate avea de suferit, iar ea nu poate acepta acest lucru. Atunci, ea pune în mișcare o sumă mare de factori financiaro-politici ca să controleze fenomenul. Nu le pare rău de nimic, așa

că oferă tot: joburi, funcții, bani, poziții etc. Totul este pus la dispoziție pentru a îmblînzi hoarda de „barbari culți", de „eretici", cum vă place vouă să spuneți, care pot periclita și chiar transforma în scrum „noua civilizație". Intelectualii au fost gîdilați acolo unde sînt mai sensibili: dorința de putere. Atunci, noii stăpîni le-au vîndut iluzia puterii și le-au oferit aparența acestei puteri. Le-au dat cei 30 de arginți pentru un serviciu pe termen lung destul de costisitor pentru intelectuali: ei au fost nevoiți să-și regleze tirurile discursului. Discursul și armele de luptă trebuiau standardizate. Se acceptau discursuri de un anumit calibru, cu un anumit număr de gloanțe și cu o anumită putere. Evident că „armei intelectuale" i s-a lăsat un parametru destul de convingător în aparență, pentru a produce iluzia luptei. Ea mai poate răni ocazional, mai poate scoate zgomot și fum pentru a crea iluzia unei lupte, însă ea nu mai poate produce niciodată răsturnări ale puterii, deci nu mai poate omorî puterea. Intelectualii s-au aliniat treptat, treptat, au început să răspundă frumos la apel și am fost chiar surprins să văd că devin și productivi. Au venit cu îmbunătățiri: problema lor actuală majoră este cum să îmbunătățească noul regim și noua ideologie. Minimizarea pînă la dispariție a riscului din interiorul discursului este deja o inovație a inteligheției de ultimă oră și nicidecum a puterii. Mimarea riscului și nicidecum producerea lui.

Ce-i de făcut? Mă întreabă el în veche tradiție revoluționară. Sincer să-ți spun, zice tot el: *I don't know*... Eu am mers pe această cale, adică pe o altă cale... voi ați ales, se pare, alta, și-mi întinse ultimul păhărel de vodcă: *Na zdarovie!*

Intrigant băiat, ce să zic. O plăcere să-i asculți tezele. Firește că mi-a propus să lucrez pentru departamentul lui. Acum se extind puternic în spațiul estic și în fostele zone sovietice. Au nevoie de „materie umană" care gîndește

și le poate da „materie primă” pentru a-și aplica strategiile „noului design politic și economic”, cum zice el. L-am refuzat cu modestie.

Poate ne revedem odată toți trei. Toamna, Berlinul e un oraș foarte frumos și, paradoxal, auzi rusește mult mai mult decît în perioada în care tancurile sovietice erau aici.

Te salut și te îmbrățișez.

Al tău,
Vasiliy Andreevici

XXXI

Unde eroul nostru, A.I., vrînd-nevrînd ne povestește despre nostalgia după Gulag și de ce în istorie sînt lucruri care au prețuri mult prea mari.

Dragă Vasiliy Andreevici,

Văd că tot insiști să-ți vorbesc despre anii petrecuți în lagăr. Pentru mine nu este deloc un lucru ușor. Mă tem să-mi amintesc de acea perioadă sau, mai degrabă, mă tem de starea pe care mi-o produce această amintire. Poate o să te șocheze ceea ce-ți scriu aici, dar încerc să-ți spun ce am în suflet cu adevărat. Amintirea anilor petrecuți în cele mai grele și inumane condiții îmi trezește niște sentimente cu totul aparte. E un soi de durere plăcută. Amintirea despre Gulag a devenit pentru mine ca o amintire despre copilărie, o copilărie matură, însă de o intensitate mult mai mare. Pe cît e de dureroasă, pe atît e de plăcută. E ca o primă dragoste: doare sfîșietor de plăcut. E de temut.

Am observat un lucru: cu cît sistemul, timpul și locul sînt mai restrictive, mai concentraționare, mai dure, cu atît și amintirile despre acel loc și timp sînt mai puternice. O să te șochez pînă la capăt, dar îți spun sincer, există o anumită formă de nostalgie după Gulag. E un sentiment

sfîșietor, profund, fiindcă pe cît de mult încerci să raționalizezi, să-l controlezi, pe atît de mult sentimentul găsește o cale de a ieși din încorsetarea rațională și rupe barajul argumentelor tale logice. Tu încerci să-ți spui că acolo ai suferit, ai pătimit mult, că era un loc damnat, că ai fost nedreptățit și că ai trăit inuman, dar sentimentele tale ascunse nu ascultă de tine, ci au o cu totul altă părere. E poate singurul sentiment pe care nu l-aș dori nici dușmanilor mei. Doi dintre prietenii mei s-au sinucis după ce au fost eliberați și începuseră să ducă o viață obișnuită. Eu cred că ei pur și simplu nu au putut rezista acestui sentiment devastator.

Rusul, ca să continui povestea, are trei locuri care devin pentru el un soi de casă intimă, spațiu de locuit intim. Primul lucru este casa în care locuiește, de care este legată viața lui cotidiană și personală. Apoi, vine trenul: trenul este un fel de casă în mișcare. Cine a călătorit în Rusia cu trenul știe la ce mă refer. În trenurile rusești există un adevărat ritual: de la schimbul de haine, încălțăminte și pînă la veșnicul ceai băut în neștire. Trenul este ca o *komunalka* pe roți. Rusul urcat în tren se simte ca tătarul urcat pe cal: un imens sentiment de bucurie și de libertate. El, singur, cu toată hoarda de mulți alți ruși, în *komunalka* pe roți, hălăduind prin nemărginita Mamă-Rusia.

Un al treilea loc în care rusul se simte ca într-o a doua lui casă este pușcăria, *katarga*. Rusul este obsedat de pușcărie și pușcăriași. Pușcăria este un soi de spațiu „rezidențial" al „noilor kneji" ruși. Rusia este una dintre puținele țări din lume unde pușcăria și pușcăriașul sînt respectați. Ei au o limbă, o cultură, o lege a lor pe care lumea din afara sa le respectă. Cei care nu le respectă sînt doar legiuitorii și polițiștii, pe care poporul simplu îi urăște și îi disprețuiește. Cu mici excepții, pușcăriașul este un om căruia i s-a întîmplat un rău, o nenorocire sau o nedreptate, de aceea el este privit cu compasiune și milă.

Rusul nu înțelege legea și sistemele care impun corecție și nu gîndește punitiv. Pentru el, lucrurile se împart simplu : ură sau dragoste, iertare sau răzbunare. Despre pușcărie și pușcăriași au scris mai toți scriitorii ruși importanți. Nu există o altă literatură unde pușcăria și pușcăriașii să fie prezentați atît de romantic.

Ei bine, în această a treia casă a rusului, am nimerit la doar 20 de ani. Eram destul de tînăr cînd am pus la cale grupul terorist care avea ca scop lichidarea lui Stalin. Voiam să-l omorîm din simplul motiv că eram convinși că devenise un deviaționist și că întina idealurile lui Lenin și ale Revoluției. Astăzi, firește că nu mai cred acest lucru. Cu toate că perioada lui Stalin mi-a adus cele mai multe necazuri, sînt convins că el a fost singurul din garda veche care a abordat realist proiectul sovietic. În acel context istoric, după Războiul Civil și un război mondial devastator îndreptat împotriva țării sale, proiectul stalinist a fost singurul proiect viabil și realist. Stalin practic a eficientizat fostul proiect monarhist al Rusiei țariste, însă a făcut-o de o manieră radicală. Saltul calitativ pe care l-a făcut Uniunea Sovietică în perioada aceea a fost năucitor. Într-o singură generație s-a trecut de la sclavie la un grad de civilizație rezonabil, de la aratul cu calul la sateliți. Din clasa mea, de exemplu, unde toți eram copii de foști iobagi care nu știau nici măcar să citească, am devenit în doar 60 de ani intelectuali respectabili în toate colțurile lumii. Trei colegi de-ai mei de clasă au la activ Premiul Nobel. Un astfel de salt este unic în istorie și probabil irepetabil. Un salt calitativ radical, de la o societate semifeudală la una care devine superputere mondială, făcut cu un preț imens. Este un preț prea mare, căci vorbim de sacrificii umane. Unul dintre aceste prețuri este Gulagul. Am avut și eu „șansa" să ajung acolo, căci planul meu nu a coincis cu marele plan stalinist. M-am opus proiectului și am plătit cîțiva ani buni din viață.

Planul nostru a eșuat, iar grupul format din șapte persoane a fost arestat și condamnat la moarte. Cînd am ajuns, mult mai tîrziu, în Occident, am ținut o conferință de presă. Ceea ce am spus a șocat, așa că am devenit automat și dușman al Occidentului. Cînd am sosit acolo, lumea a început să mă consoleze și să mă compătimească pentru cît am suferit de pe urma sistemului comunist și a perioadei staliniste. Eu le-am reproșat că, „așa cum înțeleg eu lucrurile, sistemul a avut mai mult de pătimit de pe urma mea, decît eu de pe urma lui, așa că nu mă consider o victimă". „Cînd mi-am propus să-l lichidez pe Stalin, mi-am asumat acest risc și cred că ei au procedat corect. Ce-ați fi vrut? Ați fi vrut să mă decoreze în loc să mă condamne? Să nu fim naivi!"

La auzul acestor cuvinte dure, s-a ajuns la concluzia că sînt de fapt un KGB-ist sub acoperire, care mă dau drept disident. Le-am spus că nu mă consider disident, ci un cetățean sovietic care își asumă o anumită opinie legată de o lume concretă și ale cărui opinii în anumite momente nu coincid cu planurile conducerii din țara lui și, din cîte se pare, nici cu planurile lumii occidentale. Despre acest lucru am scris foarte mult. Am scris la un moment dat un text foarte ironic ca replică la articolul unui jurnalist de la *New York Times*, care mă „deconspira" și mă declara spion sovietic deghizat în disident. Am cerut dreptul la replică, pentru că mă jignise enorm de mult atribuindu-mi un grad atît de mic în structurile KGB-ului. „La vîrsta și reputația mea, am avansat mult mai mult în ierarhiile și structurile puterii, dar nu vă pot totuși spune gradul meu, fiindcă am făcut un jurămînt. Eu pot fi orice, dar nu trădător". Nu știu dacă a înțeles ironia.

În ce privește agenții sovietici sub acoperire, le-am spus vechea poveste care mie îmi place și pe care cred că ți-am mai spus-o. Într-un sistem totalitar, fiecare individ este un agent special devotat trup și suflet sistemului. Cei

mai buni agenți sînt cei care reușesc să convingă dușmanul că ei sînt de partea lor. Însă cei mai importanți, adevărații profesioniști, sînt cei care nici nu știu că sînt agenții sistemului, însă lucrează de zor în slujba lui. Disidenții, de exemplu, le-am zis eu, sînt cei mai buni agenți sovietici. Ei sînt acești superprofesioniști ai sistemului. Voi chiar îi credeți pe cei de la centru, de la Moscova, idioți? Voi credeți că se scoală Stalin dimineață și-l vede pe intelectualul cîrcotaș care scrie cîteva baliverne antisistem, îl bate pe umăr și-l întreabă dacă-i lipsește cumva ceva? Ce face bătrînul Stalin? Îi dă apartament? De ce nu, dar cu condiția să o lase mai moale cu ideile lui „idioate". S-a jucat la un moment dat și cu Bulgakov în acest stil. Ce face regimul cu disidentul? Îl poate trimite în Siberia oricînd vrea el. Dar, uite, că de data asta nu o face. Îl decorează? Nici chiar așa. Găsește însă o formă parșivă de a-l pedepsi. Mult mai dură. Nu-l trimite în Siberia, ci în Occident. Două ținte ochite dintr-un singur foc. Sovieticul, fie el și disident, devine agentul sistemului chiar și fără voia sa. Adică, credeți că Stalin și toți ciracii săi trimit intelectuali în Occident de teamă că aceștia vor scrie opera care va distruge sistemul? Sau credeți că se tem de occidentali sau de cei ce urlă toată ziua poezia cu „drepturile omului"? Să fim serioși! Ei sînt trimiși în Occident pentru că așa vrea tătuca de la Kremlin. Iar dacă tătuca vrea, înseamnă că intenționează să-i utilizeze într-un scop bine definit. Deci, să nu fim naivi. Asta, pe de o parte.

Pe de altă parte, un intelectual rus, mai ales un scriitor rus, în Occident este un om mort. Intelectualul rus, odată ajuns acolo, vrea acasă. Eu am trăit acest chin și știu. Citiți toate jurnalele rușilor exilați și veți vedea suferințele prin care trec. Occidentalul nu înțelege acest lucru și le tot repetă: în sfîrșit ați ajuns în lumea liberă! Rusul se bucură cinci minute după care conchide: la ce-mi trebuie libertatea voastră, dacă sînt deja mort! Și atunci, deodată,

i se face un dor nebun de Siberia. Sincer să fiu, eu, personal, aș fi dat oricînd anii petrecuți în exilul occidental pe cei petrecuți în Siberia. Așa că, le-am zis eu, nu vă faceți iluzii cu agenții și exilații sovietici. Nimic nu e ceea ce pare.

Să revin însă la povestea mea. După ce am fost arestați, ni s-a improvizat un scurt proces și am fost condamnați la moarte. Moarte prin împușcare. Eram prea tineri ca să ne speriem. Ba chiar aveam o anumită mîndrie că muream demn, muream cu conștiința împăcată că luptaserăm pînă la capăt pentru o cauză nobilă. Era anul 1939, începea Al Doilea Război Mondial. Am fost trimiși în Vorkuta, într-un Gulag de maximă securitate, unde se aflau nume importante din tot spectrul social. Sentința se tot amîna, probabil din cauza războiului, pînă cînd, în 1942, au decis să ne arunce în prima linie a frontului. Cu puțin noroc, am reușit să trec războiul doar cu cîteva răni ușoare.

După război, se pare că mi s-a pierdut urma și am reușit să mă ocup de studiile mele. În anii '60, problemele au reînceput. Am scris cîteva cărți devastatoare la adresa regimului, în care demonstram aproape matematic că sistemul se va dezintegra în maximum 30 de ani dacă nu se luau măsuri radicale. Eu eram doar un om de știință, e adevărat că destul de cinic în felul meu. Pe de o parte, prietenii, intelectuali liberali, au început să se uite cu suspiciune la mine și să declare sus și tare că acest sistem e veșnic, că nu vom scăpa niciodată de el, iar pe de altă parte, birocrații și politrucii m-au declarat dușman al poporului. Am vizitat din nou Siberia. Abia în anii '70 au decis să mă expulzeze din țară. Așa, fără nicio explicație. Le-am spus că refuz să plec din țară, că vreau să rămîn să-mi slujesc patria așa cum mă pricep eu mai bine. Planul meu nu a coincis cu planul lor. Probabil au înțeles că nu le mai eram util în țară și că puteam servi mai bine dacă

stăteam în Occident. Dacă le-am fost util, numai ei știu. Eu pot doar bănui. În rest, tu știi ce a urmat.

Da, de la ce pornisem și unde am ajuns? E ca proverbul rusesc: niciodată nu știi unde pleci, ci doar de unde vii. De fapt, originalul era: niciodată nu știi unde te duc, ci doar de unde te-aduc.

Oricum, mi-ar fi greu să povestesc viața cotidiană din lagăr. E o altă viață, dar care seamănă foarte mult cu viața din afară, iar la nivel de sens, la care tu ții atît de mult, îți garantez că e la fel. Oamenii nu devin mai buni sau mai răi în funcție de sistemul, regimul sau „închisorile" în care trăiesc. Sistemele totalitare, concentraționare, reușesc doar să scoată la suprafață partea bună și partea rea, partea frumoasă și partea urîtă a omului, de o manieră mult mai radicală și mai directă. Cînd încep să apară fardurile, măștile, frumusețea falsă și urîțenia deghizată, înseamnă că vechiul regim e pe moarte și intrăm în lumea nouă în care trăim acum și în care se pare că sîntem condamnați la fericire. Eu sînt însă de modă veche și încerc să mă sustrag acestei „condamnări", mai ales că urăsc Gulagurile fericite.

Poate mai revin la această temă.

Cu prietenie, „din partea unui fost deținut pentru cauză!",
Al tău,
A.I.

N.B.

Entuziastul s-a întors din SUA. A încercat diverse joburi, a intrat în diverse combinații, dar nimic nu a ieșit așa cum a sperat. Țara visurilor lui, în care spera să realizeze ceea ce comuniștii nu l-au lăsat să facă acasă, l-a dezamăgit

profund. Am impresia că acum e mai dezamăgit de capitaliști decît era înainte, de comuniști.

Cînd a plecat în SUA, și-a anunțat teza lui *tare*: noi, foștii cetățeni comuniști care am suferit atîta, odată ajunși în lumea liberă, ne vom dezlănțui. Îți dai seama, susținea el, dacă am reușit să rezistăm marasmului comunist, acum, cînd vom ajunge în lumea liberă, ce forță va ieși din noi? Vom deveni cei mai creativi, cei mai dinamici, căci noi nu sîntem îmbolnăviți de rutina zilnică a lumii libere capitaliste. Am recunoscut în „teza" lui avîntul educației leniniste.

Inițial îmi scria cu regularitate, plin de entuziasm, după care, treptat, patosul lui a dispărut, și pînă la urmă a dispărut și el. Marile realizări și spiritul creativ exploziv se pare că s-au lovit de un pragmatism capitalist care i-a secat amicului meu toată vlaga. S-a întors posac și are impresia că a înțeles în sfîrșit cele două sisteme pe care le numește „sisteme gemene". Acum susține o altă teză „tare": capitalismul este un comunism pe dos. Există democrație la vîrf și un adevărat totalitarism la baza societății. La noi era invers, zice el. Cu cît urcai mai sus în structurile piramidei sociale, cu atît totalitarismul era mai dur. De exemplu, noi puteam să discutăm, să înjurăm pe oricine din instituțiile sau întreprinderile la care eram angajați, însă nu puteam să-l înjurăm deschis pe Brejnev. În America e invers. Sus e democrație, iar la bază e totalitarism. Poți să mergi în piața centrală și să-l înjuri toata ziua pe Bush și nu ți se întîmplă nimic. Însă nu te poți lega de șeful buticului care te-a angajat, că zbori. În sistemul totalitarismului economic nu există alte posibilități, nu exisă democrație în *LTD*-urile lor.

Ce-i de făcut? – l-am întrebat eu retoric. I-am sugerat ironic să lupte pentru înfrățirea celor două democrații: democrația comunistă de la bază și democrația capitalistă de la vîrf, din care se va ivi poate o societate perfectă.

I-am spus că „democrația de la baza" societății sovietice e pe cale de dispariție, că se privatizează totul în jur. Așa că, dacă vrea să exporte democrația din întreprinderile de stat postsovietice în SUA, să se grăbească, pentru că viteza cu care SUA exportă „dictatura economiei private" e mult mai mare. S-a uitat la mine preocupat, căci nu înțelegea dacă glumesc sau vorbesc serios. A plecat îngîndurat, preocupat probabil de noua lui carte.

XXXII

În care un erou își recapitulează unele evenimente din viață și își dă seama că a trăit în diverse forme de erezie, pe care le privește ca pe ceva normal, ca parte a vieții lui, unde Lenin și Isus îl duc de mînă la școală, după care se desparte de ei și face diverse lucruri care nu reușesc decît să producă alte erezii.

Dragă A.I.,

Ultima noastră întîlnire m-a pus pe gînduri, după ce mi-ai povestit cu lux de amănunte viața ta. Mi-am dat seama că ai o imagine foarte clară a propriei vieți, a propriei evoluții și, cumva, ești foarte împăcat cu ea. Tocmai această împăcare și claritate mă pun pe gînduri. Sau, mai degrabă, m-au făcut să mă gîndesc la propria viață, în care uneori lucrurile sînt confuze, iar diverse momente se bat cap în cap și sînt într-o tensiune agasantă.

Cuvîntul care ar exprima cel mai bine tensiunea și ruptura din viața mea ar fi conceptul de „erezie". M-am născut și am trăit mereu într-o mare „erezie." Însă folosesc acest cuvînt nu în sensul că mi-am trăit viața într-o mare minciună, nedreptate, necredință, eroare, în sensul strict religios și dogmatic. Erezia pentru mine are un sens puțin aparte: ea este mai degrabă o credință ce se află în

contradicție cu dogmele oficiale. Erezia este o formă radicală, minoritară, marginală de a critica ceva oficial și majoritar. Este periferia credinței, periferia Imperiului, oricare ar fi acel Imperiu. Știu în același timp că erezia este mai întotdeauna pedepsită și condamnată.

Ce poate fi mai eretic decît un stat comunist? Mai nimic nu poate fi comparat în perioada modernă, ca formă de radicalitate, ca violență a gîndirii și atitudine cu cei ce au construit comunismul sovietic. Ce poate fi mai eretic decît bolșevismul? Nimic. Nimeni nu-l poate întrece. În această imensă erezie ne-am născut și am trăit. Am supt de la sînul mamei toate preceptele acelei erezii, ne-a intrat prin toți porii și pe toate orificiile tot ce are mai bun și mai rău această erezie cumplită. Cum spunea bunul meu amic: odată ce am fost botezați comuniști, odată ce am depus jurămînt, odată ce am urmat această credință, nu mai putem fi izbăviți de ea. Sîntem damnați să rămînem comuniști pentru totdeauna. Nu știu ce ar trebui sau cine ar putea să ne răscumpere de această erezie. Probabil o vom purta cu noi mereu sau poate cu timpul o vom uita. Ne-am născut, am fost botezați, am jurat, iar la final am trădat una dintre cele mai mari erezii ale secolului trecut. Dacă urmărești comunismul ca pe o mare erezie, îi vezi toate etapele: mai întîi crezi în el ca un nebun, după care începi să ai îndoieli, să nu mai ai puterea de a crede; începi să te gîndești că poate dușmanul avea și el dreptate, pentru ca în cele din urmă să-ți pierzi credința și să trădezi. Trădarea face parte din această erezie.

Sînt erezii în care te naști și sînt unele la care aderi tu, din convingere. Tatăl meu, ca și mama mea, nu s-a împăcat deloc cu erezia comunistă, așa că, în plin stalinism, la apogeul acestui imperiu eretic, au decis să se convertească la o altă religie. Îți imaginezi: în plin stalinism, într-o țară dominant ortodoxă, cu veche tradiție pravoslavnică,

cu fobii față de tot ce e diferit de ceea ce se știe, ai mei au devenit protestanți. Și nu orice fel de protestanți, ci unii de factură iudaică. Aceasta este o adevărată sinucidere. Este o erezie a ereziei. Trebuie să ai multă nebunie și foarte mult curaj. Acum, privind în urmă, recunosc că această situație mă depășește. De unde atîta nebunie pe capul părinților mei care erau destul de tineri pe atunci? Ador „nebunii", oamenii care au credințe pasionale, cauze nobile, dar pe ai mei îmi este greu să-i înțeleg. Contextul le era total defavorabil, ba chiar periculos, riscant. A-ți permite luxul de a face parte dintr-o „sectă", în astfel de vremuri, presupunea să-ți arunci viața pe mîna unui destin tragic. Iar „destinul" în acele vremuri avea o adresă foarte cunoscută: Gulagul. Nu au ajuns acolo, căci Stalin ne-a părăsit la momentul potrivit. Au avut destul de pătimit: servicii pierdute, cariere ratate, marginalizare față de sistem. Însă, pentru un eretic, ratarea survine doar atunci cînd ea nu coincide cu propriile idealuri, iar comunismul avea grijă ca el să coincidă. Ereticul crede în sacrificiu, iar statul comunist îi oferea din plin șansa de a se sacrifica. Aceasta a fost prima parte a aventurii lor.

Într-un astfel de mediu am trăit și am fost educat. De dimineață pînă la amiază, Lenin, după-masă pînă seara, Isus, seara pînă la culcare, cărțile din biblioteca școlii. Firește, mai era „filarmonica" cu clape și pedale, la care trebuia să apeși din greu ca să scoată sunete, deoarece funcționa pe bază de aer. Îți dai seama că nu poți fi protestant fără să cunoști notele și cel puțin un instrument muzical. Frumosul instrument era mîndria familiei. Fusese achiziționat de la Odessa și avea o vechime respectabilă: produs în Austria la 1890. Abia mai tîrziu mi-am dat seama că un instrument precum chitara este mult mai ușor de însușit, este la îndemînă și mai de efect. Una, două, puteai găsi o chitară, luai cîteva acorduri și puteai să cînți ceva din *The Beatles*. Și ce efect putea avea asupra fetelor din

școală. Incredibil. Așa că, în viața mea de zi cu zi, eroi precum patriarhii Abraham, Isaac și Iacov făceau casă bună cu Lenin și Troțki, sau Karamazov și Karenina. Poveștile despre Lenin sau cele din Evanghelii, scrisorile lui Engels către Marx sau ale apostolului Pavel către Timotei erau pentru mine la fel de interesante. Mai tîrziu, Maiakovski și Esenin, Ahmatova și Țvetaeva, Psalmii și Iov, făceau cupluri de nedespărțit care, treptat, se combinau în mintea mea, într-o promiscuitate incredibilă. Ereziile se construiau una peste alta, iar viața mea își urma un curs destul de nefiresc pentru lumea în care trăiam. Cînd eram mic, mă visam mereu cum merg spre școală cu Isus ținîndu-mă de mîna dreaptă și cu Lenin de cea stîngă. Eu să țopăi alături de ei și toți să zică: uite ce prieteni tari are Vasika.

Dar asta era doar în imaginația mea, căci, în realitate, Isus nu ar fi fost acceptat în școală și nici nu era permis să se citească din cartea aceea pe care o aveau foarte puțini. Dar asta am înțeles mult mai tîrziu. Prietenul Vladimir Ilici era prezent pe toți pereții, pe cînd amicul Isus știam cum arată din niște cărți cu imagini viu colorate, dar care mi-l prezentau numai în postùri suferinde. Înțelegi că icoanele, pe care le-am văzut ceva mai tîrziu, erau privite în lumea mea mai rău decît portretele lui Lenin. Nu are rost să-ți povestesc despre asta.

Un lucru foarte important în acest context, pe care abia în anii aceștia l-am conștientizat, a fost decizia alor mei ca niciun copil al lor să nu facă parte din structurile oficiale ale Partidului Comunist. (Acest lucru s-a întîmplat în toate comunitățile de acest fel din spațiul sovietic). Niciun copil nu avea voie să intre în rîndurile oktombreilor (șoimii patriei), pionierilor și komsomoliștilor (UTC). Acest lucru nu se baza pe o revoltă politică, ci pe respectarea unor precepte religioase legate de înțelegerea conceptului de jurămînt. Noi nu puteam depune jurămînt Partidului,

indiferent de nivelul la care eram obligați să o facem. O puteam face, din punctul de vedere al părinților, doar în momentul în care ajungeam la maturitate și decideam noi dacă vrem să fim cu Lenin sau cu Isus. Cînd eram mic, mie îmi plăceau ambii, cînd am devenit mare, am avut probleme cu ambii. Asta se întîmplă de obicei cînd îi cunoști bine și ești amic cu ei de la o vîrstă fragedă. Față de aceste personaje, uneori e bine să păstrezi distanța pentru a-i înțelege mai bine.

Disconfortul mare în acea dublă erezie venea din faptul că deveneai automat un soi de oaie neagră a clasei, lucru care te dezavantaja în mare parte, dar te putea și avantaja. De exemplu, nu puteai participa la întrunirile komsomoliștilor și trebuia să părăsești jenat clasa. Partea bună: aveai mai mult timp pentru citit, întrucît nu participai la diverse evenimente festive. Sînt riscurile și avantajele ereziei. Cînd deveneai mai mare, lucrurile se complicau destul de rău. Șansele de a ajunge la Universitate avînd o patalama de eretic în loc de una de komsomolist erau aproape nule. Dar, pentru adevărații eretici, nimic nu e imposibil. Între Dumnezeul nostru care făcuse lumea în șase zile și în a șaptea se odihnise, cum îi stătea bine unui Dumnezeu care se respectă, și un Partid Comunist care mai-mai să termine construcția comunismului în vreo 60 de ani, eu parcă totuși aș fi ales propria viață. Parcă mereu voiam să le spun: Doamne, uită-te la lumea ta, Tovarășe Președinte al Comitetului Central, uitați-vă la comunismul pe care l-ați construit! Și vă rog să vă uitați și la viața mea! Îmi pare rău, dar mi se pare ceva mai interesantă. Putem ține legătura, dar, vorba binecuvîntării rabinului de la Odessa, dacă se poate, cît mai de la distanță. Așa îmi plăcea să gîndesc pe atunci. Cînd devii eretic, fiecare stadiu al ereziei tale produce altă erezie, dar poți fi sigur că ești în viață. În definitiv, am ajuns eu la concluzia: cea mai bună erezie este să fii eretic față de toți. Dar parcă se poate?

La finele anilor ’80, mi s-au întîmplat două lucruri extrem de interesante pe care va trebui să le povestesc cîndva separat. A început nebunia perestroikăi, în care, automat, toți ne-am transformat în activiști anticomuniști și pînă nu am fost arestat nu m-am lăsat. Asta face parte din farmecul vieții anilor ’80, ai adolescenței rebele și inconștiente. E pasionant să lupți împotriva celor puternici și mulți. Mișcările politice ale anilor ’80 m-au marcat profund, am înțeles că nu există „ai noștri” și „ai lor”, că „dușmanul” și „prietenul” se pot schimba cu repeziciune și, de aceea, trebuie să-ți păstrezi mintea limpede. În aceiași ani, i-am cunoscut pe cei mai cunoscuți traficanți de Biblii, pentru care am devenit amic și un soi de „persoană de legătură”. E un capitol fascinant din viața mea. Cum cunoșteam o mulțime de protestanți de pe tot cuprinsul Imperiului, am dat întîmplător peste acești traficanți. Printre ei erau foarte mulți pușcăriași „politici”, căci protestanții, mai ales cei care nu voiau să aibă vreo legătură cu Statul, umpleau pușcăriile patriei. Am cunoscut oameni extraordinari, de la care am învățat enorm de multe. Despre ei ar trebui să scriu o poveste: „Viața unui traficant de Biblii”.

După care a căzut comunismul și a început *bezpridel*, încălcarea tuturor limitelor și regulilor. A apărut o nouă religie, religia „vițelului de aur”, la care mie nu-mi place din principiu să mă închin.

Mai era un lucru pe care voiam să ți-l povestesc. Pe mine m-au marcat poveștile halucinante ale mamei despre „marea foamete”. Păreau incredibil de neadevărate, păreau dintr-o altă lume și aveau un tragism incredibil. Niciodată nu am știut ce înseamnă cuvîntul „foamete”. Nu am cunoscut sentimentul foamei în sensul pe care mi l-a povestit mama. Eu făceam parte dintr-o generație „binecuvîntată”, cum spunea ea. O generație a stabilității anilor ’70-’80, în care aveam garantat acel minim necesar. Nu am știut ce

înseamnă abundența consumului pe care o trăim în ultimii ani, însă nu am știut nici ce înseamnă lipsa hranei. Oricum, ființa umană are nevoie de foarte puține lucruri, iar obsesia consumului din ultima perioadă este imoral de cinică. Întotdeauna am trăit cu sentimentul că în acea perioadă am avut de mîncat tot ce-mi trebuia: pîine, lapte, ouă, carne și, firește, dulciuri.

Poveștile ei despre foamete erau însă cumplite. Termenul „foamete" începuse să însemne pentru mine un soi de ciumă. Poveștile ei semănau cu poveștile medievale despre ciumă, care vine și omoară, la rînd, copii și părinți. Ea povestea aceste lucruri cu o seninătate care uneori mă speria. Îmi povestea cum a „intrat foametea în țară", cum oamenii nu mai aveau ce mînca și „mureau ca muștele". Însă, înainte de a intra „foametea" și „moartea", intraseră și conțopiștii care strînseseră toate grînele de la oameni, dar astea erau detalii mai puțin importante. Acest lucru mi-l spunea cu multă compasiune, nu pentru cei care au făcut aceste lucruri, cît pentru cei care aveau să moară. Era o bună creștină, așa că de primii îi era doar milă, nu-i condamna, căci avea cine să-i condamne, însă pe ultimii, pe cei mulți care muriseră, îi plîngea. Și-a pierdut mai mulți frați și multe rude apropiate. Era cea mai mare din familie, așa că a trebuit să aibă grijă de toți, s-a sacrificat pentru toți. Amintirile ei obsesive despre mîncare, despre fiecare bob de grîu și despre rețete de mîncăruri care se făceau din nimic au rămas pentru mine poveștile din copilărie. Modul în care preparau fiecare bob de grîu sau mici fragmente din piei de vițel care erau fierte la nesfîrșit; mămăliga făcută din „mogîldan", o plantă urît mirositoare, pe care o puteau mînca numai dacă se țineau de nas. Cum se umflase atît de tare din cauza foamei, de nu mai putea deschide pleoapele decît dacă se ajuta de degete, și atunci cînd trebuia să meargă, își ținea ochii deschiși cu mîna ca să vadă. Povești incredibile, care aveau morți

la fiecare paragraf și în care foamea era laitmotivul suferinței. Pînă și poveștile unchiului meu, care era ceva mai plin de viață și cu mult umor, erau legate tot de mîncare și de foamete. Orice ghidușie din copilăria lui era legată de mîncare. Toate poveștile generației lor erau legate de foame, de o foame teribilă.

Mă opresc aici și îți mai povestesc pe parcurs niște aventuri de-ale mele.

Cu prietenie,
Vasiliy Andreevici

XXXIII

În care aflăm că dintre toate „nevoile speciale” importante (foamea, dorința erotică, urinarea și defecația), foamea este mai presus de toate; vom afla de ce orice regim politic are forma sa de control prin „rație”, de ce între foame și îmbuibare nu există nicio diferență și de ce pentru a evada din Gulag ai nevoie de un al treilea deținut pe post de „hrană”.

Dragă Vasiliy Andreevici,

Am citit cu mare interes scrisoarea ta. Am recitit-o. E foarte interesant ce spui despre „situația ta eretică”. Am început să fiu invidios. Mi-am zis: abia acum îmi dau seama că acest lucru m-a atras la tine. Eretic... Eretic e foarte bine, de fapt. Marele avantaj al ereticului este acela că știe, cunoaște foarte bine cultura, societatea, religia dominantă în care trăiește, căci a ieșit din ea și, în același timp, are o perspectivă externă, un ochi extern prin care o poate vedea. Ai ieșit din grupul majoritar, ai perspectiva asupra acestei societăți și din interior și din exterior. Chiar dacă ai ieșit social din acea societate, poți rămîne acolo fără să te mai amesteci cu ea decît în măsura în care te acceptă și mai ales în măsura în care tu accepți. Devii un

paria al acestei comunități majoritare, de aceea ai nevoie de mult efort pentru a te impune, pentru a rezista, pentru a demonstra ceva. Sau, foarte ușor, poți fi exclus definitiv. Mă rog, fiecare societate cu „evreii" ei.

Una dintre cele mai importante trăsături ale ereziei este curajul de a rupe niște limite, de a depăși limitele unor culturi, tradiții, religii, ideologii. Erezia este un soi de alteritate ieșită din interiorul „alor noștri", ei sînt „străinii noștri" de aceea poate comunitățile din care au ieșit au fost neiertătoare cu ei. De eretici ne temem mai mult decît de „dușmanii străini", fiindcă ei ne arată de fapt că „erezia", „falsul", „răul" „neadevărul" sînt în noi, și nu în afara noastră. Gulagul, așa cum am mai povestit, are exact acest sens: este locul potrivit pentru „ereticii noștri" și are la bază o logică de origine creștină, fiindcă are ca scop „mîntuirea", „reeducarea" după criteriile „adevărului". „Barbarii", „necreștinii" nu vor să-i „salveze" pe ceilalți, ci vor să „se salveze" pe ei înșiși. Ei „curăță" lumea de „impurități", de aceea au construit un „Auschwitz". „Creștinii", „comuniștii" vor să-i „salveze", să-i „reeduce" pe „eretici", de aceea au construit „Gulagul".

Aș mai spune ceva. Unul dintre puținele grupuri alternative, independente și autonome, un soi de „societate civilă" a perioadei comuniste sînt grupurile de „sectanți" (toate acele grupuri neopreotestante sau alte grupuri religioase mai radicale). Alături de ei sînt și speculanții (bișnițarii). Despre ei ai scris deja. Însă pentru a înțelege cu adevărat natura sistemului comunist trebuie neapărat studiate grupurile de „sectanți", pentru a vedea modul lor de a se sustrage puterii comuniste. Sînt singurii care au reușit cu adevărat să devină o comunitate autonomă susținîndu-se regimului. De fapt, în societatea comunistă ei se confruntau cu o triplă formă de represiune. Mai întîi era represiunea Puterii: din cauză că preceptele religioase după care se conduceau intrau deseori în conflict cu cele

ideologice (neacceptarea niciunei forme de colaborare ideologică), apărea un șir de probleme majore, ajungîndu-se deseori la arestări. A doua formă de represiune venea din partea comunității religioase majoritare: spațiul Uniunii Sovietice era unul majoritar ortodox. Deseori, „sectanții" erau considerați de către comunitatea ortodoxă mai periculoși decît comuniștii. Comunitatea majoritară ortodoxă se raportează la grupurile de „sectanți" ca față de un dușman și un mare pericol pentru comunitate. În al treilea rînd, represiunea venea dinspre comunitatea laică, din sfera vieții cotidiene obișnuite: comportamentul de tip puritan al „sectanților" intra într-o contradicție dură atît cu etica diluată ortodoxă, cît și cu etica libertină laică. Un om care nu bea, nu fură și nu participă la ritualurile laice cotidiene este privit în Rusia și URSS ca un real pericol.

Această triplă formă de represiune era și o formă de salvare a comunității. Comunitatea a înțeles foarte repede că trebuie să rupă orice formă de comunicare cu grupurile majoritare (Partidul Comunist, Biserica Ortodoxă și comunitatea laică). Practic, ei și-au redus relațiile cu aceste grupuri la minimum, devenind un soi de enclavă autonomă. Au înțeles foarte bine că, pentru a rămîne autonomi, pentru a crea o „societate civilă" în acest gen de regim, trebuia fie să schimbe codurile de comunicare cu regimul, să nu vorbească pe limba lui, căci odată intrați în limbajul Puterii el îi va distruge, fie să nu comunice deloc. Cu regimurile totalitare fie modifici limbajul de comunicare, vorbești într-o limbă pe care nu o înțelege sau îl împingi să vorbească într-un limbaj pe care nu-l posedă (vezi cazul speculanților), fie intri într-un raport de surdomuțenie cu el.

„Sectanții" au înțeles perfect acest lucru și au fost singurii care au reușit consecvent și coerent să dezvolte o astfel de comunitate independentă. Dacă te uiți atent să vezi cum își organizau viața, educația și mica lor economie

alternativă, vei înțelege că sistemul comunist de tip stalinist poate fi înfrînt și cu alte arme decît cele ale disidenței. Disidența a făcut greșeala să intre în limbajul Puterii, devenind astfel parte și părtaș la putere. „Sectanții" nu au făcut o astfel de greșeală. Ei își trăiau viața ca și cum comunismul nu ar fi existat. Reușeau să reducă relația cu „Împărăția Cezarului" la minimum. Pentru asta apelau la o tehnică foarte eficientă. Se plasau la periferia societății. Existența lor, de la educație la muncă, era plasată la periferie. De exemplu, oficial lucrau la Stat, pentru a nu intra în conflict cu Puterea, în joburi marginale, dar care le ofereau mult timp liber (paznici, pompieri, mici meseriași), iar pe de altă parte aveau diverse meserii și mici activități „private" care le aduceau un venit substanțial (grădinari, tîmplari, instalatori, croitori, zidari etc.). Ideea lor de bază era simplă: ca să fii cît mai independent de „Cezar", trebuie să te plasezi cît mai departe de centrele de putere, cît mai spre periferie, iar ca să nu te „întinezi", trebuie să nu vorbești limba „Cezarului" și să „nu stai la masă cu el". E o regulă de aur care poate fi folosită și azi. Ar trebui să regîndim aceste grupuri marginale în raportul lor cu regimul comunist.

În ce privește foamea... Toți cei care s-au ocupat de analiza spațiilor concentraționare, a formelor de represiune, care au cercetat diversele situații de limită ale ființei umane au observat că foamea este una dintre cele mai importante nevoi pe care omul nu o poate controla. Foamea împinsă pînă la limita insuportabilității umane poate crea reacții inumane, de o ferocitate ieșită din comun. Pentru toți cei care am trecut prin „Marea foame" – și părinții tăi ți-au transmis foarte bine această amintire a unei fenomen cumplit – este o experiență a cărei amintire se transmite de la o generație la alta și rămîne imprimată aproape ca o memorie biologică. Toți cei care am trăit un mare război sau am gustat din foamea Gulagului am

păstrat și am transmis mai departe o memorie vie a celei mai cumplite nevoi: potolirea foamei. Această experiență a fost transmisă și celor care nu au trăit-o direct, generațiilor de după noi, arhivînd-o sau transmițînd-o involuntar.

Am devenit o societate de flămînzi. Oricît de multă mîncare am avea acum, oricît am mînca, sentimentul de foame nu dispare, el rămîne la nivel pur mental încă mult timp. El nu dispare de la noi, cei trecuți prin foame, dar nici de la generațiile de după noi. Generația voastră, de exemplu, chiar dacă nu are o experiență directă cu foamea, păstrează o anumită memorie inconștientă a acestei obsesii. Probabil trebuie să explic ce înțeleg eu prin foame. Foamea nu este absența unor elemente din rația de mîncare necesară, nu este lipsa unor sortimente nutritive esențiale, necesare organismului, ci este penuria totală a oricărui element care poate fi mestecat sau înghițit. Astăzi, privind abundența din domeniul gastronomic, văzînd excesul de sortimente care deseori depășește orice raționalitate, am impresia că trăiesc o răsturnare a sensului a ceea ce numim „foame". Cele două fenomene, „foamea" și „îmbuibarea", seamănă izbitor de mult prin iraționalitatea lor. Cele două fenomene nu mai sînt tratate cu raționamente și construcții logice, sau mai degrabă raționamentele despre foame și îmbuibare devin pur fiziologice, instinctuale. Lipsa de umanitate a stării de foame este practic echivalentă cu lipsa de umanitate a fenomenului consumerist.

Ar trebui să spun aici cîteva lucruri despre veșnic pomenitul de noi Șalamov. El dedică un capitol acestui fenomen. În condiția lui de deținut, el pornește de la constatările lui Thomas Morus din *Utopia*. Morus susține că există patru trebuințe fundamentale ale omului, care, odată satisfăcute, produc cea mai mare plăcere. Cele patru trebuințe erau exact cele de care deținuții erau privați în lagăr: mîncarea, satisfacția dorințelor erotice, urinarea și defecația. Ca unul care am trecut prin această

experiență, confirm observațiile lui. Varlam a fost cel mai bun cunoscător al Gulagului și a înțeles perfect că nu „acel" loc e problema, ci omul este „adevăratul iad". Iadul nu este „în afara noastră", ci „în noi". Dovlatov a înțeles acest lucru mai tîrziu, Platonov a înțeles primul acest lucru, iar Soljenițîn se pare că nu a înțeles deloc acest lucru, dar poate mă înșel.

Prima dintre „nevoile fundamentale" care-ți dispare este, paradoxal, cea mai „intelectuală", cea mai sofisticată dintre toate, sau poate că e doar un instinct pe care noi l-am sofisticat și intelectualizat la maximum: nevoia sexuală, pasiunea erotică. Ea se atrofiază mult mai repede decît am fi noi dispuși să credem. Bătrînul Freud a greșit enorm cînd i-a acordat atîta atenție. Sau poate că din lipsă de experiență concentraționară nu a înțeles acest lucru. Cine știe, poate a analizat acest instinct ca un burghez vienez rafinat, cu un anumit grad de libertate? Am deseori senzația că erotismul, sexualitatea, este apanajul oamenilor liberi. Observație importantă: cu cît instinctele, „nevoile speciale" sînt mai puternice, cu atît e mai ușor ca ele să fie instrumentalizate și controlate politic. Sexualitatea este instinctul cel mai instrumentalizat politic. Oricum, e un instinct care ți se atrofiază foarte repede cînd este pus la încercare de mecanisme de represiune puternice... Și, *à propos*, cu riscul de a ne supăra prietenii cu diverse sensibilități sexuale, îți voi spune un lucru incomod în actualul context politic. Toată această frămîntare în jurul „genului" și „sexului", toate aceste transformări și „modificări" sexuale trebuie citite în această grilă a represiunii politice. Unii își schimbă partidul, alții își schimbă sexul. La acest capitol se încadrează și sistemul de alimentație. Ne schimbăm „filosofia" și regimul de alimentație ca rezultat al unor mecanisme de represiune economico-tehnice și social-politice. Sistemul politic modern este un sistem în care „rația" și „regimul" de consum sînt foarte bine corelate și determinate: fiecare

produs are inscripționată marca unui regim politic. Excesul actual, îmbuibarea alimentară actuală, nu este decît o formă răsturnată a penuriei din vechiul regim. Lipsa sau excesul „rației" îndeplinesc aceeași funcție de represiune și control.

Urinatul și defecația, celelalte două nevoi fundamentale, sînt în lagăr un mare chin și nu mai pot fi asociate cu plăcerea. Totul luptă împotriva acestor nevoi fiziologice: de la gerurile aspre și pînă la programul de muncă, de la lipsa alimentației și pînă la WC-urile mizere sau lipsa lor. Ceea ce putea aduce o mică plăcere în libertate aici se transformă într-un mare chin. Șalamov știe ce zice cînd afirmă că toate tratatele de fiziologie mint. Nici măcar tratatele de fiziologie patologică nu se pot ridica la nivelul de înțelegere a limitelor corpului uman. Un adevărat tratat de fiziologie e un tratat care se ocupă de corpul uman în detenție, și nu de corpul uman în libertate. Un adevărat corp uman este cel din detenție, este corpul uman al Gulagului, care cuprinde nu numai partea sa umană, ci și pe cea inumană. Corpul uman din Gulag este un corp care cuprinde tot spectrul de posibilități aflate între beatitudine și infern. Abia un astfel de tratat ne poate ajuta să înțelegem pînă la capăt natura umană.

Cea mai cumplită cu adevărat și de necontrolat „nevoie specială", „nevoie fundamentală" este foamea. Senzația de foame, obsesia foamei și chinurile ei nu pot fi controlate nici de cea mai puternică ființă umană. Cînd apare foamea, nu numai omul dispare, nu numai supraomul dispare, dar dispare pînă și Dumnezeu. Ființa umană poate suporta orice chin, orice pedeapsă însă nu poate suporta și mai ales nu poate controla senzația de foame. Senzația de foame pe care organismul o declanșează nu poate fi oprită de nimic, nu poate fi controlată de nicio minte educată și rațională.

Foamea atacă mai întîi substratul cultural, bagajul elementar de educație, pe care-l știi de mic și care există în

orice cultură: compasiunea, bunătatea, solidaritatea cu colegii de suferință, dreptatea sau egalitatea. Aceste sentimente profund umane se volatilizează, iar individul înfometat rămîne singur cu obsesia lui. După care încep să se dizolve toate construcțiile și raționamentele logice legate de organizarea și strategia propriei ființe pentru a rezista în cadrul unei comunități. Totul începe să se reducă la niște reacții pur instinctuale care au ca scop găsirea unor elemente comestibile care să-ți atenueze foamea cumplită. Dacă mai rămîne ceva din raționalitatea logicii umane, atunci ea este redusă strict la organizarea unei „vînători" de hrană. Foamea te transformă într-un animal de pradă vlăguit, însă fără luciditatea „animalului de pradă". O astfel de foame nu va putea fi potolită de multe generații de după noi. Abia cînd ești eliberat și revii la o viață normală începi să înțelegi, după cum observă și autorul *Povestirilor din Kolîma*, că „minunea" jetului continuu de pișare, a curgerii excrementelor din tine sau a reînvățării mîngîierii unei femei pentru a ți se trezi un vag sentiment erotic de care uitaseși se află „în rația alimentară din lagăr".

Cel mai bun exemplu de a înțelege relația deținutului cu foamea, unde deținutul poate fi oricare dintre noi, în orice condiție, este povestea lui Șalamov legată de evadare. Lecția despre care vorbeam mai sus, cînd afirmam că „rația" și „regimul" de consum sînt dictate de o anumită formă de represiune, este exemplificată perfect de Varlam. Aici e o combinație perfectă între „dorința de libertate", „nevoia de hrană și lupta cu foamea" și „raționalitatea și raționalizarea gesturilor". Din Kolîma se știe că nu se putea fugi, fiindcă erai păzit în primul rînd de „geografie" și de „natură". Aveai aproape zece luni de iarnă crîncenă și erai la distanță de „lumea civilizată", astfel încît nu puteai ajunge acolo decît cu ajutorul altor mijloace decît propriile forțe fizice. În ciuda acestor date matematice, logice, argumentate științifice, bine calculate de specialiștii NKVD,

deținuții căutau diverse forme de evadare. Cu cît șansa de reușită era mai mică, cu cît toate datele problemei dovedeau insuccesul oricărei evadări, iar pedeapsa unei tentative eșuate era cruntă, cu atît dorința de evadare și speranța de viață sporeau în rîndul deținuților. Încercarea de a fugi în grupuri mai mari era un eșec total. Deținuții sperau că organizați în grup pot rezista mai mult timp. Realitatea e că o evadare în grup eșua încă din faza de proiect, căci se găsea oricînd unul care „răsufla" informația. De unul singur era aproape imposibil și puțini au fost cei care s-au aventurat în astfel de evadări. Erau fie încercările unor disperați, fie ale unor personalități cu adevărat puternice. De-a lungul istoriei acestor centre de detenție, puțini au reușit, iar cei care au reușit au devenit mituri și eroi ai lumii pușcăriilor și nu numai. Cele mai dese evadări se organizau în grupuri de cîte trei persoane. Secretul era mai ușor de păstrat, iar evadarea mai ușor de organizat. Însă cel mai important element al evadării în trei era faptul că unul dintre cei trei era pe post de „evadat de consum". Unul dintre evadați reprezenta „hrana" care te urma pînă la un anumit punct, nu erai nevoit să cari cu tine „provizia", iar la un anumit moment oportun, evadatul era „sacrificat". El avea numele de „oaie". Însă nimeni nu știa cine este „oaia" grupului.

Mă voi opri aici și revin cu o continuare a acestui subiect în zilele ce urmează.

Cu prietenie, un om care nu va scăpa niciodată de foame.
A.I.

XXXIV

Povestea despre foame continuă, însă mai apare o „nevoie specială", care este poezia. Iar aici, lumea concentraționară se împarte în tabăra Auschwitz și tabăra Gulag, unii care vor să pună în versuri suferința inumană și alții care nu vor.

Dragă Vasily Andreevici,

Revin de unde lăsasem povestea neterminată... acest cuvînt magic: FOAME!

Deci foamea era atît de mare, încît orice deținut, orice „cetățean" putea deveni hrană. O astfel de foame, crede Șalamov, nu a fost suficient cîntată de poeți. De aici pornește o observație extraordinară care împarte lumea „detenției radicale" în două tabere. Există tabăra „Auschwitz", chiar dacă nu compactă, și tabăra „Gulag". Unii nu cred că se mai poate scrie poezie după Auschwitz, ceilalți, că Gulagul trebuie pus în versuri. Două tabere cu aceeași experiență, dar cu opinii diametral opuse.

În analiza sa a „nevoilor umane fundamentale", Șalamov îi reproșează lui Thomas Morus, cu a lui clasificare simplistă, că a uitat de o a cincea trebuință, „care e cea de poezie". Se știe că există o tradiție lungă a legăturii pușcăriilor cu poezia. În Rusia, ea este o tradiție foarte veche. Nimic nu

este mai respectat în pușcărie decît un pușcăriaș care știe versuri, iar un poet precum Esenin era o „autoritate" de necontestat pînă și pentru cei care nu respectau pe nimeni și nimic. Toate „autoritățile" puteau fi puse la îndoială, însă niciodată „autoritatea" poetului. În Gulag însă, acest model a căpătat o importanță și mai accentuată. În spațiile concentraționare de tip Gulag, poetul era „autoritatea nr. 1". Nu este deloc întîmplător că în URSS poetul a devenit figură socială emblematică. O spun cu multă convingere că nu există societate umană în care poetul să fi impus o fascinație și un respect atît de mari ca în comunismul de tip stalinist. Aici, pe bună dreptate, se spunea că „poetul este mai mult decît un poet". Cauzele sînt multiple și țin de natura regimului, lucru despre care am mai povestit. Într-un regim unde poetul capătă o valoare atît de mare și pedepsele sînt pe măsură, de la adulație la exil nu e decît un pas.

În Gulag, recitam în disperare versuri. Esenin era, după cum spuneam, „autoritatea nr. 1" pentru pușcăriași. El era „unul de-al lor" din popor, care avea multe cuvinte și teme comune. Însă, în diverse perioade, circulau diverși autori. Erau și multe versuri fără nicio valoare poetică, mulți autori minori, dar care aici căpătau o valoare aparte. Existau însă corifeii poeziei, care pentru deținuții politici, mult mai educați, însemnau adevărate oaze de libertate: Pușkin, Bunin, Blok, Pasternak, Ahmatova, Țvetaeva, Mandelștam, Belîi, Gumiliov, Maiakovski, Brodski și mulți alții. Un simplu vers rostit din acești „vrăjitori", și totul în jur se transforma, nimic nu mai conta cu adevărat decît acea plăcere și libertate pe care le căpătam. Un simplu vers ne transforma din deținuții dezumanizați, vlăguiți, cruzi sau cinici în niște ființe angelice. E greu de povestit așa ceva, e greu de „spus în versuri". De fapt, esența gestului poetic în spații închise, de tip totalitar, unde dispare politicul, e următoarea: poezia capătă funcție

politică. În Gulag, unde omul este dezumanizat, în spațiile concentraționare, unde relațiile umane nu mai au nimic politic, numai poezia mai poate reumaniza recreînd aceste minime relații politice. În astfel de regimuri, poezia este ultimul instrument prin care se reinventează politicul.

Tabăra celor din Gulag, a celor care cred că Gulagul trebuie pus în versuri, este cel mai bine reprezentată de Anna Ahmatova, poate cea mai tragică figură și cea mai curajoasă ființă din epoca stalinistă. În faimosul său *Recviem*, volumul de poezii al acestei perioade cumplite, Ahmatova notează un fapt cutremurător, ce avea să devină un fel de motto al celor care au avut curajul să gîndească, să mărturisească și să reziste acelei perioade. Iată textul: „În groaznicii ani ai lui Ejov, am făcut șaptesprezece luni de coadă pe la închisori. Odată, cineva «m-a recunoscut». Și atunci, o femeie cu buzele vinete și care, firește, nu-mi auzise niciodată numele, se trezi din amorțeala proprie nouă tuturor și mă întrebă la ureche (acolo se vorbea numai în șoaptă):

– Puteți descrie toate acestea?

Răspunsul meu:

– Pot.

Și atunci ceva ce amintea a zîmbet se așternu pe ceea ce fusese cîndva fața acestei femei".

Anna Ahmatova afirmă cu atîta convingere și putere „POT", încît eu înțeleg că ea susține nu numai că poate, că are curajul și voința de a descrie imensa suferință, ci și că Gulagul trebuie pus în versuri. Afirmația imperativă a Annei Ahmatova susține în totalitate teza lui Șalamov: numai poezia și moartea mai pot descrie, mărturisi și da sens Gulagului. Iată cum sună *Epilogul* din *Recviem*[1].

1. Traducere de Aureliu Busuioc.

Epilog

1

Eu am văzut cum fețe se diformă,
Cum de sub gene spaima cată mut,
Cum aspre pagini scrise-n cuneiformă
Lipește chinul pe-un obraz bătut.
Cum plete negre, castanii sau blonde
Trec în argint, și într-o clipă trec,
Cum pier surîsuri vii de Gioconde
Și tremură ca varga rîsul sec.
Și nu mă rog doar pentru mine, una,
Ci pentru toate cele, cîte-am stat
Și-n arșiță, și-n ger, cînd crapă luna,
Sub zidul roșu, orb și încruntat.

2

Se-apropie ceasul memoriei, viu,
Vă caut pe toate, vă mîngîi, vă știu:

Pe tine, ce știrea pe brațu-mi te-a frînt,
Pe tine, ce nu mai pășești pe pămînt,

Pe tine, frumoasă, ce-ai zis la mojici:
„Eu vin ca acasă la ocnă, aici".

Chema-le-aș pe nume pe toate ce-au fost,
Dar ei mi-au rupt lista, n-o știu pe de rost.

Lor – negru lințoliu și larg le-am țesut
Din vorbă ce-au spus-o cu glasul scăzut.

Cu ele-s întruna în cugetul meu,
Eu n-am să le uit nici în ceas și mai greu.

Ci gura prin care mai strigă-un popor,
De-o fi să mi-o-nchidă al zbirilor for,

Să strige chiar ele, cuvînt cu cuvînt,
Atunci cînd va fi să cobor în mormînt.

Iar dacă în țara aceasta, cîndva
Statuie să-mi nalțe poporul ar vrea,

S-o nalțe! Dar bronzul cel veșnic solemn
Nu-l urce acolo – atît îi îndemn:

Acolo, alături de-al mării tumult –
Cu marea am rupt legămîntul demult,

Și nici lîngă trunchiul din parcul regal
Cu umbra iubirii chemînd sub portal,

Ci lîngă-nchisoare, aici, unde-am plîns
Trei sute de ore cu dorul nestins,

Aici, ca și-n moarte să-mi bată ursuz
Al dubelor negre vacarm în auz,

Și vaietul porții cu gratii, scrîșnind,
Și urletul greu al bătrînei căzînd.

Și fie ca neaua topindu-se-ncet,
Din geana de bronz să coboare-n nămet.

Și-ai ocnei porumbi gînguréască duios,
Și nave plutească pe Neva, în jos...

Ahmatova a fost pentru mine, alături de Țvetaeva, îngerul meu păzitor. Mult mai tîrziu l-am descoperit pe reprezentatul de top al celeilalte „tabere", Paul Celan. M-am îndrăgostit de el și l-am citit și recitit de nenumărate

ori. Dacă azi aș nimeri într-un alt Gulag, știu sigur că îi știu pe dinafară pe cei doi importanți reprezentanți ai celor două „tabere". *Fuga morții*[1] a lui Celan e una dintre preferatele mele. Cu ei pot trece și rezista oricărui Gulag.

Fuga morții

Negru lapte-al zorilor îl bem seara
îl bem la amiază și dimineața îl bem noaptea
bem și tot bem
săpăm o groapă în aer acolo se zace nu strîmt
Un bărbat locuiește în casă el se joacă cu șerpii el scrie
el scrie cînd se-ntunecă peste Țara germană de aur al tău
păr Margarete
scrie și-n fața casei pășește și fulgeră stelele își fluieră dulăii aici
își fluieră evreii în față săpați o groapă-n pămînt
poruncă ne dă cîntați acum pentru dans

Negru lapte-al zorilor te bem noaptea
te bem dimineața și la amiază te bem seara
bem și tot bem
Un bărbat locuiește în casă el se joacă cu șerpii el scrie
el scrie cînd se-ntunecă peste Țara germană de aur al tău
păr Margarete
De cenușă-al tău păr Sulamith noi săpăm o groapă în aer
acolo se zace nu
strîmt

El strigă înfigeți mai adînc în pămînt voi unii voi ceilalți
cîntați și jucați
caută arma la brîu o ridică ochii săi sînt albaștri
mai adînc cazmalele-nfigeți voi unii voi ceilalți mai departe
cîntați pentru
dans

1. Traducere de George State.

Negru lapte-al zorilor te bem noaptea
te bem la amiază și dimineața te bem seara
bem și tot bem
un bărbat locuiește în casă de aur al tău păr Margarete
de cenușă-al tău păr Sulamith el se joacă cu șerpii

El strigă mai dulce cîntați moartea moartea-i un meșter din Țara germană
el strigă cîntați mai obscur din viori pe urmă urcați ca fumul în aer
pe urmă aveți o groapă în nori acolo se zace nu strîmt

Negru lapte-al zorilor te bem noaptea
te bem la amiază moartea-i un meșter din Țara germană
te bem seara și dimineața bem și tot bem
moartea-i un meșter din Țara germană ochiul său e albastru
te lovește cu glonte de plumb te lovește precis
un bărbat locuiește în casă de aur al tău păr Margarete
și-asmute dulăii pe noi ne dăruie-o groapă în aer
se joacă cu șerpi și visează moartea-i un meșter din Țara germană

de aur al tău păr Margarete
de cenușă-al tău păr Sulamith

Să sperăm că nu vom mai avea nevoie prea curînd să ne spunem poeziile prin intermediul gratiilor. Însă nu Gulagul sau Auschwitz-ul sînt problema cea mai mare, ci poezia. De lagăr nu ai unde să te ascunzi, el va veni oricum peste tine, de suferință nu ai scăpare, în fața terorii nu este salvare, iar cînd toate acestea vor veni peste tine, important e să ai poezia care să te salveze. În lumea de azi, e singura care te mai poate salva.

Cu prietenie,
Al tău A.I.

XXXV

În care se povestește strania întîlnire cu părintele Agheev, ultimul „nebun după Hristos", care încearcă să ne convingă că stalinismul a fost „ultima epocă de aur a creștinismului" și de ce nu poți intra în Împărăția Cerurilor dacă ai credit bancar.

Dragă A.I.,

Acum cîteva zile m-am întors din Rusia. În ultima perioadă, aceste călătorii în Est îmi dau un sentiment ambiguu : pe de o parte, am impresia că totul s-a schimbat esențial, iar pe de altă parte, că de fapt nimic nu s-a schimbat. Poate că ambele sentimente sînt justificate, doar că în sufletul meu ele îmi creează o stare confuză.

În drumul dinspre Tambov spre Moscova, am avut o întîlnire stranie, foarte rusească. Mergeam cu trenul, eram singur în „cupeu", îmi beam liniștit ceaiul. La una din halte, se urcă un individ, îmbrăcat în haine călugărești, cu o barbă imensă și cu o coadă împletită frumos, pe spate. Să fi avut în jur de 40 de ani. Însă nu era genul de călugăr rus pravoslavnic, care ai impresia că e neîngrijit și nespălat, din cei pe care îi întîlnești pe tot cuprinsul Rusiei. Era foarte îngrijit, hainele aveau o croiala foarte simplă și liniară, o geantă de piele, un model retro, cu

barba și părul pieptănate și proaspăt spălate. A intrat, m-a salutat respectuos și s-a așezat vis-à-vis de mine. Da, și s-a prezentat: părintele Agheev. Am intrat repede în discuție, vorbind lucruri generale, după care și-a intrat în rol.

Povestea lui sună cam așa. Este născut în 1968, la Moscova, în familia unui important demnitar sovietic. Un reprezentant tipic, din categoria bună a nomenclaturii sovietice. Face parte dintre privilegiații vechiului regim, faimoasa „aristocrație" sovietică. Tatăl său, avînd o funcție importantă în spionajul sovietic, a fost mai mereu plecat în țări „dușmane", din Germania de Vest în Anglia și din SUA în Japonia. Fiind copil, a hălăduit prin toate aceste țări. Perioada gorbaciovistă l-a prins la Londra, unde s-a și înscris la Universitatea din Oxford. Este un fenomen lingvistic. Cunoaște peste 17 limbi, dintre care cîteva de care nici nu am auzit. Oricum, știe de la japoneză și chineză pînă la persană, arabă și georgiană. Un individ foarte cult, dar nu asta m-a fascinat cel mai mult la el.

După căderea regimului, tatăl lui a „dat de bani" și, în foarte scurt timp, datorită „poziției pe care o avea pe lîngă controlul resurselor statului", cum spune el, și a informațiilor pe care le deținea, a ajuns să conducă un mic imperiu financiar. A intrat și el în *business*, însă în spațiul Occidental, folosind, firește, banii „cîștigați" de tatăl său în Mama-Rusie. Pe la 35 de ani avea o avere colosală, cum repeta el mereu: aveam o avere „imoral de mare". În anul 2004, are loc în viața lui o catastrofă, care avea să-l schimbe definitiv.

Se afla cu întreaga familie pe insula Phuket, în Thailanda, cînd a avut loc groaznicul tsunami. Toată familia și prietenii cu care venise au murit și doar el a fost salvat, printr-o minune. Acesta a fost momentul de cotitură din viața lui. S-a întors distrus la Moscova și primul lucru pe care l-a făcut a fost să citească Evangheliile. Înainte nu fusese

niciodată un om religios. Era mai degrabă un ateu, iar ceea ce știa despre religie era un capitol oarecare din vasta lui cunoaștere enciclopedică. Și acum, deodată, pus în fața morții, a unui eveniment total, a unei tragedii teribile, în viața lui are loc o revelație.

Convertirea o face de o manieră radicală. Se retrage într-una dintre mănăstirile obscure din adîncurile Siberiei, unde stă să mediteze un an întreg. „Aici am înțeles totul", zice el. Se întoarce la Moscova și „își arde corăbiile". Toată averea lui de peste 10 miliarde de dolari o donează unor instituții de caritate, își lichidează toate obligațiunile și conturile, vinde toate proprietățile, își arde toate documentele și devine „părintele Agheev", fără casă, masă, bani, acte de identitate. Rămîne fără nimic. El singur, sub „oblăduirea Celui de Sus".

Vorbește cu o anumită furie și compasiune despre lumea în care trăim. „Trăim în cea mai parșivă dintre lumile posibile", susține el, „iar creștinismul afișat al vremurilor noastre este mai periculos decît cel mai dur ateism comunist". El crede că „stalinismul, comunismul în varianta sa radicală, a fost un mare beneficiu pentru creștinism, căci a pus creștinii în fața unei alegeri radicale, i-a pus să aleagă între da și nu, direct, fără șiretenia lumii actuale". „În viața unui creștin, cea mai mare ocazie de a-și manifesta credința este să fie pus în fața unei alegeri totale: să trăiască sau să moară pentru credință."

Se vorbește despre comunism ca despre „întruchiparea răului pe pămînt", „întruchiparea Satanei". Mă face să rîd și mă întristează aceste vorbe. Nu, continuă el, e doar întruchiparea prostiei umane, a răului celui mai banal pe care-l producem zi de zi, a plăcerii umane imbecile de a ne face rău unul altuia. Comunismul este cea mai mare mașină de produs vise, care s-au terminat în coșmaruri îngrozitoare. Comunismul este un model perfect al modului în care ființa umană produce mecanisme de

autodistrugere și la care participă toată lumea, cu mic, cu mare. Toți sîntem vinovați. Însă nimic nu se compară cu ceea ce trăim acum. Comunismul stalinist nu este „întruchiparea răului pe pămînt", ci întruchiparea noastră umană pe pămînt. Comunismul stalinist, pentru mine, continuă el, a fost ultima mare încercare a creștinismului. A fost cea mai mare oportunitate de a ne testa credința și de a deveni sfinți. O asemenea ocazie nu am mai avut din perioada primelor secole, în care eram prigoniți. Comunismul, dă-mi voie să-ți spun, cu riscul de a mă considera nebun, a fost ultima perioadă de aur a creștinismului. Din păcate, crede el, puțini creștini s-au ridicat la nivelul „marii ocazii oferite de stalinism, și anume aceea de a muri pentru credință".

Astăzi, crede el, „trăim vremurile în care dispare cel mai important element al creștinismului, dispare nu numai credința, ci însuși temeiul credinței". Societatea actuală, societatea capitalistă, a „dizolvat temeiul credinței". „Care este cel mai mare dușman al credinței?" – mă întreabă el. Stau și-l ascult fascinat, are o retorică impecabilă, o înflăcărare cum rar îți este dat să vezi, autentic și convingător. „Cel mai mare dușman al credinței este Banca, cu tot sistemul financiar adiacent. Am lucrat în el, am văzut Vițelul de Aur, m-am închinat, i-am văzut ochii, i-am simțit mirosul și gustul și l-am slujit." Banca, susține el, înflăcărat, a învins definitiv creștinismul. „În momentul în care îți faci asigurare, îți iei credit și depui banii la bancă, nu mai poți crede cu adevărat, căci polița de asigurare și contul bancar devin temeiul credinței tale. Nu poți fi creștin atîta timp cît ai poliță de asigurare și credit." Primul pas care trebuie făcut „e să te lași radical de această lume". Știi cuvintele Mîntuitorului: „E mult mai ușor să treacă o cămilă prin urechile acului, decît un om bogat să intre în Împărăția cerurilor". Acest lucru e valabil și pentru creditor, dar și pentru debitor, fiindcă participă la aceeași

mare minciună. Iar cel din urmă devine mult mai dependent de primul decît de Dumnezeu. Credința și Dumnezeu devin cam de prisos în acest joc, continuă el. O să reformulez în termeni mai duri spusele Mîntuitorului: e mai ușor să intre un bogat în Împărăția cerurilor, decît un creditor. Creditul bancar îți ia și ultima șansă de a te mîntui și știi de ce? Fiindcă bogatul poate renunța la bogăția lui, greu, dar poate, are o șansă. Pe cînd la împrumut nu poți renunța, fiindcă nu-ți aparține. Creditul este o bogăție inversată. Ai o falsă avere pe care ți-o controlează altcineva.

Disprețuiește și anatemizează bisericile, fie ele ortodoxe, catolice sau protestante, fiindcă au intrat în acest joc murdar al banului. „Trăim ultimele zile ale omenirii, zile în care toți se închină Vițelului de Aur!"

Acum umblă de-a lungul și de-a latul Rusiei propovăduind preceptele evanghelice în alt mod: „Lasă pe mama și pe tatăl tău, lasă contul și asigurarea ta și vino după mine!". Crede că e unul dintre puținii care mai merg pe „urmele lui Cristos". A creat o mișcare destul de numeroasă, ținînd cont în ce lume trăim și ce mesaj radical propovăduiește. Mai toți îl consideră nebun, iar Biserica Ortodoxă Rusă îl afurisește. Nu am mai văzut un astfel de personaj. Doar prin clasicii ruși am citit despre astfel de eroi. Un personaj dostoievskian în piele și oase se află în fața mea în trenul care mă duce la Moscova.

La una dintre stații, și-a cerut scuze că m-a deranjat, mi-a urat drum bun și mi-a citat, culmea, în limba română, un verset din *Apocalipsa*, capitolul 1, versetul 3: „Fericit este cel ce citește și cei ce ascultă cuvintele proorociei și păstrează cele scrise în aceasta! Căci vremea este aproape!".

Stranie arătare.

Nici nu știu ce să zic.

Cu prietenie,
Vasiliy Andreevici

XXXVI

Aici veți auzi povestea istoriei care se termină înainte de a începe, a sms*-ului care a distrus geografia, de ce e bine să fii ipocrit și de ce un adevărat intelectual nu poate fi decît stalinist.*

Dragă Vasili Andreevici,

Tu ai venit din Rusia, eu am plecat. Întîmplarea ta mi-a adus aminte de „Romanul cocainei". Poate din cauza numelui. E multă „cocaină" în astfel de realități. Eu încerc să mă văd cu X de cîțiva ani și nu reușim niciodecum. Cînd el e la Berlin, eu sînt la Paris, cînd el e la New York, eu sînt la Londra. Nu am reușit să ne intersectăm nici măcar prin aeroporturi. În ultimii ani, totul a început să se întîmple cu o viteză atît de mare, încît uneori mi se face dor de zilele interminabile din Gulag. Acolo aveam mult timp liber, chiar dacă munca istovitoare și ritmul de viață te distrugea. Am deseori senzația că regimul comunist a fost o mașină de produs timp liber, păcat că nu prea am știut ce să facem cu el. Acum, timpul pare fără sens tocmai din cauza acestei viteze nebune. Cum ar spune poetul: blestemul acestui secol este viteza. Mobil, SMS, *e-mail*, *messenger*, avion, televiziune, internet, toate încep să dizolve timpul, să rupă legătura timpului

cu spațiul, să golească timpul de orice semnificație. Îți imaginezi un Gulag de tip sovietic conectat la internet? Eu, care am trăit și experiența Gulagului și experiența internetului, îți garantez că nu se poate. Sensul profund al Gulagului, ceea ce rușii numesc „sistem", are nevoie de un alt ritm decît cel al vitezei nebune. „Reeducarea", care presupune multă suferință, mult sacrificiu, multă ură și pedeapsă, irosire de vieți umane, este o anumită formă de narațiune care are nevoie de o scurgere de timp clasică. Aici, internetul ar transforma toată această imensă suferință într-o banală știre, o banală marfă aruncată printre milioanele de alte mărfuri. Internetul este o unealtă care funcționează perfect pentru ceea ce tu numești „Glamour Gulag", adică acel Gulag generalizat și tîmp de fericit. Aceste unelte sînt bune numai în Gulagul total, unde timpul și spațiul s-au dizolvat. Ceea ce pentru sovietici e „sistem", pentru capitaliști e „metodă". Dacă, în comunism, omul era „reeducat" pînă la moarte, în capitalism omul este schimbat cu metodă, pedepsit să fie „fericit" pînă la moarte, căci viața e dată pe credit.

Dacă vrei să resimți timpul, să-i simți ritmul, curgerea, viața lui normală, dacă timpul mai poate avea o viață normală, atunci trebuie să te retragi. Dar să te retragi nu oriunde, ci într-un loc rupt de toate aceste ustensile care pun timpul sub presiune, care-l modifică. Am avut anul trecut un „an sabatic" și am fugit undeva departe, într-un sătuc din India. Eram rupt de lume: fără internet și telefon mobil. Cel mai apropiat telefon era la 100 de km. Și, deodată, timpul a început să se transforme. La început treci printr-un stres teribil. Mintea îți este foarte tulbure, confuză, isterică. Nu știi ce să faci cu gîndurile tale, cu tine și, mai ales, cu timpul tău. Ești ca un dependent de droguri care și-a uitat undeva, departe, ultima doză. După o vreme, îți revii și începi să trăiești timpul. Timpul capătă o nouă dimensiune. Descoperi că timpul poate fi și timpul tău, numai al tău, și nu doar al altora.

Efectul extraordinar al acestui „drog" este unul devastator. Timpul compresat la maximum creează, din observațiile mele, dar și din ce am mai aflat de la alții care se ocupă de acest fenomen, un fel de sentiment de pierdere a simțului istoriei. Generațiile de dinaintea noastră au trăit sub un puternic sentiment al istoriei. Ei trăiau cu sentimentul că vin de undeva, că merg undeva, că sînt într-un curs ascendent al istoriei, cu referențialități foarte clare și cu sensuri bine stabilite. Omul istoric, ca și omul geografic, vine de undeva și merge altundeva, iar acest spațiu în care se mișcă îl împarte în unități clare de măsură. În ultima perioadă are loc o teribilă pierdere a memoriei, un „Alzheimer istoric" unde are loc nu numai pierderea memoriei trecutului, ci și a viitorului. Un lucru extrem de important. Trăim vremuri în care contează doar „memoria tehnică", doar „ultima generație". Fiecare „nouă generație" de „unealtă/om" are impresia că istoria începe și se termină cu ea. Este sentimentul că istoria se termina înainte de a începe. Și știi de ce se întîmplă așa? Pentru că omul modern și-a externalizat memoria. A inventat scrisul, a inventat tiparul, a făcut biblioteci, arhive și muzee, a inventat aparatul de fotografiat și de filmat, sisteme de memorie electronică etc. Toate aceste lucruri ne spun că omul nu mai folosește propria memorie, ci pe cea externalizată. Dacă-l întrebi pe orice contemporan de-al nostru de o informație banală, știi ce-ți răspunde? Stai să caut pe Google! Cu alte cuvinte, noi nu mai ținem minte nimic, însă există „unul" numit Google care știe tot.

Dar să revenim la amicul nostru. În sfîrșit, după multe e-mailuri schimbate, după replici date unul altuia în diverse reviste, uite că ne-am și întîlnit. Ambii vorbim o engleză cu accent slav. Discuția noastră arată ca în filmele proaste americane unde „rusul rău" are neapărat un accent inconfundabil. El știe și rusă, dar ceva mai prost decît alte limbi, și, uite, nu știu de ce nu am încercat să vorbim în franceză. Poate

din obișnuința ultimilor ani, căci cel mai bine plătesc universitățile americane, așa că banii ne joacă feste, ne ironizează pînă și pe noi, ultimii avocați ai Diavolului.

Există o obsesie a oamenilor de stînga, ori de cîte ori se întîlnesc. Sîntem ca niște copii care ne arătăm jucăriile și fiecare este convins că a lui este mai arătoasă. Noi facem acest joc cu ideile: cine e mai de stînga, cine e mai autentic. Noroc că sîntem din generația celor care au suferit destul de mult ca să-și mai permită luxul de a visa. Dar de renunțat, nu am renunțat. Așa că, din cînd în cînd, ne încrîncenăm, după care chestionăm și ne retragem repede. Ne dăm seama foarte bine că „bătălia" a fost pierdută și sîntem ca niște partizani care nu știu cu ce muniție să meargă la război. Stăm în spatele frontului, facem mici diversiuni, însă nu știm nici tactic, nici strategic cum să atacăm. Trăim printre dușmani, ne transformăm cameleonic pentru a nu fi depistați, colaborăm visînd că undeva, cîndva, îi vom învinge. Sîntem încăpățînați și nu ne predăm. Știm că trebuie să acționam și cum „astăzi e prea devreme, iar mîine va fi prea tîrziu" așteptăm momentul care pare să nu mai vină. În așteptarea noastră nu facem decît să gîndim, să regîndim, să punem întrebări, să căutăm soluții. Interesant e că dușmanul, care este peste tot, a devenit atît de încrezut în forțele și adevărul său, încît nici nu ne mai bagă în seamă, ba chiar ne tolerează. Este însă o toleranță perfidă, ei fiind convinși că așa ne vor măcina speranțele și visele, iar în final vom cădea în pasivitatea generală. Ei joacă pe același principiu al „rezervațiilor": distrug tot și lasă cîțiva „aborigeni" pe care îi bagă în rezervație pentru justificarea lor morală și pentru crearea diferenței care mimează normalitatea.

Discuțiile noastre au fost „pe linia" clasică: discuția în jurul „marilor probleme". De obicei, sînt cele care ne frămîntă pe noi și le tot răstălmăcim ori de cîte ori ne vedem. Discuție lungă și plină de răsturnări. Îți voi relata

o observație ingenioasă asupra căreia merită să ne gîndim. Pornisem de la faptul că, pînă la un anumit moment, „am crezut" în idealul comunist, după care am căzut într-un fel de ipocrizie. Faimoasa ipocrizie a dublului discurs care, de altfel, se găsește în toate regimurile politice, numai că în cel comunism ajunsese la proporții uriașe.

El susține că, atunci cînd e vorba de politică, preferă discursul ipocrit, decît cel care conține o convingere profundă. De exemplu, atît Hitler, cît și Stalin au fost oameni care au crezut profund în ceea ce au scris și au făcut. Privind înapoi și analizînd ceea ce au scris și ceea ce au făcut, te îngrozești. Astfel de texte și fapte nu puteau apărea din ipocrizie, ci dintr-o convingere nebună. Ei nu s-au jucat cu o retorică politică, nu au promis doar că vor rade jumătate de Europă, că vor condamna evreii și homosexualii, culacii și dușmanii de clasă, fără să pună aceste idei niciodată în practică. Retorica lor chiar s-a înfăptuit. Tot ce au promis au făcut, fiecare cuvînt a luat ființă. Această suprapunere dintre retorică și faptă îngrozește, dar și fascinează, seduce. Atunci, ei nu au mințit, pe cînd acum toți mint. Însă retorica ipocrită poate fi un mare avantaj, căci pot apărea alte realități politice semnificative care ne pot proteja de situații radicale.

De exemplu, să facem un exercițiu de imaginație. Noi doi trăim în anii '30. În plin stalinism, participăm la o ședință a Comitetului Central. Tu te ridici și începi să-l critici dur pe Stalin pentru linia trasată de el. Eu mă ridic și te contrazic dur: „Tu ai înnebunit? Pe Stalin nu avem voie să-l criticăm". Tu vei fi arestat repede, însă eu voi fi arestat înaintea ta. Într-un astfel de regim era interzis nu numai să-l critici pe Stalin, ci mai ales să afirmi că este interzis să-l critici pe Stalin. Cum spune amicul nostru, nouă ni se oferea libertatea, însă ni se dădea pentru a nu fi folosită. Noi aveam libertatea de alegere, dar cu o condiție obligatorie: să alegem bine. Acest mecanism

funcționează nu numai în comunism, ci și în capitalism. Deci în acest gen de regim al „adevărului total", unde ipocrizia nu-și are locul, sistemul totalitar capătă forme monstruoase.

Odată cu perioada „dezghețului" are loc de fapt o „democratizare a limbajului". În această perioadă intrăm în era ipocriziei politice, cea a dublului limbaj, pe care o știm cu toții. Dublul discurs era folositor atît puterii, cît și cetățenilor ei. Puterea accepta dublul discurs, retorica ipocrită, iar cetățenii au transformat-o într-un mod de viață. Însă tocmai în astfel de condiții pot apărea situații noi. De exemplu, cînd sovieticii au semnat la Helsinki *Tratatul privind Drepturile Omului*, ei știau foarte bine că nu-l vor respecta. Un dublu discurs și o atitudine ipocrită. Acest tratat însă a ridicat o minge la fileu disidenților, care au început să facă trimitere la el ori de cîte ori aveau nevoie. Această situație de ipocrizie a dublului discurs a creat posibilitatea apariției primelor falii, spații în care s-au dezvoltat grupuri și structuri autonome: grupuri artistice, intelectuali semidisidenți, grupări ideologice etc. Disidenții s-au folosit și ei de acest dublu discurs, criticînd Puterea, dar folosindu-se de beneficiile sistemului. Occidentul, la rîndul său, care are o școală veche în acest joc al dublului discurs, s-a folosit și el de retorica ipocrită în relația cu statele comuniste. A folosit cel mai cinic *realpolitik* încît cei mai mari guru ai politicii Americii au fost dispuși să-i accepte pe „puciștii" din 1991, de la Moscova, ca parteneri de dialog.

De fapt, susține el, pe această ruptură discursivă, pe această retorică ipocrită se pot construi și dezvolta fenomene cu adevărat noi. Tot ceea ce numim astăzi democrație poate fi rezumat de această butadă a lui Niels Bohr. O știi... este foarte cunoscută. E anecdotică, dar plină de sens. Se zice că la Bohr vin niște străini. La intrarea în casă, văd o potcoavă pusă la ușă. Ce semnifică acest

obiect, întreabă ei. Bohr răspunde: mi s-a spus că potcoava aduce fericire. Străinii se uită uimiți unii la alții și replică: Domnule Bohr, dumneavoastră sînteți un om de știință, cum puteți crede în așa ceva? Și Bohr răspunde magistral: Eu nu cred, însă mi s-a spus că funcționează chiar și dacă nu cred. Aceasta este esența acestui dublu discurs, fie el în comunism, fie el în capitalism. Indiferent dacă credem sau nu în ceea ce spunem, discursul funcționează dincolo de credința noastră. Este valabil și pentru anticomuniștii care condamnă comunismul, dar nu și membrii Partidului, pe motiv că „unii membri" au fost „de conjunctură", și nu „din convingere". Într-un astfel de regim nu există deosebire între un membru „autentic" și unul „fals", fiindcă și cel autentic și cel fals îndeplinesc aceeași funcție.

În comunism, făceam un troc simplu: schimbam libertatea politică pe siguranța vieții. În capitalism, trocul se modifică, schimbarea nu este însă esențială, ține doar de calitatea ambalajului: schimbăm libertatea politică pe fericirea consumului. Mai nou, se pare că a revenit în forță modelul comunist în care puterea vrea să ofere tot mai multă siguranță vieții, iar noi sîntem dispuși să renunțăm la tot mai multe drepturi și libertăți. Modelul fericirii actuale, care este un fel de fericire a prostiei, unde schimbăm libertatea pe o „viață mai bună". A trăi mai bine înseamnă a trăi pe credit și a avea siguranță. Este un sistem „perfect". Bine ați venit în *Glamour Gulag*!

Spre finalul întîlnirii noastre, puțin cam scurtă, am căzut total de acord asupra unui lucru: vremea noastră a cam apus. Și știi de ce? Nu pentru că am fi prea bătrîni sau nu ne-am putea obișnui la ritmul de viață de acum și la dozele de droguri sau mai știu eu ce conexiune. Nu. Ci pentru că sîntem obișnuiți să fim disidenți, adică să fim luați în serios cînd vorbim. Eu am mereu o nedumerire: nu înțeleg cum se face că, de cîte ori critic, îmi intra o sumă de bani în cont. Acest lucru mi se pare extrem de

periculos. În regimul stalinist, cînd critici ești trimis în Gulag sau, cel puțin, simți pe pielea ta rezultatele criticii. În acest sens, noi sîntem încă niște staliniști: credem că vorbele au efect, că pot schimba lumea și că ele se pedepsesc într-un fel sau altul de regimul în cauză. Numai într-un regim în care poți fi pedepsit funcționează critica. În capitalism, ea nu mai funcționează. Sînt tot mai convins de asta. În capitalism, critica are un singur rezultat: modifică niște cifre în contabilitate.

Ca un bătrîn stalinist ce sînt, te salut și sper să ne revedem curînd.

Al tău,
A.I.

N.B.

Nici nu am ajuns bine acasă că *Entuziastul* m-a vizitat ca de obicei și-mi împărtășește din experiența lui de observator al celor două lumi și din experiența cetățeanului comunist în noua lume capitalistă. Cînd a ajuns la New York, în anul 1990, a observat că cetățeanul nostru estic nu se comportă normal, ca și ceilalți cetățeni ai Lumii Noi. El este un cetățean cuprins de o febră a curiozității. Este ca un copil care primește o jucărie și nu numai că se bucură și se joacă cu ea, dar este atît de curios cum este construit acel obiect, încît îl desface în bucăți, chiar dacă riscă să îl strice. Această curiozitate îl mînă pe cetățeanul nostru comunist pînă la gesturi absurde.

De exemplu, continua el, într-una din zile, la intrarea unui magazin din New York, cîțiva sovietici stăteau și se minunau de ușa care se deschidea automat în fața celor care se apropiau de ea. Era o banală ușă care se deschidea pe baza senzorilor fotoelectrici. Ei bine, cetățenii noștri nu s-au mulțumit să privească și să admire această

minune a tehnicii, ci au vrut să vadă și care este viteza ei de reacție. În mintea lor, probabil, s-au înfiripat în același timp curiozitatea și dorința de a vedea pînă unde a mers ingeniozitatea inginerului capitalist. Oare s-o fi gîndit el vreodată că în fața acelor uși va sta și un cetățean sovietic? Și nu numai că va sta, dar va și încerca să treacă de aceste uși? Însă cu siguranță că nu s-a gîndit cum va încerca să intre cetățeanul nostru. Ei bine, cetățeanul nostru, prins de imboldul curiozității, a vrut să verifice limitele ingineriei capitaliste și atunci a început să se joace cu ușa: să intre cu viteze variate, de fiecare dată mărind viteza. Culmea era că ușa se deschidea mereu înainte de a ajunge la ea cu cîteva zeci de centimetri. Acest lucru, firește, nu i-a mulțumit, și atunci au început să facă un soi de concurs, cam ca la 100 de metri viteză. În sfîrșit, unul mai iute de picior a reușit să se lovească cu fața de ea. Ușa nu a reacționat suficient de iute. Cu siguranță că acest lucru i-a adus o mare satisfacție: și la ei sînt lucruri prost făcute, nu numai la noi.

Un alt exemplu al *Entuziastului*, din aceeași serie de povești, este legat de cuptorul cu microunde. Orice cetățean conștient din lumea occidentală, cînd își cumpără un astfel de obiect, se comportă cu el strict după indicațiile scrise în cartea tehnică. El, cetățeanul occidental, este un bun utilizator al instrucțiunilor găsite în acel ghid. Niciodată nu-i trece prin cap să folosească aparatul altfel, în alte scopuri decît cele prevăzute în cartea tehnică. Utilizatorul din lumea comunistă face pe dos. Pe el nu-l interesează aproape deloc ce instrucțiuni sînt scrise acolo. El este interesat de limitele acelui aparat, este curios dacă poate face și altceva. Vrea să-l vadă la muncă în condiții-limită, neprevăzute de inginerii „înguști la minte" ai lumii capitaliste. Mi-a povestit o întreagă epopee a cuptorului cu microunde care a nimerit pe mîna cetățeanului de la noi. Niciun mecanism nu poate pune opreliști curiozității și fantasmelor care-l bîntuie pe cetățeanul nostru.

XXXVII

În care eroul nostru scrie un „Manifest al tranziției” din care aflăm că „tranziția” este de fapt o cumplită „mahmureală”, iar pentru a scăpa de această stare „politică” ni se oferă cele mai ingenioase metode și ingrediente; popoarele lumii care au dat cei mai renumiți băutori oferă și cele mai surprinzătoare soluții antimahmureală, iar la cea mai grea întrebare a tranziției-mahmureală „Cine sînt eu?” te poate ajuta foarte bine cocteilul „Molotov forever*”.*

Dragă A.I.,

O să-ți povestesc o întîmplare hazlie de care am avut recent parte. Cînd vine vara, în București, căldurile devin insuportabile. Cei de aici și-au creat un obicei: fiind destul de aproape de mare și de munte, la fiecare sfîrșit de săptămînă începe exodul spre cele două destinații salvatoare. E un obicei care mie îmi place. De fapt, este asemenea celui moscovit, în care toată „lumea bună” pleacă la finele săptămînii la *dacea* din afara orașului.

Săptămîna trecută, am plecat și eu la mare, spre Vama Veche. Îmi place mai mult marea decît muntele. Nu încerc să-mi explic cauzele acestei pasiuni, știu doar că mă simt mult mai bine la mare. Am ajuns, m-am instalat și seara

am ieșit pe una din terasele la care merg de obicei. La intrarea pe terasa la „Șoni", chiar la primele mese, se afla un grup de tineri gălăgioși care m-au acostat de cum am intrat. Nu îl cunoșteam decît pe unul dintre ei. Se pare că îmi citiseră prima mea carte și nu numai că au citit-o, ci chiar au pus-o în practică. Îmi citiseră cartea ca pe un rețetar de băuturi alcoolice.

Povestea lor sună cam așa. Unul dintre ei a citit cartea, după care a trimis un mesaj prietenilor cu capitolele „Ce bea cetățeanul sovietic" și, după ce s-au strîns la unul dintre ei, și-au propus să facă faimosul cocteil „Rembrandt". Nu au vrut să consume oricare dintre variante, ci special varianta „Rembrandt autentic", în care vodca și berea nu se amestecă atunci cînd se toarnă, ci se separă printr-un procedeu destul de complicat, ce necesită multă experiență. Neavînd exercițiu, cititorii mei au băut la „Rembrandt fals" pînă au terminat toată berea de la chioșcul aflat la parterul blocului și pînă au „căzut la datorie". Îți dai seama că a doua zi s-au trezit într-o stare avansată de mahmureală. Ei îmi reproșau două lucruri. Mai întîi, că rețeta de cocteil „Rembrandt" nu poate fi autentică. Eu le-am răspuns ironic că tocmai asta e diferența dintre un „fals" și un „autentic": se execută foarte greu, după o lungă experiență și o măiestrie desăvîrșită. Pentru asta au nevoie de un „maestru", de perseverență și de multe dimineți mahmure. Al doilea reproș a fost mai dur: „Frate, nu poți să-ți bați joc de «cititorii» tăi, scriind două texte despre cum se bea și cum se fac cocteilurile magice și niciun text despre cum să te dregi!". Ei, aici au perfectă dreptate.

Cînd am scris despre băuturi, nu am vrut decît să dau o interpretare politicului, cum funcționează politicul prin intermediul alcoolului. „A construi comunismul fără alcool e ca și cum ai face capitalism fără reclamă!" Starea de beție este cea mai specifică „stare" a politicii de tip dictatorial, de tip comunist. Pentru tranziție, „starea politică" nu este

beția, ci mahmureala. Tranziție înseamnă mahmureală, acea stare groaznică de care nimeni nu vrea să-și amintească.

Am încercat să scriu cîte ceva despre ea, însă mi-am amintit că a făcut-o unul dintre preferații mei, Mihail Bulgakov, în inegalabila *Maestrul și Margarita*. Povestea mahmurelii o putem găsi în capitolul „Un apartament puțin simpatic”[1]:

> „Dacă a doua zi dimineață cineva i-ar fi spus lui Steopa Lihodeev: «Steopa, vei fi împușcat dacă nu te scoli chiar în clipa asta!», el ar fi răspuns cu un glas languros, abia auzit: «Împușcați-mă, faceți cu mine ce vreți, eu tot nu mă scol». Nu numai că nu-i venea să se scoale, dar i se părea că nu-i în stare nici măcar să deschidă ochii, de teamă că, dacă-i va deschide, un trăsnet se va năpusti asupra lui sfîrtecîndu-i capul, în cap îi vuia un clopot greu, pete cafenii cu chenar roșu ca focul și reflexe verzui pluteau între globul ochiului și pleoapele închise și, colac peste pupăză, îi era greață, dar o greață pricinuită, pe cît se părea, de sunetele unui patefon sîcîitor. Steopa se străduia să-și amintească ceva, dar nu-i venea în minte decît un singur lucru: că în ajun, parcă, și nu se știe unde, stătuse cu un șervet de masă în mînă și încercase să sărute o doamnă, promițîndu-i, de altfel, să-i facă o vizită a doua zi la ora douăsprezece fix. Doamna îl refuzase, repetînd: «Nu, nu, n-am să fiu acasă!» Steopa însă o ținea una și bună: «Ba eu totuși am să vin!». Dar cine era doamna, ce oră era acum, ce zi și în ce lună, Steopa habar n-avea și, ce era mai rău, nu se putea dumiri unde se găsește? Se căzni să lămurească măcar acest ultim amănunt și-și dezlipi pleoapa ochiului stîng. În penumbră deslușì un reflex tulburiu. Recunoscu, în sfîrșit, oglinda mare de perete și își dădu seama că stă culcat pe spate în

1. Mihail Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, Editura Humanitas, București, 2001, traducere de Natalia Radovici.

propriul său pat, mai bine zis în fostul pat al văduvei bijutierului, în dormitorul lui. În clipa următoare, capul îi zvîcni năprasnic și, gemînd cumplit, închise iar ochiul stîng."

Dar, vorba lui Bulgakov: „Să lămurim lucrurile". Ce este cu adevărat important în această stare de „tranziție", adică de „mahmureală", nu e durerea, nu e „capul sfîrtecat", nu e „vuietul din cap" sau „greața" excesivă, ci incapacitatea de a-ți aminti. De la înțeleptul Solomon încoace știm că băutura este un remediu pentru uitare: oamenii beau ca să uite necazurile. Ei beau pentru a uita realitatea și a intra în vise, în fantasme pe care numai licorile bahice le mai pot oferi și nicidecum realitatea sau politicul. Deodată te trezești din acele fantasme, ai multe dureri și doar o singură întrebare: „Cine sînt eu?". Te uiți în oglindă, nimeni și nimic nu-ți răspunde la această întrebare dureros de incomodă. Uitarea e totală. Tranziția e totală. Te pipăi pe obraz în fața oglinzii și îți este jenă de faptul că nu poți răspunde la o întrebare atît de banală, la care știai atît de bine răspunsul încă din primii ani de viață, cînd părinții te duceau la rude și ele te întrebau „cum te cheamă?", „al cui ești" și tu, chiar dacă nu știai să vorbești bine, răspundeai, puțin peltic, însă cu multă convingere. Acum nu mai știi cine ești. Și, deodată, există o voce salvatoare care, vorba povestirii, te strigă „Steopa, treci la masă!". Tu te uiți în oglindă, cu ochii semideschiși, și ai revelația reamintirii: „Aha, deci Steopa Lihodeev, directorul Teatrului de varietăți". Ești salvat, ți-ai amintit acest detaliu esențial de la care se poate începe reamintirea întregii povești: cine ești, unde te afli, de unde vii și unde mergi. Tranziția se produce, începi să te readuni de pe jos, să-ți reamintești detalii, fragmente, începi să te „refaci". Problema cea mare e cum ieși din această stare de mahmureală?

E interesant că starea politică de „mahmureală", tranziția, este specifică nu numai celor ieșiți din beția comunistă,

ci și respectabililor capitaliști, care au încercat să raționalizeze consumul de alcool. Cu toții am trecut, indiferent de regim politic, cel puțin o dată în viață prin nesuferita tranziție.

Deci cum luptăm cu această stare? Chiar dacă nimeni nu știe cum se iese din tranziție, de la popoarele slave la cele anglo-saxone și de la cele latine la cele semite, toți sînt de acord că împotriva mahmurelii, *pohmeli* la ruși și *hangover* la englezi, se luptă cu un procedeu numit „dregere". Se pare că divergența și diferența trăsăturilor naționale și ideologice dispar cînd e vorba de băutură și mai ales de „dregere". Cînd e vorba de *pohmeli*, toate diferențele dispar. Ideologia, banii, interesele și principiile dispar, căci în starea de *pohmeli*, în acest „sentiment de tranziție al ființei", ai un singur scop, acela de a-ți reveni la o stare „normală", adică fie cea de trezie totală, fie cea de revenire la beție. Important e să răspunzi la întrebarea: „Cine sînt eu?". La această întrebare poate răspunde cu convingere doar omul beat sau, cu ceva îndoieli, cel treaz; dar niciodată mahmurul, fiindcă el nu-și mai amintește.

Popoarele lumii care au dat băutori celebri cu nemiluita, care au băut cît nu pot duce nici Dunărea, nici Volga, nici Mississippi și care au luptat cu toate greutățile și nedreptățile vieții, rezistînd cu strășnicie nu prin cultură, ci prin băutură, acum privesc ochii tulburi și propun soluțiile magice pentru această stare insuportabilă, numită „mahmureală". Fiecare popor a botezat-o în felul său. Românii au „capul cît o baniță", suedezii sînt „loviți din spate", iar polonezii, rușii, nemții și olandezii „aud pisica". Unele popoare „se simt de gumă", alții au „gura de lemn" sau „îi doare părul", iar danezii „aud tîmplarii în cap". Asta este o expresie plastică destul de dură. Cei mai ingenioși sînt ucrainenii, care au patru cuvinte care exprimă stadii diferite ale „mahmurelii". Pînă și evreii, popor semit, care ca orice popor din Orientul Mijlociu se ține mai

departe de alcool, observînd că le lipsește acest cuvînt, au pus la treabă ditamai Academia din Tel Aviv să găsească un termen pentru această stare. Academia a fost nevoită să inventeze cuvîntul *hamarmoret*. Ieremia scrie în „Plîngerile" sale (1:20): „Doamne, uită-Te la necazul meu. Lăuntrul meu fierbe...". Deci pînă și urmașii patriarhilor Avraam, Isaac și Iacov, care fie suportă mai greu tranziția, fie o fac în cîteva generații, pentru a-i atenua stresul, au fost nevoiți să treacă prin această stare.

Deci, cum luptăm cu „tranziția"? Ei bine, ca să lupți cu tranziția, e important să știi ce ai făcut înaintea tranziției și cum de ai ajuns în halul ăsta. Dacă ai avut ghinionul și ai amestecat prea mult, sau Doamne ferește, ai folosit și „chimicale", atunci „tranziția" va fi mai dificilă. Vei avea de luptat împotriva „tarelor vechiului regim", regimul decuseară. Dacă ne amintim ce fel de alcool am folosit în „vechiul regim", putem găsi mai ușor o soluție de ieșire din „tranziție". De exemplu, dacă ați combinat băuturi „colorate" precum vinul roșu și whiskey-ul, poate fi o problemă, chiar dacă ele au mai multe „elemente comune" în procesul de producere și fermentare decît, să zicem, combinațiile „albe" precum vin alb, gin și vodcă. Paradoxul este următorul: cu cît băuturile amestecate conțin mai multe „elemente comune", cu atît dimineața este mai insuportabilă și mahmureala sau tranziția mai dificilă. Ar mai trebui știut un lucru, dacă nu-l știați cumva, lumea e nedreaptă. Cei mai rezistenți la mahmureală sînt cei care beau mult și regulat. Cu alte cuvinte: cu cît regimul precedent e mai dur, cu atît tranziția și mahmureala devin o stare obișnuită. Pentru ceilalți, „tranziția" devine aproape insuportabilă.

Dacă e să vorbim despre rețete pentru mahmureală, atunci, vorba Scripturilor, „numele lor e legiune" și aici toate popoarele, indiferent ce regim politic a precedat starea de „mahmureală", cunosc un număr imens de

„formule magice", pe care guvernanții nu le știu. Proletariatul din toate zările lumii, pătura cea mai supusă suferinței, are o lozincă simplă: *UBI BERE, IBI PATRIA*. E o formulă facilă și ieftină la care apelează masele largi și respectabile ale tranziției.

Poporul trecut prin atîtea încercări știe o mulțime de licori care pot alina orice durere. El poate să-ți înșire o mulțime de preparate și cunoaște efectele benefice ale borșurilor de tot felul. În general însă, preferă să meargă pe formula simplă și eficientă: „cui pe cui se scoate". În acest caz, aproape totul poate fi folosit în „lupta împotriva tranziției". „Specialiștii" le ironizează însă, afirmînd: „Corpul nu reacționează bine și nu suportă". Ba suportă, la cîte a suportat pînă acum... Dacă în viața „normală" puteți suporta creditele bancare și dările fiscale, următoarele „mixturi" de luptă împotriva „tranziției" vi se vor părea joacă de copii.

De exemplu, dacă cumva aveți un credit prea mare și „tranziția" e insuportabilă, vă recomand mixtura numită în limbajul internațional „Suffering Bastard". Se face simplu și are efect. Uiți imediat și de durere și de credit. Fără a vă da un gramaj exact pentru a vă lăsa mînă liberă, vă spun că trebuie să amestecați numai următoarele băuturi: gin, coniac, suc de lămîie, orice băutură cu esență amară gen digestiv (*Unicum*, de exemplu) și bere (preferabil *ginger beer*). Dacă durerea și împrumutul sînt și mai mari și nu mai vreți să vă aduceți aminte nici măcar numele băncii, atunci recomand cocteilul „Învierea din morți". E ceva mai scump, dar față de datoriile la bancă nu mai contează. Se amestecă, după bunul-plac, *Pernod* franțuzesc (poate fi înlocuit și de *Absint* sau *Tequila*) cu șampanie și suc de lămîie. Efectul e garantat de cele mai importante sindicate de luptă împotriva tranziției și a „bunăvoinței" sistemului bancar. Pot fi aduse exemple mult mai complexe și sofisticate, de la „Jag-bomba" la „Thomas Abercrombie"

sau „Molotov *forever*", dar nu e cazul. În realitate, marea parte a populației preferă lupta clasică, verificată de secole: să lupți azi împotriva zilei de ieri cu aceeași băutură pe care ai consumat-o aseară. Și nimeni nu se supără, cu excepția managerilor de la bancă, dar despre ei mai bine să nu vorbim.

În ce privește mijloacele nealcoolice de luptă împotriva „tranziției", sînt și ele foarte multe, însă mult mai puțin folosite. Mintea limpede nu e calitatea de bază a celor care iau împrumut, ci a celor care dau. Pe lîngă tot soiul de ciorbe și borșuri acre, moare și sucuri de lămîie sau portocale, folosite de mai toată lumea, unii întrebuințează și alte metode. Romanii ne-au învățat să începem cu principiul „pana de gîscă" ce produce voma. După această primă măsură, coreenii ne zic să bem o cană cu apă în care să punem miere, o amestecăm și o dăm peste cap. Alții, precum olandezii, de exemplu, amestecă praf de muștar în apă și-l dau peste cap. Americanii fac o omletă în stilul celor din rețeaua Denny's, adică foarte iute, sau folosesc cocteilul „Prairie oyster", care conține oțet, un gălbenuș de ou crud, sau *Worchestershire sauce*, pe care trebuie să-l dai peste cap dintr-o înghițitură. Mulți folosesc cocteiluri de fructe cu lapte. În Asia, se preferă ceaiul, italienii și francezii beau cafea foarte tare, japonezii mănîncă prune marinate, indienii din Anzi mănîncă frunze de coca, iar rușii, ca și noi, cred în moare de varză.

În supe, borșuri și ciorbe se întrec mai toți. Rușii sorb supă de pui *soleanka*, mexicanii gătesc *menudo*, turcii *işkembe çorbasi*, grecii au *patsa*, gruzinii *haşi*, iar japonezii *Kazu Tateishi*. Vecinii noștri unguri fac ceea ce ei numesc *ciorbă de dregere*, care poate fi întîlnită și în Transilvania.

Am citit cu uimire în *Times* cum un jurnalist propunea ca mijloc de luptă împotriva veșnicei noastre „tranziții", împotriva durerilor „veșnicei mahmureli", să se bea 6 sticle de Coca-Cola. Recunosc că am văzut multe variante

și multe soluții de combatere a acestei stări „politice” mai puțin umane, sau poate prea umane. Dar la așa ceva am reacționat radical: îmi pare rău, dar sînt convins că organismul torturat al cetățeanului care a trăit „alcoolismul” comunismului și trăiește „mahmureala” capitalistă a tranziției nu poate suporta un nivel atît de ridicat al ideologiei în corp. Supradoza de ideologie poate omorî. În viață sînt totuși lucruri care nu se pot amesteca.

Dragă prietene, cam ăsta a fost micul meu răvaș pe care-l intitulez „Manifestul tranziției”.

Sper că te va amuza.

Cu prietenie, al tău,
Vasiliy Andreevici

XXXVIII

În care se povestește iarăși despre băutură, despre pericolul „minții limpede" a occidentalului și normalitatea „minții tulbure" a celor „necivilizați"; în care eroul ne demonstrează pe baza mecanismului de consum al alcoolului de ce comunismul și capitalismul au aceeași natură și de ce drogurile apar doar după ce este inventată pastila antimahmureală.

Dragă Vasiliy Andreevici,

Am citit, m-am amuzat. Dacă sîntem la acest capitol, îți voi povesti, prin această prismă a alcoolului, ultima mea călătorie. Mă aflu de cîteva zile într-un turneu prin țările scandinave. Am mers prin Finlanda, Norvegia și Danemarca și am observat un fenomen pe care-l bănuiam: acești băieți beau cu adevărat. Ca unul care vine din Rusia, cu o experiență sovietică serioasă în spate, băutura este un fenomen care nu mă mai poate impresiona. Am văzut tot ce poate fi văzut. Nu cred că ar exista un truc alcoolic care să mă surprindă sau depășirea unor limite care să mă mai uimească. După experiența sovietică, sintetizată cel mai bine de cuvîntul *bezpridel* („lipsă de limită"), orice alt model așa-zis radical îți pare doar o variație pe aceeași temă. Și totuși, există ceva interesant

în experiențele altora, care, chiar dacă nu sînt excesive precum cele rusești, au ceva educativ, cum am spune în spirit sovietic.

Un amic de-al meu a observat un lucru în legătură cu modul în care beau acești nordici: ei beau eroic. Beau ca și cum s-ar duce „ultima bătălie", „pe viață și pe moarte", „pînă la ultima suflare". Beau fără compromis și total, luptînd împotriva tuturor „vicisitudinilor vieții", trecînd peste orice „barieră" care stă în calea consumului de licori bahice. Beau „pînă la ultima picătură!".

Nu știu cum e la voi. Am impresia că faceți parte dintre popoarele care beau „gălăgios". Nu mă pot pronunța. Rușii beau, așa cum ai observat și tu, „spectaculos". Pentru rus, băutura nu este doar o activitate pentru sine, ci și pentru ceilalți. Rusul, cînd se apucă de băut, transformă acest lucru într-un eveniment, într-un spectacol. Rusul bea carnavalesc. El se crede pe scenă, cortina se dă la o parte și începe derularea actelor unu, doi, trei... Rusul nu bea neapărat mai mult decît alții. Am văzut o mulțime de țări și am ajuns la concluzia că, la acest capitol, toți stau foarte bine. Cu excepția țărilor musulmane, nivelul alcoolului din sînge este distribuit destul de uniform.

În ce privește eticheta pusă rușilor de către occidentali, cum că alcoolismul ar fi una dintre trăsăturile lor naționale, nu este decît un truc ieftin utilizat mereu. Omul occidental se crede „civilizat" și „superior" fiind înzestrat cu „rațiune" și o „minte limpede". Celălalt, este diferit de el, cu altă tradiție culturală decît el, este „barbar", „necivilizat", „irațional" și are „mintea tulbure". Occidentalul crede despre sine că bea ritualic, „în sănătatea" cuiva, iar despre „barbar", „că-și bea mințile". Aceste cutume nu au nimic cu realitatea. Rușii însă beau spectaculos, de aceea ies în evidență. De altfel, rușii sînt destul de mulți și cam peste tot. Însă nu spectaculozitatea este elementul cel mai tare, ci faptul că, la acest popor, băutura este strîns legată de o anumită

formă de reflecție. Cînd rușii se apucă de băut, automat încep și discuțiile despre „sensul vieții și existența lui Dumnezeu". Cînd beau, reflectează și asupra procesului băutului în sine. O simplă beție capătă o semnificație culturală prin temele grave puse în discuție. Beția meditativă a devenit o parte a identității culturale ruse, o formă de a-și consuma timpul pe care l-au avut din belșug.

Tu pui o problemă fundamentală în legătură cu alcoolul sau, mai degrabă, cu modul de a interpreta capitalismul și comunismul prin intermediul consumului de alcool. Susții că alcoolul este specific comunismului, iar mahmureala tranziției și capitalismului. („A construi comunismul fără alcool e ca și cum ai face capitalism fără reclamă.") Mai spui că sistemului capitalist postindustrial, capitalismului financiar îi este specific refugiul în droguri. Cu alte cuvinte, fiecărui regim, fiecărei formă de muncă îi corespunde un anumit fel de „deconectare". În principiu sînt de acord, însă trebui să privim această legătură a comunismului cu alcoolul și prin prisma tradiției pe care o are acest fenomen în Rusia țaristă. Alcoolul în perioada țaristă este, alături de Biserică, Armată și de alte structuri, „instituție" de Stat, afacere de Stat. Alcoolul este domeniu de „interes național". Producția și vînzarea de alcool au fost întotdeauna în Rusia monopol de Stat, unele dintre cele mai importante surse de venit, dar și unul dintre cele mai subtile instrumente politice. *Kazionnîi kabak* („crîșmă de Stat") era una dintre cele mai importante instituții ale statului țarist rus.

Așa că poporul rus participa de zor la această „afacere de Stat", căci fiecare pahar de vodcă ducea la creșterea bunăstării patriei. Cu mici excepții, mai toată lumea bea în Rusia. Existau firește și domenii în care se impunea prezența unei „minți limpezi". Tradiția rusă spune că cine nu bea este o persoană periculoasă, în care nu poți avea încredere. Această credință populară nu are motive metafizice sau religioase, ci e construită pe o experiență concretă

și ține de o realitate istorică. De ce este periculoasă o astfel de persoană? În mod obișnuit, cei care nu puteau să bea în cătunul X sau în gubernia Y erau reprezentanții puterii: polițistul, cinovnicul și alți funcționari. Soldatul bea, căci trebuie să „aibă curaj", artistul pentru „inspirație", iar preotul „fiindcă-i din popor". Un popă ortodox rus care nu bea este fie „papistaș", fie simpatizează cu „sectanții". Se mai întîlneau tot soiul de „nebuni" care nu consumau alcool din diverse motive de neînțeles. În rest, cei care nu beau sînt suspecți, căci reprezintă Puterea și au întotdeauna intenții necurate. Ei nu sînt din popor.

Rusia secolului al XIX-lea a cunoscut multe transformări, iar una dintre cele mai importante a fost apariția așa numitei intelighenții, fie ea de stînga sau de dreapta. Conform tradiției iluministe din care se revendicau ei, alcoolul, mai ales alcoolismul, intra în contradicție cu discursul lor bazat pe raționalitate și progres. E interesant faptul că primii antialcoolici sînt intelectualii de dreapta. Ei aduc o critică dură acestui fenomen. Puțin după ei apar și antialcoolicii de stînga, care sînt mult mai radicali. Discursul antialcoolicilor de dreapta este plicticos, academic, bazat pe tot soiul de cifre. Cel al antialcoolicilor de stînga este dur, spectaculos și bazat pe ideologia pe care o propagă. Dreapta antialcoolică a încercat să îl convingă pe Țar și opinia publică să lupte împotriva „dependenței de alcool", însă au avut rezultate nesemnificative. La un moment dat chiar, în perioada Primului Război Mondial, a fost impusă legea prohibiției. În acele vremuri însă, Rusia trecea printr-o perioadă grea, de mari frămîntări, așa că legea prohibiției nu a avut nicio șansă. Poziția dreptei se confruntă cu un conflict intern al discursului: luptă pentru o „morală nealcoolică", încercînd să combată consumul de alcool, consum care de altfel aduce un imens profit. Paradoxal, profitul este după cum știm temeiul dreptei: și profit și minte limpede nu se prea poate.

Cel mai important fenomen însă, care va schimba Rusia la față, este venirea la putere a antialcoolicilor radicali de stînga. Bolșevicii au pornit cea mai complexă campanie antialcoolică cunoscută vreodată în istoria modernă. Alcoolismului i s-a dat o încărcătură ideologică puternică. Alcoolismul era o „boală a capitalismului", iar alcoolicul era „dușman de clasă". Era o boală, un flagel al vechiului regim care trebuie extirpat. De altfel, una dintre cele mai mari campanii de propagandă din primii ani ai regimului sovietic a fost dedicată acestui fenomen. Aparatul de propagandă a produs un număr imens de afișe tematice, texte literare, filme și spectacole avînd ca scop educarea poporului în vederea renunțării la alcool. Alcoolismul era un dușman ideologic al bolșevicilor, o „ciumă" care putea tulbura „conștiința de clasă" și așa fragilă a proletariatului. Comunismul nu se poate construi, conform crezului bolșevic, cu „mintea tulbure", ci doar cu o „conștiință de clasă limpede". Dacă privim afișele din anii '20, care luptă împotriva alcoolismului, e ușor de sesizat caracterul lor „iconic". Ele au ceva metafizic și religios. Într-unul, „proletarul roșu", musculos și neînfricat, ține șarpele veninos de cap și-l lovește nemilos cu ciocanul. Șarpele-alcool care trimite grafic la o sticlă de alcool este strivit de Sfîntul Gheorghe-proletar. Aceasta era noua icoană a clasei proletare antialcoolice, făuritoarea comunismului care se voia o societate puritană, o religie laică în care alcoolul nu-și avea locul.

Dar, ca și predecesorii lor, liderii comuniști s-au confruntat cu o problemă pe care nu știau cum să o rezolve: comunismul se construia mult mai ușor decît se combătea alcoolismul. Acest paradox nu venea dintr-o realitate ideologică, ci din una socială. Comitetul Central era la curent cu fiecare detaliu despre construcția comunismului, avea planul perfect despre cum vor dezvolta și cum va arata țara și cum vor trăi în comunism, însă nu reușea nicidecum să combată alcoolismul. Vechii bolșevici erau

convinși că alcoolismul și comunismul nu fac casă bună, căci alcoolul aparținea lumii vechi. Treptat, treptat și în rîndul elitei bolșevice au început să apară îndoieli legate de linia dură antialcoolică a Partidului și s-a propus să se găsească forme de compromis. Pînă și Stalin a cedat și a acceptat să se comercializeze mai mult alcool. Comunismul a cîștigat așadar lupta cu „dușmanii poporului", dar a pierdut lupta cu alcoolul. Istoria luptei comuniștilor cu alcoolul este și istoria comunismului în ansamblul său. Principiile revoluționare de la care s-a plecat au fost treptat „trădate", așa cum lupta împotriva alcoolismului a fost înlocuită cu o formă „ascunsă", deghizată, a consumului de alcool. Alcoolul a avut rolul său de „Thermidor al revoluției", alături, firește, de alte fenomene. Samagonul a fost primul care a trădat cauza sau poate primul care a destabilizat-o. Pe parcurs s-a cedat total acestui flagel, iar cînd comunismul a căzut, țara s-a scufundat sub o imensă cantitate de vodcă.

Așa că, dacă e să merg pe teza ta, atunci, da, alcoolismul corespunde construcției unui „comunism real". Ceea ce s-a întîmplat în URSS nu s-ar fi putut întîmpla fără alcool, cu toate că alcoolismul nu corespundea „idealurilor socialiste". Alcoolismul corespunde mult mai bine lumii capitaliste de tip industrial. Ei au reușit chiar să găsească un truc foarte bun. Dacă comunismul se bazează, cum spui tu, pe teroare și stabilitate, atunci capitalismul se bazează pe eficiență și instabilitate. Teroarea capitaliștilor este eficiența. Sînt diabolic de eficienți. Eficiența doare și ea, însă altfel decît teroarea politică. Alcoolul a fost un element care a intrat perfect în acest mecanism. Alcoolul a fost utilizat de eficiența capitalistă pentru a aduce profitul, singurul element care contează într-o astfel de societate, precum și pentru a combate stresul care apare în urma muncii și instabilității sociale. Alcoolul și-a îndeplinit perfect aceste funcții. În principiu, dacă te uiți atent, vezi că ambele sisteme au funcționat la fel. Deci, istoria alcoolismului ne

demonstrează și ea că cele două sisteme sînt aproape identice. Faptul că alcoolul a avut aceeași funcție în două sisteme ideologice antagoniste ne arată că, de fapt, ele nu au fost atît de diferite pe cît ni se predică astăzi. Într-un sistem, alcoolul aducea profit statului, în celălalt, întreprinderilor private. Adică, astăzi o putem spune cu convingere: comunismul era un capitalism de stat, fiindcă în ambele regimuri alcoolul avea aceeași funcție.

Există totuși o diferență? Da, însă una neimportantă: diferența dintre cele două sisteme o dă șmecheria, pe care tu o numești mahmureală. Capitaliștii au reușit nu numai să utilizeze și să profite de pe seama alcoolului, ci și să maximizeze profitul. Aici, totul e legat de conceptul de eficiență. Părinții capitalismului știu foarte bine că, pe termen mediu și lung, forța de muncă, pentru a fi eficientă, nu poate să aibă mintea prea tulbure. Dacă alcoolul nu poate fi interzis, căci trebuie să aducă profit, atunci e nevoie de soluții de luptă împotriva mahmurelii. Mintea muncitorului trebuie să fie limpede atît cît să răspundă la comenzile care trebuie să-l facă eficient. O minte mahmură poate pune în pericol elementul central al capitalismului. Cea mai tare lovitură o aduce producerea de pastile împotriva mahmurelii. Muncitorul bea cît vrea, își combate stresul, aduce profit producătorului de alcool, iar dimineața înghite pastila antimahmureală. Muncitorul devine iarăși eficient, iar mahmureala aduce profit și industriei farmaceutice. Unde e Iosif Vissarionovici să ia lecții de la acești politruci noi diabolic de eficienți. Totul se petrece fără vărsare de sînge, doar cu telecomanda în mînă. Într-un astfel de sistem nu ai nevoie de Gulag, fiindcă totul se transformă într-un Gulag generalizat, însă mult mai *soft*.

Mă opresc aici,

Cu simpatie, al tău,
A.I.

XXXIX

În care unul dintre eroi descoperă o nouă generație de luptători antisistem, care rezistă nu prin cultură și luptă de stradă, ci prin cele mai ingenioase substanțe, de la maribuana la cocaină, și în care ni se explică de ce atunci cînd fumezi o țigară de „iarbă" la Odessa sau tragi o doză de „coca" la București apar fluctuații la bursele occidentale, iar cu cît societatea devine mai artificială, cu atît ești nevoit să folosești halucinogene mai puternice.

Dragă A.I,

Dacă tot sîntem la acest capitol, atunci pot să afirm că eu fac parte din generația ideologico-politică a tranziției care a prins și moștenirea comunistă și nebunia capitalistă. Din punctul de vedere al consumului de alcool sau de substanțe halucinogene ne împărțim cam așa : 30% sîntem consumatori serioși de alcool, 30% sînt mai mereu mahmuri, iar 30% sînt consumatori de alte substanțe halucinogene. Cele 10 procente care au mai rămas nu mai contează, căci fie nu știu ce fac, fie sînt lucizi față de lucruri care nu contează cu adevărat. Marea majoritate însă, după umila mea analiză, se luptă de zor cu sensurile ascunse ale vieții. Sîntem practic o generație de tranziție, adică una ratată.

Unul dintre cei mai buni amici ai mei, *Farmacistul*, face parte din noua generație tot mai vizibilă, generația născută după căderea comunismului. E, deci, o generație postcomunistă. Primul lucru care îmi sare în ochi la ei este modul lor de a se îmbrăca. Faptul că se îmbracă bine și cu gust nu mă nedumerește. Au un mod „instinctual" de a se îmbrăca, de a-și alege hainele și de a le asorta. Firește, îmi dau seama bine că, față de părinții lor, care sînt un produs al poveștii totalitare, al narațiunii scrise, al directivelor și hotărîrilor de partid, această nouă generație este în mare parte un produs al spectacolului mass-mediei vizuale. Noi am rămas cumva la mijloc: un hibrid între cele două. Eu, de exemplu, ba mă simt bine în ambele, ba nu mă mai simt bine în niciuna dintre ele. Ei sînt un soi de *stileaga*[1] a generației sovietice din anii '50-'60-'70, dar pe care nu-i interesează o semnificație politică. Nici *stileaga* nu au avut un mesaj politic asumat, însă contextul represiv al regimului, foarte normativ, legat de mesaj, comportament și stil de viață, făcea ca indivizii gen *stileaga* să aibă indirect un mesaj politic foarte tranșant. Un păr prea lung sau o haină prea pestriță erau interpretate ca o critică radicală adusă regimului. Acum, acest lucru nu se mai poate întîmpla. Oare să ne bucurăm?

Cum ziceam, amicul meu, *Farmacistul*, este un exponent exemplar al acestui model de tip nou. Are un limbaj pestriț, cu o dominantă puternică a limbii engleze în diverse forme de argou, se uită la filme alternative, ascultă muzică foarte bună pe care o descoperă datorită mediului din care face parte și firește, are experiențe noi datorită stilului de viață diferit și al consumului diferit de substanțe.

1. Grupare apărută în perioada stalinistă care încălca toate codurile vremii : membrii ei se îmbrăcau foarte pestriț, viu colorat, ascultau muzică occidentală și „se mișcau" pe dansuri interzise.

Ideea lui despre consumul de droguri și alcool vine cumva să mă zgîndăre. În ultima perioadă, la ritualurile găștii, „Balșoi pîh" („Marele fum" sau „pipa păcii"), el îmi reamintește că este de acord cu mine cînd afirm că alcoolul este specific comunismului și că mahmureala este specifică tranziției. Însă, susține el, cele două pot fi specifice și capitalismului. Mai ales capitalismului în forme incipiente, celui sălbatic și celui industrial. Dar ele nu pot fi specifice nicidecum capitalismului avansat, cel care se bazează pe speculații financiare, tehnologie de vîrf și societatea spectacolului instalată de mass-media postindustriale. Aici, dă-mi voie să-ți spun, dragă prietene, zice el, alcoolul nu mai poate avea niciun efect, este contraproductiv, singurele substanțe cu adevărat salvatoare sînt drogurile de tot felul și mai ales cele avansate. Ce este alcoolul? se întreabă el retoric. Și tot el își răspunde. Alcoolul nu face decît să te convingă de ceea ce știi deja. Alcoolul, în esența lui, este dogmatic, te reduce la niște sentimente de bază, face un soi de sinteză a propriei tale ființe, scoate la iveală cele mai ascunse trăsături ale persoanei tale. Este, susține el, vorba lui Venicika Erofeev, un fel de primitivism. Cu substanțele generației noastre, continua el, este cu totul altfel: noi zburăm la o altă altitudine. Alcoolul este o băutură „naturală", pe cînd drogurile sînt substanțe „culturale", iar rezultatul e simplu: alcoolul te întoarce la „natură", pe cînd drogurile te menține în sfera „culturii".

Tu nu ai înțeles un lucru, îmi reproșează el: toate componentele chimice din „cocteilurile sovietice" erau necesare pentru a aduce un plus stării pe care ți-o dă alcoolul. Comunismul era o societate care avea un grad de artificialitate mult mai mare decît societățile precedente, de aceea alcoolul era insuficient pentru a-l putea trăi. Această „alchimie barbară" în care combinai alcoolul cu tot soiul de soluții chimice făcea cu putință subzistența unei populații în acel marasm politic.

Prin urmare, problema ține de gradul de artificialitate a societății și a sistemului ei, precum și de modalitățile de rezistență. Ce poate fi mai artificial decît cocaina care a înlocuit alcoolul? Îți spun eu, dragă amice, doar speculațiile de la bursă sau un joc pe calculator. Între cocaină și MTV, între Wall Street și LSD nu mai există nicio diferență, așa cum nu exista nicio diferență între o ședință de partid și o beție în scara blocului din perioada comunistă. Voi ați trăit o artificialitate ca și noi, însă una foarte arhaică, incipientă, pe cînd noi, susține el, trăim artificialitatea maximă. Ritmul nostru de viață și mai ales munca pe care o prestăm nu mai pot răspunde adecvat la formele de „deconectare" de tip clasic. Consumul de alcool are nevoie de timp, de o anumită formă de socializare. Noi nu mai aveam timp pentru așa ceva, de aceea prizăm substanțe de mare viteză. Dacă marihuana, asemenea alcoolului, presupune o anumită formă de socializare, o „deconectare" colectivă, prafurile sînt o „deconectare" individuală: singur, pe cont propriu, în mare viteză. De altfel, și reabilitarea după alcool presupune un anumit ritual care cere timp. Noi nu mai dispunem de așa ceva. Munca prestată în societățile de tip industrial, așa cum era în comunism și în capitalismul clasic, nu are nevoie de stimuli atît de puternici, precum și de forme de „deconectare" atît de radicale precum o cere actuala formă de muncă. Singura formă de a rezista în fața unei societăți cu un grad atît de ridicat de artificialitate este de a-i răspunde cu o substanță la fel de artificială și halucinogenă. Cu cît societatea este mai artificială, cu atît drogurile vor fi mai puternice și mai artificiale. Este poate singura formă de a rămîne imun la o astfel de societate. Ai auzit de rezistența prin cocaină? mă întreabă el ironic.

Îl ascult, mă minunez și mă întreb: o fi avînd oare dreptate? Ce este fals și ce este adevărat în ce spune? În același timp îmi dau seama că îmi este mult mai ușor să

înțeleg formulele chimice și efectele cocainei decît să înțeleg raționalitatea Wall Street-ului. Efectul cocainei este un joc de copil nevinovat pe lîngă efectele speculațiilor bursiere.

Poate de aceea cînd începem să consumăm diverse substanțe avem nevoie de diverse ritualuri. Amicul meu *Farmacistul* este un specialist în astfel de ritualuri. Dincolo de procedurile de pregătire a diverselor țigări, ale diferitor forme de inhalare, una mai năstrușnică decît alta, sau a tehnicilor de preparare a diverselor prafuri, în biblioteca lui se află cîteva cărți și desene animate care stau la secțiunea: „Balșoi pîh". În general, se citesc cărți de umor. Se rîde în disperare, fără niciun control, pînă la leșin. Uneori se citesc lucruri meditative și totul pare că se mișcă cu încetinitorul, totul intră deja în veșnicie. Totul devine foarte important și capătă forme grandioase. Te afli undeva acolo, ba Dumnezeul acelei lumi, ba nimicul acelei lumi. Devii un Zen-budist care și-a pierdut trupul pe undeva printr-o lume decăzută. De obicei, eu pun muzica generației mele... Akvarium, de exemplu, cu al său *Blues de vamă*[1]:

M-am născut în vamă,
Căzînd pe podea.
Tatăl meu era negustor,
Al doilea tată e Interpol,
Al treilea tată-i Dzerjinski,
Al patrulea – coca;
De cînd ei îs în mausoleu, mamă,
Eu am rămas absolut singur.

Am două faze, mamă,
Sînt un emir cu alcool în sînge.

1. Traducere de Mihail Vakulovski.

Cînd sînt treaz îs Mumu și Gherasim[1], mamă,
În rest – îs Război și Pace.

Sînt rupt toată ziua,
Deja de 12 ani încontinuu.
Cînd intru eu, țineți-vă respirația,
Sînt un drog otrăvit.
Inima mi-e din maslă,
Sîngele – de dietilamid.
Nu trebuie să te uiți la mine,
Altfel vei muri ca specie.

Am două faze, mamă,
Sînt un emir cu alcool în sînge.
Cînd îs treaz îs Mumu și Gherasim, mamă,
În rest – îs Război și Pace.

În sud e un cactus turbat,
În nord – taigaua și tundra;
Și într-o parte, și în cealaltă există șamani, mamă,
Iar eu sînt un altfel de șaman –
Eu nu ies din astral,
Iar dacă ies – beau vin imediat;
Sînt multe materii superioare, mamă,
Dar eu le adun într-un conglomerat.

Ei ascultă altceva, dar și mie îmi place. Mai nou ascultă „partizanii bielorușI" ai muzicii postsovietice. De exemplu, Anonimka cu a lor *Panters*:

1. Se face trimitere la povestirea cu același nume a lui Turgheniev. Eroul principal, iobagul Gherasim, care este mut, se îndrăgostește de Tatiana, slujnica de la spălătorie. Stăpîna însă dispune de viața lor după bunul-plac așa că el trebuie să se resemneze, iar singura alinare este cățelușa Mumu, pe care o salvează de la înec.

În pustiu trăiesc șerpii
Iar în cîmp toți urșii
Urși albi, cu nasuri negre
Care halesc peștii
Ei mai au copii și nămeți cît casa

Dar de gîndit,
De ce să gîndească?

În ocean trăiesc rechinii
Iar în Africa panterele,
Pantere negre, cu colți albi,
Sfîșie aborigeni pictați,
Ele știu însă să sară frumos printre copaci

Dar de gîndit,
De ce să gîndească?

Iar in Iad trăiesc drăcușorii
Drăcușori ciufuliți
Care prăjesc președinți,
Păsările și poeți
Iar la rînd urmez eu

Dar de gîndit,
De ce să gîndească?

După care urmează *Capital* a lui Liapis Trubețkoi. Trag cîte un *pîh* și încep să urle refrenul „Capital, fuck the Capital!!!". Îi urmăresc, îmi place să fiu în apropierea lor, dar nu mă pot obișnui ușor cu ei. Totuși „industria", „mahmureala" *old school* a capitalismului industrial și a comunismului planificat își spune cuvîntul. „Bulibuleatoru" circulă și Lyapis își spune povestea:

I eat gold bricks for lunch,
With diamond dessert and oil cream,

My name is Beelzebub,
the master of the stratosphere.
I am unbelievably cool,
And immensely respected.

In my left hand there's a Snickers
In my right hand there's a Mars
My PR manager is Karl Marx

Capital! Capital! Capital! Capital!

I eat cities and drink seas,
My beard covers up the sky
Thunders and lightnings, fogs and rains
My boots are licked by ministers and chiefs

In my left hand there's a Snickers
In my right hand there's a Mars
My PR manager is Karl Marx

Capital! Capital! Capital! Capital!

My face is Madonna,
inside are rotten pears
All kneel! Orchestra – flourish!

Capital! Capital! Capital! Capital!

Prietenul meu, *Farmacistul*, născut în fostul spațiu sovietic, dar care se simte mult mai bine la București, Berlin ori Amsterdam, mai folosește și diverse trucuri locale. El și-a pierdut din aerul imperialist sovietic, pe care eu nu cred că-l voi mai pierde, devenind un cosmopolit pursînge. Eu am rămas un internaționalist. Lucrăm puțin pe registre diferite, dar în fața „bulibuleatorului", cînd fumul zboară în rotocoale vesele, iar „trenulețul" pufăie de zor dintr-o

cavitate bucală în alta, totul devine universal, și prietenii și dușmanii. Mai citește din autori *mestnîie*[1], în mod special din extraordinara avangardă românească, poate cea mai bună literatură produsă aici. A descoperit recent o trupă locală de rock extraordinară. Pentru mine este cel mai bun produs muzical *underground* al nepoților lui Dracula. În ciuda faptului că trupa face parte mai degrabă din generația mea, generația „zborurilor înalte", a substanțelor artificiale, o ascultă cu aceeași plăcere. Ăsta e un semn bun. Ei se numesc sugestiv pentru toate regimurile: *Timpuri noi. Artanu*, liderul trupei, își așază pe nas ochelarii de inginer optzecist, acel amestec *fuzzy* de inginer-filolog specific spațiului estic, și muzica începe:

Mă cheamă Luca și am paișpe ani
Mă cheamă Luca și-mi place-ntre golani.
Mă cheamă Luca, beau și fumez tutun
Ce fac la baie știți fără să vă spun.

Spune că-l cheamă, spune că-l cheamă Luca
Spune că-l cheamă, spune că-l cheamă Luca cel nebun.

Mă cheamă Luca, prizez aurolac,
Mă cheamă Luca, la fete nu am trac.
Mă cheamă Luca, la școală nu mă duc,
Mă cheamă Luca și dorm pe unde-apuc.

Spune că-l cheamă, spune că-l cheamă Luca
Spune că-l cheamă, spune că-l cheamă Luca cel nebun.

Luca la stînga, Luca la dreapta,
Luca în sus și Luca în jos
Dacă ar fi bărbier la Sevilla
Luca ar tunde și-ar rade frumos.

1. „Locali" (în limba rusă).

Luca vede filme, Luca are nerv
Luca e un lider, chiar așa, așa imberb.

Luca are farmec, Luca are stil,
Luca se admiră-n baie cît e de viril.

Mă cheamă Luca și sînt supărat
Mă cheamă Luca și-mi place să mă bat
Mă cheamă Luca și sînt băiatul dur
Și-mi vin prea bine blugii strînși pe cur.

Spune că-l cheamă, spune că-l cheamă Luca
Spune că-l cheamă, spune că-l cheamă Luca cel nebun.

Însă povestea cu cel mai mare succes a unui astfel de ritual este cea a *Ariciului în ceață*. Eu mă înnebunesc după varianta animată făcută de genialul Norștein, însă citesc cu plăcere și textul ei. Aceasta este povestea spusă de bătrînul Kazlov. Povestea e cu multă ceață și cu un arici mic, pe care noua generație o citește altfel decît noi. Cînd o citești, intri într-o ceață foarte densă din care foarte greu poți fi scos.

* * *

Era noapte, căci așa le place aricilor să iasă la plimbare. În jur cîntau țînțarii la viori cu o singură coardă. Luna plutea agale printre nori și din cînd în cînd arunca cîte o privire zîmbitoare în jos.

Mmmuuu! – se auzi mugetul vacii de dincolo de rîu. Cîinii începură să latre undeva departe. La auzul lor, iepurii au sărit din tufiș și au început să fugă care încotro.

Peste rîu a început să se ridice ceața. O ceață deasă și albă s-a ridicat pînă la brîul calului care păștea trist pe malul apei. I se mai vedea doar capul ridicat, care dispărea

cînd se apleca să mai ia o gură de iarbă. Din cauza ceței au început să dispară și rațele albe care pluteau somnoroase pe apa rîului.

Ariciul stătea pe o moviliță sub un pin și privea cum valea luminată de razele lunii se scufunda în ceață.

Era atît de frumos, încît din cînd în cînd se întreba: oare nu cumva visez? Însă și lătratul cîinilor, și zumzăitul țînțarilor, și pleoscăitul apei îi aminteau că totul e adevărat, că nu visează.

Dacă o să le povestesc, n-or să mă creadă – se gîndi Ariciul și privi mai atent pentru a reține fiecare detaliu, fiecare fir de iarbă .

Uite că o stea a căzut – observă el – și iarba s-a aplecat spre stînga, iar bradul a devenit o umbră mare ascuțită. Interesant – se gîndi Aricul –, dacă și calul se va culca, va dispărea oare în ceață?

A devenit curios și a început să coboare încet, încet de pe deal pentru a intra în ceață și a vedea cum e acolo înăuntru.

– Iată – zise Ariciul. – Nimic nu se mai vede. Nu mi se mai văd nici măcar lăbuțele.

– Căăluuțuulee! – a strigat șoptit Ariciul. Calul nu a răspuns.

Unde o fi calul? – se gîndi el. A început să meargă înainte. În jur era întuneric, liniște și umed, doar deasupra, sus, lumina ceva sumbru.

A bîjbîit îndelung prin întuneric și deodată a simțit că pămîntul de sub el dispare și că începe să zboare. Pleosc!!!

Sînt în apă! – își imaginâ Ariciul înghețînd de frică. Și începu să lovească cu lăbuțele apa în toate direcțiile. Era întuneric și Ariciul nu știa nici măcar unde este malul.

Să mă ducă rîul unde o vrea el – a decis el.

Se ținea pe apă așa cum putea, respira adînc, iar rîul îl ducea în jos, pe cursul apei.

Apa bolborosea pe la cotituri, iar Ariciul simți că era ud leoarcă și se gîndi că ar putea să se înece.

Deodată cineva l-a atins pe lăbuța din spate.

– Mă scuzați, a șoptit cineva, cine sînteți și cum ați nimerit aici?

– Eu sînt Ariciul, a șoptit el la rîndul său. Am căzut în rîu.

– Atunci urcă pe spinarea mea, i-a șoptit acel cineva. Te voi duce la mal.

Ariciul s-a urcat pe o spinare îngustă și umedă. În cîteva minute a fost la mal.

– Mulțumesc! a rostit mai încrezător Ariciul.

– N-ai pentru ce! – a rostit în șoaptă cineva, pe care Ariciul nici măcar nu l-a văzut și a dispărut.

Ce istorie... se gîndi Ariciul scuturîndu-se de apă. Cine mă va crede?!

Și a intrat din nou în ceață.

* * *

Atît.

Sper că nu te-am deprimat. E un tărîm nou și o lume nouă, dar privită cu puțină atenție, îi poți sesiza repetiția. Nimic nu poate fi nou sau foarte nou. Totul se repetă. Și totul se termină cam ca și în *Frații Karamazov*:

– Dacă oamenii nu l-ar fi născocit pe Dumnezeu, n-ar fi existat civilizația.

– N-ar fi existat? Fără Dumnezeu?

– Nu. Și nici coniacul n-ar fi fost pe lume...

– Și nici marihuana... și nici drogurile....

– Ce bine că l-au născocit pe Dumnezeu.....

Cu prietenie,
Vasiliy Andreevici

XL

Deodată aflăm că „marea literatură" e o formă de reacție la o natură vitregă, apoi descoperim prima mare anarhistă și feministă care nu face nicio deosebire între o partidă de sex și un pahar cu apă, și unde aflăm că singurii care luptă cu adevărat împotriva nostalgiei sînt marxiștii, iar heideggerienii susțin că nostalgia nu e decît dorul după întreg. Da, și dispariția privatului poate aduce beneficii.

Dragă Vasiliy Andreevici,

Vacanța de iarnă petrecută în Italia a fost minunată. Mă bucur că ne-am revăzut și am avut timp de povești, mai ales că au fost și prietenii noștri comuni. Sudul însorit, clima mediteraneeană este fascinantă pentru noi, rușii, „oamenii zăpezii". Cînd mă întorc din „sudul însorit", toți îmi spun că nu mai arăt la fel, că am alte trăsături, că am alt ten, sînt bănuit chiar că încep să am un alt temperament. Să fie de la climă, să fie de la mîncare, să mi se tragă de la „străini"? Nu știu ce să spun. Însă aici am o problemă: nu prea pot scrie. Am uneori impresia că stilul de cultură, de a gîndi și mai ales cel de a scrie țin foarte mult nu de oameni, ci de clima în care trăiesc ei. Crezi că pe noi ne bîntuie problemele fundamentale și grele fiindcă

sîntem mai profunzi, mai metafizici? Crezi că scriem romanele astea groase cu probleme serioase precum „suflete", „moarte", „crimă", „pedeapsă", „război", „pace" fiindcă sîntem obsedați de ele mai mult decît alte popoare? Eu tind să cred că nu. Nu facem aceste lucruri din exces de profunzime, seriozitate și răbdarea de a scrie sistematic și mult. Știi de ce? Ei bine, cred că facem acest lucru din prea mut timp liber. Cîte popoare se pot mîndri cu atîta timp liber ca noi? Imaginează-ți că, în istoria noastră recentă, pînă cînd am fost forțați să ne modernizăm și noi, trebuia să stăm în casă cam șapte luni pe an. (Iar cînd ne-am modernizat, eram deja sub comunism, sistem care ne-a dat suficient timp liber.) Gerul, frigul și zăpada te țin în casă. Avem ierni cumplit de friguroase și înzăpezite care ne țin inactivi. Cu acest timp trebuie să faci ceva, trebuie să-ți creezi probleme care să îl consume și să te țină în viață, să nu te lase să te plictisești.

Dacă vei citi prin această prismă cultura noastră, vei vedea că toată literatura rusă autentică, nu cea care vrea să o imite pe cea occidentală, este de fapt o răfuială cu timpul și cu natura. Noi încercăm să ne răzbunam pe această natură... Unde poți vedea mai multă plictiseală decît la noi? Cea mai oblomovistă literatură este a noastră, cei mai mulți „oameni mărunți" și cel mai mult exces de eroi negativi este în literatura rusă. Literatura noastră este literatura „sufletelor moarte", a „demonilor", a „arhipelagului Gulag". Doar așa putem să ne răzbunăm pe natură. Am impresia că primul care a înțeles legătura directă dintre scriitorii ruși și natură a fost regimul comunist, dar și el a conștientizat destul de tîrziu acest lucru. A înțeles că, dacă un scriitor produce prea multă literatură incomodă, trebuie trimis nu în Siberia, ci în Occident. Teama cea mai mare a scriitorului rus este de a ajunge în Occident. Siberia este productivă pentru scriitorul rus, Europa, cu vremea ei mai blîndă însă, nu.

Scuză-mă de acest început care nu are nimic de-a face nici cu realitatea, nici cu ceea ce intenționam să-ți spun. De fapt, voiam să-ți scriu cîteva rînduri pe tema discuției din ultima zi, pe care am lăsat-o neterminată. Erai iritat, dacă-mi aduc bine aminte, de modul în care se politizează și se atribuie o încărcătură ideologică anumitor sentimente și relații umane. Erai enervat de modul în care astăzi se politizează memoria, nostalgia sau dragostea. De fapt, vreau să te liniștesc și să-ți spun că nu e nimic nou în toate acestea. În tradiția occidentală, de memorie, de dragoste, de relațiile umane, de sex au avut grijă mai toți, de la raționalii greci pînă la excesivii de creștini. Povestea se repetă. Cei însă care dau o încărcătură politică clară și bine aplicată, într-o lume laicizată, în care doar politicul poate regla relațiile dintre oameni, nu sînt alții decît „dragii noștri" comuniști. Ceea ce se întîmplă acum nu este decît o reutilizare în sens invers, cu maniere mai sofisticate, a ceea ce a făcut cu multă brutalitate comunismul.

Nu îți voi teoretiza, știu că marea parte a acestor lucruri le știi la fel de bine ca și mine, așa că nu are rost să ne plictisim. Mai ales că e iarnă și avem prea mult timp pentru a ne plictisi. Îți voi povesti însă o extraordinară poveste a uneia dintre cele mai aprige femei ale Revoluției din Octombrie. Firește că ai auzit de Alexandra Mihailovna Kollontai. Mulți au uitat de ea. Astăzi mai este citită sau comentată doar de grupurile anarhiste marginale sau de studenții specializati în *gender studies*.

Viața ei este o adevărată aventură. Se naște la Sankt-Petersburg, într-o familie aristocrată de veche tradiție. Are parte de o educație deosebită, vorbește cu ușurință aproximativ zece limbi și este o mare iubitoare de literatură. Intră de timpuriu în vîltoarea mișcărilor socialiste și trece prin diverse partide, ajungînd la gruparea menșevică, de la care trece la bolșevici. Un cunoscut menșevic, Martov, susține, în cunoștință de cauză, că în Rusia au fost doar

doi bolșevici adevărați: Lenin și Kollontai. Are o carieră strălucită: este prima femeie diplomat și prima femeie ministru. Alexandra Mihailovna devine cea mai radicală și mai cunoscută feministă a vremii. Dincolo de istoria ei romanțată, pe alocuri tragică, pe alocuri comică –, în popor circulau foarte multe anecdote pe seama ei – a jucat un rol esențial în politizarea sovietică a sexului, a familiei, a relațiilor amoroase.

Kollontai a înțeles foarte bine un lucru, și anume că, dacă vrei să construiești o lume radical nouă, așa cum au încercat să facă marile revoluții, atunci trebuie să distrugi elementele centrale ale tradiției acelei lumi. Elementul central al societății era familia. Familia este ultimul bastion al unei lumi vechi, tradiționale, construite și dezvoltate pe o perioadă lungă de timp, cu rigori foarte precise, cu rituri și legi multiple. Familia este de fapt temeiul vechii lumi sociale. Pentru a distruge lumea veche, așa cum și-a propus Revoluția, atunci trebuie să desființezi mai întîi familia. Și încă ceva: ea a înțeles că, pentru a distruge familia, trebuie schimbate optica și modul de înțelegere a relației sexuale.

De fapt, ea nu numai că a schițat o teorie a relațiilor sexuale și a noii familii în noul stat al proletariatului, ci a schițat și legi, și chiar a practicat personal ceea ce propovăduia. Se spune că nunta ei și a partenerului ei, marinarul Dîbenko, a fost prima căsătorie civilă sovietică făcută în afara bisericii, doar în fața „tovarășilor". (Un fel de mit fondator al noii familii.) Tot ea a fost cea care a contribuit la elaborarea unei legi care decreta ilegale căsătoriile religioase și tot ea a fost cea care a făcut prima legislație a familiei care a avut mari ecouri în întreaga lume.

Kollontai și legile propuse de ea, întreaga concepție despre relațiile sexuale dintre parteneri, au devenit faimoase datorită formulărilor lor directe și foarte plastice. E adevărat, se înscria pe o linie cunoscută a emancipării femeii,

prelua o tradiție marxistă, socialistă mai veche. Însă niciodată aceste lucruri nu fuseseră rostite cu o radicalitate atît de vehementă și, mai ales, niciodată nu fuseseră puse în practică. Într-o țară în care socialismul învinsese, în care proletariatul preluase puterea, relațiile sexuale, căsătoria și familia nu mai puteau fi la fel. Era convinsă de acest lucru, iar cînd Kollontai era convinsă de un lucru, atunci îl și aplica.

În textele ei cele mai importante („Femeia noua", „Relațiile dintre sexe și morala de clasă", „Marea iubire") încearcă să construiască această nouă politică sexuală. Întrebarea de bază: care ar trebui să fie formele de iubire în noua societate socialistă? Teza ei: într-o societate de acest tip, rolul familiei monogame trebuie să se diminueze, chiar să dispară, iar iubirea nu trebuie să fie limitată la relații conjugale sau de parteneriat. Ea inventează „teoria paharului cu apă", care va deveni faimoasă în anii '20 atît în URSS, cît și în Occident. În „teoria paharului cu apă" se definește conceptul de „femeie nouă". Acest nou tip de femeie care trăiește într-o societate radical diferită, revoluționată, trebuie să știe să-și învingă emoțiile printr-o autodisciplină severă. Ea trebuie să respecte libertatea bărbatului și să nu fie geloasă, nu trebuie să caute la bărbat protecția materială, ci doar personalitatea lui și, de asemenea, trebuie să-și subordoneze sentimentele rațiunii. Femeia trebuie să fie independentă, să nu-și ascundă propria sexualitate, să renunțe la „dubla morală", iar interesul ei să nu se reducă doar la casă, familie și iubire. „Teoria paharului cu apă" neagă iubirea, căsătoria și familia. Relația dintre bărbat și femeie este redusă la un simplu act instinctual, o simplă necesitate sexuală. Această nevoie trebuie satisfăcută ca orice altă necesitate, fără nicio obligație: faci sex la fel cum bei un pahar cu apă cînd ți-e sete. Toată teoria și practica ei au un aer foarte religios, doar că e o religie laică și cumva instrumentalizată

tehnic. Sau poate că a revenit la vechea utopie socialistă unde noua societate trebuia să fie asemenea unui stup de albine unde fiecare are funcția sa bine stabilită: și albinele și bondarul și regina, toți lucrează organizat pentru binele comun. După cum o descrie Ilya Ginsberg, cu respect și pasiune, ea se vedea, probabil, un soi de „regină socialistă" a „stupului comunist".

Tot atunci au început să i se traducă lucrările care s-au bucurat de un real succes. Dincolo de interesul exotic față de stilul anarhist rus care vine cu teorii împrumutate, dar readaptate și radicalizate cum numai noi știm, povestea lui Kollontai este foarte importantă pentru a înțelege mecanismele și modul în care pot fi politizate, încărcate cu ideologie cele mai intime relații și sentimente. Modelul propus de Kollontai a avut un mare succes în anumite medii, iar despre el au scris cei mai buni scriitori ai vremii. Zoșcenko și cuplul Ilf și Petrov au ironizat cu mult umor acest model. Îți mai amintești că Ostap s-a căsătorit pentru un scaun. Crezi că „marele comandor" ar fi căzut într-un astfel de „mizerabilism"? Putea găsi altă soluție pentru a face rost de acel scaun. Dar, pentru Ostap, acesta e gestul cel mai la îndemînă pentru a pune mîna pe acest scaun. O căsătorie, precum și un divorț se puteau înfăptui după o procedură foarte simplă și ieftină. Era la fel ca procurarea unui bilet la loterie. În acei ani, la divorț nici nu era nevoie să fie prezent partenerul sau partenera.

Interesanți sînt însă în mod special acei cîțiva scriitori care citesc povestea lui Kollontai în cheie tragică. Primul este faimosul roman *Noi* al lui Evgheni Zamiatin. Este posibilă iubirea într-un sistem represiv radical? Se poate, povestește autorul în antiutopia sa, numai că pe „cartele roz", care permit unei anumite persoane să aibă o relație cu o altă persoană. Controlul este elementul central al represiunilor, indiferent dacă e politic sau economic. Însă

cea mai bună descriere a acestor mecanisme o face cel mai mare și cel mai nedreptățit scriitor sovietic, Andrei Platonov, în al său *Cevengur*. Romanul este cumva construit pe schema propusă de Kollontai. Platonov observă că într-o societate în care ești privat de proprietate, de dreptul la intimitate, în care ești pus în fața unei alegeri radicale între „prietenie și bunuri", între „persoană" și „proprietate", abia într-o astfel de societate pot apărea o „dragoste adevărată" și o „prietenie adevărată". Însă tot aici el trage o concluzie destul de radicală: într-o societate unde relațiile sînt nude în totalitatea lor, de la Eros la Thanatos nu e decît un pas.

Se întîmplă însă un paradox pe care sistemul represiv de tip vechi nu-l mai poate controla: cînd sfera privată este desființată, interzisă, atunci singurele momente, locuri în care el poate să reapară sînt relațiile umane precum iubirea, relațiile sexuale sau de prietenie. Oare este întîmplător faptul că „prietenia" a devenit unul dintre miturile cele mai puternice în folclorul și viața de zi cu zi a cetățeanului sovietic și a celui din țările comuniste? În viața reală, prietenia este total depolitizată tocmai din prea multa politizare a relațiilor. Cînd privatul nu mai există ca loc, ca spațiu, el este transferat înspre relații și sentimente. Singurul spațiu „privat" în comunism este de fapt cel al sentimentelor, al relațiilor sentimentale, al iubirilor fugare și al prieteniilor pe care azi le-am pierdut. Acum, aceste relații și-au schimbat natura, fiindcă nu mai sînt politizate, ci doar monetizate. Se pare că, cu cît cucerim mai mult sfera privatului, cu atît pierdem mai mult în sfera relațiilor sentimentale și a celor de prietenie.

Dar am promis să revin la povestea ta. M-am luat prea mult cu Alexandra Mihailovna. Despre politizarea și instrumentalizarea memoriei se scrie în neștire. Memoria nu trebuie lăsată pe mîna politicii, din simplul motiv că politica nu are memorie, iar memoria devine în mîna

politicului o simplă armă. În tot Estul postcomunist vei observa un lucru banal: mai toate instituțiile care se ocupă de rescrierea istoriei recente sînt comandate politic și legitimate de puterea actuală.

În ceea ce privește nostalgia, de ea se tem nu numai anticomuniștii și capitaliștii, ci și gînditorii serioși ai secolelor trecute, dar din cu totul alte motive. Am să-ți povestesc pe scurt o teorie care te va amuza. În *Capitalul*, tema nostalgiei dobîndește o întemeiere amplă în cadrul dialecticii capitalului și a tezaurului. Însuși modelul capitalului e construit de Marx ca o concepție a unei limbi universale. Rolul formei elementare – al cuvîntului – este jucat în această limbă de marfă, care unește în sine nivelul semnificantului (valoarea de întrebuințare) și al semnificatului (valoarea de schimb). Rolul gramaticii respectivei limbi e jucat de schimbul de mărfuri, al sintaxei – de bani, al semioticii pragmatice – de plusvaloare, care constituie sensul principal al întrebuințării lingvistice.

Înghețarea banilor sub formă de tezaur se manifestă aici în calitate de idiom ce încalcă ordinea gramaticală printr-o ilegală identificare a semnificantului cu semnificatul. Odată devenit idiom, el se transformă dintr-un cuvînt transparent într-unul închis, îngrădind posibilitatea comunicării în continuare: „Din simplă verigă mijlocitoare în condițiile schimbului de mărfuri, această transformare a formei (din schimb de mărfuri în schimb bănesc) devine un scop în sine". Acumularea de bogății sub aspectul tezaurizării, cînd aurul și argintul devin „de la sine (ocolind, adică, producția și schimbul) expresia socială a profitului sau a bogăției", Marx o denumește „forma naivă" a acumulării, proprie culturilor închise, tradiționale, avînd un cerc de nevoi stabilit o dată pentru totdeauna. Pentru astfel de culturi, „valoarea este de nedespărțit de forma valorii și, de aceea, acumularea tezaurelor sub formă de aur și de argint apare pentru ele ca acumulare de valoare".

Caracteristic e faptul că o astfel de înțelegere a valorii (a prețului), în care valoarea este inseparabilă de forma ei – adică în cazul în care însăși forma joacă rolul unei valori sieși suficiente, autonome –, caracterizează modelul prin care există opera de artă. În schițele pregătitoare pentru *Voința de putere*, criticînd arta contemporană lui, Nietzsche observă că artiștii contemporani, „burdușiți de idei generale", nu iubesc forma pentru ceea ce este ea, ci pentru ceea ce exprimă ea: „Ei fac parte din generația oamenilor savanți, chinuiți și cugetători, pe care mii de kilometri îi despart de vechii maeștri, care nu citeau, ci se gîndeau numai cum să le pregătească ochilor noștri o sărbătoare". Artiștii contemporani se raportează așadar la vechii maeștri la fel cum se raportează capitalul la tezaur: în mod asemănător felului în care, în logica capitalului, forma materială a mărfii nu face decît să exprime valoarea ei de schimb, nefiind autonomă în raport cu valoarea ei; potrivit lui Nietzsche, artiștii contemporani, prin intermediul formei operelor lor, nu fac decît să exprime, „să pună în scenă" un anumit eveniment sau teorie din trecut și prin aceasta se deosebesc esențial de vechii maeștri care înțelegeau forma nu ca expresie exterioară a „conținutului" interior, ci ca însăși conținutul dezvăluindu-se ca fenomen văzului.

Așadar, forma economico-politică și, totodată, estetică în care, în *Capitalul*, se manifestă nostalgia apare ca tezaur. În calitatea sa de formă transformată a mărfii, tezaurul începe să transparența comunicațională a relațiilor de schimb, introducînd în ele idiomul „neprețuitului", intraductibil în limba capitalului. În calitate de formă estetică, tezaurul reprezintă o totală identificare a formei valorii (prețului) cu conținutul ei, care identificare ia la Marx denumirea de fetișism. Potrivit lui Marx, nostalgia este raportarea conservatoare, reacționară, la marfă ca la un tezaur. La temeiul unei asemenea raportări se află ploconirea fetișistă față de chiar forma sensibilă a celei

mai privilegiate dintre mărfuri – aurul. Evident, în *Capitalul*, critica nostalgiei dobîndește caracterul unei iconoclastii radicale. Arta, cu pozitivitatea ei, nu se poate dizolva fără resturi, în totalitatea negativă, rațional-discursivă a limbii, nu poate fi digerată de logica capitalului. Prin urmare, arta – și aici Marx e întrutotul de partea lui Hegel – trebuie depășită de o formă superioară a conștiinței de sine și de practica socială aflată mai presus de ea. În *Capitalul*, Marx desăvîrșește critica unei relații contemplative cu lumea, începută încă din *Tezele despre Feuerbach* și, totodată, o rupe cu ultimele rămășițe ale kantienei „smerenii în fața pozitivului și a datului" (T. Adorno), prin aceasta anulîndu-și definitiv posibilitatea unei teorii estetice, în sensul atribuit ei și consolidat începînd cu veacul al XVIII-lea. Estetica marxistă nu e posibilă, în schimb e posibilă o antropologie marxistă. Cu alte cuvinte, nu este posibilă o teorie marxistă a frumosului, în schimb, e posibilă teoria unui anume nou tip de existent, care, încă din *Ideologia germană*, fusese denumit „individ universal empiric". Arta sau tezaurul sînt, în concepția lui Marx, substitutul, proteza universalității, valabile numai pentru individul „local-limitat" din trecut. Această formă îngrădită a universalității este depășită de răspîndirea globală, „universal-istorică", a capitalului, iar acesta este, la rîndul său, depășit de comunism. Comunismul nimicește munca, activitatea materială ca atare, întrucît tocmai ea constituie cauza alienării. Prin urmare, el se întoarce cumva la finalitatea liberă a artei, acum însă lipsită de îngrădirea materială ce-i fusese specifică și care genera nostalgia. În locul ei apare ceea ce Marx denumește „producerea socializării", adică o creație care nu produce obiecte ale artei (tezaure), ci chiar individul empiric universal ca întrupare a domniei nonobiectuale a libertății.

Oricît ar părea de ciudat, în secolul XX, reflectarea nostalgiei de către Marx își dobîndește un neașteptat

continuator în persoana lui Heidegger. Acest lucru nu înseamnă că Heidegger ar fi de acord cu Marx, dimpotrivă, aproape în toate problemele el nu e de acord cu acesta, dar a lui ontologie fundamentală corespunde cu marxismul prin măsura radicalismului felului în care pune problema. În *Introducere în metafizică*, Heidegger definește nostalgia ca „stare de spirit fundamentală a filosofării". Pornind de la unul dintre fragmentele lui Novalis („Filosofia este, propriu-zis, nostalgie, dorul de acasă de pretutindeni"), el caracterizează nostalgia ca „dorul după întreg", de nedespărțit de filosofie. Totuși, pe filosof îl mînă pretutindeni dorul de acasă numai în cazul în care nu se simte nicăieri acasă. Dar, în acest caz, ce înseamnă „să fii acasă"? Înseamnă să te afli sub protecția unui anume întreg. Nostalgia – din această cauză – nu este dorul după trecutul care s-a dus, ci dorul de o lume ca întreg: „Către existența noastră ca întreg sîntem noi împinși în nostalgia noastră". „Existența ca întreg", spre deosebire de infinitul „pascalian" atît de apăsător pentru noi („Mă înspăimîntă veșnica tăcere a acestor spații infinite"), este, fără îndoială, în mod principial limitată. Prin urmare, nostalgia ca dor după existența ca întreg nu este dorința cuprinderii lumii infinite, nu este o manie a stăpînirii ei, ci, dimpotrivă, este dorul după lumea finită, întotdeauna limitată, în care să fie posibilă concentrarea și însingurarea, dorul după lumea în care să domnească apropierea, și anume nu numai de aproapele, ci și de „departele".

Avem așadar în față două modele de nostalgie. Primul, cel marxist, consideră nostalgia o raportare la trecut ca la un fapt obiectual limitat, izolat de perspectiva lui istorică, și anume în această calitate a sa putînd fi folosit în vederea unei critici reacționare a prezentului și a viitorului. Cel de-al doilea, heideggerian, susține că nostalgia nu are, în general, nicio legătură cu trecutul „istoric" în sensul pe care i-l conferă marxismul. În această concepție, nostalgia

nu este dorul după trecut, ci dorul de totalitate ca adevăr, ca autentic – dorul de ceva ce ar constitui fundamentala stare de spirit a existenței omenești. Și într-una, și în cealaltă concepție, arta joacă rolul pietrei unghiulare prin care se dezvăluie nostalgia. Pentru Marx, arta care generează nostalgia prin însuși faptul propriei „pozitivități" trebuie să fie depășită în antropologia negativă a individului empiric-universal din viitor. Dimpotrivă, Heidegger consideră arta ca fiind reședința adevărului și o sui-generis *key point* a esenței, care permite omului să redobîndească sensul pierdut al existenței.

În felul acesta, marxismul se prezintă ca o teorie a progresului pur, în timp ce ontologia fundamentală a lui Heidegger se dovedește a fi teoria nostalgiei pure. Se poate spune că opoziția agonală a „liniei lui Marx" și a „liniei lui Heidegger" alcătuiește prin ea însăși axa centrală a concepției actuale despre lume, răspîntia ei cea mai importantă. Tocmai de aceea, chestiunea dacă e oare posibilă o „nostalgie progresistă" se dovedește a fi, dacă nu chiar cea mai provocatoare chestiune a contemporaneității, oricum, cu siguranță, chestiunea cea mai dureroasă a artei actuale.

Așa că cei care-ți reproșează că ești nostalgic s-ar putea să fie marxiști, iar tu s-ar putea să fii conservator fără să-ți dai seama. Nimic nu e ceea ce pare.

Cu prietenie,
A.I.

XLI

În care Vasiliy Andreevici observă că secta „intelectuală" produce doar viruși care aduc moartea și cum pentru a înțelege ce se întîmplă cu cei „vii", ar trebui să intrăm pe tărîmul „cadavrelor" și în care aflăm istoria politică a „cadavrului nr. 1", Vladimir Ilici Lenin, și cum a devenit „Mausoleul lui Lenin" centru politic, muzeu, loc de pelerinaj și operă de artă și, mai ales, una dintre cele mai profitabile afaceri: deci nu vă temeți tovarăși, Lenin s-a privatizat!

Dragă A.I.,

Îți mulțumesc pentru mesaj și pentru gînduri. Există un teritoriu, o zonă, un spațiu pe care nu aș permite nimănui să-l colonizeze. Nu vreau să las nimănui să-mi „politizeze", să ia în „stăpînire" propria mea intimitate și lucrurile la care țin cel mai mult. „Gulagul" meu intim nu vreau să-l împart cu nimeni, nici măcar cu oamenii dragi, nici măcar cu Dumnezeu. Cu aceștia din urmă aș accepta să negociez și poate chiar să mă lupt pentru fiecare milimetru, pentru fiecare emoție și sentiment de ură sau de iubire, de nostalgie sau de disperare, pentru fiecare convingere sau îndoială. Cu ei accept să am un front deschis, însă cu nimeni altcineva, mai ales cu „hienele" puterii acestei lumi.

Atîta timp cît încă nu mi-au crescut aripi, vreau să fiu tratat ca o ființă umană, o ființă care are nevoie de liniște și deplin control asupra ultimului bastion necucerit de „celălalt", care este propria mea intimitate. Este ultima „cetate a soarelui" care mai poate fi apărată și care în ultimele veacuri stă sub asediu. Sîntem pe cale să pierdem și această ultimă bătălie. Senzația tot mai puternică pe care o am în ultima perioadă e că dușmanul a trecut de mult linia frontului și că noi de fapt am rămas uitați undeva în spatele lui. Că bătălia a avut loc de ceva timp, iar noua putere s-a instalat și că pur și simplu am uitat că ei, cei ce ne conduc azi, sînt de fapt cei care ne-au cucerit, vechii dușmani. Am uitat că noi sîntem robii lor și acum mimăm fericirea. Am uitat că singurul nostru mod de a reacționa, de a ne revolta în spatele frontului, e să devenim partizani. Dar cum bătălia se duce pe teritoriul intimității tale, e greu să fii partizanul propriei ființe: să nu ai încredere în nimic, să pui totul la îndoială, să lupți în definitiv cu tine însuți fiindcă nu mai știi ce e adevărat și ce e fals în propria memorie, în propriile sentimente, în propria ființă.

Dar să trec peste această introducere melodramatică. Atîta timp cît nu mi-au crescut aripi, înseamnă că încă nimic nu e pierdut. Aripile te fac să fii altceva, iar acel altceva nu-ți mai permite să fii uman. Am observat că aripile te încurcă să faci politică, ceea ce înseamnă că înaripatele chiar și cînd sînt în stoluri sînt foarte însingurate. Deci nu e pe gustul meu: să fii în stol, dar singur mi se pare îngrozitor.

Ceea ce e foarte interesant e faptul că noi sîntem o specie aparte. În această specie s-a dezvoltat o sectă, numită inteligheția, care nu știe să creeze și să producă decît două lucruri importante. Primul lucru sînt virușii. Tot ce a produs ea de-a lungul istoriei nu e decît o lungă listă de viruși. Istoria culturii nu este decît o istorie a

virusului, o istorie a bolilor declanșate de aceștia. Orice am atinge, molipsim, orice gînd rostit de noi infectează, orice cuvînt scris devine o boală. Însă virusul în sine are nu doar o calitate negativă, aceea de a îmbolnăvi și de a omorî ceva viu, ci și una pozitivă. Virusul atacă nu numai partea bună, ci și partea urîtă din oameni. Virusul omoară laolaltă totul.

Noi însă, această sectă de „șamani" ai omenirii, știm să producem nu numai viruși ci și anticorpii pentru a lupta contra acestor viruși cărora le dăm naștere. Aici, lucrurile stau la fel: vindecăm și lucrurile bune și lucrurile rele, de-a valma. Noi știm să producem aceste lucruri, dar cîteodată ne cam pierdem și nu prea mai știm să facem deosebirea între ele. Am început tot mai mult să confundăm virusul cu anticorpul și niciodată nu știm exact dacă ceea ce facem este o îmbolnăvire sau o vindecare. Menirea noastră este aceasta: ne naștem pentru a-i infecta, pentru a-i îmbolnăvi și lecui pe ceilalți, aducem și moarte și viață. Cînd renunțăm la această menire, ne transformăm în niște banali „vraci" și vindem niște false servicii pe bani. Devenim niște *ljeprooroki*, prooroci falși care vindem iluzii de care nimeni nu are nevoie. Să nu uităm că proorocii falși au fost puzderie, mult mai mulți decît adevărații prooroci. Dar asta e o altă poveste.

Dar să trec pe tărîmul în care virusul și anticorpul nu mai funcționează: pe tărîmul celor morți. Cu totul altfel stau lucrurile cînd avem de-a face cu un cadavru, acel corp uman mort. Rămînînd la tema aceasta, de care tot vorbim și despre care mi-ai relatat în ultima scrisoare, o să-ți zic o poveste foarte stranie pe care mi-a spus-o un amic specializat pe analiza socială, politică și antropologică a „Mausoleului lui Lenin" și a „cadavrului nr. 1".

El este un soi de „mausoleolog", „cel care studiază cadavrele". Studiind acest subiect, el a observat că rațiunea de a construi „Mausoleul tovarășului nr.1", precum și

rostul mumificării „cadavrului nr. 1" țin de o anumită modernitate politică care, paradoxal, se înscrie într-o lungă istorie, de la Egiptul antic și pînă în zilele noastre. E o istorie a reflecției noastre asupra morții și vieții, asupra „altor locuri și spații", asupra unor „heterotopii" cu care ne tot batem capul. În logica discuției noastre e important faptul că mumificarea „cadavrului nr. 1" se înscrie într-o lungă tradiție a reflecției umane asupra naturii și sensului puterii. Modul în care a fost îmbălsămat și expus, locul pe care l-a ocupat „Mausoleul lui Lenin" în piața centrală a capitalei modul în care a fost utilizat politic și, mai ales, felul în care a fost el perceput de marea parte a populației ne spun enorm de multe despre natura Puterii și mecanismele ei de funcționare. Nu există un „cadavru" care să fi avut, cel puțin în modernitate, o funcție atît de importantă. Sloganul comunist „Lenin este mai viu decît cei vii" conține un adevăr greu de contestat.

În general, față de acest cadavru, mai ales după căderea comunismului – dar situația era valabilă și înainte –, lumea s-a împărțit în două tabere, „necrofilii" și „necrofobii", iar față de ideea de Mausoleu, în „mausoleofili" și „mausoleofobi". Toate polemicile și obsesiile se învîrt în jurul acestui, în definitv, banal „cadavru". Este poate singurul care a devenit obiect de dispută și de studiu pentru domenii atît de variate, de la politică la sociologie, de la antropologie la artă, de la medicină la religie. Este un „obiect" care are simultan semnificații politice, religioase, științifice și artistice. „Cadavrul lui Lenin" singur, fragil în fața unei hoarde de specialiști din toate domeniile. Stau uneori și mă întreb: cine sînt mai periculoși, cei morți sau cei vii?

Amicul meu a intrat în arhive și a căutat „originile mumificării" „primului revoluționar" și a descoperit o mulțime de scrieri „apocrife" ce aparțin „vechii gărzi", vechilor tovarăși de idei. Se pare că tovarășii de luptă ai

lui Ilici erau foarte preocupați de moartea lui, încă cu mult timp înainte ca el să dea semne de slăbiciune. Problema cea mai mare pe care o ridică moartea lui Lenin era „corpul": ce facem cu el după moarte? Au existat două direcții foarte clare de rezolvare a problemei. Stalin, ca vechi seminarist și bun cunoscător al tradiției ortodoxe ruse, era împotriva îmbălsămării lui Lenin. Troțki, un internaționalist și un bun cunoscător al poporului rus și mai ales al apucăturilor acestuia, era sceptic și se temea de efectele pe care le va avea mumificarea cadavrului. Ambii erau conștienți de riscurile și efectele care puteau apărea în interpretarea acestui gest din partea unui popor foarte religios și plin de superstiții. Despre incinerare nici nu putea fi vorba. Aparținînd poporului rus, Lenin ar fi trebuit să fie îngropat, însă, ca întemeietorul unei „noi religii", căci așa era perceput de popor, trebuia să ofere un „alt exemplu".

În Rusia veche, după moartea țarului, trupul lui era „îmbălsămat temporar" pentru a putea fi văzut de cît mai multă lume. Stalin și Troțki știau acest lucru. În același timp, primiseră rapoarte din partea unor medici care garantau posibilitatea de a îmbălsăma corpul lui Ilici și păstrarea lui într-o stare bună pe o perioadă cît mai lungă. Cei doi corifei ai noii ideologii, Stalin și Troțki, dar mai ales Stalin, au fost de acord să utilizeze această metodă, pentru început, după care urma să se decidă o soluție definitivă. Așa s-a decis „îmbălsămarea cadavrului". „Noul Țar" a fost prezentat ca atare, în toată puterea lui simbolică.

Însă pentru a regla anumite probleme pe linie ideologică – „împărăția comunistă a luminii" și „omul nou" – nu puteau să arate încredere în „lumea de apoi", ci în cea de aici. Decizia partidului a fost aceea de a „îmbălsăma definitiv corpul neînsuflețit a lui V.I. Lenin" și de a-l depune într-un „templu" special construit, de unde Lenin

să „îmbărbăteze clasa muncitoare", să „vegheze" și să „călăuzească" noua orînduire

Efectele pe care le-au avut „Mausoleul lui Lenin" și „cadavrul nr. 1" asupra populației au fost extraordinare. Au devenit simultan loc de pelerinaj cu sens laic de amintire, rememorare, mărturie, dar undeva s-a păstrat ascuns și un sens religios. „Piramida lui Lenin", căci arhitectural are trimitere directă la piramide, păstrează în sine aura unui „templu de rit nou". De asemenea, toată mașinăria de secretizare și de control a informației a dus la un întreg aparat propagandistic de produs „taine". În Rusia există un fenomen foarte profund, care are rădăcini și în misticismul ortodox, dar și în modul de înțelegere a istoriei: orice secret devine taină, orice taină are o semnificație istorică în perspectiva unei „lumi de dincolo" de istorie.

Într-un timp foarte scurt, Mausoleul a devenit centrul și simbolul Puterii sovietice, reușind în același timp să combine perfect imaginea piramidei cu cea a muzeului: puterea veșnică și sacră este arhivată, raționalizată științific, adusă în fața poporului și povestită atît ca operă de artă, cît și ca istorie adevărată. Unii specialiști în artă contemporană, de exemplu, observă că „mumia Lenin" este îmbrăcată banal, ca orice muritor de rînd, și nu are nimic spectaculos. În Mausoleu, Lenin arată „viu" ca și noi, oamenii obișnuiți. De aceea, zic ei, este un excelent exemplu de *ready-made*, iar „Mausoleul Lenin" este una dintre cele mai importante instalații ale artei moderne.

Prietenul meu, care se ocupă de această temă de ceva ani, a observat un șir de reacții în lanț ce explică foarte bine efectele pe care le-a avut acest *ready-made* politic asupra populației. De exemplu, în al Doilea Război Mondial, cînd nemții se apropiau de Moscova, Partidul a decis să-l „exileze" pe „tovarășul nr. 1". Partidul considera că, dacă orașul va fi cucerit, acest „cadavru sacru" nu trebuia

să cadă în mîna dușmanului fascist, și totul s-a făcut în secret, fiindcă poporul trebuia să știe că Lenin „e întotdeauna cu noi și veghează". După Marele război, la Moscova s-a constituit un obicei (despre care se spune că nu a fost impus): toate tinerele familii au început să depună flori la Mausoleu în ziua nunții (în restul țării, se face la monumentul lui Lenin).

O mică paranteză: îți mai aduci aminte ce au făcut francezii și englezii cînd au dat buzna în Egipt? Au mers la piramide, au luat mumiile și le-au dus la ei. Practic au transferat niște „corpuri", care aveau o funcție sacră, într-un spațiu muzeal, căci toate au fost expuse în muzee, unde au îndeplinit deja o cu totul altă funcție. Pe baza cărui fapt are loc acest transfer? Acest transfer a fost posibil numai fiindcă armatele franceză și engleză au fost mai puternice decît cea egipteană. Cine deține Puterea are și capacitatea de a transfera sensuri, interpretări, de a legitima noi funcții ale unor oameni sau ale unor corpuri.

Oare e întîmplător faptul că Lenin este păzit de ostași? l-am întrebat eu pe amicul specialist în „trupul nr. 1". În popor, zice el, sînt două interpretări. Lenin este păzit ori să nu fugă, ori să nu fie răpit sau „atacat". Folclorul sovietic și postsovietic ni-l prezintă pe Lenin în ipostază cristică, atunci cînd învie, ba se apucă să facă dreptate, ba nu recunoaște lumea în care nimerește și critică regimul, ba pleacă în exil ca să se apuce de o nouă Revoluție. Deci Lenin e păzit ca nu cumva să iasă și să facă o nouă Revoluție. Celălalt pericol este să fie furat și îngropat, „căci numai așa vom scăpa de comunism", „cadavrul" este unul blestemat și, atîta timp cît e la vedere, comunismul și „demonii lui" sînt prezenți printre noi. Alții ar vrea doar să se răzbune pentru răul pe care l-a provocat. Au existat mai multe cazuri celebre, cînd vizitatorii au încercat să profaneze „cadavrul".

Eu cred că toate aceste obsesii pe care le stîrnește „politica" acestui „cadavru", acest „Nosferatu" modern ne

spun foarte multe în primul rînd despre „cei vii". M-am gîndit mult cu ce tabără să țin: cu cei care vor să păstreze Mausoleul sau cu cei care vor să-l desființeze. Sincer să fiu, tind pentru păstrarea acestuia, însă pe cu totul alte motive decît cele ale „mausoleofililor". Eu cred că locul și funcția „cadavrului nr. 1" sînt cu totul altele decît adularea sau ura lui. Pentru mine este poate locul celei mai autentice reflecții asupra a ceea ce s-a întîmplat în secolul XX. Pentru creștini, faptul că „mormîntul este gol" reprezintă unul dintre temeiurile credinței lor, dovedește că întemeietorul „noului imperiu" religios „este viu". În cazul despre care vorbim, vedem la lumina zilei că „Lenin este mort". „Cadavrul nr. 1" al Revoluției arată că ideologia lui s-a „mumificat", iar comunismul este mort. Muzeul este locul în care vezi cum se „mumifică" ideologia, un loc al „necrofiliei politice". Mausoleul lui Lenin este locul perfect pentru a medita și a înțelege ce înseamnă esența Puterii, simptomul Puterii, oricare ar fi această Putere. „Trupul lui Lenin" este personificarea perfectă a puterii politice.

E foarte interesant ce s-a întîmplat cu echipa de medici îmbălsămători după căderea Imperiului. Această echipă, unică în felul ei, specializată numai în îmbălsămarea, mumificarea și întreținerea „trupului nr. 1" al țării, a rămas deodată cu un buget foarte mic. În degringolada și haosul anilor '90, Lenin nu mai era o prioritate pentru conducerea țării, ba era chiar o corvoadă. Nimeni nu voia să ia o decizie în legătură cu acest subiect. Așa că a fost lăsat uitării, cu toate că poziția centrală pe care o ocupă Mausoleul, în inima Moscovei, în mijlocul Pieței Roșii, lîngă Kremlin, deranja în permanență. Specialiștii noștri în mumificare s-au trezit că aveau o calificare de care nu avea nevoie nicio instituție din lume. Ar fi putut fi foarte bine plătiți și căutați în Egiptul antic, însă în Rusia postsovietică capitalistă nu erau nimănui de folosință, iar capitaliștii occidentali se îngrozeau cînd le citeau CV-ul: specialiști în îmbălsămări

și mumificări de cadavre; ultimul loc de muncă: 20 de ani la Mausoleul Lenin; funcție avută: responsabil cu întreținerea unghiilor și părului tovarășului Lenin (fiecare cu specialitatea lui).

Așa au dus-o cîțiva ani buni: la limita subzistenței. Ei bine, în a doua parte a anilor '90, cînd mafiile moscovite, bandiții orașului au început să adune deja averi considerabile, lucrurile s-au schimbat brusc. Nu banii mafioților le-au dat speranțe medicilor noștri, ci luptele mortale dintre ei. Săptămînal avea loc cîte o răfuială și se auzea că iarăși una dintre „autoritățile" mafiei locale a fost ciuruită de gloanțe. Și atunci, „managerului" echipei de medici i-a venit o idee salvatoare: de ce nu ar merge la unul dintre acești bandiți și să-i propună serviciile. Cu puțină teamă, cu strîngere de inimă, a mers omul nostru la una dintre căpeteniile mafiei locale și i-a propus serviciile sale. E păcat, le explica el bandiților, să moară una dintre „autorități" și să nu i se cinstească memoria. Bandiții ruși, cunoscuți prin cruzimea și metodele barbare cu care lucrează, au însă și un suflet de o sensibilitate aparte. Pe cît de violenți și duri sînt, pe atît de sensibil reacționează la cuvinte sfinte precum „mamă" sau „memoria tovarășilor de bandă". Aceste cuvinte i-au uns la inimă: cum să-i uiți pe vajnicii fii ai Patriei. Cum au auzit propunerea, mai ales că venea din partea medicilor care îngrijesc corpul „autorității nr. 1" de la Kremlin – față de care aveau un respect aparte, căci este singurul care „a învîrtit" toată țara –, au și comandat o îmbălsămare. Corpuri se găseau berechet. La fiecare cîteva zile apărea un cadavru nou. Medicii noștri au ajuns într-un foarte scurt timp plini de bani și depășiți de comenzi. Aveau atîtea comenzi, încît nu mai puteau face față, căci vestea s-a dus repede și toți mafioții comandau îmbălsămări. Știrea s-a dus și în țară, așa că medicii și-au propus să extindă afacerea. Dar s-au lovit de o problemă dificilă, de nerezolvat: lipsa de cadre

calificate. Și atunci au înțeles vorba înțeleaptă a tovarășului Stalin și i-au dat dreptate: Cadrele rezolvă totul.

Bandiții însă veneau, iar comanda lor suna simplu: „Fă-l pe șefu' nostru să fie ca viu, să fie așa cum e Ilici". În cîțiva ani, țara s-a umplut de „Ilici", modelul Lenin s-a multiplicat la nesfîrșit. Așa se vede perfect modul în care are loc transferul sensului de la o ideologie la alta. „Cadavrul", încărcat cu o semnificație pur politică, cu o ideologie foarte clară, este transferat în zona comercialului. Practic, „icoana" ideologică a comunismului nu face acum decît să funcționeze ca motor al capitalului, ideologia împotriva căreia luptase toată viața. „Cadavrul nr. 1" vinde azi, nu mai dă decrete. Cum spune noul slogan al promotorilor noii ideologii: „Nu vă temeți, tovarăși, Lenin s-a privatizat!".

Mă opresc aici.

Al tău,
Vasiliy Andreevici

XLII

În care ni se spune de ce unii politizează și alții comercializează morții, cum unii fac politică cu Dumnezeu și de ce „ultimii eretici ai Imperiului" se tem de un singur lucru, de „omul mic", iar această tipologie a omului de pe urmă ne-o povestește însuși Anton Pavlovici.

Dragă Vasiliy Andreevici,

Curios lucru că-mi scrii despre moarte, despre politizarea morții. Este adevărat că am reușit să facem și astfel de lucruri cu toții, indiferent de regimuri politice. Ba chiar am reușit să o și estetizăm, adică să o comercializăm cu mare succes. Amicul meu care a emigrat în SUA în anii '80 a fost surprins de cît de bine „se vînd morții". S-a apucat și a făcut o firmă de pompe funebre, fiindcă teoria lui era simplă: și în capitalism și în comunism e la fel ca pe vremea lui Noe, adică „oamenii se nasc și mor". În comunism voiau inițial să moară eroic și au terminat „murind statistic". Statistic se moare și în capitalism, însă aici, omul cînd devine „corp", un cadavru, vrea să nu arate ca un mort, ci „ca în viața reală", cam ca „Ilici al nostru". „Mortul" trebuie să devină o „marfă", și nu ceva „excepțional", de aici o întreagă industrie de estetizare și

comercializare a „mortului". Dacă la noi „cadavrul" avea o funcție politică, la ei, „cadavrul" începe să aibă o funcție comercială, așa că amicul meu astăzi are o singură problemă: cui să-și lase averea imensă făcută pe seama morților, mai ales că nu are urmași.

Întîmplător sau nu, și aici, probabil, te voi uimi, sau poate nu, am început să citesc de cîtva timp Scripturile. Imaginează-ți că acum, la final de viață, trebuie să-mi asum acest lucru. Toți avem un final, iar al meu teoretic e mai aproape decît al tău. Citesc această carte pe care nu am citit-o de foarte mult timp. Uite că un vechi comunist care a luptat împotriva acestui regim, un vechi disident care a luptat împotriva tuturor citește la final de viață Biblia. Interesant e următorul fapt: distanța pe care am luat-o față de această carte îi dă un înțeles aparte. Cînd ești aproape de ea, cînd ești mai ales în interiorul ei, sensurile îi sînt periculos de restrictive sau excesiv de vagi. Nu înțelegi mare lucru, mai ales dacă rămîi în grilele rigide de lectură teologică. Cînd te îndepărtezi de ea și revii cu o lectură proaspătă, totul pare diferit. Biblia este o literatură foarte bună cînd nu faci exces de religiozitate. Ea poate fi și un îndrumar politic foarte bun.

Mă minunam de un fapt politic deosebit, care se conturează foarte bine în Biblie: singurii care au reușit să politizeze relația cu Dumnezeu au fost evreii. Nici creștinii, nici musulmanii nu au reușit să facă ceea ce au făcut evreii. Relația lor cu Dumnezeu este una pur politică. Cine a mai reușit să se bată și să facă negocieri cu Dumnezeu în afara evreilor? A te lupta cu cineva înseamnă a fi într-un raport de putere, adică într-o relație politică. Patriarhul Iacov s-a luptat cu Dumnezeu, a avut de dus un război cu el, adică o politică cu alte mijloace; Moise a stat „față către față" și a negociat soarta poporului. Toată istoria lor e construită pe o veșnică negociere între „poporul ales" și Dumnezeu. Istoria lor este un joc politic ambițios între popor și Dumnezeu.

Eu, personal, l-am ignorat. Nu fac și nu am făcut politică cu Dumnezeu. Eu mă înscriu într-o altă tradiție. Eu sînt în tradiția „buntului" rusesc, a omului revoltat, a celui care este „propriul său stat" și care se revoltă și împotriva lui Dumnezeu și împotriva propriei ființe. Noi ne revoltăm împotriva oricărei lumi, vrem să răsturnăm orice orînduire. În tradiția noastră nu există teamă de moarte sau de Dumnezeu, că de Stat și de „cinovnici" oricum nu ne-am temut niciodată, oricît de siniștri ar fi fost. Noi avem un mare complex pe care putem să-l botezăm „Complexul lui Neceaev"[1], despre care poate ar trebui să scrii o carte. Acest demon ne frămîntă și ne face să fim veșnicii revoltați.

Și totuși, noi, cei care facem parte din secta „oamenilor revoltați", avem o mare teamă. Este o teamă care ne-a bîntuit pe toți cei care am semnat „catehismul omului revoltat" și care a frămîntat literatura rusă. De fapt, toată literatura rusă are un singur subiect central : obsesia „omului mic", a „omului mărunt". Toată literatura rusă se naște din teama față de acest „om mic" : obsesia de a nu fi, de a nu deveni un „om mic". Poți fi cel mai mare criminal, poți fi Raskolnikov, poți fi oricare dintre frații Karamazov, poți fi oricît de „idiot", însă este inacceptabil să fii un „om mic". Pentru noi, răul nu este reprezentat de crimă și ură, răzbunare și moarte, ci de această stare a „omului fără însușiri". De la Pușkin la Gogol, de la Dostoievski la Tolstoi, toți sînt obsedați de acest „om mărunt". Gogol este marele maestru al descrierii acestui tip uman, al „sufletului mort". Noi sîntem ultimii eretici care nu acceptăm să devenim „căldicei", nu permitem să fim transformați în „oameni mici". Acest tip uman pe care se sprijină vechiul și noul Imperiu ne este străin.

Una dintre cele mai adevărate povești pe această temă îi aparține lui Anton Pavlovici Cehov, *Moartea*

1. Serghei Neceaev este un cunoscut anarhist rus, autorul broșurii „Catehismul unui revoluționar".

funcționarului[1]. Eroul nostru are un nume semnificativ, Cerveakov, adică vierme. Și povestea sună cam așa...

Moartea funcționarului
de Anton Pavlovici CEHOV

Într-o minunată seară, deloc mai puțin minunatul executor Ivan Dmitrici Cerveakov stătea așezat în rîndul al doilea de fotolii și urmărea prin binoclu spectacolul *Clopotele din Corneville*. Privea și se simțea în culmea fericirii. Dar, deodată... În povestiri se întîlnește adesea acest „dar, deodată". Autorii adevăr grăiesc: viața e prea plină de neprevăzut! Dar, deodată, fața lui s-a încruntat, ochii i s-au împăienjenit, respirația a încetat... a îndepărtat binoclul de la ochi, s-a aplecat și... hapciu!!! A strănutat, precum se vede. Strănutul nu e oprit niciodată, pentru nimeni. Strănută și mujicul și polițistul, iar uneori chiar și eminențele cenușii. Toți strănută. Cerveakov nu s-a sfiit nicidecum, s-a șters cu batista și, precum un om cumsecade, a privit în jurul său: oare nu cumva deranjase pe cineva cu strănutul său? Dar îndată s-a simțit jenat. Observase un moșulică, cel de pe rîndul din față, care își ștergea stăruitor chelia și grumazul cu mănușa și bolmojea ceva. În persoana bătrînului l-a recunoscut pe generalul Brizjalov, de la departamentul transporturi.

„L-am stropit! gîndi Cerveakov – nu e superiorul meu, dar oricum e stînjenitor. Datorez scuze".

Cerveakov își drese vocea, se dădu mai în față și șopti la urechea generalului:

– Iertare, Excelența voastră, v-am stropit... din întîmplare...

– Nu-i nimic, nu-i nimic...

– Pentru Dumnezeu, iertați-mă. Eu... din greșeală!

– Ah, stați liniștit, vă rog! Lăsați-mă să ascult!

Cerveakov se fîstîci cu totul, zîmbi tîmp și se uită pe scenă. Privea el, dar fericirea de mai devreme nu o mai

1. Traducere de Vladimir Bulat.

simțea. Neliniștea prinse să-i dea ghes. În pauză se învîrti în jurul lui Brizjalov și, apropiindu-se, birui timiditatea, strecurînd:

– V-am stropit, Excelența voastră. Iertăciune... Eu... nu că intenționat...

– Ah, destul... Am și uitat, n-o mai luați de la capăt! – zise generalul și-și mișcă buza de jos.

„A uitat, dar mai are zeflemea în ochi – presupuse Cerveakov, privind cu suspiciune către general. Și nici să-mi vorbească nu dorește. Ar fi în firea lucrurilor să nu gîndească că intenționam să-l scuip. Nu o va gîndi acum, o va face după!"

Acasă a povestit neveste-sii despre gafa sa. Soția, după cum i s-a părut, a tratat cu ușurătate cele întîmplate; ea s-a speriat doar, dar aflînd că Brizjalov este dintr-un departament „străin", se liniști.

– Să mergi totuși să te scuzi – zise ea. Poate gîndi că nu știi a te purta cuviincios în public.

– Asta e! M-am scuzat, dar el e cumva straniu... Niciun cuvînt cu tîlc n-a spus. Iară nici vreme pentru lămurire nu a fost.

În ziua următoare, Cerveakov și-a pus uniforma, s-a tuns puțin și a ajuns la Brizjalov, pentru explicații. Intrat în anticamera generalului, a observat că sînt mai mulți petiționari acolo, iar printre ei însuși generalul, care a și început relațiile cu publicul. După ce a chestionat pe cîțiva dintre petenți, generalul a ridicat ochii către Cerveakov.

– Aseară, la „Arcadia", dacă vă amintiți, Excelența voastră – începuse să raporteze executorul –, am strănutat și din întîmplare v-am stropit... Scu...

– Ce fleacuri... Dumnezeu știe! Ce doriți? se adresă generalul următorului petent.

„Nu vrea să-mi vorbească! – gîndi Cerveakov, întristîndu-se. E supărat, așa reiese... Nu, nu pot lăsa așa lucrurile... Trebuie să mă explic..."

Cînd generalul isprăvi discuția cu ultimul petent, îndreptîndu-se deja spre biroul său, Cerveakov a luat-o după el, bolmojind:

– Excelența voastră! Dacă tot îndrăznesc să vă deranjez, apoi să știți că e dintr-un sentiment, să zic așa, al căinței!... Deloc cu intenție, așa binevoiți să aflați! Generalul a făcut o mină tristă și a dat din mînă.

– Pur și simplu vă distrați, domnule! – a spus el, dispărînd în spatele ușii. „Ce fel de glume? – gîndi Cerveakov. Nu-mi arde de nicio glumă! E general, dar e incapabil de înțelegere! Dacă e așa, nu mă mai umilesc în fața acestui fanfaron! Fie ce-o fi! Îi voi scrie o scrisoare, dar de venit nu mai vin. Zău ca nu!"

Astea le gîndea Cerveakov în drum spre casă. Nu a scris nicio scrisoare generalului. A gîndit, s-a tot gîndit, dar nu a găsit tonul scrisorii. Astfel, a doua zi a decis să meargă din nou în audiență, spre a explica ce și cum.

– Am fost ieri să vă deranjez, Excelența voastră – a bîiguit el, cînd generalul ridicase spre dînsul ochii săi întrebători –, nu pentru a-mi bate joc, cum v-ați permis să vă exprimați. Mi-am cerut iertare pentru că, strănutînd, v-am stropit... Nici nu am avut de gînd a zeflemisi. Mi-aș putea permite oare să fac această imprudență? Dacă am rîde astfel, ce respect am mai avea către alte persoane...

– Ieși afară!!! – a lătrat generalul, care dintr-odată s-a învinețit și a început să tremure.

– Ce-eee! – a întrebat în șoaptă Cerveakov, înțepenit de groază.

– Ieși afară!! – a repetat generalul, tropăind din picioare.

În stomacul lui Cerveakov parcă s-a rupt ceva. Fără să vadă nimic și fără să audă, el s-a tras spre ușă, a ieșit în stradă și a început să-și tîrască picioarele... A ajuns din inerție acasă și, fără să-și scoată uniforma, s-a întins pe canapea și... a murit.

Nemaiavînd ce spune, te îmbrățișez...

Al tău,
A.I.

XLIII

Și, deodată, are loc un final neașteptat, în care aflăm și rostul telegramei de la începutul cărții.

Peste 36 de ore voi fi la Moscova,

sau poate 38, dar ce mai contează. Oricum, din păcate, cînd am ajuns, era prea tîrziu. Prea tîrziu pentru a ne revedea. Taxiul m-a lăsat în fața blocului pe care îl cunoșteam atît de bine și care avea doar niște modificări ale tranziției: două uși metalice de netrecut și un interfon cum numai în Rusia poți vedea. Am sunat la apartamentul cu numărul 35 și mi-a răspuns vocea unei doamne necunoscute. Ținînd butonul apăsat am salutat, m-am prezentat și am intrat. Eram așteptat, însă nu de cine mă așteptam, ci de fiica prietenului meu, pe care nu o mai văzusem de foarte mulți ani. Ceea ce bănuiam se întîmplase: *Marele Instigator* ne părăsise. Funeraliile erau anunțate pentru a doua zi.

Despre funeralii nu are rost să vă vorbesc, nu este locul lor aici. Însă, după funeralii, cînd ne-am întors acasă, M.I., soția bunului meu prieten, m-a condus în biroul lui și a scos un plic mare sigilat, pe care mi l-a întins. L-am luat și m-am așezat în fotoliu. În acest plic se

află secretul invitației sale și poate a ultimei lui dorințe față de mine.

Pick-upul vechi al familiei începu să învîrtă un vinil negru, scoțînd inegalabilul sunet retro de care eram îndrăgostit. Bulat Okudjava începu să fredoneze faimoasele cîntecele ale anilor '60, amintindu-ne că sîntem poate ultimii „soldați de hîrtie". Stăteam cu plicul în brațe, puțin nedumerit și ascultam fără să îmi dau seama versurile pe care le știam pe de rost încă din copilărie, acel „Cîntec despre viața mea"[1], dar care nu era cîntecul generației mele ci al generației prietenului meu,

E ca prima iubire – îți frînge inima,
A doua iubire îți arde sufletul ca și prima.
Iar a treia iubire – cheia tremură-n yală,
Cheia tremură-n yală, geamantanul – în mînă.

E ca primul război – nu e din vina nimănui.
Iar al doilea război e din vina cui?
Dar al treilea război e doar din vina mea,
Iar pe vina mea, toți sînt cu ochii pe ea.

E ca prima minciună – orizont înnegurat.
Iar a doua minciună m-a îmbătat.
Dar a treia minciună e mai neagră ca noaptea,
Mai neagră decît noaptea, mai groaznică decît războiul.

M.I. a ieșit din cameră și eu am stat cîteva minute bune cu ochii ațintiți la acel plic maro, fără niciun gest și fără a încerca să-ncerc nici cea mai mică presupunere asupra conținutului.

L-am deschis. În interior se aflau un manuscris și o mică scrisoare.

1. Traducere de Mihail Vakulovski.

Дорогой Василий Андреевич,

Здесь, в этой рукописи, вся наша переписка последних лет. Она принадлежит тебе. Последние месяцы я тщательно готовил её к публикации. Однако, перечитав ее несколько раз, я обнаружил, что этот том получился твоей книгой, – она принадлежит тебе целиком , а я лишь записал вещи, о которых мы спорили и которые услышал от тебя или которые побудили меня развить некоторые из твоих мыслей. В конце концов, я считаю, что в этой рукописи нет ничего моего или, по меньшей мере, ничего только моего. Рукопись готова к публикации.

Ещё я считаю, что этот том должен выйти вначале в твоей стране, на «новой твоей Родине», как ты говоришь, – там , возможно, у него будет более удачная судьба. И очень прошу, чтобы на румынский его перевел ты, – чтобы сохранить особенности моего стиля.

Что касается моего имени, прошу, найди возможность сохранить анонимность. Уверен, что ты найдешь хорошую форму для этого.

Обнимаю,
Твой навеки,
А.И.

Dragă Vasiliy Andreevici,

Aici ai manuscrisul corespondenței noastre din ultimii ani. Îți aparține. În ultimele luni l-am pregătit minuțios în vederea publicării. Citindu-l de cîteva ori, mi-am dat seama că acest volum este cartea ta, îți aparține în întregime, eu nefăcînd decît să scriu lucruri pe care le-am discutat, le-am auzit de la tine sau care m-au făcut să duc mai departe anumite gînduri ale tale. În definitiv, nu cred că am nimic al meu în acest manuscris sau, cel puțin, nimic doar al meu. Manuscrisul e gata de publicare.

Mai cred că e bine ca acest volum să apară mai întîi în propria ta țară, în „noua ta Patrie", cum spui tu, unde

poate avea mai mulți sorți de izbîndă. Și te rog mult să-l traduci tu în românește pentru a-i păstra trăsăturile stilului tău.

În ce privește numele meu, te rog să găsești o formulă care să-mi păstreze anonimatul. Sînt convins că o vei găsi pe cea mai bună.

Te îmbrățișez,
Al tău, pe veci,
A.I.

Notă asupra ediției

Această carte a fost o întîmplare. Ce e adevărat și ce e fals, ce e ficțiune și ce e realitate nici autorul nu mai știe. Volumul e un cumul de întîmplări, idei, obsesii cu care autorul s-a confruntat în nebunii ani ai tranziției. De aceea, mai nimic din ce este scris în acest volum nu-i aparține. Cine-i A.I. și cine-i Vasiliy Andreevici nici autorul nu mai e sigur că știe. Corespondența semnată de cei doi eroi este scrisă în rusă, iar mai tîrziu rescrisă în română, de unde și o uniformizare a stilului. Cel care semnează acest volum se face vinovat de faptul că-și abuzează eroii pentru a scăpa probabil de propriile obsesii. Se pare că genul epistolar este o formă de terapie foarte eficientă în vremuri de tranziție și de mare inflație.

Autorul dorește să mulțumească mai întîi celor trei profesori care au avut grijă să-i alimenteze preocupările la vremea lor: Ștefan Afloroaei, Aurel Codoban și Claude Karnoouh. Autorul ar mai dori să mulțumească și oamenilor cărora le datorează, direct sau indirect, contribuția la aceast volum: Boris Groys, Alexandr Ivanov și Dan Ungureanu (care au avut o contribuție specială), Adam Michnik, Viktor Misiano, Daniel Barbu, Ion Ianoși, Radu Cosașu, Ekaterina Degoti, Adrian T. Sîrbu, G.M. Tamaș, Sorin Antohi, Mihail Elizarov, Bogdan Ghiu. (Veți regăsi și urma unor autori care l-au ajutat să priceapă ceva mai mult în ultimii ani: Slavoj Žižek, Giorgio Agamben, Walter Benjamin, Carl Schmitt, Michel Foucault.)

Cartea nu ar fi putut apărea fără sprijinul preietenilor și traducătorilor: Ion și Janina Ianoși, Vladimir Bulat, Mihail Vakulovski, George State, Aureliu Busuioc. Ar trebui să aduc mulțumiri Gabrielei Tudor și Gabrielei Ilaș pentru bursa și găzduirea de la Tescani, precum și amicilor care m-au încurajat la momentul potrivit: Dănuț Mănăstireanu, Liviu Ciortuz, Thomas Ciulei, Costi Rogozanu, Ciprian Șiulea, Ovidiu Țichindeleanu, Alexandru Polgar, Cezar Paul-Bădescu, Csilla Könczei, Attila Tordai, Ciprian Mureșan, Oana și Bogdan Stănescu, Iulia Popovici, Bogdan Ghiu, Mihai Iovănel, Dumitru Crudu, Iulian Ciocan, Oleg Pamfil, Florin Dumitrescu, Laurențiu Midvichi, Raymond Bobar.

Mulțumiri speciale Gabrielei Coman pentru timpul acordat editării și discuției pe text, precum și Oanei Gruenwald, Mădălinei Ghiu și Simonei Ernu pentru editare.

Cuprins

I — În care Vasiliy Andreevici, unul dintre eroii noștri, primește o telegramă. / 9

II — În care eroul nostru se pornește la drum și în care aflăm cîteva lucruri surprinzătoare despre al doilea erou, A.I., supranumit și Marele Instigator, cel care și-a salvat viața cu ajutorul catastrofelor, teroristul care a încercat să-l omoare pe Stalin. / 11

III — În care unul dintre eroii noștri, Vasiliy Andreevici, începe să citească o veche corespondență care va face subiectul cărții noastre – și despre care vom afla mai tîrziu cum a fost „descoperită" – și unde aflăm că „a alege" nu e lucru ușor, iar reducerile de prețuri la mărfuri sau meniul excesiv al unui restaurant pot crea depresii. / 15

IV — Eroul nostru descoperă că Patria este asemenea unei limbi : dacă o înveți de mic nici nu-ți dai seama că există, dacă o înveți la maturitate trebuie să ți-o „însușești" zi de zi. Și mai descoperim un straniu complex siberian al geografiei. / 18

V — Iar cînd unul dintre eroi intră în criză de idei apelează la prieteni care dezgroapă un text uitat, Gloata inconștientă, care reușește să ne arate în cîteva rînduri aspecte semnificative ale vieții social-politice de la Răsărit. / 22

VI În care aflăm o istorie neplăcută din viața inteligheției locale, iar unul dintre „tovarășii de drum" ai eroilor noștri ne trimite o scrisoare care are intenția de a ne lămuri cum e cu „mentalitatea difuză, individualistă și personalistă" a nepoților lui Dracula și mai ales de ce nu au putut aceștia să producă sfinți, intelectuali și idei. / 25

VII În care unul dintre eroi revine la o problemă care-l frămîntă : PR&manageri&marketing *versus* politruk. Unde aflăm că cele două tehnologii sociale din două regimuri diferite sînt identice și mai ales (și aici, ar trebui preveniți cititorii mai slabi de înger că urmează o idee foarte periculoasă) cum se face că ingineria socială actuală este la fel de dăunătoare societății, că noii politruci sînt poate mai nocivi decît colegii lor din vechiul regim. / 33

VIII În care se vorbește despre un nou tip de societate și un alt tip de Om nou, omul-manager, noul politruk, care nu are un obiect al activității, nu produce nimic în afară de „relații" și care se produce pe sine ca „mediu", ca intermediar ; unde mai aflăm de ce o societate de acest tip produce cel mai puternic mecanism de cenzură și ce mai scrie în „Evanghelia managerului". / 39

IX În care aflăm cum unele țări din Est trăiesc din imaginea negativă, iar alții, care pierd războaie și cîștigă teritorii, apelează la strategia de sclav pentru a manipula stăpînii. / 46

X În care aflăm despre un nou experiment al eroului nostru. De data aceasta experimentează o nouă temă pe elevii unui liceu, cărora le povestește despre arme și noi forme de apărare civilă, despre ce trebuie să faci cînd dușmanul duce un război invizibil, total, și a învins, de ce trebuie să devenim partizani și care sînt scopul și formele de luptă ale acestora. / 54

XI În povestea eroilor noștri intervine un personaj foarte straniu : fost specialist al departamentului de propagandă în KGB, mare inventator de bancuri, actualmente specialist în „revoluții colorate”. Și mai aflăm cum funcționează noile tehnologii de propagandă și de ce nu mai dă bine să fii „inginer de suflete”, ci „designer de show-uri politice”. / 61

XII În care se vorbește despre faptul că un speculant poate fi mai important decît un disident, că un volum precum *O zi din viața lui Ostap Ibrahimovici Bender* poate fi la fel de important ca *O zi din viața lui Ivan Denisovici*, de ce „fiii locotenentului Schmidt” au învins comunismul și, mai ales, de ce ei au pus mîna pe „valorile monetare ale statului”, iar disidenții au rămas în afara jocului. / 67

XIII În care se povestește cum regimurile de tip comunist se bazează pe limbă, iar cele de tip capitalist pe bani, de ce Gulagul nu e tot una cu Auschwitzul, de ce primul este mai aproape de Biserică și al doilea mai aproape de bancă și de ce în comunism poți să critici, pe cînd în capitalism nu. / 75

XIV În care ni se transmite o știre șocantă : Ceaușescu nu a existat ! El nu e existat, ci a fost o hologramă a poporului său, a oamenilor din anturajul său și a intelectualilor acestui neam. / 83

XV În care se vorbește iarăși despre disidenți, care uneori devin aripa cea mai stalinistă a regimului comunist, și unde ni se mai spune de ce o lingură poate pune la îndoială pînă și un volum precum Arhipelagul Gulag. / 89

XVI În care eroul îl citește pe Varlam Șalamov, cel mai bun cunoscător al lumii Gulagului și al lumii interlope comuniste, și în care descoperă că „etica Gulagului” nu e ultimul rău, că există o etică a

lumii „blatnoi" care reușește să dizolve ultimele relații umane, că „omul este pentru om" nu numai lup, ci și leu, și vulpe, și că lipsa politicului și „rezistența prin cultură" produc stalinism și ceaușism. / 97

XVII În care eroul nostru, A.I., se întîlnește întîmplător cu floarea inteligheției române și apelează la un truc : încearcă să le demonstreze că tragedia cea mai mare a comunismului românesc este retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul ei. / 105

XVIII Și deodată îl cunoaștem pe specialistul cel mare al Securității, Informatorul, care ne povestește cît de mare era concurența pe faimoasele posturi de turnător și care au fost problemele cu care s-au confruntat specialiștii regimului. / 111

XIX În care aflăm că, dacă ai depus un jurămînt, față de Partidul Comunist de exemplu, și ai trădat, s-ar putea să existe o zi a Judecății de Apoi. Unde mai aflăm că fiecare regim are un anumit tip de ritualuri, că ritualurile stalinismului sînt aproape identice cu ritualurile creștine, iar cele ale capitalismului cu ritualurile păgîne și de ce cînd Banca apare, Biserica dispare. / 117

XX Și deodată se pune întrebarea „eu cu cine votez ?", iar eroul nostru ne spune că este cea mai modernă întrebare politică, fiindcă alternativa a murit, iar Bibliotecarul ne oferă un „poem-manifest" al noii generații. Și totuși, aceasta îi va ajuta pe „evrei" sau le va dăuna ? / 125

XXI În care eroul Pavlik Morozov reintră în istorie și A.I. observă că dacă eroul de tip vechi era pedepsit pentru trădarea tatălui, eroul de tip nou este premiat. / 130

XXII În care eroul nostru își pune la grea încercare prietenii încercînd să le povestească de ce

libertatea e aproape imposibilă în ziua de azi și unde aflăm că, dacă siguranța crește, scade libertatea. Unde mai aflăm de ce banca este cea mai sofisticată instituție totalitară, cum se trece de la teroarea politică la cea economică, că nu poți să depui cerere la primărie și să fii erou și că ultimii oameni liberi se pare că au fost cîțiva dictatori insuportabili. / 133

XXIII În care apare un personaj care vrea să „salveze lumea" și descoperă că interesul pentru marea literatură rusă nu ține de calitatea literară, ci de puterea armelor, mai precis, cu cît armata e mai puternică, cu atît literatura este mai semnificativă ; puterea unei literaturi este strîns legată de puterea armatei. / 141

XXIV În care se vorbește despre Dracula ca fiind cel mai vajnic dușman al Imperiului și unde aflăm că Nosferatu este cea mai bună stare a unui vampir, iar vampirismul este cea mai mare calitate a noastră, cetățenii periferiei Imperiului. / 147

XXV În care A.I. se întîlnește cu un personaj deosebit, care descoperă că realitatea nu se mai dezvăluie ca adevăr, ci doar ca minciună, și care ne arată de ce cînd creierul se atrofiază, se dezvoltă stomacul și anusul, iar Dracula este cel mai bun roman despre criză, care ne îndeamnă ritualic asemenea unui vampir : „Vrei tu, oare, cititorule, să împarți cu mine necunoașterea mea ?". / 156

XXVI În care intervine o scrisoare stranie, amar de cinică, în care se arată de ce Anna Frank nu primește viza americană, de ce Ilf și Petrov sînt oamenii de legătură între escrocii din SUA și URSS și unde apare o întrebare foarte incomodă. Ghici cine țintește mai bine : a) nazistul cînd vede un evreu ; b) comunistul cînd vede un dușman al poporului ; c) ori un *wasp* cînd vede un negru sau un indian ? / 164

XXVII În care se vorbește despre fericire și aflăm că fericirea nu are nimic de-a face cu bunăstarea și libertatea, ci cu un amalgam compus din a avea lucruri greu obținute, libertăți cu destule restricții și o anumită formă de stabilitate care doare. / 172

XXVIII În care eroul nostru ne povestește cum a devenit consultant în domeniul furtului, învățîndu-i pe marii bandiți ai vremii că furtul este munca cu nivelul cel mai mare de profit ; în care ni se spune de unde să furăm, cum să furăm și mai ales cum să nu lăsăm urme pentru a deveni niște proprietari respectabili. / 178

XXIX Și cîte puțin despre terorism, în care eroul nostru A.I., terorist și disident cu state vechi, ne amintește că terorismul nu e lupta celor „răi" cu cei „buni", ci e mai degrabă un mod de a comunica al celor slabi cu cei puternici ; oare de ce nu vor teroriștii să ne trimită un sms sau un fax cînd vor să ne comunice ceva, ci bombe și explozii ? / 186

XXX În care *Cinicul* reintră în scenă și ne arată care sînt formele de tratament pentru nostalgicii „albi" și „roșii" și care este ultima strategie oportunistă a inteligheției. / 195

XXXI Unde eroul nostru, A.I., vrînd-nevrînd ne povestește despre nostalgia după Gulag și de ce în istorie sînt lucruri care au prețuri mult prea mari. / 201

XXXII În care un erou își recapitulează unele evenimente din viață și își dă seama că a trăit în diverse forme de erezie, pe care le privește ca pe ceva normal, ca parte a vieții lui, unde Lenin și Isus îl duc de mînă la școală, după care se desparte de ei și face diverse lucruri care nu reușesc decît să producă alte erezii. / 210

XXXIII În care aflăm că dintre toate „nevoile speciale" importante (foamea, dorința erotică, urinarea și defecația), foamea este mai presus de toate ; vom

afla de ce orice regim politic are forma sa de control prin „rație", de ce între foame și îmbuibare nu există nicio diferență și de ce pentru a evada din Gulag ai nevoie de un al treilea deținut pe post de „hrană". / 218

XXXIV Povestea despre foame continuă, însă mai apare o „nevoie specială", care este poezia. Iar aici, lumea concentrațională se împarte în tabăra Auschwitz și tabăra Gulag, unii care vor să pună în versuri suferința inumană și alții care nu vor. / 227

XXXV În care se povestește strania întîlnire cu părintele Agheev, ultimul „nebun după Hristos", care încearcă să ne convingă că stalinismul a fost „ultima epocă de aur a creștinismului" și de ce nu poți intra în Împărăția Cerurilor dacă ai credit bancar. / 234

XXXVI Aici veți auzi povestea istoriei care se termină înainte de a începe, a *sms*-ului care a distrus geografia, de ce e bine să fii ipocrit și de ce un adevărat intelectual nu poate fi decît stalinist. / 239

XXXVII În care eroul nostru scrie un „Manifest al tranziției" din care aflăm că „tranziția" este de fapt o cumplită „mahmureală", iar pentru a scăpa de această stare „politică" ni se oferă cele mai ingenioase metode și ingrediente ; popoarele lumii care au dat cei mai renumiți băutori oferă și cele mai surprinzătoare soluții antimahmureală, iar la cea mai grea întrebare a tranziției-mahmureală „Cine sînt eu ?" te poate ajuta foarte bine cocteilul „Molotov forever". / 248

XXXVIII În care se povestește iarăși despre băutură, despre pericolul „minții limpede" a occidentalului și normalitatea „minții tulbure" a celor „necivilizați" ; în care eroul ne demonstrează pe baza mecanismului de consum al alcoolului de ce comunismul și capitalismul au aceeași natură și de ce drogurile apar doar după ce este inventată pastila antimahmureală. / 257

XXXIX În care unul dintre eroi descoperă o nouă generație de luptători antisistem, care rezistă nu prin cultură și luptă de stradă, ci prin cele mai ingenioase substanțe, de la marihuana la cocaină, și în care ni se explică de ce atunci cînd fumezi o țigară de „iarbă" la Odessa sau tragi o doză de „coca" la București apar fluctuații la bursele occidentale, iar cu cît societatea devine mai artificială, cu atît ești nevoit să folosești halucinogene mai puternice. / 264

XL Deodată aflăm că „marea literatură" e o formă de reacție la o natură vitregă, apoi descoperim prima mare anarhistă și feministă care nu face nicio deosebire între o partidă de sex și un pahar cu apă, și unde aflăm că singurii care luptă cu adevărat împotriva nostalgiei sînt marxiștii, iar heideggerienii susțin că nostalgia nu e decît dorul după întreg. Da, și dispariția privatului poate aduce beneficii. / 276

XLI În care Vasiliy Andreevici observă că secta „intelectuală" produce doar viruși care aduc moartea și cum pentru a înțelege ce se întîmplă cu cei „vii", ar trebui să intrăm pe tărîmul „cadavrelor" și în care aflăm istoria politică a „cadavrului nr. 1", Vladimir Ilici Lenin, și cum a devenit „Mausoleul lui Lenin" centru politic, muzeu, loc de pelerinaj și operă de artă și, mai ales, una dintre cele mai profitabile afaceri : deci nu vă temeți tovarăși, Lenin s-a privatizat ! / 288

XLII În care ni se spune de ce unii politizează și alții comercializează morții, cum unii fac politică cu Dumnezeu și de ce „ultimii eretici ai Imperiului" se tem de un singur lucru, de „omul mic", iar această tipologie a omului de pe urmă ne-o povestește însuși Anton Pavlovici. / 298

XLIII Și, deodată, are loc un final neașteptat, în care aflăm și rostul telegramei de la începutul cărții / 304

Notă asupra ediției / 309

EGO grafii

Nicolae Manolescu, *Cititul și scrisul*
Gabriela Melinescu, *Jurnal suedez I (1976-1983)*
Gabriela Melinescu, *Jurnal suedez II (1984-1989)*
Livius Ciocârlie, *& comp.*
Gelu Ionescu, *Copacul din cîmpie*
Matei Călinescu, *Portretul lui M*
Ileana Mălăncioiu, *Recursul la memorie. Convorbiri cu Daniel Cristea-Enache*
Nicolae Breban, *Sensul vieții (Memorii I)*
Leonid Dimov, *Scrisori de dragoste (1943-1954)*
Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *O lume dispărută. Patru istorii personale urmate de un dialog cu H.-R. Patapievici*
Gabriela Melinescu, *Jurnal suedez III (1990-1996)*
Augustin Buzura, *Teroarea iluziei. Convorbiri cu Crisula Ștefănescu*
Emil Brumaru, *Cerșetorul de cafea. Scrisori către Lucian Raicu*
Alexandru Călinescu, *Adriana și Europa. Lecturi, întîmplări, pagini de jurnal*
Norman Manea, *Plicuri și portrete*
Nicolae Breban, *Sensul vieții (Memorii II)*
Herta Müller, *Regele se-nclină și ucide*
Paul Goma, *Culoarea curcubeului '77. Cod „Bărbosul"*
Mihaela Miroiu, Mircea Miclea, *R'Estul și Vestul*
Matei Călinescu, Ion Vianu, *Amintiri în dialog*
Norman Manea, *Despre Clovni: Dictatorul și Artistul*
Norman Manea, *Anii de ucenicie ai lui August Prostul*
Nicolae Breban, *Sensul vieții (Memorii III)*
Matei Călinescu, *Un fel de jurnal (1973-1981)*
Sorin Stoica, *Jurnal*
Gelu Ionescu, *Covorul cu scorpioni. Douăsprezece fragmente memorialistice*
Andrei Șerban, *O biografie*
Mihai Mălaimare, *Șansa*
Nicolae Breban, *Sensul vieții (Memorii IV)*
Vasile Ernu, *Născut în URSS* (ediția a II-a)
Dumitru Țepeneag, *Capitalism de cumetrie*

Radu Cosașu, *Supraviețuirile 6. În jungla unui bloc de gheață*
Radu Pavel Gheo, Dan Lungu (coord.), *Tovarășe de drum. Experiența feminină în comunism*
Gabriela Melinescu, *Jurnal suedez IV (1997-2002)*
Marius Oprea, *Șase feluri de a muri*
Adriana Babeți, *Prozac. 101 pastile pentru bucurie*
Eugen Istodor, *Dicționarul ideilor fixe. După 20 de ani*
Ion Vianu, *Exercițiu de sinceritate*
Aurora Liiceanu, *Prin perdea*
Nicolae Breban, *Profeții despre prezent. Elogiul morții*
Vasile Ernu, *Ultimii eretici ai Imperiului*

în pregătire:

Dan Lungu, Lucian Dan Teodorovici (coord.), *Str. Revoluției nr. 89*

www.polirom.ro

Lector: Mădălina Ghiu
Coperta: Laurențiu Midvichi
Tehnoredactor: Daniel Scurtu

Bun de tipar: octombrie 2009. Apărut: 2009
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. Box 266
700506, Iași, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
București, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, ap. 33,
O.P. 37 • P.O. Box 1-728, 030174
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Str. Bucium nr. 34 Iași
tel.: 0232/211225
fax: 0232/211252
office@printmulticolor.ro
www.printmulticolor.ro
SERVICII TIPOGRAFICE COMPLETE

Contravaloarea timbrului literar se depune în contul
Uniunii Scriitorilor din România
Nr. RO44RNCB5101000001710001 BCR UNIREA